

MULTIDISCIPLINARY-TECHNICAL

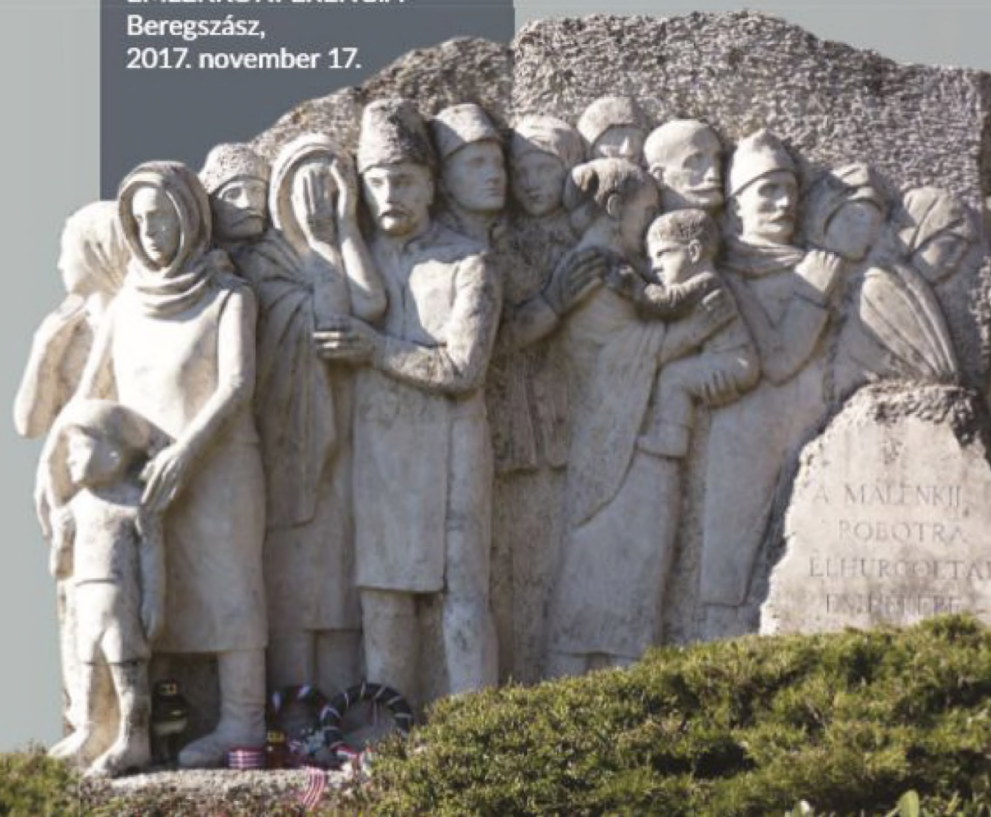

*„Nevük
élni fog nemzedékről
nemzedékre...”*

**MÚLTIDÉZÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN:
SZOVJET KATONAI MEGTORLÁS,
GULÁG- ÉS GUPVI-TÁBOROK, ÁLDOZATOK,
EMLÉKHELYEK**

**NEMZETKÖZI
EMLÉKKONFERENCIA**

Beregszász,
2017. november 17.

„Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...”

Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás,
GULÁG- és GUPVI-táborok, áldozatok, emlékhelyek

*Nemzetközi emlékkonferencia
Beregszász, 2017. november 17.*

Kárpátaljai Magyar Könyvek

273.

Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: Dupka György

A konferenciát
a Gulág Emlékbizottság támogatta

A kiadvány megjelenését a Bethlen Gábor Alapítvány támogatta

A kötet a 2017. november 17-én Beregszászban a Szolyvai Emlékparkbizottság által rendezett „*Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...*”

Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás,
GULÁG- és GUPVI-táborok, áldozatok, emlékhelyek című nemzetközi
emlékkonferencia anyagait tartalmazza.

Készült a Szolyvai Emlékparkbizottság kutatóműhelyében
Szerkesztette: dr. Dupka György, dr. Zubánics László
A közölt tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

© dr. Dupka György, dr. Zubánics László, 2018
© A szerzők, 2018

A borítón a vásárosnaményi Malenkij robotra elhurcoltak emlékműve (2013),
a hátsó borítón a ferencvárosi pályaudvar melletti Malenkij robot emlékmű,
emlékhely (2017) látható. Fotók: Fuchs Andrea.

Felelős szerkesztő: **Marcás Gergely**
Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**
A könyv elektronikus változata elérhető:
www.kmmi.org.ua (Adattár, könyvek)

Nyomdai munkák: Shark Kft.

ISBN 978-615-5757-04-4
ISSN 1022-0283

„Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...”

Múltidézés a Kárpát-medencében:
szovjet katonai megtorlás,
GULÁG- és GUPVI-táborok, áldozatok,
emlékhelyek

*Nemzetközi emlékkonferencia
Beregszász, 2017. november 17.*

Szerkesztette:
dr. Dupka György, dr. Zubánics László

Szolyvai Emlékparkbizottság –
Intermix Kiadó
Ungvár–Budapest
2018

*Díszes Sztálin Jóska, szakadjon rád az ég!
Szegény magyar fiúkkal csalán levest etettél,
Csalán levest, meg tizdeka komiszt egy napra.
Ne csodálkozz babám, hogy elvagyok hervadva.*

Kárpátaljai magyar népdal, Vári Fábián László gyűjtése,
énekelte: Károlyi Dezső (Mezővári, 1932)

TARTALOM

Dr. Tóth Mihály

A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége
és a rehabilitálás ügye az ukrán törvényhozásban 7

Hajduk Márta

Elhúzódó tragédia Kárpátalján..... 9

Matkovits-Kretz Eleonóra

A Pécsi Német Kör emlékútja a Szovjetunióba elhurcoltak
nyomában – Kaukázus (Örményország), Közép-Ázsia
(Kazahsztán, Üzbegisztán) országaiban 15

Dupka György

Adalékok a 4. Ukrán Front egységei által területszerzési szándékkal
megszállt Csonka-Bereg és a szlovákiai Ung-vidék településeiről
1944–1945-ben Szolyvára és más gyűjtőlágerekbe elhurcoltak tragikus
történetéhez, az áldozatok emlékének megörökítéséről 25

Kovács Sándor

Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképéről 69

Korszun Olekszij

Az ártatlanul elpusztult honfitársaink emlékének megörökítése
a jelen és a jövő nemzedékeinek szent ügye 73

Олексій Корсун

Увічнення пам'яті безвинно загиблих співвітчизників — свята справа
сучасних і наступних поколінь 77

Bimba Brigitta

Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában 83

Marcásák Gergely

Tollas Tibor, a füveskerti költő, Kárpátalja tragédiájának szemtanúja 95

Csordás László

Emlékirás és emlékolvasás..... 101

Mádi Bianka

Az internálás ideje alatt otthonmaradtak mindennapjai..... 107

Vass Szabina

A Rendkívüli Bíróság intézménye. Vádlók és vádlottak 117

Botlik József

Meghurcolt kárpátaljai magyar
felsőházi tagok és képviselők 1938–1944 127

Bognár Zalán

A lakosság tömeges, ítélet nélküli elhurcolása több hullámban
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről
(1944. október–1945. január)..... 143

Muszagalijeva Arajlim Szabitovna–Muszabekova Roza Madenietovna:

Magyar hadifoglyok a kazahsztáni GUPVI-táborokban..... 165

Мусағалиева Арайлым Сабитовна–Мусабекова Роза Мадениетовна:

Венгерские военнопленные в казахстанских
лагерях ГУПВИ..... 185

FÜGGELÉK

A november 17-i nemzetközi emlékkonferencia programja209

Megemlékezés, koszorúzás, emléktáblák avatása
a Szolyvai Emlékparkban, 2017. november 18..... 215

A Szolyvai Emlékpark GULAG-GUPVI programjához kapcsolódó
fontosabb rendezvények221

2017 folyamán a GULÁG-GUPVI emlékbizottság
támogatásával megjelent kiadványok, amelyek a szolyvai
emlékparkbizottság kutatóműhelyében készültek.....247

GULÁG-GUPVI tematikájú publikációk,
és egyéb alkotások jegyzéke (2016-2017) 251

GULÁG-GUPVI kutatók, programszervezők elismerései261

A kötet szerzői263

DR. TÓTH MIHÁLY

A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG TEVÉKENYSÉGE ÉS A REHABILITÁLÁS ÜGYE AZ UKRÁN TÖRVÉNYHOZÁSBAN¹

Engedjék meg, hogy hagyományainknak megfelelően röviden szóljak a mögöttünk álló évről, az Emlékparkkal, Bizottságunk kegyeleti és történelmi-kutatói tevékenységével kapcsolatos dolgainkról.

A Bethlen Gábor Alap és a Gulág Emlékbizottság támogatásának köszönhetően idén is sikerült tovább lépünk mind az Emlékpark fejlesztése, csinosítása, mind a kutatási-feltérési munkák tekintetében.

Az év folyamán:

- elhelyezésre került az Emlékpark területén a sztálini terror áldozatául esett kárpátaljai magyar parlamenti képviselők, illetve felsőházi tagok emlékjele;

- újabb 23 gránit emléktábla került elhelyezésre, melyeken a Csonka Bereg 23 településének 1768, illetve az Ung-vidék 17 településének 199 egykori lakosának a neve van feltüntetve, akik ugyancsak az 1944 őszi elhurcolásoknak estek áldozatul;

- Emlékparkbizottságunk tagjai ez évben a Szovjetunió egykori Kaukázuson túli és közép-ázsiai köztársaságaiban végeztek kutatómunkát;

- számos újabb kiadvány és ismertető anyag is elkészült az idén;

- idén is volt lehetőségünk tovább szelíteni, csinosítani az Emlékparkot. Újabb járdarészek készültek el, befejeződött a talaj- és esővíz-elvezető árkok burkolása is.

¹ Dr. Tóth Mihály, a Szolyvai Emlékpark elnöke, az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa.

Külön köszönet jár dr. Dupka György felelős titkárnak és Fuchs Andrea szervezőnek, valamint Árgyelán György gondnoknak a szervezésért és kivitelezésért.

Megtiszteltetés számunkra, hogy Áder János államelnök Emlékbizottságunk két alapító és oszlopos tagját, dr. Dupka György és Korszun Olekszij urakat, több évtizedes, következetes, odaadó és rendkívül magas szakmai színvonalon végzett munkájukért a Magyar Érdemrend lovagkeresztjével, illetve a Magyar Arany Érdemkeresztrel tüntette ki.

Sajnos ismét csak arról tudok szólni, hogy az itt és szerte a volt Szovjetunió területén lágertemetőkben nyugvó ártatlan áldozatok ellen elkövetett bűncselekmény tényét, és a „malenkij robot” áldozatainak legalább az erkölcsi rehabilitációját elismerő illetékes parlamenti határozattervezetet az Ukrán parlament még mindig nem fogadta el.

Mi több, számunkra úgy tűnik, hogy az Oktatási Törvénynek az oktatás nyelvét szabályozó, a nemzeti kisebbségek oktatási jogait sértő 7. cikke körül kialakult probléma talán még tovább távolít bennünket a cél elérésétől.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

ELHÚZÓDÓ TRAGÉDIA KÁRPÁTALJÁN²

Köszöntöm az Emlékkonferencia résztvevőit, és külön köszönöm a szervezőknek, hogy lehetőséget adnak a KÁRPÁTALJAI TRAGÉDIA című dokumentumfilm bemutatására.

A film 2017 tavaszán, a GULÁG-GUPVI Emlékév utolsó pillanataiban készült, és ebben sem az ukrán-magyar határ, sem a távolság nem volt akadály. Amikor valami hiányzott, azt a budapesti-ungvári stáb és segítőkink ötletekkel pótolták.

A VERITAS Történetkutató Intézet budapesti konferenciáján, 2016 februárjában találkoztam Dupka Györggyel. Beszélgetésünk során előkerült az ő történeti és az én filmes, televíziós munkám. Ő akkor csak annyit mondott, hogy olvassam el a doktori disszertációját az interneten, abból sok mindent megtudok arról, mivel is foglalkozik évek óta. Már másnap nekiálltam. A tehetetlen düh érzése az olvasás alatt csak fokozódott, már akkor tudtam, ez a tragédiatorozat egy filmes csapatért kiált. További tanulmányokat olvastam, miközben társakra is találtam a filmhez.

Ma is köszönöm valamennyi közreműködőnek, segítőknek azt a munkát, melynek révén ez a film megszülethetett. Remélem, nem érdemtelenül használtuk a bizalmat, amit a filmtervre kaptunk a GULÁG-GUPVI Emlékbi-zottságtól.

Kárpátalján sokszor jártam a kilencvenes években, és már akkor sem „határontúli”-ként éltem meg közösségi létüket, barátságukat, kultúrájukat, és a gyönyörű tájat sem térképként láttam. Kötődésem a filmben benne van. Az alkotók, köztük én is, ezzel fejeztük ki mindazt, ami miatt úgy éreztünk, hogy a film eszközét is csatasorba kell állítani azzal a népi tással szemben, amelyet az ártatlanul elhurcoltak utódainak bizonyítékával sem hajlandó el-

² Hajduk Márta dokumentumfilm-rendező, a *Kárpátaljai tragédia* című film forgatókönyvírója, rendezője.

ismerni a jelenlegi hatalom. 73 év után – hét csapással bizonyítva a filmben is – kimondatott, hogy 1944 októberében népirtás kezdődött Kárpátalján. Hamvas Béla figyelmeztetése történelmi felelősségünkre egyértelmű: „*A lélek a túlvilágon csak akkor nyugszik meg, ha akad a földön valaki, aki élete igazságát kimondja.*” A múltidéző Emlékkonferencia célja is hasonló: „*Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre.*” Az itt jelenlévők és a több ezer szervező, kutató és oktató tudja, hogy mennyire nehéz megfelelni ennek a nemzedéki tehernek, de vállalnunk kell. Mi a magunk részéről a filmmel megpróbáljuk felrázni az örökölt félelemből vagy közömbösségből a fiatalokat, bárhol is élnek a Kárpát-medencében, hiszen közös ez a múlt. Hisszük, hogy elgondolkodtatja őket a sorstragédiát fokozó kegyetlenség, és sok kérdésük lesz még addig, amíg eljutnak oda, hogy másképp lássák sorsukat, kisebbségi létüket. A családokon, tanárokon, könyvtárosokon, történészeken múlik az egyre sürgetőbb válaszok megfogalmazása és eljuttatása mindenkihez.

A film eddigi fogadtatásról is szólnom kell anélkül, hogy befolyásolnám Önöket, mindössze hiánypótló szerepét emelem ki. A nyilvánosság előtt először 2017 szeptemberében, a *Zalaegerszegi Televíziós Filmszemlén* mutatták be. A Koltai Gábor vezette zsűri 25 dokumentumfilm között a III. helyezést ítélte meg az alkotásunknak. Érdemes idézni Lovass Tibornak (Szombathelyi Médiaközpont NKft. igazgatója), a zsűri egyik tagjának magánvéleményét, amelyet a helyszínen mondott: „A szívem boldogsága azért is nagy, mert a Ti munkátokban láttam meg, és buzdult fel bennem igazán az érzés, hogy a nemzet, a kultúránk, a Ti plasztikusságotok az igazi kincsünk. A kincs, ami befejezetlen dolgokat zár le, örökké könnyező sebeket gyógyít be, idegeneket, kultúrákat győz meg, szétört értékeinket vagy összeforrasztja, vagy észrevétlen termeli újra. Szép, megható emlékéllítés a film!”

A *Kispesti Társaskör* bemutatóján – ahol a filmben is szereplő Fóris Kálmán bácsit is köszöntöttük 93. születésnapján –, valamint a Duna Palotában tartott díszbemutatón felmerült jogos nézői kérdést, amit magamnak is feltettem a forgatókönyv írásakor, itt is ki kell emelnem: „Erről eddig miért nem tudtunk?” Nagy érdeme az Emlékévnek, hogy szélesre tárta a hallgatás kapuit. Egy intézmény vezetője szerint valamennyi középiskolában és felsőfokú oktatási intézményben be kellene mutatni a *Kárpátaljai tragédia* című dokumentumfilmet, amelyben az ábrázolt múltbeli hatalmi stratégiák és taktikák megfeleltethetőek a 21. századi ukrán hatalmi törekvéseknek. Ez volt a célunk, de ehhez további segítőtársak kellenek. Amikor márciusban forgattuk és láttuk az aláírásgyűjtéseket, nem gondolhattunk az azóta be-

következett újabb tragédiára, amelyhez az ukrán parlament asszisztált. Ez is megerősíti, hogy igaz úton jártunk, lépéseinket gyorsítani kell a sok-sok lélek igazságának kimondásában. Az idegenben meghaltak és az egykori túlélők a tanulságokat hagyták örökül, amivel nekünk, bárhol is élünk, jól kell gazdálkodnunk. Mi, alkotók, csak remélni tudjuk, hogy a filmmel sikerül felkelteni a fiatalok érdeklődését saját családtörténeteik iránt, kíváncsivá tenni őket, hiszen a hatalmi sakkjátszmák, még titokban vagy nyíltan, ma is utolérlik a kárpátaljai magyarságot.

Kérem Önöket, segítsenek abban, hogy minden fiatal megismerhesse a filmben felrajzolt kórképet, a nagyhatalmi önkény és arrogancia megrendítő bizonyítékait, az alkotók és kutatók üzeneteit.

Köszönöm figyelmüket.

FÜGGELÉK

Kárpátaljai tragédia.

Rendhagyó filmrecenzió egy rendhagyó dokumentumfilmről

A II. világháború győztes szovjet hatalma – a kollektív bűnösség elvéből kiindulva – a „felszabadított” országok polgári lakosságának jelentős hányadát hurcolta el „málenkij robotra”. Ma már tudjuk, hogy a „kis” munka végül Közép-Kelet-Európa népeinek napjainkig tartó, nagy hatású tragédiájává vált, melynek helyszínét a gyűjtőtáborok és a Szovjetunió légerei adták, ahol

a legkegyetlenebb körülmények között dolgoztatták az odáig eljutó férfiakat, nőket. Ez a szovjetrendszer lényegéhez tartozott. A Szovjetunió megszűnésével a tragédia részleteiről is lekerült a lakat, bár még nem teljesen, ahogy a családok félelmei is még sok történetet zárva tartanak ennyi év után is. A GULÁG-GUPVI Emlékév lehetőséget adott ahhoz, hogy a szakirodalom, a memoárkötetek mellett a film, a képzőművészet és az irodalom is felzárkózzon a történelmi tények bemutatásához, és művészeti eszközökkel közelítsenek a tragédia érzelmi átéléséhez, családi hallgatás okának megértéséhez.

Témáját tekintve e feltáró dokumentumok sorába tartozik, de megközelítésében és eszközeiben rendhagyó *Hajduk Márta* 2017-ben készült dokumentumfilmje: a *Kárpátaljai tragédia*. A film szereplőinek „málenkij robottal” induló és tragikus végkifejletű története a „semmi sem lehetetlen hatalmi érzés elburjánzásával, a szovjethatalom sakktablóján történő titkos paktumok, döntések határozataival, a máig érvényes pecsétjeivel” (H.M.) a 21. századból visszatekintve szinte a szürrealitás határát súrolja.

Kárpátalja kisebbségi létbe kényszerített magyar és német lakossága helyzetéből adódóan – a kollektív büntetés általánossága és a helyi specialitások együttléte mellett – egy további okkal járult hozzá sorsához: életterük a Szovjetunió fennhatósága alá került, s ez a hatalom nem kívánta, a maga számára veszélyesnek ítélte meg ezen kisebbségek jelenlétét. Ennek következménye volt, hogy **etnikai alapon történő tisztogatás** is sújtotta őket. „*Mondjuk ki: népirtás volt. Hét csapással bizonyítható, hogy a magyarok és németek megsemmisítésére törekedtek*” – állítja a filmben Dupka György történész, akinek családját is többszörösen érintette a tragédia, több évtizede kutatja a témát, és aki szerint még mindig csak a lelkiismeretes tanárokon múlik, hogy a diákok megismerjék a tragédiasorozatot, amelynek során a civil lakosságot megfélemlítették, többségüket megsemmisítették. A film bizonyítékok felmutatásával juttatja el a nézőt a végső fordulatig, amelyből kiderül, hogy a rettenetes tények ellenére még egy hivatalos bocsánatkérésre sem futja az ukrán utódállam parlamentjének.

Talán majd a fiatalok! – üzeni a film, és őket hívja tanúnak a hatalmat megtestesítő, 21. századi *Lucifer* is. Valós történetekre, visszaemlékezésekre épülő fikciós elemek helyettesítik a narrációt, emelnek ki lényeges momentumokat abból a folyamatból, amely világossá teszi az egykori hatalmi módszerek építkezését. Merész ötlet volt az eseményeket követő szerepet a 21. század Luciferére bízni, néha az eredeti Tragédia idézeteivel ellátni, mert ezzel kristályosodik ki a hatalom lényege és állandó jelenléte. Nem véletlen,

hogy 1945 után, a diktatúra kiépülésével párhuzamosan valóságos „szellemi irtóhadjárat” indult Magyarországon a madáchi Tragédia bemutatása ellen. Hét év harca kellett ahhoz, hogy a darab visszatérhessen a színpadra. Az sem véletlen, hogy nemzedékről nemzedékre előveszik a rendezők, a változó kor változatlanúságát felmutatva. *Hajduk Márta* filmjében a madáchi idézetek tartalma szintén új utat törnek maguknak. A hatalom luciferi megszemélyesítésén túl ezt igazolja a hatalmat szimbolizáló mindennapi eszközök használata, például a sakktábla, a rozsdás bicikli, vagy éppen a félelmet tápláló zene.

A fordulatokban gazdag film szakít a hagyományos történelmi dokumentumfilmek memoárhalmazásával, feltételezve azt, hogy a néző a történelem minimális ismeretével rendelkezik, ha pedig nem, akkor a kíváncsiságát mindenképp fokozzák a pergő események. A film a kibontakozó összefüggésekhez és levonható következtetésekhez mértani pontossággal hívja bizonyítékkul a sorstragédia néhány túlélőjét, és fotók sokaságával idézi meg azokat, akik utolsó reményükkel odatesztek.

Hajduk Márta archív filmek hiányában óriási fotómennyiséget és írásos dokumentumot is használt, amelynek összegyűjtésében jelentős részt vállalt *Molnár D. Erzsébet* történész (Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Intézet, Beregszász), a válogatásban *Mohl József* gyártásvezető is segített. A kiváló alapanyagból készült vágóképek méltó társai az események és üzenetek fokozásának. *Molnár D. István* térképei segítő iránytűk a történet helyszínei közötti eligazodásban. A szerkesztés *Kulin Zoltán*, *Balázs Bulcsú* és *Hatos József* együttes munkáját dicséri. Sajnos a film is áldozatul esett az időkorlátnak (52 perc), ezért nyilván több fontos részlet csak jelzésértékű lehetett.

A számos kiemelésre méltó történész-szereplő (*Molnár D. Erzsébet*, *Bognár Zsolt*, *Dupka György* és *Zubánics László*) mellett kiváló a Lucifert alakító *K. Debreceni Mihály* újságíró szerepjátékot nélkülöző, a természetes hatalmi arroganciát sugárzó alakítása. Hatalmi gyengeségeinek pillanatai (amikor pl. Gulácsy Lajos püspökről beszél) előrevetítik a film végső drámai fordulatát.

Meglepo és újszerű a narrációként használt *Lágerballada* című, ismeretlen szerző versének folytatásokban történő felhasználása *Marcák Gergely* zenéjével és előadásában.

A film egyik nagyjelenetének szereplői között találjuk az ismert újságírókat, *Kulin Zoltánt* és *Gál Emesét*, akik a filmben is a tőlük megszokott magas színvonalon vállalják és hitetik el a nézővel a lehetetlennek tűnő megoldást a tragédia nemzedéki feloldására. Velük jelenik meg *Kacsur András* is (a Kárpátjai Megyei Magyar Drámai Színház igazgatója), aki nagyszerűen alakítja

epizód szerepét. A jeleneten belüli másik nagy fordulatot *Koltai Mária* pszichiáter megjelenése hozza, a napjainkig is kiható ún. transzgenerációs traumát boncolgató magyarázatával, figyelmeztetésével.

Albert Péter visszafogott, de erőteljes hangján szólal meg *Marcsák Gergely*, fiatal kárpátaljai költő és dalnok Örök fogság című drámai verse, szinte a film lezárásaként.

Sikeres volt a BBC-díjas *Vass Tamás* vezetőoperatőr megtalálása, akinek beállításai, kompozíciói meghatározóak a filmben. A sakkozó Lucifer és a kisfiú őszinte erőszakosságának feldolgozása kiváló operatőri munka. A szemtanúk arcának közelije meggyőző, elgondolkodtató. Kiválóak a képkiadások, a plánok.

Ki kell emelni *Darázs Erzsébet* zenei válogatását, amely, ha kell, drámájában, vagy éppen egy krimi izgalmának felidézésével segíti a film fordulatait.

A tartalom, a kép és a zene összhangja, egysége, és a fordulatok gazdagsága emeli ki a filmet a hasonló témájú alkotások sorából, és vonja magára a nézők figyelmét. Nem véletlen a tragédiák párhuzama, a 21. században is érvényes üzenet a kárpátaljai tragédiát megelőző utódok számára: „Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!”

Ispánki Katalin

A filmet készítették:

Balázs Bulcsú

Bereczky Tamás

Debreceni Mihály

K. Debreceni Mihály

Gál Emese

Hatos Gyula

Kulin Zoltán

Mohl József

Vezető operatőr: Vass Tamás

Zenei szerkesztő: Darázs Erzsébet

Forgatókönyvíró, rendező: Hajduk Márta

A filmet a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság támogatta

Producer: a Magtár Művészeti Alapítvány, Pannonhalma (elnök: Nagy Kálmán) által létrehozott *DigiSun Production*

Háttérinformációk: VÖRÖS POKOL WEBOLDAL, www.vorospokol.hu

**A PÉCSI NÉMET KÖR EMLÉKÚTJA
A SZOVJETUNIÓBA
ELHURCOLTAK NYOMÁBAN
– KAUKÁZUS (ÖRMÉNYORSZÁG),
KÖZÉP-ÁZSIA (KAZAHSZTÁN,
ÜZBEGISZTÁN) ORSZÁGAIBAN³**

(2017. június 27.–július 8.)

Legutóbbi történelmi zárandokutunk is egyesületünk, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (Német Kör) szervezésében, a GULAG-GUPVI Emlékbizottság támogatásával valósult meg, 24 fős kutatócsoportunk a Budapest–Moszkva–Jereván–Asztana–Almati–Taskent–Moszkva–Budapest útvonalon közel 20 ezer kilométer távolságot tett meg repülőgéppel.

A történelmi zárandokút során ezúttal Örményországban, Kazahföldön, Üzbegisztánban és Moszkvában jártunk és kerestük fel a számunkra fontos emlékhelyeket. Az eddigi tapasztalatok birtokában a kitűzött célokat maradéktalanul és kitartó elszántsággal sikerült teljesíteni.

A 2017. június 27.–július 8. közötti – általam vezetett – emlékút tagjai voltak: dr. Szilágyi Péter Ferenc, a Miniszterelnökség helyettes államtitkára, Árvai Attila, a Szerencsi Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke (Budapest-Szerencs), Bán Ilona Blanka nyugdíjas pedagógus (Német Kör), Csehily József, a Pécsi Ruszin Önkormányzat elnöke (Pécs), Csornay Boldizsár László, a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatója (Pécs-Budapest), Dmitrienko Anna, a Német Kör orosz referense (Szentlászló), Dr. Demény Kamilla Ágnes fogorvos, a Zsedi-Dent Bt. tulajdonos ügyvezetője (Veszprém), Horváth

³ Matkovits-Kretz Eleonóra, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre elnöke (Pécs).

Adrien (Német Kör), a Pécsi Egyesített Egészségügyi Intézmények, laboratórium laborasszisztense (Pécs), dr. Horváth Katalin (Német Kör) egyéni ügyvéd (Nagykozár), dr. Dupka György GULÁG-GUPVI-kutató, a MÉKK elnöke és felesége, Fuchs Andrea (Ungvár), Halmai Keve Kund, a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum (RETÖRKI) munkatársa (Budapest), Magasi Ágnes (Német Kör önkéntese), a Trinety Media Kft. rendezvényszervezője (Pécs), Dr. Máthé Áron történész, a Nemzeti Emlékbizottság (NEB) elnökhelyettese (Budapest), Matkovits Réka Aléna, a Német Kör német asszisztense (Pécs), Molnár József, a Budapesti Erdőgazdaság Zrt. erdőgazdálkodási vezetője, a motoros emléktúrák szervezője (Dabas), Németh Györgyi, a WCSP Borkereskedés Kft ügyvezetője, dokumentumfilm-forgató (Mecseknádasd), Rozsnyai Ilona, a Német Kör projektkoordinátora (Pécs), Schmidt Antal, a Német Kör alelnöke (Bóly), Szári Norbert Gergely, a Nemzeti Emlékezet Bizottságának Hivatala (NEB) kutatója (Budapest), Varga László, a balmazújvárosi Veres Péter Kulturális Központ művelődésszervezője (Balmazújváros), Walterné Müller Judit, a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatóhelyettese (Pécs), Yazhyan Terézia, a Pécsi Magyar-Orosz Társaság orosz-angol tolmácsa (Pécs).

Úti programunkat a teljesség igénye nélkül, röviden az alábbiakban vázolom.

Először **Örményszágot** kerestük fel. Az első állomáshelyünkön, Jerevánban a „Tsitsernakaberd” örmény népiirtás áldozatainak emlékművénél tartottunk megemlékezést. A döbbenetes történelmi tények hatása alatt Jereván városrészeiben és vonzaskörzetében lévő településeken folytattuk a kutatómunkát.

A Szevan tó környékére is ellátogattunk. A tópart menti lakóházak, középületek egy része az ötvenes évekre emlékeztet. A helyiektől megtudtuk, hogy ezeket a 115. sz. főtábor 3. sz. lágeregységének hadifoglói építették fel. Az itteni kőfejtőkben, útépítéseken halálra dolgoztatták őket az NKVD-parancsnokok. A tó melletti 200 főt nyilvántartó temetőben 63 magyar honfitársunk van eltemetve.

A Jereváni Mezőgazdasági Főiskola szomszédságában 2004-ben állított márvány emlékmű mellett még asnap fejet hajtottunk az Örményszágban eltemetett magyar rabok emléke előtt.

Az örmény-török határtérségben elterülő Ararát városban Abraham Babajan polgármester és szűkebb vezetősége fogadott minket hivatalában. Közlése szerint a végelgyengülésben elhunyt német, magyar hadifoglyokat a városvégi polgári temetőben elkülönített parcellában hantolták el. Mint más helyeken, úgy itt is a németországi támogatásból felújított hadifogolysírkert-

ben tartottunk közös megemlékezést a város előljáróságának képviselőivel. A központi kereszt tövében virágot helyeztünk el, majd imádkozás után együtt elénekeltük a magyar himnuszt is.

Örményszági emlékutunk a jereváni német külképviseleten ért véget, ahol a vendéglátónkkal, Kiesler Matthias nagykövettel találkoztunk és cseréltünk információt a sírlátogatásokkal kapcsolatos benyomásainkról.

Jerevánból a világ kilencedik legnagyobb területű országába, a közel 18 millió lakosú **Kazahsztánba** (Kazakisztán, Kazahföld, Kazah Köztársaság), annak új fővárosába, Asztanába, több mint három órát repültünk (1997-ig Almati /Alma Ata volt a kazahok fővárosa).

A szálloda halljában csoportunkat asztanai idegenvezetőink szeretettel fogadták. Felkészült, ismert tudóssasszonyok: Dr. Arajlim Muszagalijeva, az Asztanai Nemzeti Egyetem történelemszociológusa (az Aral melletti Argun törzsből való, neves GULÁG-kutató), dr. Muszabekova Róza irodalomtörténész (kazakisztáni madjar törzsből származik, a GULÁG-ra elhurcolt írók sorsa a kutatási területe), dr. Szandibajev Ulbolszin filozófus (szintén a kazakisztáni madjar törzsből származik, a GULÁG-megtorlások és áldozatok rendszerelméletével, a lágerbeli túlélés lehetőségével foglalkozik). Az asztanai egyetem három kutatója kíséretében folytattuk zárandokutunkat. Segítettek abban, hogy emberközelből ismerjük meg a kazahok hatalmas országát, ahol a második világháború után több mint 25 ezer magyar ember raboskodott.

Másnap indultunk busszal láger- és hadisír felfedező utunkra az Asztana–Szpaszk–Karaganda útvonalon. Szpászkoje vonzáskörzetében több mint egy hektárnyi területen központi hadisírkertet alakítottak ki. Ide különböző lágerfoglaltakból történtek az áttemetések. Eddig több mint 3000 különböző nemzetiségű hadifoglalt, internáltnak lett a végső nyughelye. 1992-ben az első emlékművet a japánok emelték. Azóta 14 ország (többek között Magyarország, Ukrajna, Oroszország, Izrael, Lengyelország, Románia, Franciaország, Németország, Olaszország, Japán, Kazahsztán) állított emlékművet állampolgárainak, akik embertelen körülmények között raboskodtak, éh- és fagyhalál és különböző járványos betegségek következtében haltak meg. Karaganda környékén többek között felkerestük a 330/1. és a 99. sz. főláger és táborrészlegeinek egykori helyeit. A kegyeletteljes megemlékezést Karagandában a 2012-ben épült római katolikus székesegyházban folytattuk.

Asztanától kb. 20 kilométerre felkerestük a hírhedt ALZSIR női láger, ahol egykor 63 nemzetiségből származó 18 ezer nő raboskodott. Közülük a márványtáblákra 7200 nevet véstek fel, köztük 7 magyarét is.

A munkácsi származású Baranyai András, kazahsztáni magyar nagykövet az előttünk itt járt Menczer Erzsébet (édesapja, édesanyja a térség lágereiben raboskodott) kezdeményezésére ottlétünkkor, velünk együtt avatta fel a magyar áldozatok tiszteletére emelt emlékművet.

Magyarország a 12. azon országok sorában, akik emlékművet avattak az alzsiri láger helyén lévő emlékparkban. Ennek anyagi finanszírozásához hozzájárult a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság.

A kazah helyhatóság egy hét alatt adta meg az engedélyt, ilyen gesztusról eddig nem hallottunk. A kazah államban már húsz éve minden év májusában megemlékezést tartanak az érintett országok nagykövetségeinek bevonásával. A delegációnkkal közösen leleplezett emlékmű felirata: „*A kommunista diktatúra éveiben az Alzsir-ba és más kazahsztáni lágerekbe hurcolt magyar politikai foglyok és kényszermunkások emlékére. Magyarország Nagykövetsége, Asztana, 2017.VII.3.*”

Almatiban Blaumann Ferenc főkonzul és felesége kíséretében meglátogattuk a 40. sz. hadifogolytábor magyar, német, japán és civil internáltjainak temetőjét. A japán és német pénzből helyreállított sírkertet a város egyik alegysége gondozza, gyakran tartanak megemlékezéseket (a helyi német, magyar civilszervezetek közreműködésével).

Almatiból **Üzbegisztán** fővárosába, Taskentbe, szintén repülőgéppel érkezünk. Itteni kalauzunk Szántó Péter nagykövet és Zsalil Szultanov (1944–) múzeumvezető volt. Megtudtuk, hogy 1945 után 25 ezer japán katonát tartottak fogva, ebből 812-en végelgyengülésben elhunytak. A japánok közt német és magyar katonák, valamint más nemzetiségű rabok is voltak. 1998-ban az áldozatok tiszteletére emlékmúzeumot nyitottak. Megemlékezést a múzeum melletti muzulmán temetőben tartottunk, ahol a körbekerített sírkertben német- osztrák emlékművet állítottak, itt két osztrák és tíznél több német fogoly van eltemetve.

Elmentünk abba a városrészbe is, ahol a 386. számú munkatábor helye volt, de ezt már régen felszámolták. Csak azok az objektumok maradtak meg, amelyeknek a felépítése az itteni rabok nevéhez fűződik.

Az üzbegisztáni Navoiból Oroszország fővárosába, a moszkvai seremetyevoi nemzetközi repülőtérre érkezünk. Az előre megrendelt busszal jutottunk el a Szlavjanka Hotelbe.

Az elszállásolás után az előtérben Kozlov Sándor kulturális attasé, a Moszkvai Magyar Intézet vezetője fogadta csoportunkat. Az ő vezetésével többek között megtekintettük a Moszkvai Gulág Múzeumot, melynek létrehozását Putyin államfő rendelte el. A bolsevik diktatúra és Sztálin nevével fémjelzett korszak véres gatzetteit mutatja be tematikus időrendben. Sztálin haláláig több mint 20 millió

szovjet állampolgárt tartóztattak le, és minden tízedik ember életét kioltották. Az elítéltek és kivégzettek létszámába nem számították bele az éhínség áldozatait és a deportált népcsoportok embervesztéseit. Ebből a számsorból kihagyták a GUPVI-táborok halottait, a különböző nemzetiségű hadifoglyokat, a málenkij robotra elhurcolt civil internáltakat, akiknek körében bőségesen aratott a halál. A múzeum főmunkatársa tételeken mutatta be a kiállítás színtereit az attasé szak-szerű tolmácsolásában. A múzeum könyvesboltjában forrásértékű dokumen-tum-gyűjteményekhez is hozzájuthattunk. Küldetésünket teljesítettük.

Az emlékutak szervezése és megvalósítása mellett folytatjuk a malenkij robot történetének intenzív kutatását, interjúk készítését, együttműködünk a határon belüli és határon túli, valamint nemzetközi szervezetekkel, levéltárakkal, a témát kutató történészekkel.

Sokak számára vált emlékezetessé Pécsen „A Szovjetunióba hurcolt politi-kai foglyok és kényszermunkások Emlékéve” záróprogramja: DVD-k és filmek bemutatója, könyvbemutatók, régiók beszámolóinak kutatásairól, kiállítások: „Válogatás az Emlékév eseményeiből”, „Lágerjárat egy fotós szemével”. Hang-versenyt szerveztünk a Pannon Filharmonikusokkal a Szovjetunióba hurcol-tak emlékére a pécsi Kodály Központban. Folytattuk a könyvkiadást, többek között az *Itt volt a végállomás – interjúkötet* angolul és németül is megjelen-tettük, valamint dokumentum- és ismeretterjesztő kisfilmeket is készítettünk.

Budaörs, 2017.01. 18. Lágerjárat című utazó vagonkiállítás plakátja.

Pécs, 2017. 02. 18. Baranya megyei zárórendezvény, könyvbemutatók, előadások

Pécs, 2017. 02. 18. Baranya megyei zárórendezvény, kiállítások

Pécs, 2017. 02. 18. Baranya megyei zárórendezvény, emlékműavatás

Pécs, 2017. 02. 18. Baranya megyei zárórendezvény, a sztarij szambori polgármesteri hivatal küldöttsége körében a pécsi emlékműavatáson

Szerbiában, 2017.05.06. Járeki megemlékezésén.

Örményországban, Ararát település polgármesteri hivatalában

Örményországban, 2017.07. 16. Ararát település temetőjében, a GUPVI táborban elhunyt német és magyar hadifogoly áldozatokra emlékeztünk.

Kazahsztán, Alzsír, 2017.07. 18. Emlékműavatás Baranyai András magyar nagykövettel.

Kazahsztán, 2017.07. 18. Alzsirban a felavatott magyar GULAG-GUPVI-emlékmű, ahol egykor magyar nők is raboskodtak a hírbetű női lágerben.

Pécs, 2017.10.16. Farkas Hoffman Márta, Szülőföldemtől elszakítva című könyvének bemutatóján.

DUPKA GYÖRGY

**ADALÉKOK A 4. UKRÁN FRONT
EGYSÉGEI ÁLTAL TERÜLETSZERZÉSI
SZÁNDÉKKAL MEGSZÁLLT
CSONKA-BEREG ÉS A SZLOVÁKIAI
UNG-VIDÉK TELEPÜLÉSEIRŐL
1944–1945-BEN SZOLYVÁRA ÉS MÁS
GYŰJTŐLÁGEREKBE ELHURCOLTAK
TRAGIKUS TÖRTÉNETÉHEZ,
AZ ÁLDOZATOK EMLÉKÉNEK
MEGÖRÖKÍTÉSÉRŐL⁴**

1.) Egy kezdeményezés történetéből

A Szolyvai Emlékparkbizottság döntése értelmében a Gulág Emlékbizottság támogatásával (Milota, Uszka, Tiszabecs emléktábláinak 2016. november 19-én megtörtént felavatása után) – közkérelemre – felvállaltuk a szovjet megszálló csapatok által területszerzési szándékkal megszállt Csonka-Bereg⁵ 23 településéről 1944–1945-ben Szolyvára elhurcolt, a távoli Gulág-lágerekben meghalt honfitársaink, hadifoglyok és a II. világháborúban elesett hősök

⁴ dr. Dupka György történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára

⁵ FÁBIÁN LAJOS: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében, és Szatmár-, Bereg-, Ugocsa- és Ung csonka vármegyékben az 1919-1923 években. /Részlet a szerző e vármegyék közigazgatásának alakulása az 1919-1944. években című tanulmányából/. 193-235. old., Lásd a földrajzi tájegység először történő elnevezése „Csonka-Bereg vármegye” 207, 214, 215 oldalakon. Tárolt változat: <http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/195-237.pdf>. Lásd még: Forrás: a.Bereg vármegye törvényhatósági bizottságának közgyűlési jegyzőkönyvei 1920-1922.-SZSZBMÖL.IV.B.801.: b. Kozma György dr.: Csonka-Bereg vármegye. // Á 67/b. alatt i.m. 64-67.1.

emlékének megörökítését a Kárpát-medence legnagyobb kegyeleti helyén, a Szolvyai Emlékparkban, ahol egykor a hírhedt gyűjtőláger rabtemetője volt.

A kutatócsoportunk 2016–2017-ben magyarországi civilszervezetek, adatközlők, hozzátartozók, polgármesteri hivatalok segítségével, levéltári anyagok, településtörténeti kiadványok, dokumentumfilmek alapján, a Falvak Kultúrájáért Alapítvány közreműködésével az idegen földben eltemetett áldozatok névlistáját összeállította települések szerint.

A névsorok megegyeznek a településeken a polgármesteri hivatalok által, a lakosság, az egyházak támogatásával felállított emlékjelek tábláin felvett nevekkal, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára *Emlékezetül*⁶ címmel könyvalakban 2017-ben kiadott gyűjteményének névsorával. Köztük csak Csonka-Beregből (Vásárosnaményi járásból) 2954 főt hurcoltak el (adataink szerint a halottak száma 1767, a túlélők száma: 1187!). Megjegyzem, hogy a levéltárosok Csonka-Bereg és az érintett szatmári települések esetében valamennyi elhurcolt nevét közölték. Ezek szerint, mivel nem állt rendelkezésre a falvak áldozatainak pontosított listája, nem foglalkoztak a veszteséglisták összeállításával, nem jelölték meg azt sem, hogy túlélőként ki tért haza, és ki halt meg a lágerben. Pedig e kérdésre megfelelő választ tudtak volna adni, ha körlevélben keresték volna fel a települések polgármestereit, hiszen a falu népe, a túlélők, a hozzátartozók közadakozásból – a rendszerváltás után – különféle emlékjeleket állítottak az 1944–1945 során elhurcolt és haza nem tért áldozatoknak, a malenkij robot során odahaltak emlékére valamennyi érintett településen, amelyekre az áldozatok neveit is felvésték.

Az emléktáblákra felvésendő névlista első változatát egy körlevélhez csatolva 2017. augusztus–szeptember folyamán megküldtük az illetékes polgármesteri hivataloknak, jegyzőknek, a fontosabb civilszervezeteknek végleges névellenőrzésre, pontosításra, valamint új nevek pótlására.

2016-ban fejeződött be a kelet-szlovákiai Ung-vidéken, illetve Nagykapos és környéke településein az adatgyűjtés, az áldozatok névlistájának összeállítás, akiket 1944 őszén a sztálinisták elhurcoltak és fogságban meghaltak. A nagykaposi Lakatos Denisa és Vályi Edit 2016 májusa–szeptembere közt **Géczi Lajos** emlékirata és más túlélők adatai alapján – egy futó projekt ke-

⁶ *Emlékezetül. A malenkij robotra elhurcolt beregiek, szabolcsiai és szatmáriak névsora.* Szerkesztette: Galambos Sándor és Kujbusné Mecsei Éva. Kiadja: a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Níregyháza, 2017. Tárolt változat:

<http://www.szabarchiv.hu/drupal/sites/default/files/Emlékezet%C3%BCI-A%20malenkij%20robotra%20elhurcoltak.pdf>

retében – 17 településről 199 áldozat nevét azonosították. Ez a szerkesztett névlista szintén felvésre került az Szolyvai Emlékparkban.

Köteles László közléséből tudjuk, hogy a kassai kerületi Nagymihályi járás magyarlakta falvaiban még nem fejezték be a malenkij robotra hurcolt áldozatok névsorának összeállítását. Az eddigi gyűjtésből néhány község adatai először a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont műhelyében készült 2017-es konferenciakötetben láttak napvilágot.⁷

A beérkezett javítások, javaslatok feldolgozása után megkezdjük a feliratos gránittáblák gépi vésését, a vasállványzatok elkészítését, amelyekre felerősítettük az egységesre tervezett emléktáblák felszerelését. A projekt megvalósítását a Gulág Emlékbizottság tette lehetővé.

Tiszabecs, Uszka, Milota 171, a 23 csonka-beregi település 1767, a Nagykapos környéki 17 település 199 eddig ismert áldozatának 15 emléktábláját a Kárpát-medencei szintű megemlékezés keretében 2017. november 18-án avattuk fel és koszorúztuk meg a Szolyvai Emlékparkban Ukrajna és Magyarország állami és kormányzati szerveinek, megyei és települési előjáróinak, közméltóságainak, képviselőinek, a történelmi egyházak nevében megjelenő lelkipásztorok, civilszervezetek és a hozzátartozók részvételével.

Az idegen földben elhunytak lelki üdvéért a történelmi egyházak lelkipásztorai közösen imádkoztak, gyertyát gyújtottak hagyományos gyászszertartás keretében.

2018-ban folytattuk Csonka-Bereg falvaiban a kiegészítő adatgyűjtést. Lónya esetében további 113 áldozat neve vált ismertté. A 23 településen 113 fővel bővült a táblára írt áldozatok névsora. Csonka-Bereg második világháborús vesztesége összesen 2052 fő.

Sajnos az egykori Ugocsa megyéhez tartozó (1944–1945-től újra a romániai Szatmár megyéhez csatolták) Halmi járás magyarlakta településein a

⁷ Forrás: MÁLENKIJ ROBOT – GUPVI Északkelet-Magyarországról elhurcolt áldozatok névsora (1944–1945). A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának kiadványa. Szerkesztette: Dobos Sándor – Molnár Ferenc. „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017. 163–164, 166–167 o. Megjegyzés: a gyűjteményhez írt előszóban Molnár D. Erzsébet többek között megjegyzi, hogy „A mai Kárpátalja területéről – a levéltári források szerint – több mint 28 ezer személy raboskodott szovjet hadifogoly- és internálügyi lágerekben, akik esetében a teljes névjegyzék közlése meghaladná jelen kötet kereteit, így a közzétett kárpátaljai lista a lágerben meghaltak neveit tartalmazza.” Hozzáteszem, hogy a gyűjtemény kizárólagosan csak a malenkij robotra hurcolt és odahalt civil áldozatok névsorát adja közre (összesen 4467 főt). A gyűjtemény a katonááldozatokkal nem foglalkozik, akiknek többsége a civil internáltakkal együtt raboskodott, illetve elhunyt az NKVD GUPVI-táboraiiban. A Szolyvai Emlékpark gránittábláira eddig több mint 10 ezer halott neve van felvéve, akik Kárpátalja második világháborús áldozatai: civilek, honvédek, munkaszolgálatosok, kivégzett magyar és ruszin értelmiségiek.

malenkij robotra hurcoltak névsora nem ismert, azok összeállítása, sorstragédiájuk megírása a holnap kutatóira vár. Csupán egy település, Turterebes esetében vált ismertté az elhurcoltak névsora. A községből 86 főt (70 férfit és 16 nőt) deportáltak, akik közül 7 fő (5 férfi és 2 nő) a Szovjetunióban hunyt el.⁸ Ugyancsak nincs adatunk Máramaros megye magyarlakta településeiről, ahonnan szintén százával internálták a magyarokat és a németeket. Feldolgozásra vár az NKVD által Máramarosszigeten működtetett hadifogolytábor története is, ahol a szülőföldjükre a szovjet fogságból hazatérő hadifoglyokat utólag is visszatartották, újra megszárták, és ha mindent rendbe talált az NKVD kihallgató tisztje, csak ezt követően adták át őket csoportosan az illető országot képviselő fogadóbizottságnak.

Valójában mi is történt 1944 novembere és 1945 januárja között a fentebb említett területeken, és miért hurcolták el a katonaköteles férfiakat? Miért kellett ennyi sok embernek elpusztulnia a sztálini megsemmisítő lágerekben? Előadásomban a fellelhető dokumentumok birtokában kiemelten a csonkaberegi és az ung-vidéki elhurcoltak tragédiájának a feltárására törekedtem.

2.) *A Kárpátontúli Ukrajna/Zakarpatszka Ukrajina létrehozása*

Kárpátalja a Szovjetunióhoz való csatolásának és mihamarabbi totális „szovjetizálásnak” a Kreml urai által előzetesen elkészített forgatókönyve első felvonásaként a 4. Ukrán Front katonai tanácsa 1944. november 12-én döntést hozott a kollektív büntetés elvének alkalmazásáról a magyarokkal és németekkel szemben, akik feltételezésük szerint megakadályozták volna a térség szovjetizálását.

Az 1944. november 13-án keltezett 0036. számú határozat a kárpátaljaiak ezreinek küszöbön álló letartóztatását és lágerekbe hurcolását a következőkkel magyarázta: „... Számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy, mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!” A határozatot Petrov hadsegregtábornok, a front csapatparancsnoka és a front katonai tanácsának tagjai – Mehli sz vezérezredes, Novikov vezérőrnagy és Kariofilli tüzérségi altábornagy – írták alá.

A rendelethez mellékeltek a *várospanancsnokság 2. sz. parancsát* is. A parancsot magyar és német nyelvre is lefordították. A magyar nyelvű plakát szövegének befejező része így hangzott. 18 évtől 50 éves korig a várospanancs-

⁸ Lásd ugyanott: 158–159 o.

nokságokon *“jelentkezni tartoznak a német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének... A jelentkezés utolsó napja 1944. évi november hó 16-ika... Mind-azok, akik a jelentkezésnek nem tesznek eleget, le lesznek tartóztatva és a hadtörvényszék elé kerülnek. Városparancsnok.”*

A parancs szövegét 1944. november 13-át követően a magyarok és németek által lakott településeken is kifüggesztették. A helyi hatósági vezetők a városparancsnokokkal közreműködve agyalták ki a *háromnapos munkáról*, vagy *malenkij robotról* szóló mesét, amely szerint az embereket hidak, utak javítására mozgósítják. A rendeletet a kisbírókkal is kidoboltatták, azzal a kiegészítéssel, hogy az érintettek *“három napra elegendő élelmet vigyenek magukkal”*.

A magukat magyarnak és németnek valló emberek számára 1944. november 18. megpróbáltatásaik kezdetét jelentette. Ezen a napon indították el a városparancsnokság által kijelölt regisztrációs központokból az első menetoszlopokat az NKVD⁹ fegyveres kíséretével a szolvyai gyűjtőtáborba.

Az 1944. december 17-én kelt 5032P sz. NKVD-jelentés szerint Kárpátalja térségében *“folyó év november 18-tól december 16-ig az NKVD-osztagok összesen 22 971 főt tartóztattak le és irányítottak hadifogolygyűjtőhelyekre.”* Fagyjev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Fronthoz tartozó NKVD-csapatok parancsnoka jelezte feletteseinek azt is, hogy *“a hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik.”*

1944. november 19-én – az *„izolálásra kijelölt tömeg”* jelentős részének letartóztatása másnapján – nyílt meg Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának első konferenciája Munkácson, amelyen a vidék pártszervezete tevékenységének távlati kérdéseit és Kárpátontúli Ukrajna, azaz Zakarpatszka Ukrajna Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesülését vitatták meg. Egy héttel később, november 26-án pedig megtartották Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusát, amely elfogadta a Kárpátontúli Ukrajna/Zakarpatszka Ukrajna Szovjet-Ukrajnával való újraegyesüléséről szóló kiáltványt (manifesztumot). A letartóztatási akció valószínűleg az adott körülmények között a közrend fenntartását célzó intézkedési terv része volt.

A magyar lakossághoz való hozzáállással kapcsolatban érdemes idézni a 4. Ukrán Front politikai csoportfőnöke, Pronyin altábornagy voltaképpen kényszerű beismerését: *„A politikai helyzet ebben az időben (a Kárpátalja Ukrajnával való újraegyesítéséről szóló kiáltvány aláírása után) jelentősen súlyosbodott. A kongresszusig még a magyarok is, ha nem is örömmel, de min-*

⁹ 2-en románok, németek, szlovákok voltak 1 pedig cigány NKVD (SZSZKSZ NKVD): HKBA, HKBA CCCP – Belügy Népbiztosság, Narodnij komisszariat vnutrennih gyl.

denesetre nem ellenségesen fogadták a Vörös Hadsereg Kárpát-Ukrajnába való bevonulását. Most pedig, miután az állambiztonsági szervek elkülönítettek közel 30 ezer magyar katonaköteles személyt, a magyar lakosság nagyobb része és a magyarbarát ukránok egy része is így, vagy úgy elégedetlenségének adott hangot és negatívan kezdett viszonyulni az oroszokhoz. Ez elsősorban a Kiáltvány elleni agitációban jutott kifejezésre.” Mint ismeretes, ezek az események jóval Kárpátalja szovjet területté válása előtt következtek be.

Vajon a népirtással járó szovjetizálást miért terjesztették ki a szovjet hídfőállásnak kinevezett Tiszabecs-Uszka-Milota településekre, a Csonka-Bereg, a kelet-szlovákiai nagykaposi járási Ung-vidék magyarlakta településeire és Máramaros megye ukránok/ruszinok lakta településeire?

3.) *A Kárpátorosz Szovjet Köztársaság létrehozásának kezdeményezői*

Ismertté vált, hogy a szovjet fegyverek árnyékában Kárpátalja szovjetizálására két forgatókönyv is készült.

Az egyik az ukronofil kommunisták (Ivan Turjanica vezetésével) szívügye lett: Zakarpatszka Ukrajina átmeneti bábállam létrehozása a nagy Szovjetunió kebelében.

A másik irányzatot megtestesítő ruszofilek (főleg a Moszkvához mindig is hű pravoszláv főpapok, pedagógusok, a ruszin elit képviselői, pl. Petro Lintur néprajzkutató, Igumen Feofan Szabov, a Munkácsi-Eperjesi pravoszláv egyház püspökének helyettese, adminisztrátora és mások) a *Kárpátorosz Szovjet Köztársaság* (*Karpatoruszka Szovetszkaja Reszpublika*) alapjainak megteremtésén fáradoztak.

Azonban – erre a tényállásra már a fentiekben is rámutattunk – a szovjet katonai hatóság a Moszkvához hű, az NKVD által is felügyelt ukronofil kommunistákban és az általuk szervezett települési szovjet népbizottságok képviselőiben látta meg elsődleges stratégiai partnerét és kezdte meg velük a történelmileg nevezett együttműködést. A program fővédnöke Sztálin-Berija megbízásából Hruscsov, az akkori szovjet Ukrajna kommunista főtítkára lett, aki a 4. Ukrán Front katonai vezetőivel és Iván Turjanica kárpátaljai kommunista vezérrel szoros kapcsolatban állt.

Kárpátalja jövőjének alakításába a pravoszláv klérus is tevékenyen bekapcsolódott, az általa elindított politikai-egyházi mozgalom képviselői nem Zakarpatszka Ukrajnában gondolkodtak, hanem a kommunistáktól eltérően *Kárpátorosz Szovjet Köztársaság* létrehozását sürgették. A ruszofilek

kezdeményezéséről alig van szakirodalom. Az ukronofil és a ruszofil irányzat hangadóinak „területszerzési törekvéseit” a szovjet történetírás is elhallgatta. Az ukrán történészek ezzel a kérdéskörrel érdemben a rendszerváltás után sem foglalkoztak.

Fontos megjegyezni, hogy egy harmadik irányzat képviselői, az emigráns csehszlovák kormány tudtával, Csehszlovákia részeként, a trianoni döntés jogfolytonosságának elveit szem előtt tartva az 1938 előtti állapotok visszaállításában látták *Karpatszka Rusz* jövőjét. Azonban a sztálini vezetés támogatásával az ukronofil és ruszofil mozgalom Kárpátaljáról teljesen kiszorította a Csehszlovákia mellett agitáló – és Huszton székelő – Nemec csehszlovák kormánybiztos által koordinált funkcionáriusokat Kárpátaljáról.

Mint már említettük, a ruszofilek, Zakarpatszka Ukrajina pravoszláv lelképítésszorgatói saját elképzelésük megvalósítása érdekében 1944. november 18-án J.V. Sztálinnak levelet írtak,¹⁰ amelyben kérték, hogy *Karpatszka Ruszt* vegye fel az SZSZKSZ kötelékébe, Kárpátorosz Szovjet Köztársaság elnevezésű államformában.

Kérésük a következő tényekkel támasztották alá: a levélírók állítása szerint többek között ezen a földön évszázadok óta orosz törzsekhez tartozó népcsoport él, amit kárpátorosznak neveztek. Az itt lakó kárpátoroszek az „ukrán, ukrainai” megnevezéssel csupán a csehszlovák éra alatt ismerkedtek meg. Az első világháború utáni években a Galíciából e vidékre érkezett ukrán értelmiségiek ideológiáját a regnáló hatalom mindvégig támogatta anyagilag és katonapolitikailag is. Úgy történt, hogy 1939-ben a szeparatista ukránok a *Karpatszka Ruszban* két kenyéren, a csehekén és a németekén éltek. Amikor 1939-ben Hitlerék meghódították Csehszlovákiát, Németország hű zsoldosaivá váltak a galíciai ukránok, akik a kárpátoroszek körében felforgató tevékenységet folytattak és felléptek a Szovjetunió ellen. Amikor Csehszlovákia a németek protektusává vált, Szlovákia független lett, és *Karpatszka Rusz* (Ukrajna) is megkísérelte a függetlenné válást, azonban az akkori Németország *Karpatszka Ruszt* Magyarországnak engedte át.

A levélírók állítása szerint *Karpatszka Rusz* népe az ukrán ideológiát, szeparatista terveit nem fogadta el. Ez a nép mindig is tudta, hogy „az orosz föld a Kárpátoktól a Kremlen keresztül Vlagyivosztokig terül el”.

¹⁰ A levél másolatát először Ungváron a Novinyi Zakarpattyja 1995. január 14-én közölte. A dokumentum a Terniszij sljah, 2007, (438-440.old.) és a Karpatszka Ukrajina, I. kötet, 2008, (357-359.old.) okmány-gyűjteményekben is megjelent.

Sztálin vezér figyelmét felhívták arra is, hogy a Moszkvához hű ruszofilokat a csehszlovák, majd a magyar állam hatóságának emberei is üldözték. Többek között a ruszofil intelligencia hangadó embereit a csehek alatt „kacápoknak, muszkáknak titulálták, akiknek Moszkvában, Sztálin mellett van a helyük, illetve otthonuk.” Nyíltan kijelentik, hogy a magyar hatóság emberei sem voltak különbek: „*muszkának, kommunistának neveztek minket, szintén Moszkvába, Sztálinhoz küldtek bennünket*”.

A levél szerzői az itteni népet „*az orosz nép fiainak*” nevezték, akik anyaorszáként tekintettek a nagy Szovjetunióra, sok százan 1938–1941 között nem Lengyelországba, és nem is Galíciába szöktek át, hanem a Szovjet földre, hogy ott boldoguljanak. Többek között ezért is fogadták kitörő örömmel az orosz vörös hadsereget. „*Azonban villámhírként terjedt el népünk körében, hogy Karpatszka Ukrajna Zakarpatszka Ukrajna néven újra Csehszlovákia része lesz. Az őseink álma csak akkor valósulhat meg, ha népünk a testvéri Szovjetunióhoz fog tartozni, és nem akarunk más idegen államban élni.*”

A levélírók a kárpátorosz nép óhaját tolmácsolva nyíltan kijelentik, hogy „*sorsunkat a SZSZKSZ társtörzsével akarjuk örökre összekötni, és ezért Körösmezőtől/Jaszinyától a Poprádig és az Ungtól Dobrocsinig (Denbrecenig) a Kárpátorosz Szovjet Köztársaság területét jelöljék ki, határozzák meg nekünk, és a Karpatszka Ruszt vegyék fel a Szovjetunió kötelékébe.*”

A levél keletkezése: Munkács, 1944. november 18.

Aláírók:

Igumen Feofan Szabov a Munkácsi-Eperjesi pravoszláv püspökség püspökhelyettese, adminisztrátora,

Alekszej Kobaljuk arhimandrit,

Dmitrij Beljakov, a Szt. Miklós kolostor elöljárója,

Kopolovics Joan lelkipásztor, a püspökség legfelső egyházi bíróságának tagja,

Lintur Petr Vasz. professzor, a püspöki főosztály titkára.

A szovjet vezetőség úgy döntött, hogy a két irányzat képviselőit (Turjanica kommunista vezért és a pravoszláv püspökség híveit) egybefogja, és politikusaikat bevonja Kárpátalja szovjetizálásába, azonban a vezető szerepre továbbra is Ivan Turjanicát és csapatát tartották a legalkalmasabbnak. A 4. Ukrán Front politikai munkáért felelős komiszárjai a ruszofileknek csupán mellékszerepet szánt. Mindkét irányzat jelöltjei bekerültek az 1944. november 26-án megalakított Karpatszka Ukrajna Néptanácsba, és az átmeneti bábállamban miniszteri tárcákhoz jutottak.

A ruszofil elképzelés nem valósult meg. Turjanica forgatókönyve alapján kezdék meg az erőszakos szovjetizálást az átmeneti bábállamban. Ennek a szovjet programnak a végrehajtását Turjanicáék részéről területszerzési, gyarapítási mohóság is jellemezte. Konkrétan arról van szó, hogy Ungvár vezetői a történelmi Magyarországhoz tartozott Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegye térképe alapján a négy megye közigazgatási területén akarták Karpatszka Ukrajnát létrehozni. Semmibe vették az 1920-ban, a trianoni békeszerződésben kijelölt megyehatárokat. Ezért is került sor – a Szövetségesek tudta nélkül – a 4. Ukrán Front fegyveres alakulatainak árnyékában a csonka-beregi, a Nagykapos környéki, a tiszabecsi körjegyzőség, Máramarossziget és Halmi térségében végrehajtott, erős kommunista propagandára is épülő, etnikai tisztogatással párosuló területfoglalási akciókra, amely több mint száz brutálisan „elfoglalt” magyarlakta települést érintett, ahonnan a magyar katonaköteles férfiakat a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták el.

Emlékkonferenciánkon Marcsák Gergely az előadásában (konferenciakötetünkben teljes terjedelmében olvasható) egy olyan elfeledett hőst mutat be (Kecskési) Tollas Tibor főhadnagy, a későbbi jeles költő személyében, aki a trianoni békediktátum által kijelölt határokat semmibe vevő Turjanicáék területszerző akciójának meghiúsításában jelentős szerepet játszott. A térségről készített titkos, helyzetelemző jelentéseit az akkori Magyar Ideiglenes Nemzeti Kormánynak operatíván juttatta el, ezeket a dokumentumokat majd a kormány diplomatái a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) budapesti kirendeltségére továbbították, így szereztek tudomást a bizottság munkájában részt vevő amerikai, angol politikai megbízottak. A SZEB nyugati tagjainak nyomására a Kreml vörös urai kénytelenek voltak megparancsolni kommunista helytartójuknak, Iván Turjanicának, az átmeneti bábállam elnökének, hogy Kárpátontúli Ukrajna fegyveres alakulatai az elfoglalt területekről vonuljanak ki. Ez megtörtént, azonban a szolyvai lágerbe elhurcolt embereket haza már nem engedték.

4.) Kárpátaljáról szervezett magyarországi elhurcolások

A magyarországi Beregben történt elhurcolásokkal kapcsolatos probléma első kutatói: dr. Kun József, a hadtörténeti levéltár egykori vezetője és Filep János, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei pártarchívum egykori vezetője (mindketten lónyai illetőségűek, az elhurcolások túlélői, így személyes tapasztalataik vannak az itteni eseményekről.)

Publikációikból tudjuk, hogy a 4. Ukrán Front által elrendelt tisztogatási akció Csonka-Beregben is nagyon gyorsan zajlott le. Itt 1944. november 20-án dobolták ki a kisbírók, hogy a katonaköteles férfiaknak háromnapos munkára kell jelentkezniük.

A beregi községekből elhurcolt emberek sorstragédiájáról először az 1989-es beregszászi emlékkonferencián Gyarmathy Zsigmond nyíregyházi levéltáros és dr. Fazekas Árpád helytörténész tájékoztatta a jelenlévőket. Akkori felmérésük szerint megközelítőleg 1200 főben állapították meg az áldozatok számát. Dr. Fazekas Árpád könyv alakban¹¹ is megjelent felmérése szerint 1944. október 21. után Nyíregyházáról 2 ezernél több férfit, polgári személyt hurcoltak el a szovjet katonák jóvátételi munkára. Azóta a túlélők vallomásait sorra megjelentették, Sára Sándor a szomorú eseményeket *Csonka-Bereg* című dokumentumfilmjében is feldolgozta, a túlélőket a nagy nyilvánosság előtt 1989-ben megszólaltatta.¹²

Eddig a megyére vonatkozó legalaposabb feldolgozás Bognár Zalán történész, kiváló magyar GULÁG-GUPVI-kutató nevéhez fűződik, aki *A lakosság tömeges, ítélet nélküli elhurcolása több hullámban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről (1944. október–1945. január)* című tanulmányában a térségre vonatkozóan a malenkij robotra való elhurcolás mindhárom típusát részletesen, adatolva elemzi, amely során a polgári lakosságot a megtorlás, a rabszolga munkaerő beszerzése céljából tömegesen, ítélet nélkül szovjetunióbeli kényszermunkára vitték el. Szerinte a Szabolcs-Szatmár-Beregből történt elhurcoltakat háromféle indokkal és kétféle foglaltatásban tartóztatták le, illetve szállították el. Elhurcolásképlete pontosra bontva így néz ki:

I. Hadifogolyként:

1. „*hadifogolylétszám-kiegészítés*” a 2. Ukrán Front parancsnokainak utasítása értelmében. Indok: A tiszántúli páncélos csata kudarca az október 21-ét követő napokban. Végrehajtói: az NKVD és a hadsereg egységei, 1944. október 28.–december 13. A gyűjtőhelyekről a kiszállítás útvonala: Debrecen–Foksány–a Szovjetunió különböző céltáborai.

2. „*etnikai tisztogatás*” a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által kiadott 0036-os rendelet alapján. Végrehajtója az NKVD, 1944. november 18.–1945. február. A gyűjtőhelyekről a kiszállítás útvonala: Szolyva–Perecseny–Szambor–a Szovjetunió különböző céltáborai.

¹¹ Dr. FAZEKAS ÁRPÁD: *Elhurcoltak. Nyíregyháza, 1944–1948*. Nyíregyháza, Határ-szél Kft, 1989. (A gyűjtemény anyagát a Határ-szél című lap először sorozatban közölte.)

¹² lásd: SÁRA SÁNDOR: *Csonka-Bereg*. Dokumentumfilm (1988).

II. Internáltként

3. „*német származás indokával való internálás*” a szovjet Államvédelmi Bizottság 1944. december 16-i 7161. számú határozata alapján. Végrehajtója az NKVD: 1944. december 22-től 1947 februárjáig. A kiszállítás fő útvonala: Szerencs–Debrecen–Nagykároly–Szaniszló–Foksány–a Szovjetunió különböző céltáborai.

A Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárának¹³ a munkatársai a hiányosan fennmaradt, töredékes dokumentumok alapján a megye 117 mai – 122 korabeli – településéről 6959 elhurcoltat tudtak név szerint azonosítani. Bognár Zsolt saját számításából és a felmérésből kimaradt települések adataiból kiindulva az elhurcoltak valós létszámát mintegy 14 ezer főben állapította meg. Az idézett tanulmányát¹⁴ – felkérésünkre – jelen konferenciakötet részére megküldte.

Bognár Zsolt kitűnő tanulmányhoz csupán annyi megjegyzést fűznék, hogy az etnikai tisztogatással sújtott csonka-beregi településeket és más határmenti falvakat (Uzka, Tiszabecs, Milota stb.) Kárpátalja részeként Szovjet-Ukrajnához szándékozták csatolni, amire Magyarország, Szlovákia és Románia vonatkozásában kísérletet is tettek.

A 4. Ukrán Front katonai tanácsa és az Iván Turjanica vezette bábállam Magyarország esetében abból indult ki, hogy a trianoni békeszerződés előtt, a magyar királyság különböző korszakaiban, Vásárosnamény járás települései az egykori Bereg vármegyéhez, Milota, Uzka, Tiszabecs stb. Ugocsa megyéhez, Záhony és térségének néhány vitatott községe pedig Ung megyéhez tartozott. Az eredetileg Sztálin által is jóváhagyott területszerzési akciójuk azonban meghiúsult.

Tehát a kelet-magyarországi határmenti térség területe tovább csonkulhattott volna még 26 faluval¹⁵ és néhány ezer négyzetkilométerrel. A szabolcsi, szatmári és beregi települések elcsatolásának egyik megakadályozója – mint már erről fentebb beszámoltam – Kecskési Tibor főhadnagy volt, aki az emigrációban Tollas Tibor néven (1920–1997) költőként, a *Nemzetőr* főszerkesztőjeként lett ismert.

¹³ lásd: *Emlékeztül.* A málenkij robotra elhurcolt beregiek, szabolcsiak és szatmáriak névsora (Szerk.: Galambos Sándor–Kujbusné Mecsei Éva) Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2017.

¹⁴ BOGNÁR ZSOLT: *A lakosság tömeges, ítélet nélküli elhurcolása több hullámban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről (1944. október–1945. január).*

¹⁵ Barabás, Beregdaróc, Beregsurány, Csaroda, Gelénes, Gulács, Hete, Fejércse, Jánd, Lónya, Márokpapi, Mátyus, Tarpa, Tákos, Tiszadony, Tiszakeresztény, Tiszaszalka, Tiszavid, Tivadar, Vámosatya, Vásárosnamény, Gergelyugornya, Vitka, valamint Milota, Uzka, Tiszabecs települések áldozatainak neveit felvesszük a Szolyvai Emlékpark márványtábláira is.

Üdvözlendő, hogy Milotán 2017. május 21-én emlékművet állítottak az egykori bátor főhadnagynak, aki a települések elcsatolását megakadályozta. A milotai, tiszabecsi, uszkai málenkij robot és (Kecskési) Tollas Tibor hőstettének emlékművét, Balogh Géza nyíregyházai szobrászművész alkotását Milotán az ünnepi Istentisztelet után leplezte le Lezsák Sándor, a Magyar Országgyűlés alelnöke és Nt. Szalay Kont, a Szatmári Református Egyházmegye esperese.¹⁶ A Tollas Tibor-kultusz ápolását a térségben a Falvak Kultúrájáért Alapítvány (Aranyosapáti, elnöke: Nick Ferenc) is felkarolta, az alapítvány többek között az aranyoszigeti birtokán Kecskési Tollas Tibor lovagi emlékoszlopát kívánja felavatni 2018 szeptemberében.

5.) Kárpátaljáról szervezett elhurcolások Kelet-Szlovákiában

A Kelet-Szlovákia térségében, különösen a Bodroghözben és az Ung-vidéken élő magyar lakosságot a csehszlovák hatóságok – mint „háborús bűnösöket” – szintén jogfosztással sújtották. A 4. Ukrán Front NKVD-osztagai itt is *háromnapos munkára* mozgósították a magyar és német nemzetiségű férfiakat. Géczi Lajos túlélő emlékiratában¹⁷ többek közt azt olvashatjuk, hogy a három napból évek lettek, férfiak ezreit hurcolták el a Szovjetunióba; sokan örökre ott maradtak, idegen földben nyugszanak.

Az ungi deportáltak egyharmada már a gyűjtőlágerekben és a vasúti szállítás során elpusztult, de a donyec-medencei bányák is bőven szedték áldozataikat. Géczi Lajos túlélte a megpróbáltatásokat, öt év múltán került haza.¹⁸

A *háromnapos munka* témakörét először a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ung-vidéken Dobos Ferenc¹⁹ dolgozta fel a Csehszlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány és a Szlovákiai Magyar Politikai Foglyok Szövetsége támogatásával. A terjedelmes elemzés összefoglalását *Magyarok a senkiföldjén*. „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ung-vidéken című tanulmányban adta közre a *Régió – Kisebbségi Szemle* 1992. évi 4. száma. Adatai alapján tudjuk, hogy 51 magyarlakta településen is előre megtervezett politikai döntés eredményeként hajtották végre a kollektív megtorlást. Bodrog-közben és Ung-vidéken összesen 2494 főt hurcoltak el, 876-an a különböző GUPVI-táborokban odahaltak.

¹⁶ PÁLINKÁS GYULA lelkipásztor: A milotai, tiszabecsi, uszkai málenkij robot és (Kecskési) Tollas Tibor hőstettének emléket állító dombormű avatása. In: ttre.hu, <https://ttre.hu/hirek/gyulekezeti/a-milotai-tiszabecsi-uszkai-malenkij-robot-es-kecskesi-tollas-tibor-hostettenek-emleket-allito-dombormu-avatasa>

¹⁷ GÉCZI LAJOS: *Civilek hadifogságban*. Pozsony/Bratislava, Madách, 1992. 240. p.

¹⁸ HERCZEGH GÉZA: *In memoriam Géczi Lajos*. In: *Magyar Szemle*, új folyam XX., 9-10. sz.

¹⁹ DOBOS FERENC: *Magyarok a senkiföldjén*. „Malenykij robot” a kelet-szlovákiai Bodroghözben és Ung-vidéken. In: *Regió – Kisebbségi Szemle*, 1992, 3. évf. 4. sz., 110-130. p.

A moszkvai forгатóköny szerint a történelmi Magyarország ung megyei nagykaposi járásának és más tájegységek községeit Kárpátontúli Ukrajnához akarták csatolni.

A Bodroгközben és az Ung-vidéken 1944. december 1. és 23. közt bonyolították le a megtorló akciót. A bujkáló magyar férfiak utáni hajtóvadászat 1945 februárjáig folyt. A bodroгköziek erőltetett menetének útvonala: Ungvár–Perecseny–Szolyva–Vereckeи-szoros–Turka–Szamбор.

Az Ung-vidéki férfiakat Nagykaposon, Királyhelmeceи, Kisbárin, Dereгnyőн, Vajányban és Pálocon gyűjtötték össze, ahonnan fegyveres kísérettel hajtották őket a garanyi és szinnai (Snina) gyűjtőtáborba, majd az Uzsokihágón át Turkára és Szamборba.

Abaúj, Torna, Borsod és Gömör megyékből az internáltakat Bartók Csaba²⁰ GULAG-kutató szerint a Kassa–Eperjes vonalon a Duklai-hágón át a lengyelországi Sanokban (Kárpátaljai vajdaság) és az ukrainai Szamборban létesített elosztótáborokba kísérték. Ezekből az elosztótáborokból marhavaгонokba zsúfolva tovább vitték őket a Donyec-medencébe, ahonnan a túlélők utolsó csoportjai 1948. december végén tértek haza. Bartók Csaba úgy véli, ez a korszak „rosszul van kutatva”, továbbá „Némely szlovák történész legfeljebb 6-7 ezer magyar és sváb elhurcolását ismeri el. Ebből 1 000 felett van a lágerben elhunytak száma. A felvidéki magyar helytörténészek 60-120 ezerre becsülik a Csehszlovákiából szovjet munkatáborokba került magyarok és németek számát.”

A szolyvai haláltáborhoz hasonlóan hírhedt milosovi táborba a nyugati fogásból hazatért leventéket zárták, és közülük csak azokat engedték szabadon, akikről a „megimádkoztatáson” kiderült, szlovákul és csehül is tudnak imádkozni. Az életben maradt, de halálra ítélt sepsi magyar leventéket egy sepsi származású amerikai tiszt szabadította ki. A deportálást koncepciós perek követték. A rögtönítélő hadbíróságok a szovjet törvény 58. sz. paragrafusa értelmében, többek közt „kútmérgezés, híd- és vasútrobantás” vádjával 5-től 25 évig terjedő szabadságvesztésre ítélték a letartóztatott magyar és német férfiakat, akik közül sokat helyben kivégeztek, a többieket szintén a Szovjetunióba hurcolták.²¹

Említésre méltó az „Eperjesi Ukrajnával” kapcsolatos esemény. 1944 őszén az eperjesi oroszok/ruszinok és ukránok ideiglenes népbizottságot hoztak létre, és egyik ülésükön kinyilvánították Kelet-Szlovákiából való kiválasukat. November 29-én felhívást²² intéztek Kárpátontúli Ukrajna Néptaná-

²⁰ BARTÓK CSABA előadása a 2010. november 18-i bereгszási emlékkonferencián. In: *Trianoni Szemle*, 3. évf., 2011. január-március, 33. p.

²¹ BARTÓK CSABA előadása..., i. m. 34. p.

²² 279. sz. ügyirat (TSU/ 471-473), eredeti forráshelye: Державний Архів Закарпатської Области, ДАЗО, -Ф.

csához, miszerint a Vörös Hadsereg által felszabadított „Eperjesi Ukrajnát” a galíciai lemkók lakta területtel együtt csatolják Kárpátontúli Ukrajnához. Kérésüket többek között azzal indokolták, hogy az 1918-ban ígért autonómiát a szlovákoktól nem kapták meg, azóta tervszerű elszlovákosítás folyik a ruszin falvakban is. A kárpátaljai ukrán kommunisták kezdetben támogatták az eperjesiek törekvését, a szovjet katonai adminisztráció azonban Moszkva utasítására ezt a kérdést törölte a napirendről.

6.) Kárpátaljáról szervezett területfoglalások a romániai Máramarosban

A Romániához tartozó Máramarosszigeten és a térség településein a Felső-Tisza-vidéki ruszin/ukrán kommunisták szintén népbizottságokat hoztak létre azzal a céllal, hogy ezt a területet „Máramarosi Ukrajna” néven Kárpátontúli Ukrajnával, illetve Szovjet-Ukrajnával egyesítsék. A máramarosszigeti népgyűlés 1945. január 19-i keltezésű, Ivan Odovicsuk elnök által aláírt, Kárpátontúli Ukrajna Népbizottságához küldött jegyzőkönyvében²³ a máramarosszigeti körzet Kárpátaljához történő csatolását sürgették.

A katonaköteles magyar, német férfiakat és nőket ebből a térségből is a szolyvai gyűjtőtáborba hurcolták, összesen több mint 2 000 főt; akadtak közöttük román nemzetiségűek is. A magyar hadifoglyok nagy részét a foksányi gyűjtő- és elosztólágerbe vitték.

Az itteni településeken kommunisták kezdeményezésére létrehozott népbizottságok ukrán/ruszin vezetői 1945. január 28-ra népgyűlést hívtak össze.²⁴ A máramarosszigeti demokratikus népfront szervezésében lezajlott gyűlés mintegy 2 500 résztvevője magyar, ukrán és román nyelvű köszönőlevelet küldött Sztálinnak, miszerint ez a vidék az ő vezérletével szabadult fel. Ugyancsak három nyelven megfogalmazott beadvánnyal fordultak Hruscsovhoz, az USZSZK kormányának vezetőjéhez, amelyben kérték, hogy ezt a területet is csatolják a Szovjet-Ukrán földekhez. Az erről szóló jegyzőkönyvet szintén I. Odovicsuk²⁵, a gyűlés elnöke írta alá. Több mint 10 ukránok lakta községben jött létre népbizottság, amelyekből összesen 426 (339 ukrán, 47

4. -On. 1. cnp. 11. apk. 1-3. A továbbiakban: ΔA3O.

²³ 340. sz. ügyirat (TSU./ 553-554.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Népbizottság jegyzőkönyve. ΔA3O, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 112. apk. 1.

²⁴ 346. sz. ügyirat (TSU./ 559-560.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Demokratikus Népfront jegyzőkönyve. ΔA3O, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 112. apk. 2-3.

²⁵ 347. sz. ügyirat (TSU./ 560-563.), eredeti forráshelye: A Máramarosi Demokratikus Népfront gyűlésének 1945. január 28-i jegyzőkönyve. ΔA3O, -Φ. 4. -On. 1. cnp. 112. apk. 4-4 a, 6, b, r.

magyar, 15 román, 25 egyéb nemzetiségű) küldött²⁶ érkezett a máramarosi körzet népbizottságainak első, február 4-én megtartott kongresszusára, amely ismételten szorgalmazta a máramarosi körzet „újraegyesítését”. A Sztálinhoz intézett petíciót a népbizottságok képviselői az általuk képviselt falvak lakosainak nevében írták alá.²⁷

Máramaros megye hovatartozásának mozgalmába bekapcsolódtak a román nacionalista-fasiszta körök tagjai is, akik a Vörös kereszt körzeti képviselte keretében a román nacionalista diktatúra visszaállításának céljával fegyveres akciót szerveztek a helyi (ukrán) néptanácsok ellen. A szovjet hírszerzők szerint a felkelésbe 15 ezer embert kívántak „békés tüntetés keretében” bevonni, amelyhez aztán csatlakoztak volna a felfegyverzett egységek. A terjedő álhírek hatására a helyi ukránok, magyarok, illetve a kommunisták és baloldali érzelműek között félelem uralkodott el. Ljubavin ezredes, a 27. sz. vasúti brigád (UVVR-14) parancsnoka a helyi népbizottságok közreműködésével március 5. és 7. között megghiúsította a román nacionalisták fegyveres felkelését. Vezetőit, 50 közvetlen hívét, 4 szabadságolt és dezertált román tisztet letartóztattak; köztük volt Berinde, a román egyház vikáriusa, Laslo Antonescu idejében kinevezett rendőrfőkapitány; Szanko jogász, a Vörös kereszt tagja, a Maniu-gárdisták elkötelezett híve; Migali, a körzet volt prefektusa; Epuri, a helyi román gimnázium tornatanára. Minderről, valamint a Petru Groza román kormánya ellen szervezett fegyveres felkelés elfojtásáról Fedorov ezredes, a vasúti hadsereg politikai osztályának megbízott vezetője 1945. április 10-én részletes hadijelentést²⁸ küldött a 2. sz. Ukrán Front parancsnokának.

A máramarosi körzet Zakarpatszka Ukrajnával és Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesítése érdekében a 4. Ukrán Front katonai adminisztrációja és Ivan Turjanica, a Néptanács elnöke támogatásával egyre erőteljesebb propaganda és szovjet ügynöki mozgalom bontakozott ki. A megyében és Máramarosszigeten kialakult feszült politikai helyzetről 1945. április 16-án Bogdenko ellentengernagy és Dangulov politikai főtanácsadó nagy frekvenciájú kapcsolati vonalon telefontáviratban²⁹ (Titkos ügyszer, Uzsgorod–Moszkva) tájékoztatta a Kreml vezetőit. A távirat bizalmas információkat tartalmazott arról az ungvári találkozóról, amely Bogdenko ellentengernagy,

²⁶ 350. sz. (TSU./ 570-571.) ügyszer, eredeti forráshelye: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 107. арк. 8.

²⁷ 349. sz. (TSU./ 565-570.) ügyszer, eredeti forráshelye: A máramarosi körzet népbizottságai kongresszusának 1945. február 4-i jegyzőkönyve. ДА3О, -Ф. 4. -Оп. 1. спр. 107. арк. 18.

²⁸ 365. sz. (TSU./ 599-605.) ügyszer, eredeti forráshelye: Архив Президента Российской Федерации, АП РФ, 0125. -Оп. 33. п. 129. А. 21. А. 46-52. A továbbiakban: АП РФ.

²⁹ 366. sz. (TSU./ 605-607.) ügyszer, eredeti forráshelye: АП РФ, 0125. -Оп. 34. п. 131. А. 21. А. 40-43.

bizonyos Vasili Luka, Tyulpanov ezredes, a 4. Ukrán Front képviselője, Goldberg, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának Észak-Erdélyi meghatalmazottja, Sernicko, a Máramaros Megyei Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára és Kita, a megye prefektusa részvételével zajlott le. A találkozon elhangzott tényeket négy pontba tömörítették. Az elsőben rögzítették, hogy 1945. február elején Zakarapatszka Ukrajina Néptanácsának meghatalmazott küldötte a népbizottságok kongresszusának előkészítése céljával Máramarosszigetre érkezett; ez a kongresszus határozatban mondta ki Máramaros megye egyesítését Zakarpatszka Ukrajinával. Megállapították, hogy Zakarpatszka Ukrajina Néptanácsa meghatalmazott küldöttjének szigeti akciója a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatósága és Ukrajna Kommunista Pártjának Központi Bizottsága Ungváron tartózkodó képviselőinek jóváhagyásával történt. A Néptanács küldöttjén kívül a kongresszus munkájában, a kiáltvány szövegének megszerkesztésben Mehliusz utasításának megfelelően, a 4. Ukrán Front Politikai Főigazgatóságának képviseletében többek között részt vett Tyulpanov ezredes és Davidenko őrnagy. A továbbiakban Ungvár irányításával gyors ütemben megszervezték a helyhatósági szerveket, a helyi népbizottságokat és pártbizottságokat. A szovjetizálási folyamatról Mehliusz Moszkvát, Tyulpanov ezredes Kijevet is informálta, Hruscsov pedig áldását adta a kezdeményezésre.

A második pontban leszögezték, hogy 1945. április végén Észak-Erdélyben is kiépült a román közigazgatás hálózata. Ekkor érkezett Máramarosszigetre Goldberg, a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának észak-erdélyi meghatalmazottja, hogy itt is befejezze a román adminisztráció megszervezését, de a helyi ukránok Zakarpatszka Ukrajina Népbizottságának rendelkezése nélkül meggátolták feladatának teljesítésében. Ekkor felkereste Ivan Turjanicát, a népbizottság elnökét, aki kategorikusan elzárkózott a probléma megoldása elől. Goldberg a sikertelen ügyintézésről jelentést küldött felettesének, Vasili Lukának, a bukaresti pártvezér hasonló tárgyalásai azonban szintén eredménytelenül zárultak.

A harmadik pontban vázolt fejlemények közül kiemelték, hogy Vasili Luka Máramarosszigeten megszervezte a demokratikus népfrontot, amelyben 32 megyei szervezet képviselője jutott mandátumhoz. Mivel Zseleznyák, a megyei pártszervezet titkára Ungváron tartózkodott, az alkalmat kihasználva Vasili Luka a korábbi párttitkár szintén ukrán származású helyettesét, Csernyicskót jelöltette és választtatta meg a párt élére. Április 9-én a demokratikus népfront tanácsa a településeken helyhatósági szerveket hozott létre,

ennek következtében helyreállították a román közigazgatást. A demokratikus népfront tanácsa a helyhatósági szervezetbe mindenütt saját jelöltjeit delegálta, ezekről az intézkedésekről a helyi sajtó is hírt adott. A népbizottságok egykori ukrán tagjai megtagadták az együttműködést az újonnan felállított szervezetekkel, segítségért Ungvárra utaztak.

A negyedik pontban, a megyei és máramarosszigeti román helyhatósági szervek személyi összetételét értékelve arra a felismerésre jutottak, hogy a helyi ukránok képviseletében mind a megyében, mind a városi vezetésben a helyettesi posztokra pótlólagosan ukrán nemzetiségűeket kell delegálni; ezzel kapcsolatban megegyezés született a demokratikus népfront tanácsával. Megemlítették a megye és a megyei központ nemzetiségi összetételét is, miszerint túlnyomó részben ukránok csak 10 községben élnek; megyei vonatkozásban a románok 74, az ukránok 18, a magyarok 7, a más nemzetiségűek részaránya 1 százalék; Máramarossziget lakosságának összetétele: román 55, magyar 32, ukrán 10, más nemzetiségű 3 százalék.

A telefontávirat azzal zárult, hogy a jelentéstevők fentről várják a további utasításokat.

A Hruscsov-memoárban³⁰ részletes ismertetést olvashatunk arról a nemzetközivé dagadt konfliktusról, amit Ivan Turjanica területszerző politikája okozott. Hruscsov itt úgy jellemzi támogatottját, Turjanicát, mint aki az „*Evés közben jön meg az étvágy*” elv alapján, a Kreml vezetőinek tudta és beleegyezése nélkül foglalta el az általa szervezett népi milíciával, munkásörökkel a Román Királyság egyes járásait, a Magyarországhoz tartozó Csonka-Bereget. Sztálin személyesen hívta fel telefonon Hruscsovot, és utasította: bírja rá Turjanicát, hogy katonáit rendelje vissza az 1938 előtti határvonal mögé. Ezt a kérést Turjanica csak nagy rábeszélés árán fogadta el. Hruscsov a csehszlovák–szovjet konfliktus elkerülése végett nem támogatta „*Eperjesi Ukrajna*” Kárpátaljához csatolását sem, amely mögött szintén Turjanica területbővítő ambíciói álltak.

³⁰ 413. sz. (TSU./ 695-698.) ügyirat, eredeti forráshelye: Из мемуаров НИКИТЫ СЕРГЕЕВИЧА ХРУЩОВА. In: Вопросы истории, Москва, 1991, № 7-8., стр. 75, 88-89. р.

254. sz. *A Zakarapatszka Ukraina (Kárpátontúli Ukrajna) ortodox papságának levele J. V. Sztálinhoz a „Kárpátszka Rusz”-nak a Szovjetunióba való befogadásáról*

A SZOVJETUNIÓ MARSALLJÁNAK, NAGYVEZÉR SZTÁLIN
JOSZIF VISSZARIONOVICS ELVTÁRSNAK

Moszkva

A Kárpátszka Rusz ortodox közösségeinek alulírott képviselői, akik az egész orosz ortodox népünk akaratát fejezik ki, kérjük befogadni Zakarpatszka Ukrainát (Kárpátszka Ruszt) a Szovjetunióba Kárpát-Orosz Szovjet Köztársaság formájában.

Őseink vágyai és álmai mindig azt jelentették, hogy a Kárpátokon túli régiókat ruszinok lakják, vagyis Rusz-fiai, amely most visszatért a nagy Orosz anyaországhoz. Elnyomóink mindig is ellenálltak ennek. Így mi évszázadokon át 1919-ig a német-magyar rabszolgaságban maradtunk. Az 1919. évi békekonzferencián a régiókat Kárpátszka Rusz néven a Saint-Germaini Békeszerződés szerint autonómia jogon a Csehszlovák Köztársasághoz csatolták. Már akkor a régiókat Kárpátszka Rusz-ként ismerték el, mivel itt ősi orosz törzs élt. Magukat embereink „karpatoroszoknak”-ruszinoknak nevezik, vagyis Rusz-fiainak, a hit «ruszka», a feleség «ruszka», az anya «ruszka» stb.

„Ukrajna”, „ukrán” névvel népünk csak a cseh korban ismerkedett meg a cseh uralkodás alatt, az első világháború után, és ezt is a galíciai származású értelmiség által. Ezeket a galíciaiakat ideológiájukkal együtt maga a cseh kormányt hívta ide, és pénzügyileg is támogatta a Cseh Köztársaság fenntállása egész ideje alatt. 1939-ben azonban kiderült, hogy a Kárpátszka Rusz szeparatista ukránság két kenyéren él: csehen és németen.

Amikor 1939-ben Hitler megkezdte Csehszlovákia megszállását, felhívást tett zsoldosaihoz – galíciai szeparatistákhoz egész Csehszlovákiában és Németországban és mindenkit a Kárpátszka Ruszba küldött azzal a feladattal, hogy kikiáltás a Kárpátszka Ruszt Kárpát Ukrainának és kezdjék el a munkát Németország javára minden szláv kárára és különösen a Szovjetunió kárára.

Ezeknek a szeparatistáknak közvetlen feladata az volt, hogy alapjaiban aláássa a Szovjetuniót. A germanofilok és a galíciái szeparatisták brutális erőszaka ellen mind a Kárpátszka Rusz lakossága, mind a cseh hatóság tehetetlen volt: Hitler védnöksége alá vette a Cseh Köztársaságot, Szlovákiát függetlennek nyilvánította, és próbára téve a Kárpátszka Ruszt (Ukrajnát), Magyarországnak adta. Kárpát-Ukrajnát nem azért adta Magyarországnak, mert nem volt szüksége rá, hanem azért, mert a Kárpátszka Rusz lakossága egészében ellenezte az ukrán ideológiát, de különösen a hitleri zsoldos szeparatista terveit. Mindannyian tudjuk, hogy „a Kárpátoktól Vlagyivosztokig és a Kremlig – minden orosz föld”.

Nagyon tanulságos, hogy a galíciái ukránizáló szeparatisták bántalmazták a kárpátorosz embereket és az értelmiséget, mondván, hogy „Kacapok, moszkoviták, a ti helyetek Moszkvában van, ott a ti Sztálinotoknál”. A magyarok, amikor vertek, ugyanazt mondták: „Muszka kommunista, menj Moszkvába Sztálinhoz.”

Mindezt a kárpátorosz lakosság nagy türelemmel és szívfájdalommal viselte, várva az üdvösséget éppen Moszkvától. Hogy ez igaz, azzal bizonyított, hogy amikor a Szovjetunió határai a Kárpátokat érték el, fiaink és a lányaink – mind az értelmiség, mind a köznép – tömegesen a Szovjetunióba menekültek.

Kérdés: miért nem menekültek az embereink korábban a Kárpátokon túlra Lengyelországba a galíciائيakhoz? Nevezetesen azért, mert népünk soha nem osztotta és nem értett egyet a galíciái ukránok ideológiájával. Népünk orosz, ruszin – Rusz-fiai. Anyáink nem szültek nem orosz fiúkat. A mi oroszságunk nem tegnapi – a mi oroszságunk a Kárpátoknál nem fiatalabb... Csak ezzel magyarázható az a kimondhatatlan öröm, amikor találkoztunk az orosz Vörös Hadsereggel. De ezt az örömet azonnal elsötétítette az újság, hogy a mi Kárpátszka Ruszunk Zakarpatszka Ukrajna néven a Csehszlovák Köztársaság részévé válik. Kiderült, hogy őseink álmai csak álmok maradtak.

A keserű tapasztalatokból okulva határozottan kijelentjük, hogy népünk politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi életében sikeresen fejlődhet a nagy anyai Szovjetunió határain belül, de semmi esetre nem más idegen államban.

Türelmünk elfogyott: eleget játszottak velünk ellenségeink, kézről kézre adva bennünket.

A kárpátorosz népünk akarata: „sorsunkat közösen a Szovjetunió népeinek sorsával szeretnénk egyszer és mindenkorra társítani, majd megadni ne-

künk a Karpatorosz Szovjet Köztársaságot Kőrösmezőtől Poprádig, Uzsoktól Dobrocsinig (Debrecenig).

Nagy örömünket és mély hálánkat fejezzük ki a nagy vezérnek, Európa összes szláv népei felszabadítójának, Sztálin marsall elvtársak és a Vörös Hadseregnek felszabadításunkért és kérjük befogadni a Kárpátszka Ruszt a Szovjetunió kötelékébe.

Munkács, 1944. november 18. napján

Theophan Szabó apát, a Munkácsi-Eperjesi ortodox egyházmegye püspök-helyettese és ügyintézője, *Alexij Kabalyuk archimandrite*, a Szent Miklós kolostor rektora, *Dmitrij Belyakov archpriest*, az eparhia Legfelsőbb Egyházi Bíróságának tagja, *Johann Kopolovich pap*, az eparhia ügyintéző titkára, *prof. Peter Vasziljevics Lintur*.³¹

³¹ Forrás: Новини Закарпаття (Kárpátaljai hírek) – 1995. január 14. Lásd még: a 254. számú iratcsomag itt jelent meg: Закарпатська обласна державна адміністрація, Закарпатська обласна рада, Державний архів Закарпатської області (Kárpátaljai Megyei Adminisztráció, Kárpátaljai Megyei Tanács, Kárpátaljai Megyei Levéltár). Тернистий шлях до України (Tövisút Ukrajnához). ЗБІРНИК АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ І МАТЕРІАЛІВ (Levéltári dokumentum és anyag gyűjteménye) Закарпаття в європейській політиці 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946 pp. XX століття (Kárpátaljai a XX század Európa politikájában - 1918-1919, 1938-1939, 1944-1946.). УЖГОРОД «ВИДАВНИЦТВО Закарпаття» 2007 (Ungvár, «Zakarpattya Kiadó», 2007.) A magyarul közreadott dokumentumot dr. Lengyel Sándor (Ungvár) fordításában közöljük.

A SZOLYVAI EMLÉKPARKBAN FELTÜNTETETT NEM KÁRPÁTALJAI ÁLDOZATOK

Magyarország Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéjének térségéből

	<i>Település</i>	<i>Lakossága 1944-ben</i>	<i>Vésztesség összesen</i>
1.	Barabás*	1566	106
2.	Beregdaróc*	1334	137
3.	Beregsurány*	924	93
4.	Csaroda*	1013	43
5.	Fejércse (<i>ma: Hetefejércse</i>)*	204	17
6.	Gelénecs*	878	48
7.	Gergelyiugornya* (<i>közös</i>)	1724	85
8.	Gulács*	1542	85
9.	Hete (<i>ma: Hetefejércse</i>)*	519	44
10	Jánd*	1227	62
11	Lónya*	2161	43
	Lónya II		113
12	Márokpapi*	1020	58
13	Mátyus*	636	39
14	Milota*	1042	49
15	Tákos*	727	48
16	Tarpa*	4202	328
17	Tiszaadony*	939	51
18	Tiszabecs*	1499	95
19	Tiszkerecseny*	1704	96
20	Tiszaszalka*	1227	89
21	Tiszavid*	561	31
22	Tivadar*	383	31
23	Uszka*	368	27
24	Vámosatya*	1163	106
25	Vásárosnamény* (<i>közös</i>)	3754	86
26	Vitka*	1718	42
Mindösszesen:		34035	2052

A szlovákiai Ung-vidék Nagykaposi járásához tartozó térségből

1.	Abara (Oborín)*	767	6
2.	Bés (Beša)*	675	14
3.	Budaháza (Budince)*	147	3
4.	Csicser (Čičarovce)*	1180	32
5.	Dobóruszka (Ruská)*	577	12
6.	Iske (Ižkovce)*	235	3
7.	Kisráska (Malé Raškovce)*	329	9
8.	Mátyóc (Maťovce)*	574	12
9.	Mokcsakerész (Križany)*	543	11
10.	Nagykapos (Veľké Kapušany)*	2668	32
11.	Nagyráska (Veľké Raškovce)*	423	8
12.	Nagyszelmenc (Veľké Slemence)*	929	7
13.	Nyarádkelecsény (Kapušíanske Kľačany)*	877	9
14.	Ungmogyorós (Liesková)*	383	9
15.	Vaján (Vojany)*	691	6
16.	Vajkóc (Vojkovce)*	246	6
17.	Veskóc (Veškovce)*	373	20
Mindösszesen:		11617	199

A 4. UKRÁN FRONT TISZAÚJLAKI HIDFŐÁLLÁSÁNAK KIALAKÍTÁSA SORÁN 1944. NOVEMBER 20-ÁN SZOLYVÁRA ELHURCOLT MÁLENKIJ ROBOT-ÁLDOZATAINAK NÉVSORA³²

(I) Internáltak.

MILOTA

Bartha Benjámin, Bartha Gusztáv, Bunna Béla, Bunna Endre. Berhész Pál, Borbély József, Báthori Károly, Cserepes Sándor, Csókási Sándor, Delényi Jenő, Dani Gyula, Farkas István, Fejes Endre, T. Fóri István, Fóri Elemér, Fóri Bertalan, Horváth Elek, Kiss Lajos, Kosán József, Kisfalusi Dezső, Kondor Béla, Kondor Gyula, Mikola Béla, Márton József, Nagy Imre, Nagy Elek, Nagy Endre, Nyilas Gábor, Nyilas István, Nyilas Péter, Pongrácz Barna, Pócsi István, Póti Sándor, Póti Dezső, Papp Gábor, Papp János, Papp Kálmán, Sólyom István, Szabó Sándor, Tóth Lajos, Tóth György, Tóth András, Török Bertalan, Török Béla, Török Péter, Török Jenő, Török György, Végi Dezső.

TISZABECS

Adorján Béla, Balogh Albert, Baji László, Bilák Jenő, Bilák Mihály, Bácsi Bertalan, Botos Bertalan, Debreczeni György, Dicső Bálint, Elek Gerzson, Elek Károly, Fazekas Gusztáv, Fábián József, Fekete Bálint, Fekete Lajos, Fellegh Bálint, Filep István, Fogarasi Bertalan, Gacsályi Bálint, Gacsályi Károly, Gacsályi Lajos, Gál Endre, Gál Sándor, Gál István, Gáti László, Gáti Gyula, Gerzsenyi Béla, Horváth Endre, Horváth Gusztáv, Homoki Sándor, id. Hentes Sándor, ifj. Hentes Sándor, Hegedűs István, Illyés Zsigmond, Isticai Pál, Kalmár István, Kánya Antal, Kánya Bálint, Kánya Béla, Kánya Gusztáv, Kánya Jenő, Kánya István, Károlyi Sándor, Kerti Áron, Kondor Albert, Kondor Csaba, Kondor Imre, Kovács Gábor, Kovács Sándor, Kövér Bertalan, Kövér Gusztáv, Kövér János, Kövér Sándor, Lőrinc István, Jászek Sándor, Mester István, Nagy Bálint, Nagy Gusztáv, Nagy Sándor, Nevezski József, Németh Gyula, Oláh Zsigmond, Ombodi Gusztáv, Ombodi Sándor, Orosz Bálint, Orosz Gusztáv, Pál Géza, Pál Gusztáv, Pinczés Elemér, Sarkadi Sándor, Sáfi Béla, Siket András, Siket Sándor, Simonyi Tibor, Szabó Gergely, id. Szabó László, ifj. Szabó László, Szabó Károly, Szilvási András, Sztárossza Péter, Tamás Bertalan, Tamás József, Tamás István, Tokaji Béla, Tóth Bálint,

³² (Pálkinkás Gyula és Dajka Csaba református lelképásztorok összeállításában)

Tóth Gusztáv, Tóth János, Tóth Lajos, Török József, Varga József, Vári Antal, Váczi Gáspár, Váczi Károly, Váczi József, Veres János.

USZKA

Ary Béla, Ary, Elek, Ary Elemér, Ary József, Bakos Ferenc, Borbély Lajos, Debreceni Zoltán, Dezső Zsigmond, Engy Gyula, Erdélyi Sándor, Fórizs Mihály, Gacsályi Kálmán, Karmacsai Bálint, Kiss Károly, Kovács István, Mester György, id. Nagy József, ifj. Nagy József, Papp Bálint, Papp Zoltán, Szírmay Jenő, Szírmai Károly, Szírmay Zsigmond, Szűcs Ernő, Szűcs István, Szűcs Lajos, Török József.³³

2016–2017

„A férfiakat puskás örök
hajtották el a szolyvai
táborba, hol ezrével haltak
a „szabadítók” foglyai.

Túl a Tiszán húsztüres falu,
mind férfi nélkül, néptelen,
– Kárpátalján, jaj! Így kezdődött
az eltírt történelem.

Gyalogmenetben csontig fogya,
ki nem bírta, árokba dőlt,
ki megmaradt, az később halt meg,
– sztrichnin mérge lassan ölt.

Néhányan hazavánszorogtak,
küszöbük előtt estek el...

³³ Az emléktábla zárófelirata: BÉKE PORAIKRA! SZÍVÜNK BEN ŐRÍZZÜK EMLÉKÜNKET! 2016. ÁLLÍTTATTA: A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG A SZOVJETUNIÓBA HURCOLT POLITIKAI FOGLYOK ÉS KÉNYSZERMUNKÁSOK EMLÉKÉVE ALKALMÁBÓL. TÁMOGATÓK: A SZOVJETUNIÓBA HURCOLT POLITIKAI FOGLYOK ÉS KÉNYSZERMUNKÁSOK EMLÉKBIZOTTSÁGA, MAGYARORSZÁG KÜLGAZDASÁGI ÉS KÜLÜGYMINISZTERIUMA, BETHLEN GÁBOR ALAP, MAGYARORSZÁG UNGVÁRI FŐKONZULÁTUSA. Az adatközlők, túlélők segítségével, levéltári anyagok alapján a névsort összeállította: dr. Dupka György történész. Lektorok: Fuchs Andrea, dr. Tóth Mihály, Zubánics László. Feliratos táblák kivitelezője: Gábor és fiai Kft. Vasmunka: Fuchs Miklós és Simon László vállalkozók.

Hiába kérded, mi volt vétkük,
a halott fogoly nem felel.”

(Tollas Tibor: *Kárpátaljai krónika*, München, 1988.)

A SZOVJET CSAPATOK ÁLTAL MEGSZÁLLT
„CSONKA BEREG” 23 TELEPÜLÉSÉRŐL
1944–1945-BEN SZOLYVÁRA ELHURCOLT,
A TÁVOLI GULÁG-GUPVI-LÁGEREKBEN MEGHALT
MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK, HADIFOGLYOK ÉS
A II. VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSÖK EMLÉKÉRE.
AZ EDDIG ISMERT, 2017-IG FELKUTATOTT,
IDEGEN FÖLDBEN ELTEMETETT HALOTTAINK (1734 FŐ)
NÉVLISTÁJA TELEPÜLÉSEK (23) SZERINT

BARABÁS

Bakó Béla, Bakó Ferenc, Bakó István, Bakó József, Bakó Pál, Balázsi István, Balázsi Lajos, Balogh Antal, Beregszászi András, Beregszászi Bálint, Beregszászi Gábor, Beregszászi Gyula, Beregszászi Elek, Beregszászi Pál, Beregszászi Sándor, Beregszászi Sándor, Beregszászi Sándor, Beregszászi Tamás, Beregszászi Zsigmond, Berényi Aladár, Berényi Bálint, Berényi Pál, Berényi Zsigmond, Csatári Ferenc, Csatári Frigyes, Daróczi Áron, Daróczi Imre, Daróczi József, Daróczi József, Daróczi Menyhért, Daróczi Miklós, Dicső Gusztáv, Gazdag Gábor, Gazdag Sándor, Gál Gyula, Gerzsenyi Gábor, Gerzsenyi Károly, Gombos Gyula, Hódi István, Hódi Károly, Iski Gyula (református lelkész), Jakab Mihály, Király Sándor, Kiss Pál, Komáromi Lajos, Koszta Zoltán, Kovács Ignác, Kovács Károly, Kozák Gyula, Kozák József, Kozák Sándor, Kozák Vilmos, Kozák Zsigmond, Kun Béla, Kun Ferenc, Kun István, Kun Pál, Kun Sándor, Kun Zsigmond, Melegh Sándor, Oláh József, Orosz Béla, Orosz Ferenc, Orosz Mihály, Orosz Pál, Papp Ferenc, Papp Géza, Papp István, Papp József, Ricsei Gyula, Sebestyén Bertalan, Sebestyén Gábor, Sebestyén Károly, Sebestyén Pál, Simon András, Simon János, Szalma Bálint, Szalma Béla, Szalma Endre, Szalma Ferenc, Szalma Ferenc, Szalma Gyula, Szalma Imre, Szalma Imre, Szalma Károly, Szalma Pál, Szalma Pál, Szalma Zsigmond, Székely Imre, Szucsányi Lajos, Szűcs András, Tóth Béla, Tóth Sándor, Turóczi Ferenc, Turóczi Jenő, Turóczi László, Turóczi Miklós, Tu-

róczi Sándor, Varga István, Varró Ferenc, Varró István, Veress Lajos, Vitéz Imre, Vitéz Imre, Vitéz Pál, Vitéz Zsigmond.

BEREGDARÓC

Ancsa Béla, Ancsa Sándor, Badak Bálint, Badak Bertalan, Balázsi Bertalan, Barkaszi Bertalan, Barkaszi Pál, Birgány József, id. Biszku János, Butella Bertalan, Butella József, Cserepes János, Deák Imre, Deák Lajos, Deák Sándor, Dobosi József, Ferkó György, Furman István, Gálya Bertalan, Gazdag György, Géczi András, Görény Bertalan, Görény János, Grácsin Bertalan, Hapák József, Herka Béla, Herka Gyula, Huszár András, Izsák András, Izsák János, Izsák József, Izsák Károly, Kacsora János, Kakuk Lajos, Kánót János, Kántor Béla, ifj. Kántor Bertalan, Kántor Imre, Kasanyovszki János, Kelemen Pál, Kiss Bertalan, Kórka Bertalan, id. Kovács Bálint, Kovács Bernát, Kovács Bertalan, Kovács Endre, Kovács Gábor, Kovács Géza, Kovács György, Kovács Imre, Kovács János, Kovács Sándor, Kovács Tamás, Kovács Zsigmond, Kőrizs Bálint, Kőrizs Gyula, id. Kőrizs Károly, Kőrizs László, Kőrizs Sándor, Kötény Béla, Kötény Endre, Kötény Ferenc, Kötény József, Kötény Lajos, Kötény László, Kötény Sándor, Kuszka Gyula, Lizák Ferenc, Lizák József, Lizák Sándor, Lizák Sándor, M. Bahur György, M. Bahur Zsigmond, Máthé János, Morvai Sándor, Orosz Gábor, Orosz Gyula, Orosz Károly, P. Tóth József, Paládi Béla, Pösze Béla, id. Pösze József, Pösze Miklós, Rábecz János, Serbán András, Serbán József, Simon Endre, Simon Endre, Simon Gáspár, Skórán Bertalan, Skórán György, Skórán János, Skórán János, Sugta András, Sugta Béla, Sugta János, Szerényi Béla, id. Szerényi Endre, ifj. Szerényi Endre, Szerényi Gábor, Szerényi Géza, Szerényi Imre, Szerényi István, Szerényi Lajos, ifj. Szerényi Pál, Szerényi Sándor, Tári András, ifj. Tári András, Tári Béla, Tári Bernát, Tári Dezső, Tári Gyula, Tári János, id. Tári József, ifj. Tári József, Tári Lajos, Tári Pál, Tári Zsigmond, Torma Béla, ifj. Torma Béla, Torma Elek, Torma János, Torma József, Torma József, Torma Sándor, Tóth Ambrus, Tóth Endre, Tóth Géza, Tóth Gyula, Tóth János Ádám, Tóth János, Tóth Károly, id. Unoka Béla, Unoka Gyula, Unoka János, Unoka Zsigmond, Vozári Béla.

BEREGSURÁNY

Ábrán Pál, Angalét Gáspár, Angalét Gyula, Angalét Sándor, id. Antalik Bertalan, ifj. Antalik Bertalan, Antalik Béla, Antalik István, Antalik György,

Antalik József, Antalík Pál, vitéz Baráth András, Bihari István, Bruszki Imre, Czibla Bertalan, Csatlós József, Dankai József, Filep András, Filep Bertalan, Filep István, Filep János, Filep János, Filep János, Fodor Pál, Gacsályi István, Gál József, György Károly, Harkály András, Herka József, Horváth Gyula, id. Filep István, Joó Sándor, Juhász János, Juhász József, Juhász Pál, Kató József, Kázmér András, Kázmér Bertalan, Kázmér György, Kázmér Gyula, Kázmér István, Kázmér László, Kázmér Sándor, Kiss Albert, id. Kiss Sándor, Kocsis János, Kovács András, Kovács Bertalan, Laczkó Balázs, Lázár András, id. Lázár Bertalan, Makó György, Mokri István, Murnyák Sándor, Nagy András, Nagy István, Nagy Sándor, Németh János, Oláh Bertalan, Oláh Ferenc, Oláh István, Oláh Mihály, Oláh Zoltán, Pajtás József, Pál Lajos, Perpék Bertalan, Perpék Gyula, Rác István, Rák András, Rák György, Román Béla, Sándor József, Sárga Emil, Sárga György, Sárga Mihály, Simon András, Simon József, Simon Zoltán, Szabó Béla, Szabó Mihály, Szarka Lajos, Szerdahelyi József, Szilágyi Béla, Szpodnyi András, Szűcs István, Tóth András, Tóth Bertalan, Tóth István, Trill Béla, Vakaró László, Váradi Károly, Zsigó Lajos, Zsupkó Béla.

CSARODA

Ábrány István, Baráth Béla, Baráth Bertalan, Bartók Ferenc, P. Bihari Pál, Cserepes Albert, Cserepes Balázs, Cserepes Bertalan, Cserepes Elek, Cserepes Emil, Cserepes János, Cserepes József, Ecsedi Sándor, Filep Lajos, Horváth Béla, Kecskeméti Gábor, Kecskeméti Károly, Király Béla, Király Géza, Kokas Bertalan, Kulcsár József, Nagy Bertalan, Nagy Elek, Nagy Géza, Nagy Károly, Nagy Sándor, Németh István, Orosz István, Penke Lajos, Rostás Béla, Rostás Károly, Sándor István, Sebestyén Aladár, Sebestyén Balázs, Sebestyén Béla, Sebestyén Béla, B. Sebestyén Sándor, Sebestyén Sándor, Szakács Gyula, Szakács József, Szakács Lajos, Tamás Zoltán, Végső András.

GELÉNES

Bakos János, Bakos Lajos, Baksa Bertalan, Baksa Imre, Baksa Lajos, Bíró Bertalan, Bíró Ernő, Bíró József, Bíró Tihamér, Boldizsár János, Brósz Lajos, Buda József, Csatári Ferenc, Gál Dániel, Gál Gyula, Gál József, Jósai József, Karácsony Sándor, Kocsis István, Kondor András, Kondor Gyula, Kovács Károly, ifj. Kósa Albert, H. Kósa Károly, Kósa Sándor, Mándy András, Mán-

dy Gyula, Sándor Lajos, Simon Áron, J. Simon Bertalan, V. Simon Bertalan, Simon Dezső, Simon Endre, Simon Imre, Simon Károly, Simon Sándor, Szerenyi Endre, Szerenyi Pál, Szilágyi Béla, Szilágyi Ferenc, Szilágyi Sándor, Szűcs József, Tóth Kálmán, Varga Ferenc, Varga Gyula, K. Varga György, Varga Miklós, K. Varga Sándor.

GULÁCS

Acél Dániel, Árkosi Antal, Bakos Sándor, Bakó Béla, id. Balla Bertalan, ifj. Balla Bertalan, Balla Ferenc, Balla Ferenc, Balla József, Balla László, Balogh Sándor, Bányász András, Bartha Gyula, Botos István, Csákányóczki János, Dessewffy Zsolt, Domokos Gábor, Domokos Tamás, Drabbant János, Drabbant Károly, Fekete Bertalan, Fekete Gábor, Fekete József, Fekete Péter, Fenyvesi Árpád, File Ferenc, Fodor László, Hájas Bertalan, Hegedűs István, Hegedűs László, Hegedűs Sándor, Horváth István, Járαι Mihály, Kázmér Károly, Keresztény László, Kiss Gyula, ifj. Kiss Pál, Király Károly, Király Péter, Kondor Lajos, Kónya Imre, Kósa Bertalan, Koszta Sándor, Kovács Béla, Kovács Imre, Kovács Pál, Kovács Sándor, Kozák Ferenc, D. Kósa Bertalan, D. Kósa Imre, Krivánik István, Láncki Ferenc, Láncki János, Láncki Zoltán, László István, Lőrincz Sándor, Máté Miklós, Máté Zsigmond, Mátyás Géza, Mester József, Mester Lajos, Móre Imre, Nánássy Béla, Nánássy Gábor, id. Nánási Gyula, Nánássy Lajos, Nánássy László, Nyíri János, Paládi Béla, Paládi Bertalan, Paládi Sándor, Petrohai János, Pracu Béla, Siket Gyula, Siket Sándor, Szabó Dániel, Szabó Ferenc, Szabó József, Szarka Károly, Szatmári Miklós, Szécsi Dezső, Szegedi Alajos, Szerenyi Bertalan, Szoboszlai József, Szőke János.

HETEFÉJÉRCSE:

HETE

Bagi Endre, Bagi Péter, Bakó Béla, Bakó Gábor, K. Bakó Imre, Bakó István, Bakó József, Balácsi Gusztáv, Balácsi István, Balácsi László, Balla Pál, Birgány Gábor, ifj. Dancs István, Dancs Menyhért, Duló Ferenc, Duló Gyula, Duló Imre, Duló József, Gyüre János, Gyüre Miklós, Heti József, Hetey Miklós, Hetey Zsigmond, Kardos Béla, Kardos József, Kecskeméti István, Keresztesi Sándor, Kiss Imre, Kiss József, Kiss Pál, id. Nagy Lajos, ifj. Nagy Lajos, Lenkei József, Nánási Bertalan, Nánási József, Nánási László, Nánási Sándor, Orosz Géza, Orosz Imre, Orosz Pál, Szabó György, Szabó József, Szabó Károly, Vass Bálint.

FEJÉRCSE

Balogh Gyula, Demjén Béla, Kanizsai Béla, Kanizsai Gyula, Kanizsai Károly, Kiss Albert, Kiss Sándor, Kolozsi József, Koszta József, Molnár János, Oláh Ferenc, Papp Ferenc, Szabó Sándor, Szalai Ferenc, Szalai József, Szalai Kálmán, Szalai Lajos.

JÁND

Ambrus György, Ambrus Jzsef, Andorfy Pál, Babincsák István, Balogh Gábor, Balogh János, Baranyi Ferenc, Baráth Bertalan, Baráth Gusztáv, Baráth József, Baráth Zoltán, Benedek József, Buzdor Imre, Csonka József, Deák Ferenc, Filep Géza, Illés András, Illés Árpád, Illés Bertalan, Illés Győző Viktor, Illés Gyula, Illés Gyula, Illés József, Illés József, Illés Károly, Illés Miklós, Kajor Bertalan, Kajor Pál, Kakuk András, Kakuk Lajos, Kalmár István, Kocsis Elek, Kocsis Ferenc, Koncz Ferenc, Koncz Imre, Koncz István, Koncz Lajos, Koncz Lajos, Koncz Pál, Koncz Pál, Kósa Péter, Lénárt Bertalan, Lorberer József, Mándy Ferenc, Mándy Lajos, Orbán Miklós, Rékasi Gyula, Simon Pál, Szarka Béla, Szarka György, Szarka József, Széles Ferenc, Toldi Andor, Toldi Béla, Toldi Elek, Toldi Ernő, Toldi Gyula, Toldi István, Toldi Kálmán, Toldi Menyhért, D. Toldi Pál, Tóth József.

LÓNYA

Ámít József, Baksa Bertalan, Baksa Károly, Bartha Lajos, Bartus János, Á. Bíró István, G. Bíró József, H. Bíró Lajos, Egyed Béla, Egyed Bertalan, Egyed Gyula, Egyed István, Ember Bertalan, Farkas István, K. Filep Áron, R. Filep Béla, Filep Gábor, Filep Gyula, K. Filep János, B. Filep Károly, Filep Lajos, B. Filep Sándor, Géczi Ferenc, Harsányi Ferenc, Kacsari József, Kanalas Gergely, Katkó János, Kovács Géza, Kovács József, Kun József, Kun Sámuel, Lengyel József, Peszle János, Sz. Rác János, Szabó András, Szabó József, Szigeti András, Szigeti Gyula, Tóth Ferenc, Tóth Gyula, Zsidó István, Zsidó János, Zsidó József.

MÁROKPAPI

Antal József, Bacsó József, Badak Rezső, Balogh Béla, Bán Bertalan, vitéz Bátor Ernő, Biszku Ferenc, Biszku Gyula, Botos István, Bruszki András, Buzdor András, Czip János, Deák Bertalan, Dufla Mihály, Ecsedi Lajos, Ecsedi Pál, Ecsedi Sándor, Gula Bálint, Hacska József, Harhály Gyula, Hegedűs Tamás, Hibály Bertalan, Hikula Béla, Horváth Pál, Jakab József, Kosztel

Bertalan, Kosztel József, Kristóf Elek, Kristóf György, Lukovics Lajos, Messter Géza, Mihók Pál, Miskolczi Bertalan, B. Miskolczi Lajos, Nemes József, Oláh Bertalan, Oláh Jenő, Perpék János, Sepely Bertalan, Sepely Ferenc, ifj. Soltész Gyula, Sütő Béla, Szabó Ferenc, Szarka András, Szarka Bertalan, Szilva András, Szilva Gyula, Szpodnyi Ferenc, Szpodnyi János, Szpodnyi Lajos, Szpodnyi Miklós, Takács Ferenc, Takács János, id. Veress Béla, Veress József, id. Veress Pál, ifj. Veress Pál, Veress Péter.

MÁTYUS

Dancs Béla, Ésik Bálint, Ésik Gyula, Ésik Sándor, Gerő Balázs, Gerő Béla, Gerő Béla, Gerő József, Gerő Pál, Gerő Sándor, Hatrák Ferenc, Hatrák Mihály, Hatrák Sándor, Huzina Pál, Huzina Sándor, Janovszki József, Janovszki Sándor, Joó Béla, Joó Bertalan, Joó Sándor, Kovács István, Márkus Pál, Márkus Sándor, Nagy Sándor, Orosz Ferenc, Pető Áron, Pető János, Pető Sándor, Sebestyén Endre, Seres Péter, Szalma István, Szántó József, Tóth Ferenc, Tóth Géza, Tóth István, Tóth József, Varga Bertalan, Varga István, Varga Sándor.

TARPA

Angalét Árpád, Angalét Béla, Angalét Gáspár, Angalét József, Antal András, Bácsi György, Bacsí Zsigmond, Badak Bálint, Badak Dezső, Badak József, Bagi Ferenc, Bagi József, Bagi Péter, Balogh Kálmán, Bede Béla, Bede József, Bede Lajos, Bede Lajos, Bede Miklós, Bede Tamás, Belánszki Bertalan, Beregszászi Zsigmond, Bernát Dávid, Bernát Dávid, Bernát Zoltán, Botos Béla, Botos Béla, Botos Béla, Botos Gábor, Botos Miklós, Czapp Alajos, Czapp Gusztáv, Czapp Imre, Czapp József, Czapp József, Czapp Lajos, Czapp Sándor, Csapó Béla, Csapó Károly, Csele József, Cser Lajos, Csürke Alajos, Csürke Béla, Csürke Dezső, Csürke Dezső, Csürke János, Csürke József, Csürke Miklós, Csürke Miklós, Csürke Pál, Dancs Béla, Dancs Menyhért, Dani István, Dani József, Danó István, Debreceni András, Debreceni Elemér, Debreceni Ferenc, Debreceni Ferenc, Debreceni József, Debreceni Sándor, Ecsedi Béla, Ecsedi József, Ecsedi Pál, Esze Béla, Esze Elek, Esze Lajos, Esze Sándor, Esze Zsigmond, Faggyas József, Faggyas Károly, Faggyas Miklós, Farkas Sándor, Fekete József, Ficze Alajos, Ficze Béla, Ficze Béla, Ficze Dezső, Ficze Dezső, Ficze Elek, Ficze Mihály, Ficze Sándor, Fodor Elek, Fodor József, Gáspár József, Gazsu József, Gazsu Mihály, Gonda Ferenc, Guti Balázs, Guti Béla, Guti Elemér, Guti Elemér, Guti Elemér, Guti Elemér, Guti Ferenc, Guti György, Guti Lajos, Gyöngyösi Béla, Gyöngyösi Elek, Gyöngyö-

si Zsigmond, Gyöngyössi József, Gyöngyössi Zsigmond, György Bertalan, György Elek, György Elek, György Elemér, György Elemér, György Ignác, György István, György István, Győri Károly, Hajdu Elek, Hajdú Károly, Hegyi Ferenc, Hegyi Ferenc, Hegyi György, Hegyi József, Hegyi Kálmán, Huszti Elek, Huszti Elek, Huszti Károly, Icze Béla, Illés Gyula, Illés József, Jenei Bertala, Jenei Dezső, Jenei Elek, Jenei Péter, Kacsanoszki Varga Tamás, Kacsanovszki György, Kántor József, Kelemen András, Kelemen András, Kelemen András, Kelemen György, Kelemen Péter, Kelemen Sándor, Keresztén Tamás, Kezi György, Kiss Gyula, Kopócs József, Kovács Dezső, Kovács Jenő, Kovács József, Kőszegi István, Kőszegi Sándor, Kulcsár Károly, Kun Béla, Lakatos Zsigmond, Madai Béla, Madai Dezső, Madai Károly, Madai Lajos, Madai Zsigmond, Mándi Bernát, Márton Dezső, Márton József, Márton Sándor, Máthé Ferenc, Máthé Ferenc, Máthé Károly, Mátyás István, Mihály Alajos, Miklósi Ferenc, Molnár András, Molnár Ferenc, Monó István, Monó István, Oláh Benjámin, Oláh Bertalan, Oláh Bertalan, Oláh Gábor, Oláh Imre, Oláh János, Oláh József, Oláh Károly, Orosz Ferenc, Paládi Bertalan, Paládi Dezső, Papp Károly, Péter Alajos, Péter András, Péter Béla, Péter Bertalan, Péter Endre, Péter Károly, Péter László, Rácz Tamás, Rácz Vekerdi Sándor, Rácz Zoltán, Rózsa János, Simon Andor, Simon András, Simon Dezső, Simon Elek, Simon Ernő, Simon Ignác, Simon József, Simon József, Simon Károly, Simon Károly, Simon Pál, Simon Péter, Sípos Béla, Sípos Béla, Sípos Benjámin, Sípos Elek, Sípos Ferenc, Sípos Géza, Sípos Imre, Sípos Pál, Siti Béla, Siti Ferenc, Siti István, Sütő Béla, Sütő Dezső, Sütő Gábor, Sütő Károly, Sütő Miklós, Sütő Sándor, Szabó Béla, Szabó Benjámin, Szabó Elek, Szabó Ferenc, Szabó Károly, Szabó Károly, Szabó Károly, Szabó Károly, Szabó Károly, Szabó Károly, Szabó Miklós, Szalai Elek, Szarka Béla, Szász Alajos, Szász András, Szász Antal, Szász Béla, Szász Benjámin, Szász Elek, Szász Elemér, Szász Elemér, Szász Endre, Szász Imre, Szász József, Szász Lajos, Szász Péter, Szász Sándor, Szécsi Elek, Szikszai Elemér, Szikszai Géza, Szikszai Jenő, Szikszai Menyhért, Szilágyi Ferenc, Szilágyi József, Szőke János, Szűcs Alajos, Szűcs András, Szűcs Bálint, Szűcs Béla, Szűcs Béla, Szűcs Benjámin, Szűcs Elek, Szűcs Elek, Szűcs Elek, Szűcs Imre, Szűcs József, Szűcs József, Szűcs Miklós, Szűcs Miklós, Szűcs Sándor, Tamáska Sándor, Tarr József, Tímár Endre, Tokai Gusztáv, Tokai József, Tokai Károly, Toldi János, Tóth Béla, Tóth Benjámin, Tóth Bertalan, Tóth Endre, Tóth Ferenc, Tóth Ignác, Tóth Imre, Tóth Kálmán, Tóth László, Tóth Menyhért, Tóth Péter, Törös Béla, Törös Elek, Törös Elemér, Törös János, Törös László, Törös

Zsigmond, Vadász Károly, Varga Alajos, Varga Alajos, Varga András, Varga András, Varga András, Varga András, Varga Béla, Varga Béla, Varga Benjámin, Varga Dezső, Varga Elek András, Varga Elek, Varga Elek, Varga Endre, Varga Ferenc, Varga Ferenc, Varga György, Varga György, Varga Imre, Varga István, Varga János, Varga János, Varga János, Varga János, Varga József, Varga Károly, Varga Miklós, Varga Tamás, Varga Zsigmond, Vinczeh Jenő, Zeke Alajos, Zeke Endre.

TÁKOS

Bakó Ferenc, Balázsi Béla, Balogh István, Baráth Alajos, Baráth Béla, Baráth István, Baráth József, Baráth Lajos, Baráth Lajos, Baráth Pál, Bartha Gyula, Buda Lajos, Demjén József, Fazekas Gyula, Fazekas Mihály, Filep Géza, Filep István, Filep József, Hajdu András, Hajdu János, Hajdu Tibor, Horvát Lajos, Kása András, Kiléber József, Kiss Béla, Kiss Béla, Kiss Gyula, Kiss Jenő, Kiss Lajos, Kiss Miklós, Kiss Sándor, Kocsis József, Kósa András, Kósa Ferenc, Kósa János, Kósa Pál, Kósa Zoltán, Kun Lajos, Mihalovics László, Penke Béla, Rosta László, Simon József, Széles Ferenc, Váradi Bertalan, Váradi János, Varga János, Vezse József, Zán József.

TISZAADONY

Balázsi Gusztáv, Balázsi Károly, Bíró Ferenc, Bódi Sándor, Bodnár Károly, Bodnár Péter, Bodnár Sándor, Csatáry Endre, Csatáry Kálmán, Csatáry Károly, Csatáry Sándor, Csatáry Tamás, Dancs Károly, Danku Ferenc, Daróczi István, Demcsák Gusztáv, Deskó József, Deskó Sándor, Gerő Tamás, Gerzsenyi Dezső, Hodászi Sándor, Juhász János, Kálmán Bernát, Kapi Bertalan, Kapi Bertalan, Kazsuk János, Keresztesi János, Keresztesi József, Kőszegi Endre, Liba József, Liba Sándor, Mandula Béla, Miskolczy Pál, Nagy Béla, Nagy Bertalan, Nagy István, Nagy Sándor, Nagy Zoltán, Palkó József, Palkó Sándor, Papp Gábor, Rózsa Bertalan, Rózsa Gyula, Simon János, Sulyok József, Szalontai Ferenc, Tari István, Tordai József, Tóth Ferenc, Tóth István, Végh Bertalan.

TISZAKERECSENY

Ádám Bálint, Balogh József, Balogh Lajos, Barabás József, Baranyi János, Barató Péter, Bartha Béla, Bartha Bertalan, Bartha Imre, Bartha Károly, Bartha Lajos, Bartha László, Bíró Bertalan, Budaházi Gábor, Budaházi Imre, Czomba Bertalan, Czomba József, Czomba Sámuel, Dálnoky Béla, Dálnoky Bertalan, Dálnoky Gusztáv, Ember József, Enyedi Dániel, Fodor János, Fodor Károly,

Gecsey Ernő, Gulácsi Sámuel, György Béla, György Ferenc, György Károly, György Pál, Halász Ferenc, Halász Károly, Halász Zsigmond, Hodász Miklós, Hoó Bálint, Hoó Gusztáv, Hoó Lajos, Hoó Pál, Horváth Ferenc, Horváth Péter, Ivánku József, Janu János, Joó Bertalan, Joó Gábor, Joó Gábor, Joó Gusztáv, Joó Károly, Joó Károly, Kálnoky József, Kópis András, Kópis Bertalan, Kópis Sándor, Krajcsi Béla, Lengyel Sándor, Liba Károly, Liba Lajos, Liba Sándor, Nagy Endre, Nagy József, Nagy Sándor, Orosz Bálint, Orosz Bertalan, Orosz Gábor, Orosz József, Orosz Sándor, Pólyik Bernát, Pólyik Ferencz, Pólyik Lajos, Sütő László, Sütő Vincze, Szabó Endre, Szabó Gábor, Szabó János, Szász János, Szász Pál, Szécsi Lajos, Szécsi Sándor, Szikora Miklós, Szolnoky Zsigmond, Tordai József, B. Tóth András, Tóth Bertalan, Tóth Gusztáv, Tóth Gyula, Tóth Gyula, Tóth Imre, Tóth István, Tóth Lajos, Uszkay András, Uszkay József, Uszkay Pál, Varga József, Varga Sándor, Varró Bertalan, Zubács József.

TISZASZALKA

Ábrán István, Ács Bertalan, Bacsó József, Bajusz András, Bajusz András, Bajusz Ferenc, Bajusz János, Bajusz József, Bajusz József, Bajusz Mihály, Bajusz Sándor, Bajusz Sándor, Balázsi Árpád, Balázsi Béla, Balázsi Béla, Balázsi Géza, Balázsi Gyula, Balázsi János, Balázsi Károly, Balázsi Lajos, Balázsi László, Balázsi Menyhért, Balázsi Pál, Balázsi Sándor, V. Balázsi Sándor, Barkaszi Béla, Czeglédi Béla, Czeglédi József, Disznós Lajos, Drabbant Árpád, Fehér Bertalan, Fekete Mihály, Gaál Ferenc, Galgóczi József, Gulyás József, Gulyás Mihály, Horpácsik István, Jenes József, Kálmán Imre, Kálmán József, Kálmán Károly, Kántor Balázs, Kassai Bertalan, Katona Sándor, Keresztesi Ferenc, Keresztesi Gyula, Kiss József, Kocsis Pál, Kósa Bertalan, Laczkó András, Lengyel István, Lengyel Sándor, Margita János, Margita János, Margita László, Molnár Sándor, Oláh Béla, Oláh István, Penke József, Penke Lajos, Roskó József, Sebestyén Dénes, Sebestyén Gyula, Sebestyén Sándor, Sebestyén Sándor, Szakács Gyula, Szakács Károly, Szászi István, Szászi Sándor, Szikszai Ferenc, Szilágyi András, Szülek Péter, Tarr Géza, Tarr József, Tarr Lajos, Tarr Mihály, Tóth Béla, Tóth Imre, Váli István, Vancza István, Vancza József, Varga Sándor, Varju József, Vass Sándor, Veress Árpád, Veress Bertalan, ifj. Varju Lajos, Vincsák István, Veress Tamás.

TISZAVID

Bartha Gyula, Bartha Károly, Bartha Ferenc, ifj. Balogh József, Balogh József, Bódi József, Bogáti Lajos, Dávid Ferenc, Dávid Lajos, Fejes József, Fejes

Sándor, Göncz Elek, Györfly Kálmán, Jászter Pál, Káté Géza, ifj. Káté Géza, ifj. Koszta Balázs, Koszta Bálint, Koszta Gyula, Koszta Károly, Lipcsei Gyula, Lipcsey Sándor, Péter József, Petróczky Kálmán, Petróczky Sándor, Rehó János, Székely Sándor, Tiba Elemér, Tiba Tamás, Váli István, Vári András.

TIVADAR

Ábrány Miklós, Aranyos Bertalan, Balla Ferenc, Belánszki Bertalan, Csapó Árpád, Csapó Sándor, Csapó Zsigmond, Danó Bertalan, Dobos Albert, Dobos Dániel, Dobos István, Dobos Pál, Gacsályi Tivadar, Gergely Sándor, Gönczi József, Grácsin József, Hetei Béla, Kollman Gyula, Kovács Gyula, Péter Kálmán, Péter Menyhért, Rácz-Vekerdi Sándor, Sellár Bertalan, Szabó Bertalan, Szabó Lajos, Szécsi Dezső, Vincze Gábor, Vincze István, Vincze Menyhért, Vincze Miklós, Zeke Lajos.

VÁMOSATYA

Ábrány Károly, Aux József, Bajusz Mihály, Bákai Bertalan, Bakó András, Bakos Endre, Baksa Árpád, Baksa Ferenc, Baksa Gábor, Baksa József, Baksa Sándor, Bancsi Imre, Bancsi Imre, Bancsi Sándor, Baranyi Imre, Baranyi József, Baranyi Sándor, Bartus Sándor, Beregi József, Beregi László, Beregszászi Ferenc, Beregszászi László, Berényi Endre, Bíró András, Bíró Ferenc, Bíró János, Cseke József, Erdős Sándor, Formanek Péter, Gazdag Béla, ifj. Gál Gyula, Gergely Sándor, Gulyás Lajos, Gyepes András, Horváth István, Illés Gergely, Kajor Bertalan, Kállai Imre, Kassai Antal, Kázmér Miklós, K. Bancsi László, Kerle Nándor, Kocsis Béla, Kocsis Pál, Kocsis Sándor, Kokas Elek, Kolozsi János, Kozák József, Ködöböcz Endre, Ködöböcz Ferenc, Ködöböcz György, Laczkó András, Laczkó György, Laczkó Gyula, Laczkó Menyhért, Laczkó Pál, Lajos Árpád, Liba János, Miskolczi Endre, Morvai Béla, Nagy Béla, Nagy Béla, Nagy István, Nagy Károly, Nagy Sándor, Nagy Sándor, Orgován András, Pécsi László, Révész János, Révész Sándor, Sárközi János, Sárközi József, Sárközi Sándor, Sebestyén János, Selejő Dániel, Simon Sándor, Solymos Béla, Solymos Ferenc, Solymos József, Solymos Lajos, Solymos Sándor, Szabó Ferenc, Szabó Gábor, Szabó Lajos, Szabó Mihály, Szabó Sándor, Szeredneyi Ferenc, Szeredneyi István, Szőke István, Szűcs Béla, Szűcs Lajos, Tári Miklós, Tári Sándor, Tóth Endre, Tóth Endre, Tóth Ferenc, Tóth József, Tóth Sándor, Vadász Károly, Varga István, Varga Pál, Varga Sándor, Vass József, Veres József, Zám József, Zám Mihály.

VÁSÁROSNAMENY

Babik György, Balázs István, Babinecz Gyula, Balázsi Mózes, Balogh Gábor, Balogh Gyula, Baráth István, Bartha András, Bartha Sándor, Barna Ignác, Benczik Sándor, Bihari István, Bocsy-Lörke János, Bóné István, Buszlai János, Csobolya Sándor, Dénes István, Dudás József, Fejes Pál, Gavallér István, Gergely Ferenc, Hájer Ferenc, Jónás Kálmán, Joó Szabolcs, Juhász Ferenc, Kecsmár János, Kiss Bertalan, Kiss István, Koncz András, Koncz Imre, Koncz István, Koncz László, Koncz Sándor, Kósa Árpád, Kovács Árpád, Kovács János, Kovács József, Kőríz József, Lakatos Menyhért, Ludvig István, Ludvig Sándor, Lukács István, Lukács Sándor, Martinez Pál, Nádas János, Nagy András, Nagy Ferenc, Nagy Ferenc, Pál András, Palócz József, Palócz Sándor, Papp József, Rékasi Bertalan, Roskó József, Rózsa András, Rózsa Béla, Rózsa József, Rózsa Károly, Rózsa Pál, Rózsa Zoltán, Siket Sándor, Szabó Bertalan, Szabó István, Szegedi Mihály, Szigeti Mihály, Szilva János, Szűcs András, Szűcs Mihály, Takács László, Tar György, Toldi Sándor, Tomcsányi András, Tóth József, Tusán Péter, Varga Elemér, Varga József, Varga Miklós, Vasas József, Vasas Sándor, Vaska Imre, Vaska Menyhért, Vass János, Vass Menyhért, Váradi Bertalan, Vedres András, Vodilla Pál

GERGELYIUGORNYA

(1969 óta Vásárosnamegy városrésze)

Bakó Endre, Baranyi Ferenc, Baráth Árpád, Baráth Bertalan, Baráth Elek, Baráth Gusztáv, Baráth Gusztáv, Baráth Sándor, Baráth Zoltán, Bárdi Péter, Bíró István, Bodnár András, Bodnár János, Bozsányi Kálmán, Czapári Pál, Dancsi Lajos, Danó Lajos, Farkas József, Farkas József, Farkas Péter, Fazekas Sándor, Fejes Bertalan, Fejes Bertalan, File Endre, File Sándor, Filep Bertalan, Filep Bertalan, Filep Gyula, Filep József, Filep Lajos, Főriska Gusztáv, Gergely Endre, Gergely Gusztáv, Gulyás Ferenc, H. Baráth Pál, Horváth Sándor, Huszti Béla, Huszti Gyula, ifj. File János, Illés Imre, Illés László, Jancsó János, Kajor Pál, Kálmán Miklós, Kári József, Kiss Sándor, Kokas András, Kokas József, Kokas Sándor, Koncz Pál, Koncz Tamás, Mándi Bertalan, Mándi Elek, Mándi Géza, Mándi László, Mándi Sándor, Marozsán Zsigmond, Megyesi Ferenc, Megyesi Géza, Megyesi István, Megyesi Pál, Német József, Oláh István, Orosz József, Rácz Jenő, Siket Lajos, Szabó Bálint, Szabó József, Szabó Pál, Szini László, Szombathy Géza, Tóth József, Tóth Lajos, Tóth Menyhért, Tóth Pál, Tóth Sándor, Varga Sándor, Vezse Béla, Vezse Ferenc, Vezse János, Vezse József, Vezse József, Vezse Sándor, H. Vezse Sándor, Végső András.

VITKA

(1969 óta Vásárosnamény városrésze)

Ács Ferenc, Adler Jenő, Balázs Sándor, Bálint István, Balogh Ferenc, BIRTHA Sándor, Dér János, Elek Ferenc, FÁBIÁN Menyhért, FÓRISZ Endre, FÓRISZ Kálmán, GÁSPÁR Sándor, Hanyu Béla, Jóni Ferenc, Koncz Bertalan, Koncz Gusztáv, Koncz István, Korán István, Kósa Elemér, Koszta Pál, Kovács Károly, Krupa István, K. Varga István, Lengyel Ferenc, Misku Bertalan, Nagy György, Neviczki Antal, Orbán Gusztáv, Orbán Péter, Orgován Zoltán, Papp József, Puskár József, Puskár Sándor, Rafai József, Rafai Mihály, Szabó János, Szabó László, Tóth Menyhért, Turza Sándor, Varga István, Vida István, Zátrok József.³⁴

*A Szolyvai Emlékparkban 2018. nov. 17-én felállításra kerülő emléktábla
kiegészített névsora:*

LÓNYA (113)

Á. Borbély János, Ádám Balázs, Ádám István, Arany Ferenc, B. Ésik András, B. Ésik József, Babus Endre, Bálint István, Balla János, Balog Balázs, Balogh István, Balogh István, Baranyi Sándor, Barta István, Biri Ferenc, Bíró István, Bíró István, Borbély Géza, Borbély István, Borbély Lajos, Boros Gergely, Cselle Béla, Dancs István, Dancs János, Dancs László, Demjén József, Egyed János, Egyed Károly, Ferenczfi Tamás, Filep Károly, Filep Pál, G. Bíró Menyhért, Gerő László, H. Borbély János, Hamar Ferenc, Huszti János, ifj. Ádám János, ifj. Egyed Lajos, ifj. Filep Sándor, ifj. Hamar Károly, ifj. K. Filep János, ifj. Kriczki József, ifj. Péter Lajos, ifj. Pető András, ifj. Rác János, ifj. Rác János, ifj. Szabó Áron, ifj. Tóth Péter, ifj. Varga István, ifj. Varga István, Józsi Dániel, Juhász Béla, K. Fodor Lajos, K. Oláh Sándor, K. Rác

³⁴ Az emléktáblák záró felirata: AZ ADATKÖZLŐK, HOZZÁTARTOZÓK, POLGÁRMESTERI HIVATALOK SEGÍTSÉGÉVEL, LEVÉLTÁRI ANYAGOK, TELEPÜLÉSTÖRTÉNETI KIADVÁNYOK, DOKUMENTUMFILMEK ALAPJÁN, A FALVAK KULTÚRÁJÁÉRT ALAPÍTVÁNY KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL. A NÉVSORT ÖSSZEÁLLÍTOTTA: DR. DUPKA GYÖRGY TÖRTÉNÉSZ. Lektorok: Fuchs Andrea, Nick Ferenc, dr. Tilki Attila. Forráshely: a névsorok tartalmazzák a településeken a polgármesteri hivatalok által, a lakosság, az egyházak támogatásával felállított emlékjelek tábláin felvett neveket, valamint a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára Emlékeztül címmel könyvalakban 2017-ben kiadott, a malenkij robotra elhurcolt beregiek névsorát. Feliratos táblák kivitelezője: az ungvári „Eurobud kamin” Kft. Az acélszerkezetet készítették: Fuchs Miklós és Simon László. ÁLLÍTTATTA: A SZOVJETUNIÓBA HURCOLT POLITIKAI FOGLYOK ÉS KÉNYSZERMUNKÁSKOK EMLÉKÉVE ALKALMÁBÓL A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG. TÁMOGATÓK: A SZOVJETUNIÓBA HURCOLT POLITIKAI FOGLYOK ÉS KÉNYSZERMUNKÁSKOK EMLÉKBIZOTTSÁGA.

János, Kat. Filep Áron, Kornafeld Lajos, Kovács József, Köles Béla, Krecz Mátyás, Krecz Miklós, Kulina Sándor, Kun Péter, Kutasi Kálmán, L. Filep Áron, Laczkó Ferenc, M. Oláh János, Márton József, Máté Elek, Mezősi István, Mikita János, Morvai Mihály, Nagy Endre, Nagy József, Nagy Károly, Nagy Lajos, Nagy Sándor, Nyeste Gyula, Nyeste János, Oláh János, Palotai István, Péter András, Péter Balázs, Pető András, Pető Frigyes, Pető Gábor, Pető István, Pető János, Pető Péter, Pető Sándor, Pócsik Kálmán, Polecskó Lajos, Rácz Endre, Rácz Lajos, Sebestyén Sándor, Seres Lajos, Sinszki Sándor, Szabó Benő, Szabó Egyed Géza, Szabó István, Szabó János, Szigeti Balázs, Szigeti Kálmán, Szigeti Pál, Szigeti Pál, Szigeti Sándor, T. Pető Sándor, Tóth Kálmán, Tóth Mihály, Turóczi Ferenc, Turóczi József, Turóczi Károly, Varga József.

2017

**A SZOVJET MEGSZÁLLÓ CSAPATOK ÁLTAL
A SZLOVÁKIAI UNG-VIDÉK 17 TELEPÜLÉSÉRŐL
1944 ŐSZÉN ELHURCOLT ÉS A MENETOSZLOPOKBAN,
A TÁVOLI GULÁG-GUPVI-LÁGEREKBE MEGHALT
MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK, HADIFOGLYOK ÉS
A II. VILÁGHÁBORÚBAN ELESETT HŐSÖK EMLÉKÉRE.
AZ EDDIG ISMERT, 2017-IG FELKUTATOTT,
IDEGEN FÖLDBEN ELTEMETETT HALOTTAINK (199 FŐ)
NÉVLISTÁJA TELEPÜLÉSEK (17) SZERINT**

ABARA/OBORÍN

Bodnár Ferenc, Csuri János, Dobos András, Halász Ferenc, Hallér Sándor, Lukács Mihály.

BÉS/BEŠA

Csatlós Zsigmond, Csutorás András, Csutorás Péter, Csutorás Péter, Fekete István, Kalán Bertalan, Kalán Gyula, Makó Béla, Móré Sándor, Sándor Béla, Sipos András, Sipos Sándor, Tirpák Béla, Tóth János.

BUDAHÁZA/BUDINCE

Jáger János, Kázmér András, Mihók Mihály.

CSICSER/ČIČAROVCE

Balogh János, Bodnár János, Bodnár Péter, Csanak Sándor, Dózsicky László, Erdélyi Gyula, Erdélyi István, Hornyák Péter, Jacko András, Jacko István, Kaszonyi János, Kecskés János, Kiss János, Koczur György, Kocsis Gyula, Kódus János, Lencsés János, Lengyel János, Lengyel Sándor, Majoros Péter, Markó József, Onderko István, Palágyi István, Sándor Gyula, Szakala István, Szallár László, Szakács János, Szakács Péter, Szűcs Gábor, Tóbiás István, Tóth József, Tóth Sándor.

DOBÓRUSZKA/RUSKÁ

Csizmár Ferenc, Fulajtár Ferenc, Fulajtár János, Fulajtár Péter, Horváth István, Károly Gyula, Kondás Sándor, Köblös Mihály, Kuik Péter, Pekár Sándor, Popovics István, Tomori József.

ISKE/IŽKOVCE

Kaszonai Sándor, Tóth B. József, Vajo Zoltán.

KAPOSKELECSÉNY/KAPUŠIANSKE KLAČANY

Csörgő Gyula, Fuksz György, Kelény Sándor, Molnár István, Molnár Zoltán, Papp Zoltán, Pcsolinszki Mihály, Tóbiás Antal, Tóbiás Lajos.

KISRÁSKA/MALÉ RAŠKOVCE

Babincsák László, Bajusz Imre, Bányász János, Lázár János, Kanócz Mihály, Molnár Mihály, Molnár Sándor, Perhács István, Saffo János.

MÁTYÓC/MAŤOVCE

Buskó Péter, Cap Gy. István, Csáty István, Filip Bertalan, Filip Sándor, Filip István, Haraszty Gyula, Kocsis Gyula, Kondás Imre, Kropog István, Persely Péter, Tóth István.

MOKCSAKERÉSZ/KRÍŽANY

Bálint József, Balogh Gyula, Balogh Miklós, Bódi Péter, Bosnyák Barnabás, Böszörményi Gyula, Dezső Bertalan, Géczi Miklós, Sipos Péter, Vass Lajos, Végső István.

NAGYKAPOS/VELKÉ KAPUŠANY

Balogh Bálint, Balogh István, Balogh Lajos, Barra Zsigmond, Basa Gyula, Békési ?, Bisztray Károly, Bodnár István, Cap István, Csengery Antal, Dudás

Béla, Eszterhay Sándor, Fedor István, Fedor József, Fedor Miklós, Fülöp József, Helmeczy József, Kelényi István, Kelöcsi Antal, Kis Antal, Kovács Márton, László Béla, Mikolay János, Németh József, Pál Lajos, Pellei József, Rindó György, Simon András, Szabó Gyula, Szabó István, Típpan András, Tóth Béla.

NAGYRÁSKA/VELKÉ RAŠKOVCE

Béres Béla, Gyurka János, Jessó Sándor, Kaszonyi Mihály, H. Kaszonyi Mihály, Popély Béla, Tamás István, Tóth Péter.

NAGYSZELMENC/VELKÉ SLEMENCE

Bódy Lajos, Bódy Sándor, Gábor Ferenc, Ignác Gyula, Jakab János, Majoros Ferenc, Tóth K. Lajos.

UNGMOGYORÓS/LIESKOVÁ

Böszörményi József, Diószeghy István, László Elek, László József, Szatmáry György, Újváry István, Vajó András, Vajó József, Vass Ferenc.

VAJÁN/VOJANY

Budai István, Erdélyi Péter, Jávorszky József, Soós Dániel, Varga Lajos, Végső András.

VAJKÓC/VOJKOVCE

Berczik György, Berczik Ferenc, Füzessey Vince, Reisz László, Rózsa Lajos, Vaszily János.

VESKÓC/VEŠKOVCE

Albert András, Andrejsik Péter, Balogh Gyula, Barkó János, Böszörményi László, Czinke Ferenc, Károlyi György, Kássa Barnabás, Kássa Dániel, Kiss József, Kozák István, Kozma István, Kudrác Ferenc, Molnár András, Rác Antal, Sutka József, Szatmári Bertalan, Szőlősi Mihály, Urbán József, Zsíró Kálmán.³⁵

³⁵ Az emléktáblák zárófelirata: ÖSSZEÁLLÍTOTTA: LAKATOS DENISZA, VÁLYI EDIT (NAGYKAPOS, 2016 MÁJUS - SZEPTEMBER). GÉCZI LAJOS EMLÉKIRATA ÉS MÁS TULÉLŐK ADATAI ALAPJÁN. SZERKESZTŐ: DR. DUPKA GYÖRGY TÖRTÉNÉSZ. LEKTOROK: FUCHS ANDREA, KÖTELES LÁSZLÓ (A CSEMADOK ÁLTALÁNOS ALELNÖKE). Feliratos táblák kivitelezője: az ungvári „Eurobud kamin” Kft. Az acélszerkezetet készítették: Fuchs Miklós és Simon László. ÁLLÍTTATTA: A SZOVJETUNIÓBA HURCOLT POLITIKAI FOGLYOK ÉS KÉNYSZERMUNKÁSOK EMLÉKÉVE ALKALMÁBÓL A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG. TÁMOGATÓK: A SZOVJETUNIÓBA HURCOLT POLITIKAI FOGLYOK ÉS KÉNYSZERMUNKÁSOK EMLÉKBIZOTTSÁGA. 2017.

A 2017-BEN FELKUTATOTT „MALENKIJ ROBOTRA” ELHURCOLT ÁLDOZATOK

*a szlovákiai Ung-vidék egykori
Nagykaposi és a mostani Nagymihályi járása térségéből*³⁶

Köteles László eddigi adatai³⁷ szerint a kassai kerületi Nagymihályi járásból „malenkij robotra” 9 személyt hurcoltak el 2 településről (*Bajánháza*³⁸, *Hegyí*), akiknek a neve ismert.

A többi település esetében nincs adat az elhurcoltak számára és névsorára vonatkozóan: *Deregnő/Dráhňov*, *Mészpest/Kucany*, *Sziránfalva/Ptrukša*.

BAJÁNHÁZA / BAJANY (6)

Darbóczy Ferenc, Nyisztor Gyula, Meglész Ferenc, Szalai István, Nagy Ferenc, K., Ujlaki István.

HEGYI/ZEMPLÍNSKE KOPČANY (3)

Csörgő János, Jesso Géza, Csörgő Mihály.

A 2018-BAN FELKUTATOTT CSONKA-BEREGI KATONAÁLDOZATOK

Magyarország Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéjének térségéből

*(Forrás: Központi Irattár és Hadisírgondozó Iroda
II. világháborús nyilvántartásai alapján, akiknek a nevei nem szerepelnek
a települések feliratos emléktábláin sem a Szolyvai Emlékparkban)*

BARABÁS (10) Honvédek: Banga András, Furman István, Márkus Pál, Orosz Viktor, Resch József, Simon László András, Szalma Lajos, Szerednyei Ferenc, Timóczi József, Turóczi Ferenc István.
Kmsz: Perlstein Ernő.

³⁶ 1944-ben Magyarország Ung vármegyéjéhez tartozó járás.

³⁷ Forrás: MÁLENKIJ ROBOT – GUPVI Északkelet-Magyarországról elhurcolt áldozatok névsora (1944–1945). A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának kiadványa. Szerkesztette: Dobos Sándor – Molnár Ferenc. „RIK-U” Kiadó, Beregszász-Ungvár, 2017. 163-164, 166-167 old.

³⁸ Az Ung megyei Kaposi járáshoz tartozott.

BEREGDARÓC (16): Babinecz Gyula, Bahur György, Boros Ferenc, Deák Miklós, Furman György, Görény József, Kiss Bertalan, Kovács Lajos, Oláh József, Palotai István, Takács András, Tóth András, Tóth Ignác, Tóth István, Tóth József
Kmsz: Stein Béla.

BEREGSURÁNY (16): Bacsó Imre, Bernát János, Csendes János, Elovics Sándor, Horváth Lajos, Jócsák György, Komár Bertalan, Kosnár Gyula, Laczkó Béla, Lakatos Sándor, Nyitrai Gáspár, Rehovics Pál, Sugár János, Torma Béla, Zán János, Zsigó Mihály.

CSARODA (6): Bogáti Béla, Boros Bálint, Czigler Ödön, Ember Pál, Illés Gábor, Váradi Bertalan.

GELÉNES (9): Bodnár Gyula, Buda Lajos, Demeter József, Kolozsi János, Nagy Endre, Simon Kálmán, Varga Pál.
Kmsz: Grosz Mihály, Ickovics Ernő.

GULÁCS (10): Dörner István, Fodor Balázs, Fodor János, Gergely Sándor, Horváth János, Kecskeméti István, Kecskés Gábor, Pinte Antal, Szabó Sándor, Szőke Lajos.

HETEFÉJÉRCSE

HETE (6): Bagi András, Kiss László, Kósa András, Rác Gábor, Sidó Sándor, Tarcsi Imre.

FEJÉRCSE (3): Krivánik János, Nagy József, Szikszai Zsigmond.

JÁND (5): Csonka Kálmán, Toldi Gusztáv, Toldi György, Toldi Lajos, Toldi Pál Miklós.

LÓNYA (22): Faragó János, Gábor Lajos, Görbe József, Haga Lajos, Imre István, K. Bíró István, Kubán András, Kulina András, Majdik István, Nagy Ferenc, Oláh István, Palotai István, Papp György, Pogányi Ferenc, Sebeczki István, Seres Lajos, Tóth Kálmán, Volf Jovan, Zsell István.
Kmsz: Klein Lajos, Malik Izrael, Marmorstein Hugó.

MÁROKPAPI (3): Ádám András, Lukovics János, Szikrai Ferenc.

MÁTYUS (13): Bába József, Balog Sándor, Dávid Bertalan, Filep István, Haraszi Gyula, Kocsis Gyula, Krogag István, Kulcsár Sándor, Liksai József, Mikla András, Ruszka Dániel, Seres Lajos, Soproni József.

TARPA (20): Barát Imre, Baráth Károly, Czap Sándor Elek, Csánki Sándor, Cs. Kovács József, Darosi József, Debreceni Gusztáv, Jenei Ferenc, Kovács Ferenc, László Elemér, Máthé Antal, Mester Lajos, Miklósi János, Nagy Vince, Rákosi Ferenc, Szatmáry Miklós, Szász Miklós, Tamási Bertalan, Úr Gusztáv, Varga Endre Károly.

Kmsz: Mittelman Sémuel.

TÁKOS (9): Balla József, Hajdu Gábor, Kácser Dezső, Kiss Albert, Kiss István, Németh Gyula, Pásztor György, Schwartz Emil, Varga János Mihály.

TISZAADONY (12): Adler Sándor, Balog Vilmos, Bodó Ferenc, Demcsák Ferenc, Dobos István, Farkas István, Huszti András, Malomka Sándor, Papp Péter, Rombach István, Tari József, Zán Imre.

TISZAKERECSENY (9): Bíró Bertalan Illés, Bíró Lajos, Kovács Balázs, Lakatos Péter, Ponta Imre, Szabó Sándor, dr. Szászhegyesi Zoltán, Szerednyei Ferenc, Tóth József.

TISZASZALKA (12): Dancs Béla, Demjén Zsigmond, Drabbant János, Gergely Endre, Gergely Sándor, Marinkó János, Pál Lajos, Péter Sándor, Seres János, Szabó Lajos, Tóth Ferenc.

Kmsz: Weiszberger Mór.

TISZAVID (5): Bekó János, Berde Sándor, Petróczi Gyula, Székely Jenő, Szlocski István.

TIVADAR (5): Balázs György, Kovács István, Nagy József, Palkovics János, Tatár Jenő.

VÁMOSATYA (14): Barta Károly, Deák Gábor, Dinusz István, Gál Ferenc, Gregorecz György, Keresztesi Gyula, Kertész Sándor, Kokas Elek,

Lengyel Ferenc, Lapos Árpád, Mágocsi András, Mihók Gyula, Nagy Mihály, Papp Imre.

KMSZ: Gottdiener Béla.

VÁSÁROSNAMÉNY (24): Bacsi György, Bagi Lajos, Bajusz András, Babinecz Gyula, Balló Bertalan, Binder Jakab, Csákány János, Hegedűs István, Kacsán Pál, Kajor Pál, Kecsmér Antal, Liba József, Nagy Zoltán, Nejvir Aladár, Séra István, Simon András, Szabó János, Turóczi Pál, Vincze Menyhért.
Kmsz: Landau Salamon, Silber Jenő, Weisz Lajos, Veisz Vilmos, Winkler Dezső.

GERGELYIUGORNYA (4): (1969 óta *Vásárosnamény városrésze*) Barta Bertalan, Bodnár Gusztáv, Gergely Sándor, Vezse Miklós.

VITKA (4): (1969 óta *Vásárosnamény városrésze*) Orbán Mihály, Póda Domokos, Tóth Imre, Velicska György.³⁹

A 2017-BEN FELKUTATOTT⁴⁰ „MALENKIJ ROBOTRA” ELHURCOLT ÁLDOZATOK

*a romániai Ugocsa-vidéki, egykori Halmi járásból és a mostani
Szatmár megyéhez tartozó Halmi járás térségéből⁴¹*

A Halmi járásból „malenkij robotra”, illetve etnikai németként jóvátételi munkára 95 személyt hurcoltak el. 86 főnek (70 férfi, 16 nő) a neve ismert.

Batarcs/Bătarci községből 1 főt (1 férfit), *Halmi/Halmeu* községből 8 főt (6 férfit és 2 nőt) deportáltak. Az elhurcolt nevére vonatkozóan nincs adatunk.

A többi település esetében nincs adat az elhurcoltak számára és névsorára vonatkozóan: *Csedreg/Cidreag*, *Dabolc/Dobolț*, *Kisbábony/Băbești*, *Kisgerce/*

³⁹ A levéltári anyagok alapján Varga László, a Bakcsó Egyesület Balmazújvárosi Katonai Hagyományőrző Alakulat elnöke és kutatója közreműködésével a 2018-ban összeállított névsort közreadja Dupka György.

⁴⁰ Forrás: MALENKIJ ROBOT – GUPVI Északkelet-Magyarországról elhurcolt áldozatok névsora (1944–1945). A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának kiadványa. Szerkesztette: Dobos Sándor – Molnár Ferenc. „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017. 157-160. old.

⁴¹ 1944-ben Magyarország Ugocsa vármegyéjéhez tartozó járás.

TÚRTEREBES/TURULUNG (86)

A községből 86 főt (70 férfit és 16 nőt) deportáltak, akik közül 7 fő (5 férfi és 2 nő) a Szovjetunióban hunyt el:

Bauer András, Bauer Mihály, Breg István, Cserhádi Antal, Czerlau Gyula, Doroha Balázs, Erli András, Erli István, Erli János, (Petka) Franczia János, Franczia (Gedeonné) Margit, Franczia (Bregné) Ilona, Franczia Sándor, Gábri István, (Maxi) Geng György, (hosszú) Geng György, (Czibere) Geng György, Geng István, Geng (Schwarczkopfne) Erzsébet, Gébel Rozália*, Hartmann János, Hartmann József*, Hutzel Antal*, Hutzel Gyula, Hutzel Ferenc, Hutzel István, Ili (Kovácsné) Ilona, Keresztesi József, Kolb János, Kornis Tibor, Mekker István, Midla (Seresné) Rozália, Molnár János, Franczia István, Molnár József, Molnár (Szocskáné) Katalin, Nagy Géza, Nagy János, ifj. Neer István, Nezezon István*, Nezezon István, Nezezon János, Nezezon (Darabánné) Katalin, Nezezon (Mayerné) Magdolna, Merk (Rákócziné) Magdolna, Pazurek Mihály, Pazurek Rudolf, Pazurek Rudolfné, Propszt István, Pucser Margit*, Rákóczi András, Rákóczi István, Rög (Kreczinger) József, Sável János*, Silli József, Simpf János, Smucz István, Smucz József, Stauder András, Schmutz (Fedorné) Katalin, Schwarczkopf Ferenc, Schwarczkopf Ferencné, (Kolb) Schwarczkopf Géza, Schwarczkopf György, Schwarczkopf (Pazurekné) Ilona, Schwarczkopf Imre, Schwarczkopf József, Schwarczkopf (Kocsánné) Mária, Schwarczkopf Mihály, Schönberger István, Stekli József, Szeibel István, Szeibel János, Tepfenhart Ferenc, Tepfenhart József, Tepfenhart Márton, Timár Geng József, Tündik László, Urszuly István, Vagner Gyula, Vida Endre, Vida János, Vida (Erliné) Mária, B., Vincze Ferenc, Zsoldos Ferenc, Zsoldos István*

KOVÁCS SÁNDOR

KÁRPÁTALJA SZOVJET TERRORJÁNAK EMLÉKTÉRKÉPÉRŐL⁴²

Tisztelt Hölgyeim!

Tisztelt Uraim!

Azt hiszem, két éve pattant ki Dupka György fejéből egy ötlet, melyet az akkori budapesti könyvhéten, a kárpátaljai könyvsátor előtti beszélgetésünkön elmondott nekem. Azaz, a kárpátaljai magyarság elhurcolásának szentelni kellene egy szemléltető térképet. Az ötletet nagyon jónak találtam. Abban is egyetértettünk, hogy az érdeklődők mellett ezt a térképet rendkívül fontos lenne eljuttatni az iskolákba. Nem szokványos oktatási szemléltető eszközként a pedagógusok kezébe egy olyan segédeszközt lehetne adni, amellyel a felnövekvő nemzedék előtt közérthetően, tényszerűen fel tudnák tárni szülőföldünk legsötétebb korszakát, néven nevezve a megtörtént emberellenes bűncselekményeket.

Az ötlettől a megvalósításig azonban nem volt egyszerű az út. Gyakorló pedagógusként és némi térképszerkesztési gyakorlattal rendelkezve kezdtem az ötlet megvalósításához. A Dupka György által felhalmozott fantasztikus kutatási adathalmazból kellett szelektálni. Mindemellett a térképet beszédessé, de átláthatóvá, könnyen kezelhetővé is kellett tenni. A végeláthatatlan egyeztetések és elektronikus levélváltások során kezdett körvonalaazódni az elképzelés. Fontosnak tartottam például, hogy az elhurcoltak száma mellett az is fel legyen tüntetve, mennyi volt akkor a település népessége és ebből hány fő volt magyar nemzetiségű. Tanult matematikusi szakmám mondatta velem, hogy egy számadat igazi értékét csak akkor lehet a maga valóságában

⁴² Kovács Sándor honismereti szakíró, Kárpátalja szovjet terrorja emléktérképének szerkesztője

megérteni, ha azt valamihez tudjuk viszonyítani. Önmagában egy sivár szám nem érzékelteti, hogy mekkora tragédia volt az az ott élők számára. Ungvár 35 251 fős, és a 27 397 fős magyar nemzetiségű lakosságából elhurcolt 220 fő nem ugyanazt jelenti a település közössége számára, mint a 2526 fős Eszeny számára, ahol a 2044 fős magyar nemzetiségű lakosságából 312 főt hurcoltak el. Addig, amíg Ungvárról minden 170. embert hurcoltak el, Eszenyből minden 8-at. Ezek az adatok, amelyek megérintenek egy további kutatást, elemzést is, még arról is tanúskodnak, hogy az egyes településeken a szovjetrendszer milyen mértékben talált embertelen, elvakult kiszolgálókra. Hiszen az új betolakodók idegenből jött vezetői nem voltak és nem is lehettek tisztában az adott település lakosságának összetételével, nem ismerhették az embereket, nem tudhatták, hogy kiket kell elvitetni. Ehhez szükségük volt az ottani viszonyokat jól ismerő helyi bérencekre, besúgókra, akik sok esetben személyes, őket ért vélt vagy valós sérelmek megtorlására, egyfajta bosszúra használták fel az internáltatást. Talán ezek felkutatása, nevesítése szintén képezhetné egy további kutatás témáját, mivel ezek lelken nem egy emberélet, nem egy család sorstragédiája szárad. Nos, ezért gyűjtöttem ki településenként az 1941-es hivatalos népszámlálási adatokat: a teljes lakosság és a magyar nemzetiségűek lélekszámát. A táblázatban ezek mellé tettük településenként az 1944. november 18. és 1944. december hónap között internált civilek, az elhurcolt áldozatok, a honvédáldozatok, a munkaszolgálatos áldozatok és a teljes veszteség lélekszámát. Járásonként összegeztük az adatokat, és természetesen a teljes Kárpátalja összesítését sem mulasztottuk el. Hangsúlyoznám, hogy az adatok a Dupka György által feldolgozott anyagok, az áldozatok listája pedig a Szolymai Emlékparkban felvett neveket foglalja magában. Vannak települések, ahol a helyi emlékműveken szereplő adatok nem egyeznek meg ezekkel, de ez annak tudható be, hogy az emlékművek felállítása óta a kutatások továbbra is folytatódnak. Mindemellett a kutatások a hivatalos szovjet szervek kimutatásai alapján készültek, míg a helyi emlékművek adatai az ottani lakosság elmondásán alapul, ami nem mindig egyezik meg a hivatalos kimutatással. A könnyebb tájékozódás végett a táblázatban feltüntettük az adott település helyét a kétnyelvű térképen. Megjelöltük azokat a településeket, ahol az áldozatoknak emlékművet emeltek. A településenkénti teljes veszteségszám és az emlékművek felkerültek a térképre is.

Fontos szerepet kaptak a melléktérképek. Először is Kárpátalja térségében feltüntettük a 4. Ukrán Front 0036. sz. parancsának végrehajtása során létrehozott hadifogoly-átvevőhelyeket, továbbbítótáborokat,

kommandatúrákat, az 1944. november 18–1945. január 20-i állapot szerint. Egy másik melléktérképen és annak kinagyított részletén a Szovjetunió lágerhálózatát mutatjuk be. Ehhez kapcsolódik a Szovjetunió Belügyi Népbiztossága/Belügyminisztériuma (NKVD/MVD) Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnoksága (GUPVI) láger-hálózatának köztársaságokra és megyékre bontott jegyzéke. Azaz az NKVD láger-hálózatának azon településekhez kapcsolódó vagy a környékén működtetett fontosabb főtáborai, GUPVI (*ORB. R/b: munkaszászólaljak, századok*) hadifogoly és civil internáltak munkatáborai, GULAG politikai foglyok javító-nevelő kényszermunkatáborai, különleges büntetőtáborai, ahol 1955-ig magyarokat is fogva tartottak. A harmadik melléktérkép Ukrajna lágerhálózatát taglalja. Ezt egészíti ki az NKVD/MVD GUPVI lágerhálózatának jegyzéke az Ukrán SZSZK-ban, ahol 1944–1955 között kárpátaljai magyar hadifoglyok, civil internáltak is dolgoztak.

A térkép hátoldalán még egy szomorú kimutatás szerepel. Az NKVD (GUPVI) felügyelete alá tartozó ama fontosabb hadifogoly- és munkatáborainak jegyzéke, ahol jelentősebb számú Kárpát-medencei magyar hadifogoly, internált civil, kényszermunkás halálozott el és a helyi lágertemetőben 1941-nél nem korábban lett eltemetve.

Ide tartozik egy kis összegzés is. Az eddigi kutatások szerint több mint 800 000 Kárpát-medencei – vagyis a történelmi Magyarország (azaz Erdély, Felvidék, Délvidék, Kárpátalja) területéről – magyar hadifoglyot, internáltat, kényszermunkást tartottak fogva a GUPVI-GULÁG-lágerekben. A térkép táblázatában szereplő adatok nem tekinthetők az 1941–1953 közötti időszak teljes magyar veszteségstatisztikájának. Ezek az adatok csak a kutatásokkal beazonosított helyek alapján a jelenlegi ismereteinket tükrözik. A halálozási mutató ennél jelentősen nagyobb, több mint 300 000 Kárpát-medencei magyar állampolgárságú (főleg magyar, svábmagyar és más nemzetiségű) ember halt meg a különböző szovjet lágerekben. 1944–1963 között a szovjet hadbíróságok és a különböző magyar bíróságok politikai ítélettel további több ezer főt végeztettek ki és sok áldozat tűnt el nyomtalanul a GULÁG kényszer munkatáboraiiban. Tehát mintegy 400 000 Kárpát-medencei magyar ajkú embernek okozta értelmetlen halálát a szovjet terror.

A térkép hátoldalán közreadtuk a kárpátaljai magyarságot ért, Dupka György által megfogalmazott *hét csapást*. Természetesen nem maradhatott le a 4. Ukrán Front hírhedttré vált 0036. számú rendelete és a városparancsnokság 2. számú parancsa sem.

A térkép a budapesti DIMAP Bt. lelkiismeretes hozzáállásának köszönhetően 2017 áprilisában jelent meg. Már rögtön az első kiadás megjelenése után, az újabb adatok beérkezése szükségessé tette az újabb, 2. bővített kiadást. Nos, örömmel jelentem, hogy az emlékkonferenciánkra, 2017 novemberére elkészült Kárpátalja szovjet terrorja emléktérképének 2., bővített kiadása is.

Kérem, fogadják szeretettel!

Beregszász, 2017. november 17.

AZ ÁRTATLANUL ELPUSZTULT HONFITÁRSAINK EMLÉKÉNEK MEGÖRÖKÍTÉSE A JELEN ÉS A JÖVŐ NEMZEDÉKEINEK SZENT ÜGYE⁴³

Évente november havában a kárpátaljai magyar és német kulturális-közművelődési szervezetek és egyesületek által megrendezett népes gyászos megemlékezések a szovjet totalitárius rezsimtől elszenvedett honfitársaink emlékének megörökítésére a második világháború végén és a háború utáni időszakban, amelyek résztvevői között számos külföldi delegációt, nagykövetségi és konzuli missziók képviselőt, ismert politikust találunk, meggyőzően bizonyítják ez ügy tiszteletben tartását a kortárs generációk részéről.

Azok emlékére, akik az Szolyvai lágerben pusztultak el éhezés, betegség és kimerítő munka miatt, ahol az áldozatok száma nem kevesebb, mint a hírhedt Boriszov város közelében található úgynevezett Zöld táborban, Fehéroroszországban és a Szovjetunió sok más lágereiben. Több mint 30 ezer magyar és német földink tragikus sorsára emlékezünk, akiket a szovjet katonai igazgatás parancsára 1944 novemberében-decemberében és később is a háromnapos „málenkij robot” – kis munkára való mozgósításnak álcázva a frontvonal hadtáp területét fedező NKVD-csapatok és a „Szmers” katonai kémelhárítás szervei alattomosan letartóztattak és később a hadifogolytáborokba hurcoltattak.

Ma már tudjuk, hogy a kárpátaljai magyaroknak és németeknek a táborokba történő elhurcolása melletti döntésnél a szovjet katonai parancsnokság az etnikai rokonságra támaszkodott Magyarország és Németország népeivel,

⁴³ Oleszj Korszun ny. ezredes, hadtörténész, a „Történelem által rehabilitáltak” Kárpátalja Megyei Szerkesztőség szerkesztői-kiadói csoportjának vezetője. Azukrán nyelven elhangzott előadás anyagát magyar nyelvre dr. LKengyel Sándor fordította.

akik abban az időben háborúban álltak a Szovjetunióval, valamint azokra a tényekre, hogy a polgárok egy része nemzeti szimpátiát mutatott ezen országok politikájához és a katonai egységekben való részvételük miatt Kárpátalja magyar és német közösségeivel szemben alaptalanul alkalmazta a „kollektív bűnösség”, és így a „kollektív felelősség” elvét.

A dokumentumok több évig tartó kutatásával moszkvai, lemergi, kijevi állami és ágazati levéltárakban, valamint közvetlenül Kárpátalja megye levéltári intézményeiben sikerült teljes mértékben felfedni az 1944. év őszi és téli hónapjai – 1945 elejei tragikus eseményekről szóló történelmi igazságot, és végérvényesen cáfolni a térség magyar és német nemzeti közösségeivel szembeni politikai vádakat. Több tucat kiadványban – újságokban és külön kiadásokban, a kárpátaljai tudósok beszámolóiban különböző tudományos konferenciákon és számos népi tömegrendezvények alkalmával ezt az igazságot széleskörűen hozták nyilvánosságra. Mindenekelőtt a szovjet katonai parancsnokság és a frontmögötti megtorló szervek bűncselekményeiről és azok végrehajtóiról, akik nemzeti alapon büntetlenül bántalmazták a helyi magyarokat és németeket. Velük együtt a térség más nemzeti közösségeivel szemben is, akik szintén politikai üldöztetést, tömeges letartóztatásokat, bebörtönzést az NKVD lágereiben és kivégzéseket szenvedtek el. Érdemes megemlíteni a kiadványok egyikét, amely a szovjet politikai és elnyomó szervek elfogult hozzáállásáról szól a helyi magyarokkal és németekkel szemben, amely különleges figyelmet keltett a tudósok és a nagyközönség köreiből, különösképpen Magyarországon – ez a *Kárpátaljai magyarok és németek internálási és deportálási folyamata, 1944–1945* című gyűjtemény, amelyet a *Történelem által rehabilitáltak* kárpátaljai regionális szerkesztőség adott ki 2012-ben. Teljesen egyedi archív dokumentumokra épül, amelyek gyakorlatilag még mindig ismeretlenek a tudósok számára. Figyelembe véve a gyűjteményben közzétett dokumentumok egyediségét, amelyek eddig a kutatók számára elérhetetlenek voltak, a teljes magyar nyelvű fordítást Magyarország egyik országos archívumában végzik (...)

Jó tudni, hogy az 1944–1945 őszi és téli tragikus események tudományos kutatásának témája az ismert kárpátaljai tudós, Dupka György doktori értekezésében talált helyet, aki három évtized óta folyamatosan foglalkozik ezzel a problémával. Ugyanebben a témában tevékenykedik több fiatal tudós is, akik remélhetőleg átfogóan és valóban tárják fel a kortárs és jövő nemzedékek számára Kárpátalja történetének egyik legdrámaibb oldalát.

A Kárpátaljai Állami Levéltárban és az SzBU Megyei Hivatala Archivumában töltött sokéves kutatási munka eredményei lehetővé tették a *Történelem által rehabilitáltak* regionális szerkesztőbizottságnak, hogy az említett *Kárpátaljai magyarok és németek internálási és deportálási folyamata, 1944–1955* című gyűjteményen kívül számos más tudományos kiadást előkészítsenek, melyek között biztosan olyat is találhatunk, amely felkeltheti a magyar olvasók figyelmét, amennyiben az olvasó számára nem lesz nyelvi akadály, hogy megismerkedjen az ukrán és orosz nyelvű levéltári iratokkal. E kiadványok között szerepel a *Kollektívizáció Kárpátalján: a parasztok elleni kényszerhatás politikai és adminisztratív eszközei, 1944–1955*, valamint egy ezzel rokon témájú dokumentumgyűjtemény, a *Kárpátalja lakossága elleni politikai elnyomás fokozása a szovjetizáció végső szakaszán. 1947–1953*, amelyek 2014-ben és 2016-ban láttak napvilágot.

Ezek közül az előbbi feltárja a Kárpátalja lakossága előtt kevésbé ismert teljes kollektívizálás kényszerakcióját, amely a helyiek emlékezetében úgy él, mint rendkívül fájdalmas változások ideje: átállás az egyéni gazdálkodásról kollektív mezőgazdasági (kolhoz) rendszerbe, a kolhozok elleni kollektív fellépés, a gazdák tömeges letartóztatása és a szovjet GULAG-táborokba való elhurcolása.

A kommunista-szovjet politikai rendszer a *Kommunizmus győztes elvei* és a *Dolgozó parasztság kezdeményezései* kiáltványokkal manipulálva elejétől kezdve igyekezett mítoszként ábrázolni az események menetét. De a rezsim alkonyán – azzal, hogy igyekezett megsemmisíteni a párt levéltára egyes dokumentumgyűjteményét – megpróbálta elrejtetni az általa elkövetett bűnöket és a parasztság elnyomását. A gyűjtemény számos tényről tár fel a kárpátaljai gazdák politikai üldözéséről a párt- és az állambiztonsági szervek részéről, amikor családjaikat megfosztatták földjeiktől, amelyeket generációról generációra műveltek, háziállataiktól, a gazdák családjaikat kulákoknak, középparasztoknak és szegényparasztoknak minősítette. De mindegyikükre, birtokuk méretétől függetlenül, ha egyéni gazdaságot vezettek és nem léptek be a kolhozba, elviselhetetlen adót róttak, és ennek nem teljesítése miatt több száz kárpátaljai gazdát bíróság elé állítottak. Azonban ez sem jogot, sem alapot nem adott a politikai üldöztetésre és a tömeges többéves szabadságvesztésre. Ezen okokból az említett gyűjtemény az olvasót helyes irányába tereli Kárpátalja történelmével kapcsolatban a korai háború utáni évek valós dokumentumainak bemutatásával, amelyek nagyobb részét a szovjet hatóságok gondosan elrejtették, szándékosan torzították, és a rendszer utolsó napjaiban nagy részét megsemmisítették.

Az archív dokumentumok egy másik alapvető gyűjteménye – a *Politikai elnyomás fokozása kárpátaljai lakosság ellen a szovjetizáció utolsó szakaszában* – azt a korszakot tárgyalja, amikor a szovjet politikai rendszer a büntető szervek hatalmának felhasználásával befejezte a kollektivizációs folyamatot, a görög és a római katolikus, valamint a református egyházak és más vallási közösségek felszámolását, arra kényszerítve a hívőket, hogy a moszkvai ortodoxiára térjenek át. Ugyanebben az időben a szovjet hatóságok a halálbüntetés eltörlésére hivatkozva a helyi lakosokat tömegesen ítélték el 25 év börtönre, az elítélteket pedig különleges munkatáborokba szállították, akik száma a hiányos adatok szerint is meghaladta az 1200 főt. A gyűjteményben számos dokumentált tényrt találunk a helyi magyar és német lakosság életéről, a térség lakosainak ellenállásáról a szovjet totalitárius rendszerrel és büntető szervekkel szemben, az állambiztonsági szervek által fabrikált bűnügyekről a becsületes polgárok ellen, az elme-egógyógyintézetek felhasználásáról olyan személyekkel történő leszámolásra, akik aktívan ellenálltak a politikai rezsimmel szemben. Földijeink közül sokak számára ez az időszak csalódást okozott, egészségüket, családjukat és a legdrágábbat – életüket veszítették az NKVD-MGB kivégző celláiban, mind a szülőföldjükön, mind az etáp és lágerek priccsein betegségek, alultápláltságtól, kimerítő munkától és a honvágytól szenvedve.

Sajnos Kárpátukrajna Népi Tanácsa, majd később a Kommunista Párt és a szovjet vezető szervek nem álltak ki a lakossága védelmében, és sok esetben beavatkozásukkal közvetlenül ösztönözték a politikai erőszakot. Mivel a szinte minden kárpátaljai családban jelen volt az általános bánat, a szovjethatalomnak sikerült a térség lakosságában, a nemzeti és vallási közösségekben és a társadalmi rétegek között tompítani a nyilvánvaló elnyomás társadalmi érzését. De nem tudta elnyomni a lakosság totalitárius szovjet rezsimhez irányában érzett undorát és a civilizált életéhez való vágyát a szabad és független Ukrajnában.

Beregszász, 2017. november 19.

ОЛЕКСІЙ КОРСУН,

*керівник редакційно-видавничої групи Закарпатської обласної
редколегії «Реабілітовані історією»*

УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ БЕЗВИННО ЗАГИБЛИХ СПІВВІТЧИЗНИКІВ — СВЯТА СПРАВА СУЧАСНИХ І НАСТУПНИХ ПОКОЛІНЬ

Щорічне — у листопаді — проведення угорськими і німецькими громадськими культурно-просвітницькими організаціями і товариствами Закарпаття багатолюдних жалобних заходів за участю в них зарубіжних делегацій, представників посольських і консульських місій та відомих політичних діячів по увічненню пам'яті своїх співвітчизників, які постраждали від радянського тоталітарного режиму наприкінці Другої світової війни та в повоєнний період, переконливо свідчить про шанобливе до них відношення сучасних поколінь.

До тих, хто загинув від голоду, хвороб і непосильної праці в Свалявському таборі, не менш жахливому по кількості жертв у т. зв. «Зеленому таборі» поблизу міста Борисова в Білорусії та у безлічі інших місць їх табірної ізоляції в Радянському Союзі.

Йдеться про трагічні долі більш як 30 тис. місцевих угорців і німців, які за розпорядженням радянської військової адміністрації у листопаді-грудні 1944 року і пізніше під виглядом мобілізації на «триденні маленькі роботи» були підступно затримані радянськими фронтовими військами НКВС та підрозділами військової контррозвідки «Смерш» з наступним їх розміщенням у таборах для військовополонених.

Сьогодні добре відомо, що в основу своїх рішень щодо табірної ізоляції закарпатських угорців і німців радянське військове командуван-

ня, посиляючись на їх етнічну спорідненість з народами Угорщини і Німеччини, які знаходились у той період в стані війни з Радянським Союзом, а також на факти прояву частиною громадян національних симпатій до політики цих країн та своєї участі у складі їх військових формувань, безпідставно визнало за доцільне застосовувати до них огульний принцип «колективної провини» всього угорського та німецького населення Закарпаття, а відтак і їх «колективної відповідальності».

В результаті багаторічних пошуків документальних свідчень у державних і відомчих сховищах Москви, Львова, Києва і, безпосередньо, в архівних установах Закарпатської області, вдалося повністю розкрити історичну правду про трагічні події осені та зими кінця 1944-го — початку 1945-х рр. на території Закарпаття і остаточно спростувати політичні звинувачення до угорської та німецької національних громад краю.

В десятках публікацій — газетах і окремих книгах, у виступах закарпатських дослідників під час наукових конференцій та в періоди масових народних зібрань ця правда була широко оприлюднена. Насамперед, щодо злочинних дій радянського військового командування та фронтових каральних органів і їх конкретних виконавців, які безкарно для себе творили наругу стосовно місцевих угорців і німців саме за національною ознакою. А поряд з ними, і до інших частин національних громад краю, котрі теж потерпали від політичних гонінь, масових арештів, позбавлення волі в таборах НКВС та розстрілів.

Одне з друкованих видань про упереджене відношення радянських політичних і репресивних органів до місцевих угорців і німців, котре

викликало особливу увагу науковців та широкої громадськості, зокрема, в Угорщині, варто назвати — збірник архівних документів і матеріалів «Закарпатські угорці і німці: інтернування та депортації ні процеси. 1944-1955 рр.», виданий у 2012 році Закарпатською обласною редколегією «Реабілітовані історією», який повністю базується на унікальних архівних документах, досі практично невідомих науковцям.

Зважаючи саме на унікальність опублікованих у цьому збірнику документів, які і понині залишаються малодоступними для дослідників, його повний переклад на угорську мову здійснюється в одному з національних архівів Угорщини.

Безперечно, доступ до цих документів у їх повному перекладі дасть угорськомовним дослідникам, а також широкому загалу інших громадян самої Угорщини і тим угорцям, які проживають в Закарпатті, Румунії, Словаччині та за їх межами більшу можливість опиратись у своїх публікаціях і виступах не тільки на опубліковані на доступній для них угорській мові численних спогадах колишніх в'язнів радянських таборів, що теж надзвичайно важливо, але й на реальні документи радянської епохи, на сам процес втілення радянськими завойовниками загальної зневаги до закарпатського населення, яке силою заганялось до складу своєї держави.

Приємно знати, що тема наукових досліджень про трагічні події осені та зими 1944-1945 рр. вже втілена у докторську дисертацію відомого закарпатського науковця Дьордя Дупко, який упродовж трьох десятиліть предметно займається цією проблемою. Поряд з ним, цю ж тему нині розробляють ще кілька молодих науковців, які, є надія, всебічно і правдиво висвітлять для сучасного і майбутніх поколінь базовану на історичних джерелах одну з найбільш драматичних сторінок в історії Закарпаття.

Результати багатьох років дослідницької роботи в Державному архіві Закарпатської області та Архіві Управління СБ України в Закарпатській області дали можливість обласній редколегії «Реабілітовані історією», крім згаданого збірника документів «Закарпатські угорці і німці...», підготувати ряд інших науково-документальних видань, окремі з яких, вбачається, теж могли би зацікавити угорських науковців і рядових громадян.

Знову ж таки, якщо для них не буде проблемою мовний бар'єр, щоб мати змогу знайомитись з опублікованими архівними документами на українській і російській мовах.

Серед цих видань — збірник архівних документів «Колективізація в Закарпатті: політичні та адміністративні заходи примусового впливу на селян. 1944-1955 рр.», а також близький до нього за своїм тематичним змістом інший збірник документів — «Посилання політичних репресій проти мешканців Закарпаття на завершальному етапі його радянзації». 1947-1953 рр.», надрукованих відповідно, у 2014-му та 2016 роках.

Перший з них відкриває маловідомі широкому загалу мешканців Закарпаття сторінки примусового проведення «суцільної колективі-

зації»» у нашому краї, який залишився у пам'яті місцевого населення як час надзвичайно болісних перемін — переходу від одноосібної до колгоспної системи господарювання на землі, колективних виступів проти організації

колгоспів та масових арештів селян і їх ізоляції в табори радянського ГУЛАГу.

Комуно-радянська політична система, маніпулюючи гаслами «переможних ідей комунізму» і «проявами ініціативи трудового селянства», від початку намагалась міфологізувати перебіг тодішніх подій.

А під кінець свого існування — шляхом знищення окремих документальних масивів у своїх партійних сховищах — спробувала взагалі приховати вчинені нею злочини та знущання над селянами.

У збірнику наведені численні факти політичних переслідувань партійними та органами державної безпеки закарпатських хліборобів, позбавлення їх сімей земельних ділянок, які довгими роками обробляли їх минулі покоління, тяглових та домашніх тварин, поділу господарств на куркульські, середняцькі та малоземельні.

Але всі вони, незалежно від майнових статків, якщо вели одноосібний спосіб існування і не йшли до колгоспів, обкладались непосильними податками, невиплата яких приводила до засудження сотень закарпатських господарів.

Особливо постраждало у цей період угорське населення, яке розглядалось владними органами як найбільш заможне, що певною мірою відповідало цим висновкам.

Але аж ніяк не давало права і будь-яких інших підстав на їх політичне переслідування і їх масове засудження до позбавлення волі на довготривалі строки ув'язнення.

З цих причин вказаний збірний орієнтує читачів на правдиву документальну інформацію про історію Закарпаття перших повоєнних років, більшість сторінок якої радянська влада до останніх днів свого існування ретельно приховувала, свідомо спотворювала, а велику їх частину знищила.

Інший фундаментальний збірник архівних документів — «Посилення політичних репресій проти мешканців Закарпаття на завершальному етапі його радянізації...» висвітлює період, коли радянська політична система, використовуючи силу своїх каральних органів, завершувала процеси колективізації, ліквідацію греко- та римо-като-

лицьких і реформатських церков та інших релігійних громад, змушуючи віруючих перейти у московське православ'я.

В цей же період радянська влада під виглядом відміни смертної кари вдалась до масового засудження місцевих мешканців до 25 років позбавлення волі в «особливих трудових таборах», кількість яких за неповними даними сягає більше 1200 осіб.

Збірник наповнений великою кількістю документальних фактів з життя місцевого угорського і німецького населення, протистояння мешканців краю радянській тоталітарній системі та їх каральним органам, фальсифікації органами держбезпеки кримінальних справ на чесних громадян, використання психіатричних установ як методу розправи з особами, які активно протистояли політичному режиму.

Для багатьох краян цей період завершився зневірою в людей, втраченою здоров'ям, сім'ї і найдорожчого — свого життя: у розстрільних казематах органів НКВС-МДБ на території рідного краю, на стапних і табірних нарах від хвороб, недоїдання та виснажливої праці у шахтах, рудниках, лісопозаводах і туги за рідним краєм.

На жаль, Народна Рада Закарпатської України, пізніше — комуно-партійні радянські керівні органи, не стали на захист свого населення і в

багатьох випадках своїм втручанням прямо заохочували до них політичне насильство.

Внаслідок привнесеного майже у кожную закарпатську родину частки загального горя радянській владі вдалось притупити громадське відчуття очевидної напруги над мешканцями краю, національними та релігійними громадами і їх соціальними прошарками. Але вона була неспроможною вбити почуття відрази краян до тоталітарного радянського режиму і їх потягу до цивілізованого життя у вільній і незалежній Україні.

19 листопада 2017 р., м. Берегово. Міжнародна науково-практична конференція

BIMBA BRIGITTA

AZ OTTHON MARADT NŐK SORSA AZ 1944-ES ŐSZI ELHURCOLÁS IDŐSZAKÁBAN⁴⁴

A kárpátaljai magyarság XX. század során átélt traumái az idő haladtával egyre mélyebb gyökereket vertek. A század második felének derekán a térségben előrenyomuló szovjet csapatok már nem csak az ellenséges haderővel szemben léptek fel erőszakosan, hanem a polgári lakossággal szemben is. A hírhedt 0036. számú parancs alapján 1944. november 13-val kezdődően a kárpátaljai férfi lakosság színe-javát összegyűjtötték, s a megtevesztő, máig a nép nyelvén élő „malenykij robot” címszó alatt 18-tól 50 éves korig szovjet kényszermunkatáborokba hurcolták. A kollektív bűnösség elve alapján történő elhurcolások projektje moszkvai, Sztálin által jóváhagyott forgatókönyv szerint az NKVD főrendezésében a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által valósult meg.⁴⁵ A parancs kihirdetését követően a 3 napos kis munkára a férfiak lelkesen, több településen dalolva indultak el. Néhány helyen, ahol ellenállást tanúsított a lakosság, a szovjetek és a beépült helyi kommunista besúgók előszeretettel alkalmazták a megfélemlítés eszközeit. Ungváron az oszlopokra kiragasztott felívásban az állt, hogy minden férfi 18-tól 50 éves korig köteles jelentkezni regisztrálás céljából, különben haditörvényszék elé lesz állítva. A parancs betartására nyomatékossabban is ösztönöztek, mikor az illetőt azzal fenyegették meg, hogy bántalmazták a családját, vagy valamelyik hozzátartozóját. Az alábbiakban idézett Nagy András elhurcolt visszaemlékezése alapján Tiszapéterfalván alkalmazták is a megfélemlítés ezen módszerét: *„Kidobolták a faluban, hogy hát 18-tól 50 évig minden ember azonnal*

⁴⁴ Bimba Brigita a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskolájának hallgatója

⁴⁵ Korszun Alekszej–Dupka György. A „malenykij robot” dokumentumokban. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1997. – 12. old.

jelentkezzen háromnapos munkára és háromnapos étellel meg takaróval. De nem is egyszer dobolták ki, hanem minden órában dobolták reggeltől estig, és még hozzá úgy dobolták, hogy aki nem jelentkezik, kiirtják mindenféle famíliáját.⁴⁶ A családok megfélemlítése már ekkor megkezdődött, azonban ez csak fokozódni látszott, miután családfő nélkül maradt szinte minden ház. A nőknek át kellett venniük a családfenntartó szerepét, miközben az elhurcoltak hollétét kutatták. A falvakban és városokban működő államhatalmi szervekhez, a népbizottságokhoz fordultak kérvényeikkel az elhurcoltak hazabocsátásának ügyében. Erről tanúskodik többek között a bátyúi népbizottság jegyzőjének magyar nyelvű levele, mely 1945 februárjában íródott a beregszászi feljebbviteli járási népbizottsághoz: *„Kijelentem, hogy a bátyúi járási bizottsághoz tartozó lakosság folyamatosan zaklat azzal, hogy írják kérvényeket azokért az emberekért, akiket 1944 novemberében munkatáborokba vittek. Én érdeklődtem a város parancsnokánál, aki őket behívta. Azt mondták, semmilyen kérvényt nem szabad írni, mert azokat az embereket csak a háború végén engedik haza. Tekintettel erre nem mertem írni semmilyen kérvényt a munkatáborok parancsnokainak. Szomorú tény, hogy a népbizottságban tartózkodó nőkkel nem lehet beszélni. Ők azt mondják, hogy a járás összes jegyzői írtak már az övékéhez hasonló kérvényt, s ennek eredményeként több embert hazaengedtek. Engem vádolnak, hogy én nem sajnálom az embereket, és nem akarom, hogy visszajöjjenek, és hogy hazajövetelük csak tőlem függ... Kérem ezt az ügyet mihamarabb tisztázni és engem erről tájékoztatni. Állandó jelenlétük miatt nem tudunk nyugodtan dolgozni, mert még el sem akarják hagyni a hivatalt, hiába magyarázom, hogy nem tehetek eleget kérésüknek.”*⁴⁷

A nők által írt kérvények jelentős része az Ungvári Állami Levéltárban található. Általában arra hivatkoznak a kérvényekben, hogy az elhurcoltak soha sem politizáltak, nem hozhatók összefüggésbe partizángyanús tevékenységgel, a szovjet rendszer ellen rossz szót nem emeltek, eleget tettek háborús kötelességeiknek, a tisztességes munka népei, akik nélkül sokat kell nélkülöznie a hátramaradt többgyermekes családoknak. Hasonló tartalmú levelek tucatjaira a járási vezetéstől és a katonai parancsnokságtól kiterő választ kaptak: *„Kárpát-Ukrajna Néptanácsa megvizsgálja és továbbítja a kérelmet.”* Vagy: *„A belágerezett polgári személyek már nem tartoznak a néptanács hatáskörébe”*⁴⁸

⁴⁶ Nagy András. „...Dobszóra elsöpört a fűvös zivatar” a sztálini munkatáborokba. – Beregszász–Ungvár: KMMI, 2010. – 5. old.

⁴⁷ Csátáry György. Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: Égygyűrűk '90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány – 80. old.

⁴⁸ Dupka György. A mi golgotánk. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2012. – 138. old.

A kétségbeesett kárpátaljai magyar nép ezért 1945 tavaszán Budapest felé fordult védelemért. A magyarlakta települések képviselői a magyar kormány-szerveknek küldték el beszámolóikat az elhurcolásokról és kérték közbenjárásukat a férfiak hazahozatala ügyének érdekében.⁴⁹ Az otthonmaradt hozzátartozók kérvényeiből kiderül, hogy például Nagymuzsalyból 214, Badalóbból 143, Izsnyétéről 71 férfit vittek el.⁵⁰ 1945. február 28-án elkeseredésükben a viski édesanyák, feleségek, testvérek, menyasszonyok, özvegyek és árvák – a magyar miniszterelnök közbenjárásában bízva – levelet írtak Dálnoki Miklós Bélának: *„Visket 1944. nov. 27-én érte az a nagyon szomorú sors, hogy csaknem minden 18–50 éves magyar férfit orosz táborokba hajtottak. A kötelességteljesítés alól sohasem húzódott el a viski magyarság, háborús kötelességének most is eleget tett. Az elhurcolt férfiakat az itthoni sok-sok megpróbáltatás között is – csendes reménységgel helyettesítették a közeli viszontlátás reményében a gyenge nők és gyermekek. Amióta azonban a táborlistákról [a gyűjtőtáborban lévőkről] a néhány hazaengedett, szinte élőhalott ember hírt hozott, azóta a csendes reménység a legsürgetőbb aggodalommal és kétségbeeséssé változott. Ugyanis a néhány 45–50 éves hazatért ember a legelhagyatottabb külsővel, a legszálnalmasabb ruházattal és oly egészségi állapotban jött, hogy most mind fekvő beteg s talán soha többé nem lesznek egészségesek. Ha ezeket hét hét Oroszországban ennyire tönkre tette, mi lehet a többiek sorsa három hónap után megfelelő ruházat, emberies élelem, fűtés, gyógyszer és orvos hiányában?”*⁵¹

Ami a magyar kormányt illeti, létrejötte után azonnal szót emelt a polgári lakosság fogságba vitele ellen a szovjet kormánynál. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke, Dálnoki Miklós Béla 1944. december 26-án, majd 1945. január 7-én panaszt tett a szovjet kormánynál. Utóbbi levelében, amelyet Kuznyecov vezérezredesnek, a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke helyettesének küldött, többek között ezt írta: *„Bereg vármegyéből magyar férfiakat vittek el közel két hónappal ezelőtt munkaszolgálatra. Beregszász városából és a szomszédos községekből, melyek a trianoni szerződés értelmében Csehszlovákiához tartoztak, november 19-én elvitték a 18 és 50 év közötti magyarokat. Ugyancsak elvitték Bereg vármegye trianoni területéről, a beregszász–vásárosnaményi műúttól keletre eső községekből november 21-én a 18–50 év közötti férfiakat.*

⁴⁹ Stark Tamás. Magyar foglyok a Szovjetunióban. – Budapest: Lucidus Kiadó, 2006. – 57. old.

⁵⁰ Fedinec Csilla–Vehes Mikola. Kárpátalja 1919 – 2009 történelem, politika, kultúra. – Budapest: Argumentum Kiadó és Nyomda Kft, 2010. – 249. old.

⁵¹ Molnár D. Erzsébet. Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944 – 1953). Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem BTK 2015. Tárolt változat: https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/217124/dolgozat_Molnar_D_E.pdf – 112. old.

*Ez utóbbiak közül a papokat, ruszinokat, cigányokat, zsidó és görögkatolikus vallásúakat visszaküldték Beregszászból a családjukhoz... A munkaszolgálatra igénybe vett magyarok elhelyezése és élelmezése – a beérkezett panaszok szerint nagyon gyöngé. Sokan megbetegedtek, mert meleg ruha nélkül vannak... A már hosszú idő óta munkaszolgálatra igénybe vett magyar férfiak hazabocsátása szükségessé vált, amiért is ezeknek a hazabocsátását kérem elrendelni.”*⁵² Az elhurcoltak ügyét a kormány többször is felvetette a szovjet félnél, azonban a legtöbb levélre még választ sem kapott.

Mindeközben több szálon folyt Kárpátalja Szovjetunióhoz való csatolásának előkészítése. 1944. november 26-án a munkácsi városi filmszínházban megtartották „Kárpátontúli Ukrajna népbizottságának első kongresszusát”. Maig nem tudni biztosan, hogy a kongresszus küldötteit kik választották meg és milyen módon, hiszen választásokat nem írtak ki. A többségében magyarok vagy németek által lakott településekről a küldöttek azért sem jelenhettek meg, mert a férfilakosság nagy része lágerekben volt. Egy jelenlévő NKVD-s katona visszaemlékezése szerint az ott lévők közül sokan azt sem tudták, hogy milyen gyűlésre kell menniük, viszont érkezésük után a teremből már a mellékhelyiségbe sem engedték ki őket.⁵³ A nők kétségbeesését kihasználva, kényszerítve vagy megtévesztve több településen törbe csalták őket. Több magyarultka településen az aláírásgyűjtési akciót az aktivisták úgy tüntették fel, mintha az elhurcolt férfiak hazaengedésének ügyében írt kérvényt kellene aláírni.⁵⁴ A nők abban a hitben, hogy hozzátartozóik hazabocsátásának kérvényezését írják alá, aláírták a térség Szovjetunióhoz való csatlakozási kérelmét.

A nők közvetett segítségén kívül jelentősebb és egyedülállónak számító volt az a jelenség, ahogyan megszervezték a szolvai gyűjtőtáborban raboskodó hozzátartozóik élelmezését. Sokaknak a kihirdetett 3 napi eleséget sem sikerült otthon összeszedniük, mert vagy az utcáról, vagy a munkahelyeikről fogdosták össze őket. Az asszonyok, gyermekek, feleségek és testvérek még a falvakban, városokban, az út mentén próbáltak átadni némi eleséget, vajmi kevés sikerrel. Ungváron a Duhnovics utca környékén gyülekeztek az emberek, főként a letartóztatottak feleségei. Amikor a letartóztatottak menetoszlopa a korzón és a folyóparton haladt végig, a nők megpróbáltak eleséget

⁵² Bognár Zalán. Hadifogolytáborok és hadifogolysors a szovjet hadsereg által megszállt Magyarországon 1944 – 1945. – Budapest: Kairosz Kiadó, 2012. – 365 - 366. old.

⁵³ Dömöcki András: A novemberi manifesztum. In: Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár. 1998. – 164 - 166. old.

⁵⁴ Botlik József. Gát. – Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., 2001. - 181. old.

átadni hozzátartozóiknak, ám az örök durván elhárították az efféle próbálkozásokat. Vajdaffi G. Z. ungvári lakos feleségét egy ör megütötte a puskájával és elzavarta a menetoszlopból. Az asszonyok közül néhányan, Vajdaffi G.Z. szerint vagy 30-35-en lehettek, egészen Barvinkosig kísérték a menetoszlopot. Az örök leadtak egy sorozatot a levegőbe, figyelmeztették a nőket, hogy a következő sorozat rájuk irányul, így kénytelenek voltak lemaradni a menetoszloptól.⁵⁵ Kovács Péter lágernaplójából is hasonló, de elrettentőbb dolgora derül fény: *„Ahol elhaladtunk, az emberek megsajnálta bennünket és élelmet adtak nekünk. Az egyik ör többszöri figyelmeztetés után ráfogta a puskáját az egyik asszonyra. Maig nem tudom, hogy miért nem sült el a fegyvere, de ahogy a kiskatona az udvar felé fordította a csövét, lövés dördült. A porta elején összerakott farakásról egy vergődő véres kamasz zuhant le a földre.”*⁵⁶

Almássy Gézáné születendő gyermeke életét tette kockára. Férjét, Almássy Gézát a beregszászi malomból vitték el a szovjet katonák 1944. november 19-én. A fiuk, Gábor 7, a lányuk Magda 4 éves volt, a harmadik gyermekkel pedig épp várandós volt. Férjétől 9 levelet kapott a Szolyván töltött 2 hónap alatt. A levelezésből kiderül, hogy az elhurcolt arra kérte feleségét, ha maguktól nem kell megvonnia, küldjön egy kis kenyeret, tüt, cernát, lábost, kanalat, dohányt, spárgát és egy kis szalonát. A feleség a gyermekeket nem tudta kire hagyni, így a Beregszászból induló asszonyokkal küldte a férje által kért dolgokat Szolyvára. A férj második leveléből arra következtethetünk, hogy az nem kapta meg a küldött csomagot, ennek folytán Almássy Gézáné december elején egy tehervonat tetején, a fagyos, hideg rönkfákon ülve elindult Szolyvára. Sikerült átadnia a csomagot és néhány szót is váltathatott férjével, aki kérte, hogy többet ne látogassa, ne kockáztassa a saját és születendő gyermekük életét. Az asszony azonban karácsony előtt, bátyja – aki szintén Szolyván raboskodott – menyasszonyával, Irénkével ismét útnak indult. Nehezen sikerült összeszedniük a pénzt a fuvardíjra, a nehéz utazás és újabb megfázás különösen megviselte, de annál inkább az, hogy már nem sikerült férjével találkoznia, mert karantén alatt volt a láger. Januárban ismét elment Szolyvára, Munkácsig szekérrel, majd onnan tehervonattal. Akkor sem láthatta férjét, az asszonyokkal a hegyoldalra felkapaszkodva próbáltak bepillantani a láger területére, de egy orosz katona észrevette és majdnem lelőtte őket. Ezt követően még két levelet kapott férjétől, majd csak a halálhíre

⁵⁵ Dupka György. Halottaink 1944 – 1959. A kárpátaljai népiítés eddig ismert áldozatainak névsora. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 257. old.

⁵⁶ Fazekas Elemér. Történelmünk fehér foltjai. A lágernapló. // Kárpáti Igaz Szó, 1990.11.20. 274. szám

jött. Juliska néni beteg lett, a megfázások és a szekéren való rázkódás miatt meghalt a születendő magzata és őt is alig tudták megmenteni. Ezután ott maradt özvegyen két kisgyermekkel és nagyon beteg bátyjával.⁵⁷ Az előző két történetből kiderül, hogy a hiányos élelmezés sokszor életeket követelt.

A nők az elosztólágerekig követték az elhurcoltakat. Kárpátalja területén nem léteztek hadifogolytáborok. Működtek hadifogoly-átvevőhelyek, amelyek különböző mértékben voltak feltöltve. Ilyen átvevőhely volt Perecsenyben, Huszont, és a legnagyobb Szolván, ahol 15-18 ezer embert zsúfoltak össze.⁵⁸ A nők hol gyalogosan, hol tehervonatok tetején, a fagyos rönkfákon utazva értek el az adott lágert, ahol a szerencsésebbek a szögesdrót kerítésen át válthattak néhány szót egymással, de volt, aki hiába szölongatta hozzátartozóját, mert azt már vagy tovább indították Szambornak, vagy az elosztólágerben lelte halálát. Nyeste Gáborné, a Bátyúban született Tuba Julianna, több mint 10 alkalommal kereste fel férjét Szolván. Hol a tehervonatok tetején, hol gyalogosan mentek az asszonyokkal csoportosan Szolvára. Mikor tizedszer sikerült találkoznia férjével, épp a kórház felé vitték, csak annyit mondott: „Jaj, nem ettem, éhen kell halnom.” Pedig már tizedszer vitt eleséget, amit a katonák el is vettek, de nem adtak át soha.⁵⁹ A kaszonyi Tekerman Erzsébet is asszonyok sokaságával eredt apja, Tekerman József után Szolvára, de csak távolról, a nagy dombról pillantotta meg apját, aki felismerhetetlenségig szakállas és összeaszott volt. Még ma is sírva fakad, ha arra gondol, hogy ha egy nappal hamarabb megy, láthatta volna utoljára közelről édesapját, aki a kaszonyi asszonyok elmondása szerint azelőtt nap a kútra járt vízért. A csomagot, amit vittek, szekerekre kellett pakolni, úgy vitték be a láger területére a katonák. Hogy édesapja megkapta-e a csomagot, azt már tőle soha nem tudhatta meg.⁶⁰ Dezsőffy Géza ungvári túlélő elmondása szerint Szolván karácsony táján az egyik rabtársának a menyasszonya, egy radvanci lány vitt csomagot, melyben egy kis karácsonyfa és 4 gyertya volt. Az őrt álló katona egy üveg pálinkáért átdobta a szögesdrótkerítésen a csomagot. A láger területén lévő nyitott tetejű kápolnában szentese a kis karácsonyfa és az égő gyertyák sokak szemébe könnyeket csaltak.⁶¹ Az ünnepek alkalmával

⁵⁷ Dupka György. „Uram...segíts haza minket...!”. Lágerírások: versek, levelek, naplórészletek a sztálini lágeremből (1944-1959) a „malenykij robot” 70. évfordulójára. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 109 – 115. old.

⁵⁸ Korszun Alekszej – Dupka György. A „malenykij robot” dokumentumokban. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1997. – 15 – 16. old.

⁵⁹ Bagu Balázs. Életutak. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2004. – 101. old.

⁶⁰ Tekerman Erzsébet (szül. 1929, Kaszony). Interjú készítésének időpontja: 2017. 09. 15.

⁶¹ Dupka György. Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 21. old.

a valóságosnál is nagyobbak tűnt a távolság és a hiányérzet a szétszakított családok körében.

Több visszaemlékezésből kiderül, hogy mire Szolyvára értek az asszonyok, már nem találták ott keresett hozzátartozójukat. Bence Rozália bátyúi lakos elmondása szerint az édesapját, Bence Bélát elvitték a szovjetek a „három napos munka” ürügyén, azonban hiába ment 3 nap múlva az édesanyja Bence Júlia és a nagynénje Vilma, már nem találták Szolyván az édesapját, akit 2 nap után útnak indítottak Szambornak. Vereckéig ment gyalog az édesanyja és a nagynénje, hátha utoléri őket, de nem sikerült, sokszor az út menti lakosok útbaigazításai is tévesek voltak, többször megjárták ugyanazt az útvonalat. Vereckénél több fából készített fakeresztet találtak, amelyekre az út során meghalt katonák nevei voltak felvésvé, a civil áldozatokról nem tudtak meg ilyen formában semmilyen információt. A nekik szánt élelemből adtak az út során a rászorulóknak, de saját maguknak is elkélt, hisz egy hétig keresték őket.⁶² A Papiból Bányába költözött Szilágyi Terézia emlékei szerint a szomszédja, Bagu Róza is sokszor sírva jött haza Szolyváról, mert nem találta ott elhurcolt fiait, de a csomagot odaadta annak, akivel összetalálkozott.⁶³ Ilyen formán jutottak élelemhez a fogságba esett magyar katonák, akiket a felrobbantott hidak helyreállítására vezényeltek ki.

Az emberi kegyetlenség hatalmas fantáziával bírt. Majorossy Béla ungvári elhurcolt visszaemlékezéséből tudhatunk a következő Szolyván megesett, emberséget nem ismerő estről. Az elhurcolt épphogy kigyógyult a tifusból, a városi kórházból a láger felé tartva az állomáson az épp induló vonat kerekei közül egy asszonyt látott kimászni. Az édesanyja volt az, a köztemetőből jött, a keze csupa föld és sár volt, élő fia holttestét kereste, mivel elhitették vele az örök, hogy az meghalt, holott tudták jól, hogy él.⁶⁴ Azonban arra is volt példa, hogy a hazug szó igaznak bizonyult. Dezsőffy Géza, Szolyván sínylődő emberroncs, egy borús reggelre visszaemlékezve asszonyok sokaságát írta el, akik a drótkerítésen át szölongatták hozzátartozóikat. Az egyik asszony hiába szölongatta a férjét, választ nem kapott. Egy bizonyos idő elteltével közölték vele, hogy a férje meghalt. Egy félig vízzel megtelt közsírba dobták bele, melyhez odavezették az asszonyt, aki fájdalomában ordítva átkozta a katonákat. Visszatért a láger bejáráthoz, és földes, sáros kezével nekiesett az örnek, aki durván ellökte. Az asszony beleesett a pocsolába. Szerencsétlent

⁶² Bence Rozália (szül. 1936, Bányú). Interjú készítésének időpontja: 2017.09.28.

⁶³ Szilágyi Terézia (szül. 1933, Bakos). Interjú készítésének időpontja: 2017.09.28.

⁶⁴ Dupka György. *Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992.* – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1993. - 15. old.

csak hosszú idő után és akkor is csak nagy nehezen tudták elvonszolni a szöges drótkerítéstől a Munkács felé vezető országúthoz.⁶⁵

Újvári József, Beregszász egyedüli halottja különösképp került haza Szolyváról. Újvári József lányának visszaemlékezéséből tudjuk, édesanyja elintézte, hogy hazahozatalát megengedjék. 1944. december 24-én a halottat a házba nem engedték bevinni, mert tifuszban halt meg.⁶⁶ A szolyvai láger 1944. december 14-től január 1-ig a járványok, főleg a flekktífusz miatt, vesztégzár alatt volt. Rengeteg ember életét oltotta ki a tifusz a lágerekben, de a hazatért fertőző betegek által is többen megfertőződtek. Buda Emma elmondása szerint Papiban 1945 elején tifuszi járvány tarolt, ami ellen nem volt védőoltás, többen a lágerből hazatérve itthon haltak meg a betegségben: *„Papp Jóska bácsi – aki még a lágerbe meghalt – felesége beleesett a tifuszbba, el is vitte hamar. 5 lánygyermek maradt árván, a legidősebb egy évvel volt idősebb nálam, én 9 éves voltam. Az öreg nagyanyjuk, Erzszi néni nevelte fel őket egy félélszobás lakásba, mert a ház első részébe egy másik család lakott. A középso kis Jolánt magukhoz vették a kaszonyi rokonok, azoknak nem volt gyermekük, de mindig sírt, hogy jön haza, mert neki itthon jobban esik egy szelet kenyér is a többivel.”*⁶⁷ Nemcsak az árva, de félárva gyerekek nevelésében is rengeteget számított, ha a rokonok összefogtak, és valamiképpen segítették a gyermeket egyedül nevelő szülőt, nagyszülőt, akinek egyedül kellett megkeresnie a mindennapi betevőt és védelmeznie családját és portáját az átvonuló szovjet csapatokkal szemben.

Amiként a rendszerváltozásig tabu volt az elhurcolások, a malenkij robot témája, a még életben lévők asszonyok ma sem szívesen beszélnek a szovjet katonák erőszak kifejtéséről, szégyenfoltnak érzik azt saját magukon, családjukon. Az 1944-ben magukra maradt fiatal nők álcázva ifjúságukat, szépségüket, védekezőképp rövidre nyiratták hajukat, fekete ruhába, fejkendőbe rejtőzködve védték testüket. Azonban nem sok esetben nyújtott ez valódi védelmet a kiehezett, gátlásokat nem ismerő, nem csak a településeken, de nők testén is átvonuló szovjetek ellen. Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya* című regényéből ismert Tóth Eszter öregasszony képében próbál feltűnni a szolyvai lágernél eleséget véve édesapjának, édesbátyjának és szerelmének. A láger őrei azonban felfedezik benne a fiatal tizenéves lányt. Többen megerősokolják, de igazi szenvedése csak az után kezdődik, mikor megszüli a méhében meg-

⁶⁵ Dupka György. Vádolnak a kárpátaljai túlélők és meggyalázott halottak. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2016. – 29. old.

⁶⁶ Uo. – 84. old.

⁶⁷ Buda Emma (szül. 1935, Csonkapapi). Interjú készítésének időpontja: 2017. 09.29.

fogant muszka fattyút. A falu kiközösíti, megalázza, a hazatérő szerelme sem fogadja el többé, ezért a menekülést választja.⁶⁸

A szovjet katonák és tisztek nőket megbecstelenítő rémtettei nemcsak a lágeretek közvetlen közelében érhetők nyomon, sőt nem csak Kárpátalján, de Európa szerte nők sokaságát becstelenítették meg. Magyarországon a téma kutatói – akik az egykori helyi tisztiorvosok, valamint nemibeteg-gondozók megbízható, de részleges adataira támaszkodnak – 50 ezer és 200 ezer közöttire teszik az anyaország területén szovjetek által megerőszakolt nők számát.⁶⁹

Kárpátalján a családfő nélkül maradt asszonyok, lányok is ki voltak szolgáltatva a sokszor saját portájukon átvonuló, megszálló szovjet tisztek és katonák zaklatásainak. Nyizále Magdolna kőrösmezői lakos emlékei alapján is fény derült a tényeket bizonyító esetre, amikor is több szovjet közkatona és tiszt erőszakolt meg négy, 17-20 év közötti lányt. Akik a szerencsésebbek közé tartoztak, mivel nem estek teherbe, a későbbiekben sikerült férjhez menniük, és valamiképp feldolgozták a történeteket. Nem volt azonban Tóth Eszterhez hasonlóan szerencsés az a sárvári lány akit szintén több közlegény és egy őrnagy is megerőszakolt. Várandós lett, megszülte gyermekét, akit élete végéig egyedül nevelt. Természetesen nem minden szovjet tiszt engedte meg katonáinak a grázdálkodást, akadt tiszt, aki helyben agyonlőtte az erőszaktevő katonát, más tisztek viszont élen jártak a bűncselekményekben.⁷⁰ Az előző állítást igazolja Szilágyi Terézia visszaemlékezése, aki a házukban megszálló szovjet tisztet Bakos védszentjeként emlegeti. A lakosok bizalommal fordultak hozzá, ha egy-egy katonát erőszaktevés gyanújával hoztak összefüggésbe, a tiszt rangja szerint tett igazságot.⁷¹

Társadalmi-pszichológiai szempontból vizsgálva ezek a traumák generációkon átadódva hatottak. Az erőszak következtében megesett édesanyák kirekesztve érezték magukat a társadalomból. Önhibájukon kívüli szerencsétlenségük fájdalmát talán csak az ártatlan gyermeki magzat tudta kárpótolni. De esetenként a magzat is megvetetté vált nemcsak a közösség, de édesanyja szemében is. Nem alakulhatott ki egy egészséges szülő-gyermek kapcsolat. Az egészséges házasságból született gyermekek sem ismerték vagy ismerhették meg sokszor szüleiket. A már említett Csonkapapiban árván maradt 5 gyermek

⁶⁸ Nagy Zoltán Mihály. *A sátán fattya*. Hatodik Sip Könyvek. - Budapest–Ungvár: Új Mandátum, 1991. Második kiadás – Budapest: Magyar Napló Kiadó, 2000.

⁶⁹ Pető Andrea: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezte. In: Történelmi Szemle, 1999/1-2. sz.

⁷⁰ Lajos Mihály. Női áldozatok a II. világháborúban. Amiről nem írtak a szovjet történelemkönyvek.//Kárpátalja, 2012.08.10. 604. szám.

⁷¹ Szilágyi Terézia (szül. 1933, Bakos). Interjú készítésének időpontja: 2017.09.28.

közül a legfiatalabb az akkor egy éves kislány emlékeiben foszlányokban sem élnek szülei. A három éves Csoma Sándor, Barkaszo szülőtte lágerből hazatérő édesapjától sírva menekült, mikor meglátta őt. A furcsa, de felejthetetlen találkozás minden bizonnyal nem volt egyedi eset Kárpátalján. A kétéves katonai szolgálatot teljesítő édesapa hazajövetlekor fogant meg Sándor, 1944-ben. Az édesapa ezt követően 3 évet töltött a GUPVI lágereiben. A lágerben töltött évek alatt nem sikerült kapcsolatot létesítenie családjával, így hazatértekor a már 3 éves fia létezéséről ő sem tudott. Sándor bácsiban a felejthetetlen kép így él máig: *„Az udvaron játszottam mikor egy sovány, megfeketedett cigány ember jött felfelé az udvaron. Sírva szaladtam ijedtemben édesanyamához a kertbe. Édesanyám könnyei az örömtől folytak, mikor meglátta az összeaszott ember-roncsot, és felkiáltott, hogy fiam, hát apád jött haza, ne félj.”*⁷²

A lágert megjárt és túlélte személyek traumái minden bizonnyal mélyebbek és többrétűbbek: a létbizonytalanság, hogy hazatérnek-e még valaha, a tudatalattiban motoszkáló kérdés, hogy miért jutott nekik ez a sors, az éhezések, bántalmazások, társaik elhalálozásának feldolgozhatatlansága, a hazatérést követő megkülönböztetés és hallgatásra kényszerítés mind rányomták a bélyegüket életük mindennapjaira. De nem vonatkoztatható el a figyelem a itthon maradt, nélkülözéseknek kitett, erőszakon áteső nőkről, vagy éppen azokról a gyermekekről, akik ezeknek átéltői, szemtanúi voltak, vagy csonka családban nevelkedtek. Singer Zsuzsa megfogalmazása szerint: *„Ezt a traumát nehezen tudták feldolgozni a szülők is és gyermekeik is, a kialakuló kötődési zavar a „hallgatásra ítéssel” együtt vezethet a trauma generációk közötti átadódásához.”*⁷³

Felhasznált forrás- és irodalomjegyzék

1. Bagu Balázs. Életutak. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2004. – 159 old.
2. Bognár Zalán. Hadifogolytáborok és hadifogolysors a szovjet hadsereg által megszállt Magyarországon 1944 – 1945. – Budapest: Kairosz Kiadó, 2012. – 510 old.
3. Botlik József. Gát. – Budapest: Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., 2001. – 231 old.

⁷² Csoma Sándor (szül.1945, Barkaszo). Interjú készítésének időpontja: 2017.10.13.

⁷³ Singer Zsuzsa. *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége.* Tanulmány. KMMI-füzetek VII., Ungvár-Beregszász, 2010. – 39. old.

4. Csatáry György. Az 1944-es elhurcolás a Területi Állami Levéltár anyagainak tükrében. In: Évgyűűrűk'90. Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány. – Ungvár: Kárpáti Kiadó, 1991. – 111 old.
5. Dömöcki András: A novemberi manifesztum. In: Útközben. Tanulmányok a kárpátaljai magyarságról. Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, Ungvár. 1998. - 240 old.
6. Dupka György. Egyetlen bűnűk magyarságűk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944 – 1946). – Ungvár – Budapest: Patent – Intermix, 1993. – 323 old.
7. Dupka György. Élő történelem. Válogatás a meghurcolt magyarok visszaemlékezéseiből 1944-1992. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1993. – 119 old.
8. Dupka György. Halottaink 1944 – 1959. A kárpátaljai népírtás eddig ismert áldozatainak névsora. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 367 old.
9. Dupka György. „Népűnk temetője Szolyva”. A szolyvai gyűűjtőtábor történetéből 1944 – 1945. – Ungvár: KMMI, 2009. 53 old.
10. Dupka György. „Uram...segíts haza minket..!”. Lágérírások: versek, levelek, naplórészletek a sztálini lágerekből (1944-1959) a „malenykij robot” 70. évfordulójára. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2014. – 319 old.
11. Dupka György. Vádolnak a kárpátaljai túlélők és meggyalázott halottak. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2016. – 220 old.
12. Fazekas Elemér. Történeleműnk fehér foltjai. A lágernapló. //Kárpáti Igaz Szó, 1990.11.20. 274. szám.
13. Fedinec Csilla, Vehes Mikola. Kárpátalja 1919 – 2009 történelem, politika, kultúra. – Budapest: Argumentum Kiadó és Nyomda Kft, 2010. – 640 old.
14. Korszun Alekszej – Dupka György. A „malenykij robot” dokumentumokban. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1997. – 162 old.
15. Lajos Mihály. Női áldozatok a II. világháborűban. Amiről nem írtak a szovjet történelemkönyvek.//Kárpátalja, 2012.08.10. 604. szám.
16. Molnár D. Erzsébet. Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboráiban (1944 – 1953). Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem BTK 2015 Tárolt változat: - 241 old.
17. Nagy Jenő. Megaláztatásban. – Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 1992. – 98 old.

18. Nagy Zoltán Mihály. *A sátán fáttya*. Hatodik Síp Könyvek. - Budapest–Ungvár: Új Mandátum, 1991. Második kiadás – Budapest: Magyar Napló Kiadó, 2000.
19. Pető Andrea. Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. az 1945-ös budapesti nemi erőszak esetek emlékezete. In: Történelmi Szemle, 1999/1-2. sz.
20. Singer Zsuzsa. *Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége*. Tanulmány. KMMI-füzetek VII., Ungvár-Beregszász, 2010. – 62 old.
21. Stark Tamás. Magyar foglyok a Szovjetunióban. – Budapest: Lucidus Kiadó, 2006. – 259 old.

Adatközlők

1. Bence Rozália (szül. 1936, Bátyú). Interjú készítésének időpontja: 2017.09.28.
2. Buda Emma (szül. 1935, Csonkapapi). Interjú készítésének időpontja: 2017. 09.29.
3. Csoma Sándor (szül.1945, Barkaszo). Interjú készítésének időpontja: 2017.10.13.
4. Szilágyi Terézia (szül. 1933, Bakos). Interjú készítésének időpontja: 2017.09.28.
5. Tekerman Erzsébet (szül. 1929, Kaszony). Interjú készítésének időpontja: 2017. 09. 15.

TOLLAS TIBOR, A FÜVESKERTI KÖLTŐ, KÁRPÁTALJA TRAGÉDIÁJÁNAK SZEMTANÚJA⁷⁴

Előadásom témája egy az irodalomtörténetben többek szerint méltatlanul keveset tárgyalt alkotói csoport, a füveskerti költők egyik tagjának és a málenyikij robotnak a kapcsolata.

2017. május 21-én Milotán, a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Kárpátaljával határos településén emlékművet avattak annak emlékére, hogy a később Tollas néven ismertté vált Kecskési Tibor főhadnagy munkájának hála Milota, Uszka és Tiszabecs falvakat nem csatolták a Szovjetunióhoz a csonka-beregi falvakkal egyetemben. Ő a második Magyar Köztársaság miniszterelnöke, Nagy Ferenc megbízásából a helyszínen gyűjtött információt arról, hogy az említett településekről – ahogy Kárpátalja településeiről is – elhurcolták a felnőtt férfi lakosságot, és szovjet katonai közigazgatást vezettek be. Hogy a stratégiai szempontból is fontos terület mégis Magyarországé maradt, abban Kecskési (Tollas) Tibor a Szövetséges Ellenőrző Bizottság elé került jelentései segítettek (ez a szerv felügyelte a nemzetközi fegyverszüneti és más egyezmények betartását.) A sors kegyetlen fintora, hogy a versírással is foglalkozó Tollas, aki csendőr főhadnagyként szemtanúja volt a beregszászi zsidó gettó borzalmainak, majd első kézből értesült a málenyikij robotra elhurcoltak szenvedéseiről, 1948-tól maga is megtapasztalhatta a diktatúra üldözöttjeinek szenvedéseit. Kilenc évet töltött a váci börtön foglyaként és a tatabányai rabbányában. A váci börtön falai között íródott az irodalomtörténet egy kevésbé ismert, érdekes fejezete: a később füveskertiékként emlegetett hat költő véletlen találkozása.

⁷⁴ Marcsák Gergely, a Debreceni Egyetem Irodalom és Kultúratudományok Doktori Iskolájának PhD-hallgatója.

A füveskertiekről elsőként Rózsássy Barbara József Attila-díjas költőtől hallottam, akinek szándéka, hogy e csoport tagjainak valóban figyelemre méltó teljesítményére felhívja a szakma és a szélesebb olvasóközönség figyelmét, feloldva azt a magyarországi kommunista kultúrpolitika elhallgattatására és mellőzésre ítéelő, máig ható bélyege alól. Az ide sorolható hat szerző: Béri Géza, Gérecz Attila, Kárpáti Kamil, Szathmáry György, Tollas Tibor és Tóth Bálint. Szerencsére ezek az életművek lassan a nyilvánosság elé kerülnek, az '56-os forradalom kapcsán például már sokszor hallhatunk a füveskertiek harc közben, fiatalon elhunyt tagjáról, Gérecz Attiláról. Felhívnám a figyelmet a budapesti Magyar Napló 2016. októberi számára, amelynek címlapján a szabadságharc mártír költőjének portréja szerepel, illetve esszé és két verseiről szóló tanulmányt is tartalmaz.

Előadásomban most mégsem vele, hanem egykori rabtársával, Tollas Tiborral szeretnék foglalkozni. Ő is egyike annak a hat költőnek, akik a szigorúan őrzött váci börtön kápolnájának reményt adó, fűvel borított udvarán találkozhattak, és megoszthatták egymással gondolataikat és verseiket. Ezek a költő-foglyok, füzetbe írt, főként a rabok életéről és a szabadságvágyról szóló verseikkel, társaikban igyekeztek tartani a lelket. Tollas Tibor volt az, aki szabadulása és nyugatra való emigrálása után ezeket a költeményeket megjelentette. Életrajzában erről így vall: „A váci börtönben gyűjtöttem egybe az első magyar „szamizdat” írásokat, a „*Füveskertet*”, összesen 12 kézzel írott füzetet, mely celláról cellára vándorolt, majd falba rejtve várta sorsát. Három példányt sikerült közülük Nyugatra csempészni. Nagyrészt ezekből válogattuk a Bécsben kiadott „*Füveskert*” antológiát.”⁷⁵ Tollas az emigrációban társaival együtt lapot alapított, a bécsi szerkesztésű, Münchenben megjelenő *Nemzetőr* című folyóirat főszerkesztője volt 1956-tól egészen 1997-ben bekövetkezett haláláig. Fontos műhelye volt ez a szabadságharc szellemiségét őrző kivándorolt magyar értelmiségnek, és lapszámaiban olyan alkotók verseit is közölte, mint Ferdinandy György, Makkai Ádám, Cs. Szabó László, vagy Faludy György.⁷⁶

Hogy a kultúrmunkás és költő Tollas Tibor a Kárpátalját és környékét érintő sztálini deportálások, a málenyikij robot szemtanúja is volt, azt Dupka György egy újabb könyvének olvasásakor tudtam meg. Az *Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból* című

⁷⁵ Tollas Tibor. *Forgószélben*. Válogatott versek. – München: Nemzetőr, 1983. (fülszöveg)

⁷⁶ *Nemzetőr repertórium 1956–1990*. Összeállította: Horák Mária, <http://mek.oszk.hu/04400/04459/04459.pdf>

kiadvány korrektúrázásakor lettem figyelmes Demszky Gábor hivatkozott történet-szociológiai dolgozatára, melyből Dupka túlélőktől származó vallomásokat és egy Tollas Tiborral készült interjút is beemel könyvébe. Demszky Gábor munkája *Kis magyar helytörténet. Egy fejezet a GULAG magyar vonatkozásairól* címmel a *Beszélő* 1988/3. számában jelent meg. Ebben Tollas Tibor a történelmi eseményekről így vall: „1944 decemberében a vásárosnaményi járáshoz tartozó községeket és három további falut, Tiszabecset, Uszkat és Milotát, a Tisza innenső oldaláról, a kárpátaljai területhez csatoltak a megszálló orosz csapatok, és rögtön szovjet közigazgatást vezettek be. Ezek a községek a trianoni Magyarországhoz tartoztak, de úgynevezett „szabadcsapatok” rohanták le őket a határ megváltoztatásának szándékával. Erről a területről minden magyar férfit, 18-tól 50 éves korig összeszedtek „kismunkára”, egy napi étellel és gyalogmenetben elhajtották őket Szolyva felé. (...) De nemcsak ezeknek az átcsatolt területeknek a férfilakosságát hurcolták el. Így történt, ez volt a forгатókönyv egész Kárpátalján... Minden magyar férfit begyűjtöttek és Szolyvára vittek. Állítólag 60-80 ezer embert tartottak itt fogva a legkegyetlenebb módon, élelmezés, fűtés nélkül.”⁷⁷ A későbbiekben részletesen kitér miniszteri megbízatására, a szovjet területszerzési szándéokra fényt derítő jelentéseire.

Sorsának további alakulása versírói pályájára is rányomta bélyegét. A Vácon töltött börtönének alatt, költőtársainak hatása révén nagyszerű verssorokban örökíti meg a rabság mindennapjait, és ad hangot kiolthatatlan szabadságvágyának. 1953-ban, a Gérecz Attila szökése utáni szigorítások – a cellák ablakainak bebádogozása – kapcsán írta legismertebb költeményét *Bebádogoznak minden ablakot* címmel. A szabad élet utolsó reményét szimbolizáló, ablakon beszűrődő napfény megvonása miatt érzett kétségbeesését foglalja versbe. Politikai fogolyként a kommunizmus összes meghurcolt rabjával, így a deportált kárpátaljaiakkal is együtt „zúgja” a mindenkori olvasónak:

*„A rádiók csak üvöltsek rekedten
A szabadságot s az ember jogát.
Itt érzi csak befalazott testem
A milliókkal Moszkva ostorát.
S Váctól Pekingig zúgják a rabok:
– Ha nem vigyáztok, az egész világon
Bebádogoznak minden ablakot! –,”*⁷⁸

⁷⁷ Demszky Gábor. *Kis magyar helytörténet. Egy fejezet a GULAG magyar vonatkozásairól*. In. *Beszélő* (szamizdat), 25. szám (1988/3.)

⁷⁸ Tollas Tibor. *Bebádogoztak minden ablakot...* (vers) In. Uő. *Forgószélben*. Válogatott versek. – München: Nemzetőr, 1983. – 62. o.

A donbászi bányában dolgozó GULÁG-rabok szenvedését és félelmét is leírhatják a *Széncsata* című vers sorai, amiket Tollas Tiborral a tatabányai rabbányában érzett kétségbeesés íratott. A gyakori bányabalesetek, omlások következtében bármelyik munkanap az utolsó lehetett a foglyok számára. Versének végkicsengése mégis optimista, a végsőkéig kitartás gondolatát hordozza, ami sokakat hazasegített a földi pokolból:

*„Nincs éjjelünk, nincs nappalunk,
Nem élhetünk, nem alhatunk
E dalt zúgja a sok motor.
Felettünk sír nem domborul,
A tárna várja otthonul
Testünk, ha egyszer ránkomol.*

*De addig, addig élni kell,
S míg vér, vagy verejték kiver,
Az édig fel-, kihallani –
Hajcsárok, ólmos kancsukák
Szöges szaván egy hang fut át:
– Kitartani, k i t a r t a n i – !”⁷⁹*

A szibériai légerekből származó imák, alkalmi versek és Tollas Tibor költeményei arról tanúskodnak, hogy egyformán kínozza a rabokat éhség, bezártság és embertelen munka a kommunizmus összes börtönében és foglyotáborában.

Előadásomat a költő *Kárpátaljai krónika* című versének részletével szeretném zárni. Ebben a költeményben Tollas a 23 Magyarországhoz tartozó településről és a Kárpátalja egészéről elhurcolt áldozatoknak állít emléket, felróva a diktatúra legnagyobb bűnét: a kollektív bűnösség elvének alkalmazását, becsületes, ártatlan emberek halálba hajszolását:

*„A férfiakat puskás örök
hajtották el a szolyvai
táborba, hol ezrével haltak
a „szabadítók” foglyai.
Túl a Tiszán húsz üres falu,
mind férfi nélkül, néptelen,
– Kárpátalján, jaj! így kezdődött
az eltitkolt történelem.*

⁷⁹ Tollas Tibor. *Széncsata* (vers) In. Uő. *Forgószeiben*. Válogatott versek. – München: Nemzetőr, 1983. – 54. o.

*Gyalogmenetben csontig fogyva,
ki nem bírta, árokba dőlt,
ki megmaradt, az később halt meg,
– sztrichnin mérge lassan ölt.
Néhányan hazavánszorogtak,
küszöbük előtt estek el...
Hiába kérded, mi volt vétkük,
a halott fogoly nem felel.”⁸⁰*

⁸⁰ Tollas Tibor. *Kárpátaljai krónika* (vers). <http://www.szozat.org/index.php/lira/tartalom/1009-tollas-tibor-karpataljai-kronika>

EMLÉKÍRÁS ÉS EMLÉKOLVASÁS⁸²

(*Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*)

Néhány évvel ezelőtt kezdtem el foglalkozni komolyabban a kárpátaljai magyar emlékiratokkal, visszaemlékezésekkel, naplófeljegyzésekkel. Kezdetben arról szerettem volna meggyőződni elsősorban, hogy az egykori emlékezők és naplóiírók milyen nyelvi és elbeszéléstechnikai eszközökkel, illetve hogyan tudtak egyáltalán beszélni olyan – sokáig tabunak számító és a rendszerváltásig tulajdonképpen elhallgatásra ítélt – traumákról, saját tapasztalatokról, mint amit a malenykij robot és a sztálini lágerek világa jelentett számukra. Ahogy sokasodtak az elolvasott dokumentumok, úgy mélyült érdeklődésem a téma iránt. Az összegyűjtött jegyzetek pedig tanulmányokba kíváncsoztak. Így született meg az emlékirat műfaji kérdéseit elemző értekezésem,⁸³ illetve a női emlékiratok speciális tapasztalatait feltáró előadásom⁸⁴. Amikor a tavalyi évben megrendezett konferencián előadásom végére értem, felvettem, hogy az általam elemzett, meglehetősen nehezen hozzáférhető emlékiratokat újra ki kellene adni, hiszen a bennük felgyülemlett tapasztalatok, az átélt és elmesélt történetek nagyon nehezen hozzáférhetőek ma Kárpátalján. Ez pedig azt a veszélyt rejt magában, hogy a pótolhatatlan feljegyzések, sorsértelmezések, sorsmetszetek lassan a feledés homályába veszhetnek. Örülök, hogy részben felvetésem nyomán idén már két ikerkötetben, történetek, visszaemlékezések, emlékiratok megjelöléssel megjelenhetett a *Kárpátaljai magyar nők a Gulágon*, illetve a *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben* című kiadvány. Ezúttal ez utóbbiról szeretnék szót ejteni.

⁸¹ Csordás László, a Debreceni Egyetem Magyar és Összehasonlító Irodalomtudományi Doktori Iskola abszolvált PhD-hallgatója.

⁸² A szerző az előadás megírása alatt a Nemzeti Kulturális Alap 2017-es alkotói ösztöndíjában részesült.

⁸³ Csordás László, *Emlékirás és regényszerűség (Mandrik Erzsébet szövegeinek olvasásmódja)*, első közlés: Irodalmi Szemle, 2016/2, 50-59.

⁸⁴ Csordás László, *Ehrabolt évek (A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból, két kárpátaljai emlékirat alapján)*, első közlés: Együtt, 2016/6, 74-79.

A kárpátaljai magyar férfiak alapvető láger tapasztalatai Szolyvához kötődnek. A 4. Ukrán Front 1944. november 12-én kelt 0036. számú parancsa értelmében nemzetiségi alapokon gyűjtötték össze 18-tól 50 éves korig a férfiakat úgynevezett „háromnapos munkára” (vagy ahogyan a helyiek elnevezték még: malenykij robotra). A hatalom felőli cinizmust jól jelzi már maga az elnevezés is: egy kis munkáról van mindössze szó, és amikor a begyűjtött civilek három nap múlva majd visszatérnek, minden elkobzott holmit visszakapnak – legalábbis ezt mondogatták a későbbi áldozatoknak a megbízott végrehajtók. Erre a cinizmusra válaszul írja visszaemlékezésében Nagy Jenő túlélő: „Ez kissé több volt, mint a beígért három nap [...]. Úgy látszik, ez nem volt mese, mert a mesében három nap tesz ki egy évet. A mi esetünkben pedig, a dolgozók országában, ahol Sztálin hatalmasabb volt, mint maga a teremő Isten, 565 nap számított háromnak. Azaz 188-szor több mint a normális emberi számítások szerint. Arról már nem is beszélve, hogy hány embernek került az életébe a három napos munka. Úgy látszik, a sztálinista pribékek hiányoztak a matematikaóráról”.⁸⁵

A férfiak a parancs értelmében jelentek meg tehát az arra kijelölt helyeken, mert aki nem jelentkezett a munkára, az automatikusan a szovjet rendszer ellenségének számított. Ha valaki megpróbált volna elszökni, akkor félő volt, hogy – legalábbis ezzel fenyegetőztek – „családjának minden tagját felkoncolják”, ahogyan Nagy Jenő jegyezte fel egy helyütt.⁸⁶ Ehhez hasonló fenyegetésről számol be Horváth László is, immár a táborban: „ismertették a láger belső rendjét: fogadjunk szót, odaadón dolgozzunk, szökni ne próbáljunk, mert kiírtják a családunkat”.⁸⁷

Hogy a szovjet hatalom milyen eszközökkel akarta szítani a nemzetiségek közötti feszültséget, arra jó példa szintén Horváth László visszaemlékezésében a következő részlet: „Történt, hogy egy este szekérdereknyi ruszin legényt szállásoltak be hozzánk. Önként jelentkeztek a szovjet hadseregbe [...]. Köztük volt egyik ismerősöm, a csománfalvi Döme [...]. Elláttuk a fiúkat vacsorával, megkínáltuk újbórral, miután ők szétszéledtek a faluban. Visszatéréskor élénken magyarázták, ki, melyik, hányas számú házat nézte ki magának. Egyikük bizalmaskodva félrehívott, s borgőzös »jóindulattal« megsúgta: sehová ne menjek, ő majd feleségül veszi a húgomat, én pedig cseléd leszek

⁸⁵ Nagy Jenő, *Megaláztatásban (A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén)* = *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*, összeállította: Dr. Dupka György, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017, 69.

⁸⁶ Nagy Jenő, *I. m.*, 5.

⁸⁷ Horváth László, *Élet a halál árnyékában, Emlékeim a malenykij robotról* = *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*, összeállította: Dr. Dupka György, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017, 84.

náluk – ne féljek, nem lesz rossz dolgom. Döméhez fordultam magyarázatért, aki elmondta: nekik azt ígérték, hogy a magyarokat kitelepítik, házaikat pedig a hazatérő ruszin frontharcosoknak adják...”⁸⁸ Ezen az a jelenség sem sokat változtat, hogy a hiányt pótlendő bárkit beállíthattak a sorba, aki szembejött velük az utcán. Így járt az a ruszin fiatal is, aki hangosan gúnyolódott a magyarokon.⁸⁹

Azok a férfiak, akiket összegyűjtöttek és a szolyvai gyűjtőlágerbe tereltek, megtapasztalták a lágerélet minden lehetséges visszásságát: nem véletlenül nevezte Horváth László ezt a helyet metaforikusan a pokol kapujának. Az itt töltött mindennapokat dokumentálja az a két naplójegyzet, amely a kötetbe is bekerült. Bár mind a Dobsa Lajosé, mind pedig a Dr. Badzey Pálé rendkívül töredékes, pótolhatatlan kordokumentumot jelentenek a kutatók számára. Ezekből ismerhetjük meg a túlélésért küzdő ember megpróbáltatásait. Valamennyi napló-, illetve emlékiró hangsúlyozza a sanyarú sorsot, amit egyrészt az emberfeletti teljesítmény hajszolása jelentett a munkát illetően, másrészt pedig a tápértékben rendkívül szegény, leginkább lötytynek nevezhető tábori étek okoztak. Nem csoda hát, hogy nagyon hamar felütötték a fejüket a betegségek és a különféle kórok. A tetvesedés vagy rühösödés még az enyhébb körülményekhez tartozott, de a pocsék ételnek és az elegendő ivóvíz híján szennyezett, az árokból merített vagy a hóból olvasztott vizet ivók között igen hamar megjelent a hasmenés, nem sokkal később pedig a hastífusz. Rengeteg ember lelte halálát a szolyvai gyűjtőtáborban. Amikor megjelent a híres „szürke ló vontatta szekér”⁹⁰, már tudták a foglyok, hogy a holttesteket viszi újra és újra a jeltelen tömegsírba. A leggyakrabban használt hasonlat – amely különben később egy szépirodalmi alkotásban, mégpedig Nagy Zoltán Mihály művében, *A sátán fattyában* is megjelenik⁹¹ – az volt, hogy úgy hullottak az emberek, mint ősszel a legyek. Akik túléltek a szolyvai körülményeket, azokat továbbvitték, rendszerint más munkatáborokba, lágerbe irányították őket. Dr. Badzey Pál későbbi sorsáról sajnos pontos információk nem maradtak fenn, de volt szemtanú, aki állította, hogy Novij Szamborban dobták holttestét egy közös gödörbe fogolytársával együtt. Naplóját Stark Nándor mentette meg az utókor számára, aki hazatérve a feljegyzéseket eljuttatta a családnak. Megható Badzey Pál fiának, a naplóban többször is em-

⁸⁸ Horváth László, *I. m.*, 81.

⁸⁹ Vö. Nagy Jenő emlékiratának *A Duklai-hágón vánszorogtunk át* című alfejezetével.

⁹⁰ Vö. Horváth László, *I. m.*, 89.

⁹¹ „lányom, fiam / úgy hullottak ott az emberek, mint ősszel a legyek, és leginkább ezek, a nagyétkűek, akik megszokták itthon a bőséges étet”. Nagy Zoltán Mihály, *A sátán fattya*, Magyar Napló, Budapest, 2012, 27.

legetett Imrének a visszaemlékezése arra, az édesanyja hogyan, milyen féltve olvasta egykori férje sorait: „Visszaemlékszem a késő őszi éjszakákra, mikor a petróleumlámpa fényénél titokban olvasott apánknak már félig elmosódott noteszéből. Legtöbbször azt a részt olvasta, melyben rólunk írt és ránk gondolt... // Gyakran hangoztatta, hogy mi is olyanok vagyunk, mint a többi gyerek, nekünk is volt apánk...” (186).⁹²

A kötetben szereplő két visszaemlékező, Nagy Jenő és Horváth László is megjárta Szolyva után a grúziai munkatáborokat. Nagyon hasonló tapasztalatokról számolnak be: a szállás vagy az ellátás itt sem sokat javult. Arról nem is beszélve, hogy a fogvatartottak rendszerint az örök kegyetlenségéről, sőt szadizmusáról panaszkodtak. A foglyoknak itt már csak egyetlen joga volt: a szökés. De aki szökni próbált és elkapták, embertelen kínzásoknak volt alávetve.

Azoknak, akik nem próbálkoztak meg a szökéssel, a kemény munkát végtelenesen legyengülten, a szükséges védőfelszerelés hiányában kellett végezniük. Ez oda vezetett, hogy sokan lelték halálukat munkabalesetben. A mindennapokhoz tartozott még, hogy többen voltak, akik a tábor területét elhagyva koldusként próbálták kipótolni a szerény ellátást. Voltak, akik alkalmi munkát vállaltak valamelyik háznál, hogy némi – persze nem törvényes – jövedelemhez juthassanak. Voltak olyan családok is, amelyek segítettek a foglyoknak az otthoniakkal való kapcsolattartásban. Amikor nagyritkán érkezett egy levél, a tábor a szerencsés címzett köré gyűlt, és ahogyan arról Horváth László beszámol: „A kemence-barlangban aznap este a kétszázas égő alatt szorongott az otthoni hírekre kiehezett, elkeseredett fogolysereg. Édesanyám levele kézről-kézre járt, mert mindenki a saját szemével akarta látni, olvasni az otthoni híreket, a rég nem látott magyar írást.”⁹³

Sajnos nagyon kevesen éltek túl a sztálini táborok megpróbáltatásait, és térhettek haza családjaikhoz. De valamennyien, akik csak teheték, megpróbáltak írott nyomot hagyni az itt töltött hosszú és embert próbáló évekről, ezekről a semmi mással nem összehasonlítható tapasztalatokról, traumákról. Leveleket írtak a táborokból, amelyeknek többsége sajnos soha nem jutott el a címzettekhez. Naplót vezettek, amelyeknek jó része a véletlennek köszönhetően maradt fent. Amikor már közeledett a rendszerváltozás, elmesélték élettörténeteiket; visszaemlékezéseket, emlékiratokat írtak és adtak közre. Most, hogy több kutató szerint is a huszonnegyedik óra utolsó percében va-

⁹² Dr. Badzey Pál jegyzetei és levéltöredékei a szolyvai zárt tisztí táborból = *Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben*, összeállította: Dr. Dupka György, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017, 186.

⁹³ Horváth László, *I. m.*, 143.

gyunk, mivel egyre kevesebb a túlélő, aki még köztünk lehet, ezek az írott nyomok, dokumentumok, történetek, visszaemlékezések és emlékiratok jelennek számunkra pótolhatatlan forrást erről a korszakról, amely sokban eltér a történelemtudomány által feltárt és történetekké alakított történelemtől. Személyességük okán ezek az emlékek nem könnyen olvashatók, hiszen aki megismerkedik a sorsmetszetekkel, maga is a történelem igazságtalansága, a népiértás szörnyű hatása alá kerül.⁹⁴ Az viszont, hogy az emlékirást emlékolvasásnak kell követnie, egészen biztos, hiszen csak így valósulhat meg, hogy a túlélők történetei, akik tapasztalataikat megosztották az olvasókkal, ne merüljenek feledésbe soha.

⁹⁴ A szövegekhez fűződő személyes viszonyról részletesebben is beszéltem nemrég egy interjúban: „Már jó ideje a négy fal között élek, körülvéve magam különböző szövegekkel. A nyaram egy része olyan visszaemlékezések, naplók, emlékiratok olvasásával és szerkesztésével telt, amelyek női és férfi nézőpontból mesélik el a kárpátaljai magyarok malenkij robotra és a sztálini légerekbe való elhurcolását. Elképesztő, milyen kegyetlenségek történtek Szolyván, Szibériában vagy Ocsamcsirában abban az időszakban, és még ettől is elképesztőbb, hogy ezekről a személyes sorsmetszetekről mennyire keveset tudunk, beszélünk. Ha valaki a mindennapjait kvázi-remeteként ilyen szövegek olvasásával tölti, az kihat a lelki világára is.” *Szegénység, kiábrándulás, leépülés*, Csordás Lászlóval Ayhan Gökhan beszélget, link: http://kulturpart.hu/2017/08/24/szegenyseg_kiabendulas_leepules (hozzáférés: 2017. 11. 04.)

AZ INTERNÁLÁS IDEJE ALATT OTTHONMARADTAK MINDENNAPJAI⁹⁵

A második világháború után a kollektív bűnösség vádjával megbélyegzett magyarság számára nem értek véget a világégés megpróbáltatásai: rájuk nézve ugyanis nem béke, hanem tömeges megtorlás, az elhurcolások, a kényszermunka időszaka következett.⁹⁶ Az itt élő magyar lakosságot hatalmas etnikai tisztogatás sújtotta.

A magukat magyarnak valló férfiakat 18 és 50 között málenkij robotra vitték. Az emberek elhurcolásával és azok embertelen körülmények között való dolgoztatásával a szovjet hatalom elérte célját, emberek tízezreit szakította el családjától, többségüket több évre, de nagyon sok esetben egy örök életre.

A csoda folytán visszatértek közül pedig sokan úgy haltak meg, hogy – a szovjet rendszer visszaállása, illetve a beljük plántált félelem miatt – az ottani eseményekről nem beszélhettek vagy nem mertek beszélni.⁹⁷

Az internálás folyamatát, egy eddig kevésbé kutatott oldaláról mutatjuk be. Kutatásunk kizárólag olyan személyektől származó visszaemlékezéseket tartalmaz, akik még gyerekek voltak az 1944-es években. A visszaemlékezések bepillantást engednek az otthonmaradtak mindennapi életébe, az akkor uralkodó életviszonyokba.

Internálás Mátyfalván

Lakossága 1944-ben 945 fő volt. Ez év novemberében a faluból 12 férfit hurcoltak el sztálinisták, akik szerencsésen életben maradtak és hazatér-

⁹⁵ Mádi Bianka, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán-Magyar Oktatási-Tudományos Intézet történelem szakos hallgatója (III. évfolyam)

⁹⁶ Molnár D. Erzsébet: „Emberré aszáló intézet Szolyván” Deportálások a Nagyszőlősi járásból a szovjet rendszer kiépítésének idején. Online hozzáférés: <http://www.kmf.uz.ua/hun114/images/konyvek/Lehoczky2012.pdf>

⁹⁷ Molnár D. Erzsébet: „Emberré aszáló intézet Szolyván” Deportálások a Nagyszőlősi járásból a szovjet rendszer kiépítésének idején. Online hozzáférés: <http://www.kmf.uz.ua/hun114/images/konyvek/Lehoczky2012.pdf>

tek.⁹⁸ Elfoglalásának időpontja: 1944. október 24. Az 1945. július 2-án összeállított egységes helyhatósági (Mátyfalvai Községi Népbizottság) lista alapján összesen 30 polgár (1896-1926) tartózkodott a lakhelyén kívül. A magukat ruszinnak/ukránnak vagy szlováknak valló férfiakat nem vitték el. Az 1944. novemberi elhurcolás idején sok ukrán/ruszin fiatal a Vörös Hadsereg és az I. Csehszlovák Hadtest önkéntese lett. Közülük harcban elesett 5 fő, köztük két magyar: Bíró Béla (1926) és Molnár János (1920). Két ukrán/ruszin a csehszlovák hadtestben szolgált. A ruszin/ukrán áldozatok névsorában magyar családnevek is vannak (Riskó, Tóth, Simon). Internálta magyar áldozatok nincsenek. A magyar hadseregben harcoló honvédek közül 4 fő esett el. Itt is volt áldozata a sztálini koncepció pereknek. Özv. Aranyos Andrásné címünkre küldött leveléből tudjuk, hogy férjét, Aranyos Andrást (1898) kuláknak minősítették, vagyonától megfosztották, majd: „valamiféle ítélet alapján elvitték 1949. május 6-án Donbászra, táborból járt a munkára, majd 1951 májusában érkezett haza leromlott állapotban, és három hónap leteltével meghalt. A földjeinket elvették és Tiszaújlakon a fafeldolgozó gyárban kaptam munkát (...) Családunk nem volt, és így én nyugdíjazásom után hazamentem testvéreimhez Visk községbe...” A település második világháborús eddig ismert vesztesége 4 fő.

Elesett honvédek: Aranyos Ferenc Lászlóé (1914/15? - Budapest, 1944), Aranyos János (1922), Aranyos József (1922), Tóth Sándor (1905- front, eltűnt, 1944).

A KSZU ZO jegyzékében: 6 elesett honvéd, 1 munkaszolgálatos, 1 polgár Szőlősvégárdónál hadicselekmény áldozata lett.

Elesett honvédek (4): Kirita Szytyepan Mihajlovics (1922 – front, eltűnt, 1943), Kolyka Fegyir Ivanovics (1912 – front, 1943), Makszimovics Andrij Olekszandrovics (1921 – Budapest, 1944), Tóth Sándor Sándoré (1912 – front, 1942).

Munkaszolgálatos (1): Salamon Elemér, apja Ignác (1905 – UA területén).

Polgári áldozat (1): Blinda Iván Ivánovics (1907-1945).⁹⁹

⁹⁸ Dupka György: Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól (1944-1946) - Ungvár Budapest, Patent-Intermix Kiadó, 1993.-113.o.

⁹⁹ Dupka György: Halottaink 1944-1959 – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2014.-159-160.o.

Fehér Aranka visszaemlékezése (Mátyfalva, 1929. 07. 09.)

„88 éves vagyok, Mátyfalván születtem. Azokról az időkről elsősorban csak azt tudom mondani, hogy nagyon nehéz volt. Nehéz volt fiatalnak és idősnek lenni. Az én apámat is elvitték a lágerbe. Ő is otthon kellett hagyja a családját. Heten voltunk testvérek. Negyven éves lehetett, amikor elvitték, 1905-ben született.

Neki szerencsére nem kellett éveig lágerben lennie, három hónap után hazaengedték.

Mátyfalváról csak tizenhárom embert vittek el, ugyanis csak annyi család volt, aki református hitűnek vallotta magát. A többi család görögkatolikus volt, őket azért nem vitték el. Azért csak a református hitű férfiakat vitték el, mert csak ők vallották magukat magyarnak. A görögkatolikusok mind ruszinak vallották magukat, holott ők is magyarok voltak. Az akkori bíró pedig azt mondta, református nem lehet ruszin. Ennek okán töltött apám és még tizenkét mátyfalvai férfi három hónapot a lágerben.

A görögkatolikus pap azt mondta, aki szintén ott volt a lágerbe, – pedig nem az ő hívei voltak – hogy mátyfalváról elhurcoltak nem partizánok, soha nem is voltak azok, ugyanis ezzel vádolták őket. A pap azt is mondta, hogy ezek az emberek az ő hívei. Miután a pap igazolta az elhurcoltak, haza engedték őket.

Azokból az időkből kislánként csak arra emlékszem, hogy nehéz volt a ruházódás, nem úgy ment mint manapság. Szőni és fonni kellett és vászongatyát meg vászonruhát kellett felvenni. Vászonszoknya volt meg vállpántos vászonszoknya. Nehéz volt egy asszony élete, de élni kellett és a családot fenntartani. Nem lehetett a gyerekek nyakába koldulótarisznyát akasztani, el kellett látni őket.

Régen az utazást is nehéz volt megoldani. Állatokat fogtak be, hogy el tudjanak jutni a városba. Főként tehenet, lovat és szarvasmarhát.

Most sokkal könnyebb az élet mint abba az időbe. Ma van minden, van ruházatunk, van mit enniünk, ez most nagyon jó. Az életvitel már csak a kolhoz megalakulását követően kezdett javulni.¹⁰⁰

Taracközi Gábor visszaemlékezése (Verbőc, 1932. 02. 21.)

„A mi családunkból hárman mentek el háromnapos munkaszolgálatot teljesíteni. Apám, Taracközi Elek Gáboré (1897. április 24.), idősebbik bátyám, Taracközi Ferenc (1926), bátyám, Taracközi Zsigmond (1923).

¹⁰⁰ Fehér Aranka (szül. 1929. 07. 09.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2017. november 23. Helyszín: Verbőc

Abban az időben dobszó volt a hirdetés, a kisbíró járt, akkor még Gönczy Pista volt, kihirdetni, hogy minden férfi 18 és 50 között három napra való eleggyel és ruhával gyűljön össze munkaszolgálatot teljesíteni. Szőlősön kellett összegyűlni, onnan mentek Beregszászba, majd Szolyvára. Az úton végig kísérték őket, még a cigányok is fegyvert fogtak rájuk.

Miután a férfiakat elvitték Szolyvára, onnan már nem engedtek haza senkit se. A hozzátartozók nem tudták, hogy onnan tovább viszik e őket vagy mi lesz a sorsuk. A nagynéném hátizsákba némi eleséget vitt az elhurcolt hozzátartozóinak. Még a tehervonatra is felültek az emberek, hogy meglátogassák szeretteiket.

Ferenc bátyámnak három hónap eltelte után sikerült hazajönnie. Egy nap egy orosz ajkú ember levitte szekérral a hozzátartozók által vitt csomagokat a láger területére, mivel a nőket nem engedték be. Feri megkérte ezt az orosz férfit, hogy ha jön kifele, legyen olyan jó szívé, hogy kiviszi őt is, hiszen akkor a bátyám nagyon beteg volt. A férfi odaadta felső ruházatát a bátyámnak, hogy így álcázza magát, átadta neki az ostort és a gyeplőt is. A bátyám kihajtotta a lovas szekeret és kijutotta lágerből. Ily csodálatos módon sikerült elszöknie.

Mikor a bátyám hazajött nagyon beteg volt. Nem is csoda, hisz a padlón aludtak a hidegben, egymás mellett, mint a juhok. De betegsége nem ebből kifolyólag volt, valószínűleg elkaphatott valamiféle vírust, hiszen nagyon ment a hasa. Szegény édesanyám azt sem tudta mit csináljon vele. A mendemondákat ismerő öregasszonyok disznókörmöt ajánlottak a bajára, amelyet mozsárba kellett összetörni, és egy deci pálinkába önteni. Ezt napi kétszer-háromszor itta, míg végül jobban lett.

Egy darabig senki nem is tudta, hogy hazajött, de mi sem mondtuk senkinek, hiszen elszökött a lágerből, féltünk, hogy újra elviszik. Jó magasra megvetettük az ágyat és annak a belső oldalán aludt, ott bújtattuk el.

Azonban édesapámat és Zsigát tovább vitték. Egy jó darabig nem is tudtunk róluk semmit.

Édesapám Szolyván volt vagy két hétig és onnan elvitték Oroszországba. Szeretteink állapotáról, holletéről senki nem tudatott bennünket.

Zsigmond 13 hónapot töltött a lágerben. Őt hivatalosan is elengedték, úgy tért haza közénk.

Édesapámról azonban két évig nem tudtunk semmit, de soha nem halt meg bennünk a remény, hogy majd egyszer hazajön. Czéber Imrével és Czéber Jós-kával volt Szibériában. Ezt akkor tudtuk meg mikor 2 év elteltével ők hazajöttek és elmondták, hogy egy lágerbe voltak apámmal, de őt még ott tartották.

Apám az erdőkben, mezőkön dolgozott, azért az ott kapott étel mellé még az összegyűjtött gumókból és egyéb ehető dolgokból is tudott pótolni. A szovjetek nem a legkedvesebb módon bántak a lágerben lévőekkel, de az ebben a lágerben élők legalább napi rendszerességgel kaptak ételt.

Miután édesapámat és bátyáimat elvitték, otthon csak én és édesanyám maradtunk, én akkor tízen néhány éves voltam. Nehezen dolgoztuk fel a velünk történeteket. Édesanyám egész nap sírt. Volt még egy harmadik bátyám is, Elek, aki 1920-ba született, ő 1941-be bevonult tényleges katonának. Kivitték a frontra. Egy nap egy jubhodályba hajtották őt és néhány embert, ahol három napi mérgezett vizet adtak nekik. Ezután a bátyám kórházba került, ahol meg is halt. Tehát veszteséget veszteség után kellett megélnünk... Anyám mindenhol kerestette Eleket, de mindenhol csak az jött le, hogy nem találják.

Az asszonyok, akik itthon maradtak gyerekeiket munkára fogva dolgoztak a földeken. Én és anyám búzát vetettünk, a szomszéd ideadta a vetőgépét, így hála Istennek nem kézzel kellett bevetni a földet. A jószágot befogtuk, volt három tehenünk, meg még két kis ökrünk, de azokból az egyiket elvitték az oroszok.

Volt, hogy úgy műveltük a földet, hogy a járomba fogott tehennek fogni kellett a szarvát, de közben a gép hol hátra hol előre ráncigált engem. Tizenkét éves gyerekként már javában dolgoztam.

A családfők által hátrahagyott gazdaságok továbbra is fennmaradtak, nekünk is voltak jószágaink. Az egy ökrünk ami megmaradt, azt más éven a bátyám el is adta. A három tehenből egyet meg a magyaroknak kellett odaadni, úgyhogy az öt állatból három így ment el.

Minket, fiúkat, hajtottak a gazdák ökreikkel a földekre dolgozni. Gyerekként az ökröket alig tudtuk befogni. Én soha nem akartam befele fogni a jószágot. A befogott ökrökkel fűket szállítottunk. Ahol nem volt férfi munkaerő, ott a nőknek nagy szenvedés volt az élet.

Az ünnepek borzalmasak voltak a szeretteink nélkül. Nem telet el nap úgy soha, hogy ne gondoltunk volna a tőlünk elragadottakra.

Gyerekként én láttam el a jószágokat. Etettem, itattam őket. Volt két bárányunk is, abból az egyiket megpróbáltuk levágni én és egy barátom. De alig tudtuk megvágni a nyakát, sajnáltuk is szegény jószágot, de közben tudtuk, hogy valamit ennünk kell. Mind a ketten elkezdtünk sírni. Miután megnyugodtunk, összeszedtük minden erőnket és levágtuk a bárányt. Emlékszem, ebből a bárányból is vittek apáméknak a lágerbe enni.

Apámék nagyon sok ételt, egész szalonnákat vittek el otthonról, amelyeket talán még el is vettek tőlük.

A legközelebbi városba, Szőlősrre búzát, krumplit, terményeket vittünk eladni. Befogtuk a jószágot és azzal vittük be, akkor még nem volt autó. A szekér elé hol lovat hol tehenet fogtunk be.

Nehéz idők volt, minden egyes nap küzdeni és dolgozni kellett. Miután Feri hazajött már könnyebb volt. Három év után édesapámat is elengedték a lágerből, már mind itthon voltak, kivéve Eleket, aki miután elment soha nem láttuk többé...¹⁰¹

Komáromi Irénke visszaemlékezése (Verbóc, 1940. 06. 21.)

„Négy éves voltam, mikor édesapámat, Komárom Endrét (született: 1912. 02. 16.) lágerbe vitték. Minden 18 és 50 év közötti magyar ajkú férfit elvittek a faluból 1944. novemberében. Édesanyám Beregszászig elkísérte apámat, de útközben beázott a csizmája így visszatért.

Én és öreganyum maradtunk itthon, a nagy kastélyba, amely akkor még a templom mellett díszelgett. A kastély nagy magas volt, novemberben már hideg. Kis szandálba szaladgáltunk a szomszédba melegedni egész télen.

Az orosz katonák mindig ott lövöldöztek a templom mellett. Félelmemben sírtam, odabújtam az öreganyum mellé. A padon ami betakarított termény volt, azt szinte mind elhordták az oroszok.

Azokban az időkben nehéz volt ruházkodnunk. Egy cipőt többen is viseltek. Nekem is csak később lett fekete csizmám, amibe templomba tudtam járni. A ruhákat Szőlősrön vettük. De voltak, akik anyagot vettek és abból varrták meg amire épp szükségük volt. Inget olyat varrtak, amelyen csak három gomb volt.

A városba szekérrel jártunk, vagy gyalog a mezőkön keresztül. Ott főként tejet, terményeket árultunk. A boltokban régen csak sót, ecetet, gyufát és cukrot lehetett venni. Mi nagyon ritkán vásároltunk cukrot, de egyébként se volt rá nagy a kereslet, mivel nagyon drága volt.

Az emberek csak kizárólag mezőgazdaságból éltek. A gazdának is csak akkor volt pénze, amikor eladott valamit.

A földet ökrökkel, lovakkal művelték, a szegényebbek tehenekkel. Mihelyt a gyerekek odanőttek, rögtön munkára fogták őket. Én még kislány

¹⁰¹ Taracközi Gábor (szül. 1932. 02. 21.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2017. november 24. Helyszín: Verbóc.

voltam, így főként csak a házkörüli munkákban tudtam otthon segíteni. A gyerekek a földeken főként kapáltak, esetleg a libákat vagy marhákat őrizték a mezőn.

Akkor nem volt túl sok esküvő, hiszen a fiatal fiúk többségét is elvitték, de a fogadást benn tartották a házba, volt megterített asztal és cigányzene. Az asztalra levest és káposztát tettek fel.

Édesapám 1947. márciusában jött haza. A hazautjára félretett kis darab fekete kenyerét is elvették tőle az oroszok.

Mikor hazajött, és belépett a házba, n elbújtam anyum mögé, hiszen nem ismertem meg apámat. Olyan sovány volt és olyan pici volt a haja... nem így maradt meg az emlékeimben. Később felerősödött és munkába kezdett.

Miután édesapám hazatért a lágerből elmesélte, hogy a Bránszkij nagygyerdbefakitermelésnél dolgoztatták őket. Olyan hideg volt arra, hogy megfagytak a lábaik. Csalánt, fakérget főztek és azt ették. Az emberek napról-napra hullottak el különböző vírusokban, főként tifuszban. Barakkokban laktak, mely le volt ásva a földbe, mint egy kis bunker.

Ő mindig csak imádkozott, hogy hozzánk hazajöjjön. Én voltam az egyetlen egy kislánya.

Édesapám három évet töltött lágerben, az alatt az idő alatt semmit nem tudtunk róla. Mikor hazajött már hét éves voltam, már akkor össze iskolába készültem.”¹⁰²

Enyedi Ida-Sarolta visszaemlékezése (Verbóc, 1944. 04. 01.)

„Amit most elmondok, azt mind édesanyámtól és azoktól az emberektől tudom, akik együtt voltak apámmal a lágerbe.

Mindössze hét hónapos voltam akkor, amikor a szovjet katonák bejöttek a faluba és összeszedtek minden 18 és 50 év közötti fiút és férfit. Családunkból egyedül édesapámat vitték lágerbe. Apámat, Enyedi Lajosnak hívták, 46 éves volt amikor elvitték.

Őket először a szolvyvai lágerbe vitték majd onnan tovább szállították Brjanszkba. Szolvyáig gyalog mentek, mire odaértek, sok embernek elkopott a cipője. Apámról Szolvyán le is vették a bércsizmáját, helyette valami rosszat adtak a lábára.

¹⁰² Komáromi Irénke (szül. 1940. június 21.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2017. november 25. Helyszín: Verbóc

Az emberek olyan rossz körülmények között voltak, hogy tetvesek lettek. Sok embert még úgy is letemettek, hogy azok éltek.

Édesanyám, miután magára maradt a bátyámmal és velem, a ház körüli teendőket mind maga látta el. Minket, ahogy csak tudott próbált megkímélni a munkától.

Sokan segítettek neki a rokonok közül, legtöbbet a vén Vass papó, ő mindig szívesen fel is ajánlkozott a munkára. Nagy bajban voltunk. Édesanyám szegényesen látta el a családot. Ádám Gizusék sütöttek nekünk kenyeret, hogy legyen mit enniünk. Huszonöt ár földünk volt, abba csak azt természetettünk, amit a konyhán fel tudtunk használni. Volt egy kis fehér tinónc, de azt is elvitték az oroszok. Anyám szekérekerekeket dugdosgatott a padon, szénával borította le azokat, nehogy elvigyék a szovjet katonák, pedig azokkal a kerekekkel úgysem ment semmire.

A városba gyalog jártak be a „ducskós” nevezetű mezőn keresztül. Nekünk nem igazán voltak olyan termékeink, amelyeket árultunk volna, így inkább csak vásárolni jártunk be.

Miután édesapámat 1944-ben elvitték, már 1945-ben értesültünk a halálhírérl. A rossz körülmények és a rendszertelen étkezés lehetett az, ami a halálát okozta véleményem szerint.

Édesanyám megálmodta apám halálát, azon az estén, amikor valóban meghalt. Én, Rozi mama és édesanyám egy szobába aludtunk. Ő éjszaka felkelt és azt mondta: „Na Rozi mama, meghalt Lózi...” Apám halálát anyám nagyon nehezen tudta feldolgozni. Két gyermeket hagyott maga után. Hét évig éltek házasságba, a bátyám hét éves volt én pedig alig több mint fél. Nem is ismertem Őt soha, annyi idősen még emlékeim sem maradtak meg róla.

Édesapám haláláról semmilyen hivatalos szerv nem értesített bennünket. Innen sokan voltak oda vele Brjanszkba. Akik hazajöttek, azok mondták, hogy már nem él. Édesanyám testvére is egy lágerbe volt apámmal.

Sokan éhen haltak meg és mindenféle betegségbe, mondta Stul Pityu. Még a lónak is ütötték a száját, hogy egy kis krumpli héjat hagyjon maga után, amit majd meg tudnak enni.

Apámat Brjanszkba is temették el. Ott van egy nagy sírkert, ott még régebben járt is egyszer a családuink egyik tagja. Édesanyám és én soha nem voltunk ott.

Nagyon nehéz volt úgy felnőni, hogy nem ismertem az édesapámat. Azért is tudok ennyit az elhurcolásáról mert édesanyám nagyon sokat mesélt róla illetve én is sokat kérdezősködtem. Gyerekként nem sikerült megértenem, de

*még máig sem sikerült felismernem azt a bűnt, amit ezek az emberek elkövettek. Hiszen úgy bántak velük és olyan körülmények közt kellett élniük, amelyek nem voltak emberhez méltóak.*¹⁰³

* * *

A szovjet érában kialakult helyzet áldozatai a kárpátaljai magyarok voltak, akik származásuk miatt jogtalanul szenvedtek.

De vajon milyen tényezők álltak a lakosság tömeges elhurcolásának a hátterében és mennyi lehetett a számuk? Először is a Szovjetuniónak óriási volt a munkaerő-szükséglete, hiszen a harcok alatt lerombolt európai ország rész újjáépítése is hatalmas mennyiségű munkaerőt igényelt. A legújabb kutatások szerint 27-30 millió fő volt az embervesztesége. Ezen túlmenően a világ legnagyobb létszámú hadseregét tartotta fenn, amely 1945 elején 7,1 millió, majd ugyanezen év közepén már 1-1,3 millió fős volt. Tehát rendkívül nagy munkaerőhiányban szenvedett. A foglyok pedig tömeges és ingyenes munkaerőt jelentettek. E munkaerő beszerzéséhez szolgált alapul a kollektív bűnöség elve, amelyet ugyan a magyarokkal szemben a sztálini vezetés hivatalosan tagadott, de a gyakorlatban mindig is alkalmazott.¹⁰⁴

Mindenekelőtt arra a kérdésre keresve a választ, hogy kik voltak a kárpátaljai magyarság elhurcolásának kezdeményezői, az utóbbi évtized eredményei világosan bizonyítják, hogy az ördögi terv kiagyalója maga Sztálin volt, végrehajtója pedig a 4. Ukrán Front katonai és politikai vezetése, amely a helyi kommunisták és hatalmi szervek együttműködésével hozzászólott Kárpátalja és Ukrajna „újraegyesítéséhez”. Az elhurcolás oka tehát a szándék volt, hogy az „újraegyesítés” tervének végrehajtását esetleg akadályozó magyar és német férfilakosságot elszigeteljék.¹⁰⁵

¹⁰³ Enyedi Ida-Sarolta (szül. 1944. 04. 01.) adatközlő visszaemlékezése. Az interjú készítésének időpontja: 2017. november 27. Helyszín: Verbőc

¹⁰⁴ Szemelvények. A gulágok memoárirodalmából – Magyarországi Németek Pécs-Baranyi Nemzetiségi Köre, 2013.-1-2.o.

¹⁰⁵ Kárpátaljai magyar férfiak a szovjet lágerekben – Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 2017.- 157.o.

A RENDKÍVÜLI BÍRÓSÁG INTÉZMÉNYE. VÁDLÓK ÉS VÁDLOTTAK¹⁰⁶

1944 decemberében Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa hozzákezdett a bírói hatalom kiépítéséhez. A bíraskodás alapintézményeként népi bíróságokat hozott létre, a legnagyobb jogkörrel rendelkező hatalmi szervvé pedig a Legfelsőbb Népbíróságot tette. E bíróságon belül működött, annak külön kollégiumaként tevékenykedett az 1944. december 18-án megalakított Rendkívüli Bíróság. A 22. dekrétum szövegében, melyet Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Közlőnye jelentetett meg pár nappal megfogalmazását követően, a bírói hatalom nem általános okokból való kiépítésének szükségéről értesülhetett az olvasó. A dekrétum a következőképpen indokolta elhatározásuk szükségességét: *„A Vörös Hadsereg csapásai elől menekülve a magyar-német bitorlók hátrahagyták földünkön ügynökeiket. A nép akaratát teljesítve, az állam biztonságának szilárdítása érdekében – Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa szükségesnek találta, hogy a népünk ellenségei elleni harc érdekében bírósági szerveket hozzanak létre.”*¹⁰⁷ Ezt követően a dekrétum 1. §-ában rendelkeztek a Rendkívüli Bíróság létrejöttéről, mely a fentiek alapján a nép ellenségei elleni harcot kapta feladatul. De ki is számított a nép ellenségének? Ismét a fentiekre hivatkozva adhatunk erre választ: a hátrahagyott ügynökök. S hogy kik voltak ezek az ügynökök? Visszatekintve az eseményekre azt mondhatjuk, hogy a csehszlovák, ill. magyar időszakban valamely állami vagy egyházi pozíciót vállaló személyek, tevékenykedő értelmiségiek, kuláknak bélyegzett parasztok kerültek e feketelistára. Mindenki, aki esetében a legkisebb gyanú is felmerült, mindenki, aki valamely módon hátráltatni tudta volna a szovjetrendszer kárpátaljai kiépülését. Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának Köz-

¹⁰⁶ Vass Szabina (Nagyszőlős), az ELTE PhD-hallgatója

¹⁰⁷ ДАЗО, Фонд Р-14, опись 1, список 1а. Вісники Народної Ради Закарпатської України. 30. грудня 1944. 15-16. с.

lőnyéből hivatalosan is értesülhetünk a Rendkívüli Bíróság megalakulásának célja felől: „*A Rendkívüli Bíróság az állam biztonságának védelme érdekében jött létre, hogy harcoljon a magyar-német ügynökökkel, a nép árulóival, fasiszta személyekkel szemben, akik segítik a német-magyar megszállókat a nép elnyomásában, és más személyek ellen, akik elismerik az ellenséges hatalmat Kárpátontúli Ukrajna független népe fölött.*”¹⁰⁸ A cél tehát a bűnösök felkutatása és előállítása volt. A vétkeseket és a rendszer számára gyanús elemeket pedig logikus módon elsősorban a helyi kisebbségben, azon belül is a német és magyar közösségek tagjaiban törekedtek megtalálni.

Érdekes tény, hogy a Rendkívüli Bíróság, mely a 22. dekrétumból idézettek alapján a nép akaratából jött létre, tevékenysége során éppen a népet állította a vádlottak padjára. Illetve legnagyobbbrészt annak magyar és német nemzetiségű tagjait. A II. világháború idején Kárpátaljára érkező magyar vagy német személyekkel, esetleges valódi háborús és politikai bűnösökkel szemben itt nem tudtak fellépni, vétkesnek nyilvánították és ellenséges ügynököknek tekintették hát mindazokat a hivatalt betöltő helyi embereket, akik valami miatt ellenérzésüket fejezték ki a kiépülőben levő rendszerrel szemben, vagy csak egyszerűen gyanúsak voltak tekinthetőek. Ellentmondásosnak látszik a nép akaratára való hivatkozás ebben az esetben, hiszen egy effajta, több ezer helyi lakos vesztét okozó testület létrehozása józanésszel gondolkodva össznépi akaratként nehezen elkönnyvelhető. Annál is inkább, hiszen 1944 decemberére a helyi lakosság már alaposan megtizedelődött, a magyar férfiak jelentős része „három napos munkaszolgálatát” töltötte. A málenkij robot viszont, habár férfiak ezreinek elhurcolását jelentette, a szovjet megtorló politikában mindössze egy, az első lépcsőfokot képezte. A Rendkívüli Bíróság 1944. decemberi megalakulásával a megtorlások egy új hulláma vette kezdetét.

A meghurcolások e második stádiumában résztvevők sorsa több fontos ponton különbözött a „háromnapi munkára” toborzottaktól. Kronológiai sorrendben haladva először abban nyilvánult meg az eltérés, hogy míg az utóbbi tekintetében tömeges, mindössze nemzetiségi alapokra helyezett, a személy kilétére figyelmet nem fordító, az elhurcoltak minél magasabb számarányára törekvő begyűjtés valósult meg, addig a bíróság által elítélt csoport esetében már meglehetősen fontosnak bizonyult a vádolt személy kiléte és előélete. Továbbá míg az első esetben a magyar és német férfiakat „mindössze-

¹⁰⁸ ДАЗО, Фонд Р-14, опись 1, список 1а. Вістники Народної Ради Закарпатської України. 31. січня 1945-11-12. с.

szé” a kollektív bűnösség elvére alapozva vitték lágeretekbe, az értelmiségiek, hivatalnokok, politikusok, egyházi tisztségviselők amellelt, hogy a bűnös-ként elkönyvelt nemzet tagjai közé tartoztak, személyes előéletük alapján is megítéltettek. Az e kategóriába sorolt személyek legnagyobb vétségeként a politikai bűnöket és a Szovjetunióval való szembeszegülést tekintették, s mivel személyük által a szocialista rezsim kiépítésének hátráltatói voltak, az arra jogosult hatalmi szervek koncepciók perék során döntöttek életük továbbí alakulása felől. Ítéletüket a Rendkívüli Bíróság hozta, az esetek nagy részében 5-től 25 évig terjedő elzárást láttak indokoltnak. Különbség mutatkozott továbbá az elhurcoltak fent elkülönített két kategóriája között a börtönükként szolgáló lágeretek tekintetében is. A málenkij robotra hurcolt férfiak Gupvi (mozaikszó: a Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság rövidítése) táborokban, a koncepciók perék elítéltjei Gulág-lágeretekben (szintén mozaikszó, teljes megnevezése: Állami Lágeretek Főparancsnoksága) kerültek elhelyezésre.¹⁰⁹ E gyűjtőhelyek habár feladatukat, ellátottságukat, életfeltételeiket illetően meglehetősen hasonlóan egymásra, s túlélőik, elhurcolásuk okától függetlenül, általában Gulág-túlélőkként definiálják magukat, a két vesztőhely között igenis fontos különbséget tenni. A Gupvi és Gulág nem azonos intézmények. A civilek tömeges elhurcolása folytán begyűjtött, többségében férfiak, de esetenként nők és fiatalokúak is az előbbi, míg „törvényesen”, rögtönítelő bíróság bevonásával, tanúk, ügyvédek és tolmács közreműködése nélkül elítélt, politikai szempontok alapján bűnösnek talált személyek az utóbbi intézmény keretein belül kerültek hosszú éveken át elhelyezésre.¹¹⁰

A Rendkívüli Bíróság tehát a „nép ellenségeinek” titulált, a politikai bűnös-ként elkönyvelt személyek sorsa felől döntött. A fent említett dekrétum meglehetősen széleskörű hatáskörrel ruházta fel az említett hatalmi szervet. Tevékenységének az egész vidékre kiterjedő létjogosultságot biztosított, kimondott ítéletével szemben fellebbezésnek nem volt helye. Jogában állt 10 évig terjedő börtönbüntetést, vagy golyó általi halálbüntetést kiszabni, s ezekkel egyidejűleg az elítélt vagyonát is elkobozni. Hatalmának egyetlen lát-szatkorlátozása a kirótt halálbüntetés esetében valósult meg, amely esetben a döntés véghezviteléhez a Néptanács jóváhagyása szükségeltetett. Jogában állt ugyanakkor ítéletet hozni:

¹⁰⁹ Molnár D. Erzsébet. A kárpátaljai magyarok Gulág-táborokba kerülésének körülményei. Kirakatperék kárpát-aljai áldozatai a szovjetrendszer kiépülésének idején. Acta Academiae Beregsasiensis 2014/1

¹¹⁰ Singer Zsuzsa. Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége. KMMI-Füzetek, Ungvár, 2010

- a. „a megszálló hatóságok vezető szerveiről;
- b. a magyar rendőrség és csendőrség tagjairól;
- c. a Kárpátontúli Ukrajna polgárai közül kikerült árulókról és segítőrsaikról, akik saját népük kárára szilárdították a megszálló rendszert;
- d. a magyar és német szervek titkosügynökeiről;
- e. olyan személyekről, akik a megszállás idején kegyetlenül és erőszakosan léptek fel a néppel szemben;
- f. olyan személyekről, akik szabotálják a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa által végzett tevékenységet, és akik felszabadítónk, a Vörös Hadsegereg ellen irányuló propagandát folytatnak;
- g. olyan személyekről, akik a hatóságok képviselőivel és közéleti személyekkel szemben lépnek fel;
- h. olyan személyekről, akiknek tevékenysége a nemzeti vagy vallási ellenségeskedés szítására irányul;
- i. a fasiszta pártok tényezőiről;
- j. más olyan bűntényekről, melyek megtárgyalását a különleges bíróság által szükségesnek ítélték meg.”¹¹¹

1944 decemberében a Néptanács meglehetősen gondosan és aprólékosan kidolgozta a leendő vádlottak körét. A megfelelő nézőpontból és a megfelelő vádakát támasztva a 10 pontban összegzett kategóriák valamelyikébe bármely kívánt személy besorolható volt.

A vádlottak köre a gyakorlatban is meglehetősen széles skálán mozgott. A politikai vétségek miatt elítélteket több kategóriába sorolták. Az ilyen okból vád alá helyezettek egyik legnyilvánvalóbb csoportja SS-hadosztályokban és más német speciális egységben harcoló katonák voltak. Mindegyiküket háborús bűnössé nyilvánították, sokakat közülük kivégeztek. Ugyanilyen sorsra jutott a magyar kémnek és ügynöknek nyilvánított személyek egy jelentős hányada, s a korábbi rendszerrel való „kollaborálás és szovjetellenesség” vádjában bűnösnek talált országgyűlési képviselők egy része, felsőházi tagok, a magyar parlament örökös tagjául választott férfiak is. Az enyhébb büntetésnek számító Gulágot kapta osztályrészül az országgyűlési képviselők és Volksbund tagok kevésbé veszélyesnek ítélt rétege, a legtöbb, a hatalommal nem egyező nézeteket valló egyházi méltóság, s a közügyi szférában tevékenykedő, ártalmasnak ítélt személy. A velük szemben foganasított intézkedések 1945. január–február során vették kezdetüket. Vádlottként rangsoroltak

¹¹¹ ДАЗО, Фонд Р-14, опись 1, список 1а. Вісники Народної Ради Закарпатської України. 30. грудня 1944. 15-16. с.

mindenkit, aki a csehszlovák, a „volosini” és a magyar rendszer idején tevékenykedett, az újságok szerkesztőit, kiadók és bankok, iparvállalatok vezetőit, a közjegyzőségek és bíróságok munkatársait, párt- és társadalmi szervezetek irányítóit, aktivistáit, a nacionalista és szovjetellenes tevékenységgel gyanúsított személyeket.¹¹²

Besűgőhálózat jött létre. Példa erre Demjanovicz Péter, a magyar parlament örökös felsőházi tagja, görögkatolikus esperes, kanonok esete, akivel szemben Mandzuk Miklós rahói tanító terhelő vallomása alapján indítottak eljárást. A Rendkívüli Bíróság előtt a tanú azt állította, hogy az esperes szájából a „Minden kommunistát fel kell akasztani” kijelentést hallotta elhangzani. A korábbi politikai múlt e valós vagy épp kitalált mondattal való betetőzése halálos büntetést vont maga után az akkor 76 éves férfi számára. Feljelentőjét hamarosan a rahói járás tanfelügyelői állásával jutalmazták.¹¹³

Habár a kimondott ítéleteket megelőzően alapos kutatás folyt a vádlott előéletét illetően, sok esetben nem tettek különbséget egy-egy szervezet aktív és passzív tagjai között. Az ítéletre való érdemességhez sok esetben elég volt bármely kapcsolati szál fenntartása egy ellenséges eszmét valló csoporttal. Jó példa az ilyen fajta igazságszolgáltatásra a munkácsi járáshoz tartozó Szarvasrét (Puznyákfalva) 7 lakosának esete, akiket Volksbund tagságuk miatt állítottak elő. A vádlottak nem tagadták a Rendkívüli Bírósághoz jutott információk valóságát, a szervezetben való aktív tevékenységet viszont annál inkább. Belépésüket azzal indokolták, hogy a Magyarországi Németek Népi Szövetségének névleges tagságáért is a II. világháború nehéz éveiben humanitárius segélyben (ruha és élelmiszer) részesülhettek, ez készítette őket a csatlakozásra. 1945. október 16-án a Rendkívüli Bíróság 5-8 évnyi Gulágrabságban határozta meg a vétkükért való elégtétel szükséges mértékét. Hasonló eset állt elő a szintén a munkácsi járáshoz tartozó Bárdháza községben, ahol a Volksbund-tagság miatt számos embert őrizetbe vettek. A perbe fogottak különféle mentségekkel rukkoltak elő. Mihajlo Ider például a kilátástalan kárpátaljai életkörülményekre vezette vissza a történeteket. Állítása szerint nem tehetett mást, mint hogy Budapestre ment munkát keresni, ott viszont a hadsereg kötelékébe vezényelték. A büntetést ő sem kerülte el.¹¹⁴

¹¹² Dupka György. A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.-95-96. old.

¹¹³ Dupka György. A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján. (1944-1991) Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 2014.-17-18. old.

¹¹⁴ С. О. Гордійчук. Трудові дєрортації як важливий засіб радянїзації Закарпатської України (1944-1946) Русин 2015 №1 (39).-5 с.

Az ítélethozás során a vádlottakra a hatályban lévő szovjet törvényeket tekintették érvényesnek, azok alapján osztották a társadalmat bűnös és áldozat kategóriákra. Megítélésem szerint ez nem volt elfogadhatónak tekinthető, hiszen a kezdeti években Kárpátalja nem képezte a Szovjetunió részét. A lakosság fölött idegen törvények alapján, a múlt eseményeit az aktuális rezsim mércéjével mérve hoztak döntést.

A kárpátaljai lakosság politikai okokból elítélt része társadalmi hovatartozását tekintve, meglehetősen sokrétű társaság képét festette. A bűnösöknek találtak között országgyűlési képviselők, katonák, papok, tanítók, írók, költők, hivatalnokok neveit láthatjuk, de velük valós, vagy koholt múltbéli tevékenység miatt, akaratukon kívül sorsközösséget vállalt számos, a privát életben asztalosként, erdészeként, földművesként, falfestőként, ipari tanulóként tevékenykedő személy is.¹¹⁵ A szocialista eszmeiségre jellemző módon nem tettek különbséget a vádlottak korára való tekintetben sem. Úgy a húszas éveiben, mint hatvan fölött járók esetében bírósági eljárást indítottak, amennyiben arra a legkisebb ok folytán is indokot találtak.

S. O. Gordijczuk ukrán történész, az Ungvári Nemzeti Egyetem tanára érdekes életutakat felelevenítve mutatja be 2015-ben megjelent tanulmányában a rendszer a helyiekhez való bizalmatlanságát, ad képet a német kisebbség háború utáni sorsának alakulásáról. A cikkben olyan példákkal él többek között, mint Martin Tadler bárdházi lakosé, akit a Szovjetunióval való kenyérgyűjtés elleni agitációval vádoltak, s e vétségben bűnösnek találtatván 5 év Gulágra ítélték. Hasonlóan érdekes a Munkácsi járás egy másik lakója, Straus Lőrinc esete. Dokumentumokkal is igazolható módon a férfi a II. világháború éveit magyar fogságban töltötte. Szabadulását követően együttműködéséről biztosította a munkácsi rendőrséget, s titkos ügynöknek jelentkezett, vállalva, hogy kiadja a szovjeteknek a városban elrejtőzött németeket. Munkács város hatósága viszont nem kívánt élni a kínálókozó lehetőséggel, helyette vád alá helyezte Straust. Az iránta tanúsított bizalmatlanságnak megítélésem szerint két oka volt lehetséges. Egyfelől német származása adhatott okot a hűségében való kételkedésre, másrészlől a fogságban töltött idő valamely kapcsolat kiépülését feltételezhette a fogvatartók és a fogoly között. Bármely megfontolásból is történt, végül kémkedés gyanúja miatt a férfit bíróság elé állították, s a Rendkívüli Bíróság 1945. december 27-én 20 évnyi kényszerszolgálatra ítélte.¹¹⁶

¹¹⁵ Oficinskij Román. Alternatíva és ellenzéki mozgalom. In: Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla és Vehes Mikola. Budapest, 2010. -225-226. old.

¹¹⁶ С. О. Гордійчук. Трудові дерортації як важливий засіб радянської Закарпатської України (1944-1946) Русин 2015 №1 (39).-4-5 с.

Nem véletlen, hogy Gordijcuk az esetek nagy részében a Munkács, Perecseny, Szolyva környékén élő német nemzetiségű személyek életének alakulását jegyezte le. Kárpátalja XX. századi nemzetiségi összetételét, s a nemzetiségek a vidéken való megoszlását tekintve azt láthatjuk¹¹⁷ (1. és 2. sz. melléklet), hogy a megmaradt helyi német kisebbség az 1940-es évekre e vidékeken összpontosult. E területen a németiség mintegy két évszázados múltra tekinthetett vissza, első telepesei 1730 tavaszán érkeztek Schönborn Frigyes Károly bambergi és würzburgi püspök hívására. Az egyházi méltóság, aki nem sokkal korábban, fivére halálának folytán birtokaihoz csatolta a munkácsi uradalmat, földjeinek megműveléséhez dolgoz kezeket kért az udvartól, s az érkező családokat Munkácson és az uradalomhoz tartozó falvakban (Pósaháza, Kerepec, Berezinka, Szidorfalva, Puznyákfalva stb.) telepítette le.¹¹⁸

E telepések, s az utánuk érkező fellazultabb etnikum a vidék mellett a XX. század első felének megpróbáltatásos időszakában is kitartó, identitásából változó mennyiségben veszítő rétege vált a '40-es évek második felében a helyi magyar, ruszin/ukrán, lengyel etnikumhoz hasonlóan a politikai irányultságú perek az esetek egy részében jogosan, sokszor valótlan alapokra helyezett bünbakjává.

A hatalomnak a vádak generálásához és a terhelő bizonyítékok előteremtéséhez rendelkezésére álltak a megfelelő emberek. A bíróság személyi összetételét illetően alaposan kimunkált intézmény volt. Kárpátalja minden részéről sikerült beszerezni olyan embereket, akik írásos anyag, jelentés formájában támasztottak terhelő bizonyítékot egy-egy honfitársuk ellen, ezáltal hozzájárulva az annak vesztét okozó per előmozdításához. Ezek az emberek Kárpáton-túli Ukrajna állambiztonsági osztályának munkatársaiként tevékenykedtek, a rendelkezésükre álló iratanyag beszolgáltatása által hozzájárultak sok éves börtön- és halálbüntetések kiszabásához. A vád viszont nem elégedett meg az ilyen adatközlők által benyújtott terhelő tények feltárásával, a bíróság intézményén belül nyomozói osztály létrehozását is indokoltak tartották. A nyomozók az Államvédelmi Főosztály munkatársai, illetve annak körzeti tisztviselői közül kerültek ki. E feladatkör betöltőinek soraiban képviseltették magukat többek között az ilosvai (Fedorov hadnagy, Mjakagolov), munkácsi (Okály), ungvári (Sadrin őrnagy, Jerjevicsev, Popovics, Maligin, Kurocskin, Krecsko) osztály munkatársai. A bíróság intézményrendszerének működé-

¹¹⁷ Molnár József, Molnár D. István. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász, ЦП "Полііпринт", 2005

¹¹⁸ Pavlenko Georgij Vasziljevics: A németek letelepedése Kárpátalján a XVIII–XIX. században (Telephelyek, irányzatok, következmények) Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv. 12. sz., 1997

séhez hozzájárultak továbbá a tolmácsként, igazságügyi orvosszakértőként, titkárként, kommandánsként, börtönparancsnokként alkalmazott személyek és a Rendkívüli Bíróság közvetlen tagjai.¹¹⁹ A tagokat Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa volt hivatott kiválasztani, személyüket illetően mindössze „a nép bizalmának élvezése és a nép iránt a végsőkig való elkötelezettség”¹²⁰ számított kritériumnak. Kinevezésüket Iván Turjanica írta alá 1945. január 17-én. Az általa jóváhagyott tisztségviselők névsora a következőként alakult: Gennagyij Dobrjukov, Mihajlo Popovics, dr. Reizman László, Viktor Bunyin igazságügyi referensekként, Oleksza Logojda, Ivan Lednej, Jevgen Zsupan és Jurij Tokar pedig a Rendkívüli Bíróság tagjaiként váltak a „nép ellenségeivel” szembeni harc részeseivé. Ehhez társult még az intézmény titkárának tisztsége, amelyet Mihajlo Kampov töltött be, a bíróság elnöke pedig a 26 éves, jogi végzettséggel ugyan nem, de partizán múlttal rendelkező Vaszil Ruszin lett. Helyettesének pozícióját Mihajlo Kalinov töltötte be.¹²¹

A fent felsorolt tisztségek mellett a perek alakulásához nagyban hozzájárult az NKVD embereinek tevékenysége, akik a rájuk ruházott hatalom folytán beismerő vallomásokat csikartak ki a vádlottakból. Ezekre alapozva pedig dr. Varga Mihajlo, dr. Brascsajko Mihajlo, dr. Hegedűs Avgusztin, dr. Petricsko Vaszil, Jevgenyij Bohut és mások felépítették az eljárások szükséges alakulásának vázlatát, előteremtették az ahhoz szükséges elemeket. 1945 áprilisától a koncepciós perek ítélelhozó apparátusa tovább színesedett külföldi igazságügyi szakértők bevonásával. A beépülő külföldiek tevékenysége, az 1945 januárjától az NKVD tisztjei által végzett kihallgató tevékenység és a Rendkívüli Bíróság „felelősségteljes” ítélelhozása hatalmas pusztítást végzett Kárpátalja lakosságának körében, s elvetette a félelem mélyen gyökerező csírait. A társadalom két részre oszlott: vádlók és lehetséges vádlottak.

Forrásjegyzék:

- ДАЗО, Фонд Р-14, опись 1, список 1а. Вістники Народної Ради Закарпатської України. 30. грудня 1944. 15-16. с.
- ДАЗО, Фонд Р-14, опись 1, список 1а. Вістники Народної Ради Закарпатської України. 31. січня 1945.-11-12. с.

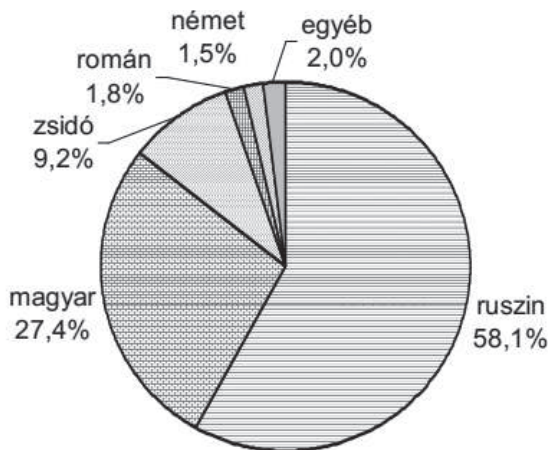
¹¹⁹ Dupka György. A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012

¹²⁰ ДАЗО, Фонд Р-14, опись 1, список 1а. Вістники Народної Ради Закарпатської України. 31. січня 1945.-11-12. с.

¹²¹ Dupka György. A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012

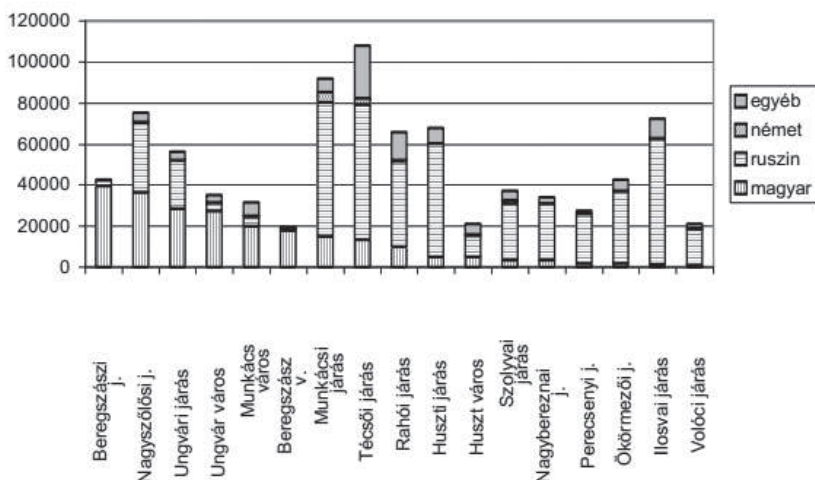
Felhasznált irodalom:

- Dupka György. A mi Golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2012.-378 old.
- Dupka György. A szovjet hatóság megtorló tevékenysége Kárpátalján. (1944-1991) Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest, 2014.-277 old.
- Molnár D. Erzsébet. A kárpátaljai magyarok Gulag-táborokba kerülésének körülményei. Kirakatperek kárpátaljai áldozatai a szovjetrendszer kiépülésének idején. Acta Academiae Beregsasiensis 2014/1.-88-103 old.
- Molnár József, Molnár D. István. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász, СП “ПолиПрінт”, 2005.-115 old.
- Pavlenko Georgij Vasziljevics: A németek letelepedése Kárpátalján a XVIII - XIX. században (Telephelyek, irányzatok, következmények) Szabolcs-szatmár-beregi Levéltári Évkönyv. 12. sz., 1997.-35-46. old.
- Oficinskij Román. Alternatíva és ellenzéki mozgalom. In: Kárpátalja 1919-2009. Történelem, politika, kultúra. Szerk. Fedinec Csilla és Vehes. Mikola. Budapest, 2010. -640 old.
- Singer Zsuzsa. Nyomok a lelkekben. A sztálini munkatáborok kényszerű öröksége. KMMI-Füzetek, Ungvár, 2010.-62 old.
- С. О. Гордійчук. Трудовідерортації як важливий засіб радянської Закарпатської України (1944-1946) Русин 2015 №1 (39).-11 с.

1. melléklet: Kárpátalja nemzetiségi összetétele 1941-ben

Forrás: Molnár József–Molnár D. István. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász, ЦП "ПоліПринт", 2005

2. melléklet: Kárpátalja mai közigazgatási egységeinek a nemzetiségi összetétele 1941-ben.

Forrás: Molnár József–Molnár D. István. Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász, ЦП "ПоліПринт", 2005

MEGHURCOLT KÁRPÁTALJAI MAGYAR FELSŐHÁZI TAGOK ÉS KÉPVISELŐK 1938–1944¹²²

Az 1920. június 4-i trianoni békediktátummal elszakított és két évtizedig tartó idegen, csehszlovák uralom után az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel a Felvidék déli magyarlakta sávja (12 109 km², 869 ezer lakos), a Magyar Királyi Honvédség 1939. március 15. és 17. között lezajlott hadműveletével Kárpátalja hegyvidéki része (12 146 km², 671 ezer lakos) újraegyesült Magyarországgal, amelyhez egy ezredévig tartozott. Ezt követően az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntéssel a román megszállás alatt állt Észak-Erdély és a Székelyföld (43 591 km², 2,185 millió lakos), végül az 1941. április 11. és 13. között ugyancsak a Magyar Királyi Honvédség hadműveletét követően a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz (1929-től Jugoszlávia) rendelt Délvidék jelentős része (11 475 km², 1,025 millió lakos) is visszatért Magyarország fennhatósága alá. A területi visszacsatolásokkal a trianoni ország területe 171 640 km²-re, a lakossága 14 millió 669 főre nőtt.

A visszacsatolt területeken nem tartottak országgyűlési választásokat, mert az az anyaországban időközben, 1939. május 28-án és 29-én, már megtörtént. Ezért – s erre a fél évvel korábban a Felvidék hazatérésekor alkalmazott gyakorlat adta a példát – az idegen megszállás idején a magyarság jogaiért küzdő legkiválóbb személyiségek közül hívtak be felsőházi tagokat és képviselőket a Magyar Országgyűlésbe. Azokat, akik az 1920-as évek elejétől a csehszlovák, a román és a délszláv (jugoszláv) törvényhozásban képviselőként, szenátorokként vagy tartománygyűlések tagjaiként, vagy a kisebbségi

¹²² Dr. Botlik József PhD, történész, ny. egyetemi docens. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Történelemtudományi Doktori Iskola oktatója, témakiírója. Elfoglaltsága miatt nem vett részt az emlékkonferencián, dolgozatát a konferencia-kötetbe utólag elküldte.

magyar pártok megyei vezetőiként védelmezték a magyarság érdekeit, és emiatt szenvedtek üldöztetést.

A Magyar Országgyűlés Felsőházába 1938 és 1942 között, majd 1943-ban összesen 101 új tagot (Felvidék 24, Kárpátalja 9, Észak-Erdély és a Székelyföld 54, Délvidék 15 fő) hívtak be, majd nevezte ki őket az államfő, Horthy Miklós (1868–1957) kormányzó. A Képviselőházba összesen 125 új tag kapott meghívást (Felvidék 29, Kárpátalja 12, Észak-Erdély és Székelyföld 58, Délvidék 26 fő). A honatyák létszámának a kiegészítésére gyakorlatilag folyamatosan szükség volt, mivel közülük néhányan időközben más tisztségbe kerültek (például valamelyik vármegye élére főispánnak iktatta be őket az államfő), vagy elhaláloztak, illetve lemondtak megbízatásukról.

Az 1938 és 1943 között a Magyar Országgyűlés Felsőházába és Képviselőházába behívott összesen 226 felvidéki, kárpátaljai, észak-erdélyi és székelyföldi, valamint délvidéki honatya 1944–1945 fordulójától üldöztetést szenvedtek. Közülük sokan a Kárpát-medencét megszálló szovjet Vörös Hadsereg, a Gulág és a Guppi, az újjáalakuló Csehszlovákia és Jugoszlávia berendezkedő hatóságainak, a Beneš-dekrétumok intézkedéseinek, Josip Broz Tito jugoszláv kommunista partizánosztagainak, a romániai általános magyarellenes üldözéseknek, etnikai tisztogatásoknak, majd bebörtönzéseknek áldozataivá váltak. Ugyanekkor a várható megtorlások elől számos honatya menekült Nyugatra, akik Németországtól Észak-Amerikáig, Ausztriától Dél-Amerikáig hunytak majd el örökös száműzetésben.

Alábbiakban két-két kárpátaljai magyar felsőházi tag, illetve képviselő életrajzát közöljük.

Felsőházi tagok

Molnár Sándor

pénzüntezeti igazgató.

Ungvár törvényhatósági jogú város, Ung vármegye székhelye.

Ungváron született 1894. október 24-én, felsőkereskedelmi iskolai tanulmányait Késmárkon (Szepes vm.) végezte. Pénzüntezeti pályáját Ungváron az Ungmegyei Takarékpénztárnál kezdte. Az első világháború kitörése utáni évben, 1915-ben a magyar 67. gyalogezredhez vonult be egyéves önkéntes katonai szolgálatra. A keleti (orosz), a román, majd az olasz harctéren a tűzvonalban küzdött. Kétszer megsebesült, vitézségéért három hadiéremmel

tüntették ki. Tartalékos hadnagyként szerelt le. Ezután 1919-től 1921-ig a Nagykaposi Takarékpénztár vezetője, majd 1931-ig a Dunabank Rt. ungvári fiókját irányította.

Az államfordulat után a Magyar Nemzeti Párt tevékeny tagjaként vett részt a közéletben, és védte a kisebbségi honfitársai érdekeit. Hasonló céllal, illetve a kárpátaljai magyarság gazdasági gyarapítására hozta létre Ungváron 1931-ben, a rövid idő alatt jelentős intézménnyé vált keresztény szellemiségű Christiana Gazdák és Iparosok Hitelszövetkezetét, amelynek 1939-ig az igazgatója volt. Ezen kívül több magyar gazdasági társulást alapított, melyek működése jelentősen erősítette „a csehek alatt”-i elszakított ottani nemzetrészünk helyzetét. A Csehszlovákia végnapjaiban, 1938. október 7-én Pozsonyban az Egyesült Magyar Párt szenátoraiból és képviselőiből megalakított Magyar Nemzeti Tanács, mint a csehszlovákiai magyarság „legfőbb nemzeti szerve” létrejötte után szerte Felvidéken és Kárpátalján megalakultak a helyi, hasonló testületek. A következő négy hétben a tanácsok vezetői – Ungváron például mások mellett Molnár Sándor – gondoskodtak arról, hogy az újabb államfordulat zökkenőmentesen történjen.

Molnár Sándor az 1938. november 2-i első bécsi döntés után is fontos megbízásokat látott el. A Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területeken működő korábbi csehszlovák vállalatokhoz a magyar kormány felügyelőket rendelt ki: e feladatot a Szlovák Általános Hitelbank Rt. ungvári fiókjánál Molnár Sándor látta el. E megbízása alól 1940. április 1-i hatállyal mentették fel. Közben, 1939-től a Christiana hitelszövetkezet igazgatósági tagja és ügyvezető igazgatója. Az utóbbi tisztséget töltötte be a Baross Szövetség ungvári fiókjának az élén is. Ezen kívül Ungvár város Törvényhatósági Bizottságának, az ungvári székhelyű Római Katolikus Apostoli Kormányzóság egyháztanácsának tagja, a Tűzharcos Szövetség alelnöke és összekötőtisztje, az Ungvári Atlétikai Club, az UAC alelnöke.

Molnár Sándor kapta meg a szavazatok döntő többségét a felsőházi tagságra jelöltek között, amikor Ungvár város Törvényhatósági Bizottsága 1942. december 16-án választóközgyűlést tartott. Ezután Ungvár város képviselőtében hívták meg a Magyar Országgyűlés Felsőházába, ahol 1943. február 19-én vették fel a tagok névjegyzékébe. Április 13-án a Pénzügyi, illetve a Kereskedelemügyi és közlekedési bizottság tagjává választották, melyeknek 1944 őszéig volt tagja. A felsőház egyik ülésén sem szólalt fel.

Kárpátalját 1944 októberében szállta meg a szovjet Vörös Hadsereg, alakulatai 27-én vonultak be a terület központjába, Ungvárra. Molnár Sándor

nem menekült el, hanem a szülővárosában maradt, ahol november 7-én az NKVD megtorlói szervei letartóztatták. Bíróság elé állították, és a kárpátaljai magyarság vezetőrétege, illetve értelmiségi személyiségei elleni akkor szokásos koholt vádakkal 18 év és hat hónap börtönre ítélték. Ezt követően, feltehetően már 1945-ben a Szovjetunió valamelyik kényszermunkatáborába hurcolták.

A volt felsőházi tagot később, Magyarországon bevonták a Magyar Testvéri Közösség ellen indított hatósági eljárásba. Az Államvédelmi Osztály 1947. február 17-én kelt Jelentése jegyzékbe foglalta a közösség „sejtjeit”, és újra tevékenykedő „élesztő” tagjait Erdélyben (Szatmárnémeti, Nagybánya, Kolozsvár, Marosvásárhely, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy városokban), a Délvidéken (Újvidék), sőt Kárpátalján is, ahol Ungváron „Molnár Sándor bankig.[azgató] családfő” (sic!) szerepelt a jegyzéken. Miközben a volt felsőházi tag ekkor már a gulágon raboskodott. Ezért joggal állítható, hogy a Magyar Testvéri Közösségnek 1944 novembere előtt volt tevékeny tagja.

Molnár Sándor ügyében közel két évtized múltán, 1963. március 25-én testvérhúga, dr. Skultéty Lászlóné született Molnár Etelka budapesti XXII. kerületi (Budafok) lakos beadványt intézett az Igazságügyminisztériumhoz. Négy nappal korábban, március 21-én ugyanis a februárban megválasztott országgyűlés első ülésén tartott beszámolójában Kádár János (1912–1989) miniszterelnök (ekkor az MSZMP első titkára is) amnesztiáról is szólt. (Másnap jelent meg az Elnöki Tanács 1963. évi 4. számú törvényerejű rendelete általános közkegyelem gyakorlásáról.) Beadványa szerint a hozzátartozó úgy tudta, hogy Molnár Sándort 1950 márciusában vagy áprilisában Záhony határállomáson keresztül Magyarországra szállították, s „ezután semmi további hírt nem tudunk róla. Csak sejtettük, hogy talán háborús bűnösként itt is elítélték. (...) Hivatkozva Kádár János kormányelnök elvtárs (...) beszámolójával kapcsolatban ismertetett amnesztiára”, fordult késéssel az igazságügyi miniszterhez. „Szíveskedjék közölni, hogy bátyám nyerhet-e amnesztiát 18 és fél évi szabadságvesztés után és hol és mikor szabadul, hiszen nem tudja, hogy rokonai hol vannak és kihez menjen, ha kiszabadul? Ha pedig már nem élne, úgy kérem annak közlését, hol van eltemetve és mikor halt meg, hogy a testvéri kegyelet kifejezéséül legalább egy szál virágot helyezhessenek sírjára.”

Skultéty Lászlónét a kérelmével kapcsolatban, több mint négy hónap múltán, augusztus 10-én (Klgs.355/1963. szám) értesítette az Igazságügyminisztérium Katonai Főosztálya. Az utóbbi hatóság szerint a Belügyminisztérium illetékes szerveitől azt a tájékoztatást kapták, hogy Molnár Sándor „a központi nyilvántartásban nem szerepel.” A válasz sajátos, sőt részvétlen: nem

derül ki belőle, hogy a volt felsőházi tag ekkor, 1963-ban még élt, vagy már elhalálozott? Ha még élt, akkor hol lakott: a Szovjetunióban, vagy Magyarországon? Ha már nem volt az élők sorában, akkor hol temették el? A kérelmet és az eljárás iratait tartalmazó akta borítólapján, Molnár Sándor személyi adatai alatt külön sorban, zárójelben a következő megjegyzés olvasható: „szovjet elítélt”. Elképzelhető, hogy ez a minősítés volt a fő oka a magyar hatóságok elutasításának. Másrészt az Elnöki Tanács említett 1963. évi 4. számú (március 22-i) törvényerejű rendelete általános közkegyelem gyakorlásáról nem vonatkozott Molnár Sándorra. A jogszabály szerint ugyanis az 1948-ban kezdődött és Rákosi Mátyás (1892–1971) pártfőtitkár nevéhez fűződő, az 1950-es évek közepéig tartó személyi kultusz idején a hatalommal visszaélő törvénysértők, az „ellenforradalmi cselekményekben bűnösök” (tudniillik az 1956-os forradalomban és szabadságharcban résztvevő hazafiak – B. J.), valamint az elmúlt hat évben, 1963-ig államellenes bűncselekményt elkövetők részesültek közkegyelemben.

Molnár Sándor elhalálozásának ideje és helye azóta sem ismeretes.

Irod. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 3.1.9.V-156.561. sz. vizsgálati dosszié, 2., 3., 6. old.; Magyar Testvéri Közösség tagja. Uo. 3.1.9.V-2000/31. sz. (3. dosszié.), 27. old.; Életrajza: Compass, 1919–1939. [1939.] 586–587. old., Kereszt. Magyar Közél. Alman. II. köt. 1940. 718. old.; Banki felügyelő. Budapesti Közlöny, 1940. ápr. 6. (76. sz.), 1. old.; A visszacsat. Felvidék és Ruténföld Címtára, 1939. 346., 349., 355. old.; Szerdán választja meg. Kárpáti Híradó, 1942. dec. 12., 3. old.; Új felsőházi tagok. Pesti Hírlap, 1943. február 19., 6. old.; valamint dr. Dupka György (Ungvár) Gulág-kutató személyes közlései.

Nagy-Iday Ferenc

nyugalmazott főszolgabíró

(egyes forrásokban helytelenül: Nagy Iday, Nagyidai)

Tiszaújlak nagyközség, kamaraváros, Ugocsa vármegye, Nagyszöllősi járás.

Verbóc községben (Ugocsa vm.) született 1871-ben, iskoláit Máramarosszigeten végezte. Hivatali működését Nagyszöllősen kezdte, majd a Halmi járás főszolgabírájává nevezték ki. Az első világháború kitörésének évében, 1914-ben felvették a Beregszászon működő Pro Libertate szabadkőműves páholyba, és annak az első világháború után történt megszűnésig I., azaz tanonc fokozatú tagjaként tevékenykedett. A magyarországi tanácsköztársaság idején,

az 1919. április 16-án a Máramarossziget–Nagybánya–Zilah–Maros-folyó vonalán megindított román katonai támadás elől kénytelen volt elmenekülni a járási székhely Halmi nagyközségben működő hivatalából.

Nagy-Iday Ferenc a Tiszaújlaktól északra elhelyezkedő Tiszakeresztúr községbe a családi birtokára vonult vissza, ahol az államfordulat utáni két évtizedig tartó csehszlovák elnyomás idején gazdálkodásból élt. Közben a közeletből is kivette a részét: a Magyar Párt helyi elnöke, valamint 1921 és 1941 között az Ugocsa Református Egyházmegye gondnoka. Közben, amikor 1933. július 6-án, Munkácson megválasztották a Kárpátaljai Református Egyházkerült új tisztségviselőit, a zsinati világi tagok egyike lett. Hitbuzgalmi munka címén a feleségével együtt létrehozta a Magyar Nők Szövetsége községi csoportját, neje a Református Nőszövetség társvezetőjeként tevékenykedett. Nagy-Iday Ferenc „A megszállás éveiben minden alkalmat megragadott, hogy a magyarság ügyét szolgálja. A hatóságok ezért elzárással fenyegették meg.” Például az állami ünnepeken nem tűzte ki a csehszlovák zászlót, amelyet törvény írt elő. Titokban számos volt magyar tisztet, illetve menekültöt segített át a trianoni országhatáron magyar területre.

Az 1938. november 2-i első bécsi döntés után gróf Teleki Mihály földművelésügyi miniszter a Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területen a mezőgazdasági érdekképviseleti testületek megalakítása tárgyában kiadott rendelet alapján, 1939 májusában Nagy-Iday Ferencet Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye mezőgazdasági bizottsága tagjává iktatta be.

Nagy-Iday Ferenc 72 éves volt, amikor Ugocsa vármegye képviselőjében 1943. február 19-én, a felsőház 81. ülésén benyújtotta megbízólevelét, amellyel a Magyar Országgyűlés Felsőháza tagjainak sorába lépett. Ezt követően április 13-án a Közigazgatási, majd 1944. november 8-án – ekkor feltehetően a távollétében – az Igazságügyi bizottság tagjává is megválasztották. A felsőház egyik ülésén sem szólalt fel. Horthy Miklós kormányzó közben, 1942. február 21-én Nemzetvédelmi Keresztrel tüntette ki. A Magyar Királyi Postatakarékpénztár Beregszászi Pénzügyi Kerületében, Nagyszőlősen 1943–1944-ben az adófelszólamlási bizottság elnöke. Kárpátalja 1944 októberében történt szovjet katonai megszállása után családjával együtt a szülőföldjén maradt, ahol a berendezkedő kommunista hatóságok meghurcolták.

Nagy-Iday Ferenc 1945-ben hunyt el 74 éves korában, a pontos időpont azonban nem ismeretes. Az viszont tény, hogy Tiszakeresztúr községben meghúzódva halt meg, miután kilakoltatták a település határában álló kastélyából.

A helyi, a korra jellemző vidéki nemes udvarháza (egyes adatok szerint) az 1890-es években épült, amelyet látványos kert vett körül. Ezek emlékét napjainkban már csak néhány öreg tölgy- és fenyőfa őrzi. Nagy-Iday halála után ugyanis a szovjet kommunista hatóságok az udvarházat és a birtokot államosították. Ezután a kastély évekig kihasználatlanul állt, a berendezését sok kár érte. Az 1950-es években az épületet állami gondozott gyermekek otthonává alakították át, amely még napjainkban is működik. A lepusztulóban lévő intézetet 2005 után felújították, és északnyugati irányban két általános iskolai tanteremmel bővítették az árvaház tanulóinak. Nem tekintve a műemléki jellegre, eltávolították a régi fa-ablakokat, amelyek helyett műanyag nyílászárókat építettek be. Mindezek ellenére a hajdani felsőházi tag, Nagy-Iday Ferenc tiszakeresztúri kastélyának sorsa még szerencsésnek mondható Kárpátalja számos magyar vonatkozású hasonló, vagy az ottani magyar múlt sokkal régebbi, Árpád-kori történeti értékű műemlékeivel szemben, amelyek megóvásával az ukrán állam – anyagi nehézségekre hivatkozva – valójában az ezredéves kárpátaljai magyar múlt folyamatos eltüntetését elősegítve, nem törődik.

Irod. Életrajza: Compass, 1919–1939. [1939.] 597–598. old.; Symbolikus Nagypáholy Névsora, 1920. 167. old.; Szlovákiai Magyar Adatbank, 1933. július 6.; Mezőgazd. bizottság. Budapesti Közlöny, 1939. máj. 31. (121. sz.), 1. old.; Nemzetvédelmi Kereszt. Uo., 1942. ápr. 23. (92. sz.), 5. old.; Új felsőházi tagok. Pesti Hírlap, 1943. február 19., 6. old.; Felsőházi Napló, 1939–1944. III. köt. 1943. 337. old.; Adófelszól. elnök. Magyaro. Tiszti Címtára. 1943. 194. old.; Peyer-Müller F., 1994. 429. old.; Székely G., 2012. 137–138. old., valamint Székely Gusztáv (Salánk, Kárpátalja) személyes közlései. .

Spák Iván

hírlapíró, szerkesztő

Ungvár törvényhatósági jogú város, Ung vármegye székhelye

Alsókaraszló községben (Ugocsa vm.) 1900. március 24-én született, középiskoláit Ungváron és Budapesten végezte. Több külföldi tanulmányutat tett, Párizsban jogot hallgatott a Sorbonne Egyetemen. Az államfordulat után Ungváron újságíró, és egyike volt azoknak, akik a két évtizedig tartó idegen uralom alatt Kárpátalja önkormányzatáért küzdöttek, amelyet Csehszlovákia nemzetközi szerződésekben vállalt, de nem valósított meg. Az Autonóm

Földműves Szövetségnek (AFSZ) 1922-től volt tagja, a szervezet sajtóosztályát vezette.

Spák Iván 1933-tól a szövetség hivatalos lapja, a *Russzskij Visztnyik* (Русский Вѣстникъ) felelős szerkesztője. Eközben tevékenyen részt vett a földműves szövetség belső életében, és politikájának, eszméinek első számú népszerűsítője, a magyar–ruszin megértés híve. „A cseh uralom alatt számos zaklatásban volt része, több ízben házkutatást tartottak nála, lapját elkobozták, számos sajtópert indítottak ellene, állandó megfigyelés alatt állott, elítélték.” A Duchnovics, a Verhovina és más ruszin művelődési egyesületek vezetőségi tagja, a Ruszj Sport Klub (S. K. R / III. K. P.) főtitkára, a Kárpátorosz Újságírók Szövetségének titkára.

Kárpátalja hegyvidéki területének a Magyar Királyi Honvédség által 1939. március 15–17-én történt felszabadítása után hívták be a Magyar Országgyűlés Képviselőházába. A törvényhozásban június 30-án foglalta el a helyét, amikor a Közigazgatási, illetve a Naplóbíráló bizottság tagjává választották, mely tisztségeit 1940. október 22-éig töltötte be. Az utóbbi időponttól 1942. március 12-éig a Gazdasági, majd ekkortól a Könyvtári és Múzeumi testületben is tevékenykedett 1944. november 6-ig, amikor ismét a bizottság tagja lett. Közben, 1939. szeptember 19. és 1942. március 11. között a képviselőház egyik jegyzője, miközben 1940. október 21-én ismét megválasztották a tisztségre.

A képviselőházban öt alkalommal szólalt fel. Az 1941. február 12-én lezajlott 178. tanácskozáson, napirend előtti felszólalásában a kárpátaljai államhűségi igazolások „terén észlelt visszasságok” tárgyában intézett kérdéseket Teleki Pál miniszterelnökhöz. Az 1941. november 12-én tartott 217. ülésen az 1942. évi állami költségvetési törvényjavaslat tárgyalásakor a belügyi tárcához tartozó fejezet vitájában fejtette ki álláspontját. Az 1941. december 5-én lezajlott 232. tanácskozáson az 1942. évi állami költségvetési törvénytervezet általános vitájában vett részt. Az 1942. november 10-én tartott 303. ülésen az 1943. évi állami költségvetési törvényjavaslat belügyi, az 1943. november 22-én lezajlott 341. tanácskozáson az 1944. évi állami költségvetési törvénytervezet iparügyi tárcához kapcsolódó részéhez szólott hozzá.

A képviselőházban vitéz Zerinváry Szilárd, a Mentelmi bizottság előadója 1943. december 17-én jelentette be, hogy a testület nem szavazta meg Spák Iván mentelmi jogának a felfüggesztését. Az utóbbit a Máramarosi Közigazgatási Kirendeltség tisztí ügyésze kérte, mert Spák ellen légoltalmi

kihágás miatt büntetőeljárást indított. A bizottság szerint a tényállás hiányos volt, emiatt a kérelmet az országgyűlési képviselő elleni zaklatásnak minősítette.

Spák Iván a képviselői megbízatása idején is szerkesztője volt a Bródy András által 1940. szeptember első napjától 1944 júniusáig (?) Ungváron kiadott *Ruszszoje Szlovo* (Русское Слово, Orosz /Ruszin/ Szó) című hetilapnak. Spák 1944 nyarán, a Kárpátaljai Ruszinok Autonóm Népi Egység Pártjának egyik alapító tagja. A szovjet Vörös Hadsereg közeledtére ő sem hagyta el Kárpátalját, amelynek 1944 októberében történt szovjet katonai megszállása után a belügyi hatóságok letartóztatták, és később bevonták a Bródy András és társai ellen indított perbe. Az NKVD november 22-én nyitotta meg Spák János (helyesen: Iván) (Шпак, Иван Георгиевич / Spak, Ivan Georgijevics) vizsgálati ügyiratát (I. kötet), amelyet 1945. november 3-án zárt le. A II. és a III. kötet anyaga szintén az előbbi időszakban készült a kihallgatások alkalmával, a 368. számú ügyirata (4. rész) viszont az 1946. április 12. és december 12. közötti további vizsgálati, illetve peranyagait tartalmazza. Közben „Horthy-fasiszta bérenc, vatikáni ügynök és amerikai kém” koholt vádakkal 1946. május 26-án, Ungváron Spák Ivánt a Kárpátaljai Területi Népbíróság tízévi kényszerszolgálatra ítélte, majd elhurcolták valamelyik távoli gulágra. Spák Iván felesége, Gebé Aliz – aki Gebé Péter (1864–1931) munkácsi görög katolikus püspök családjából származott –, ifj. Bródy András visszaemlékezése szerint, a férje elítélése után a két fiukkal együtt áttelepült Magyarországra.

A napjainkban már közismert iszonyú körülmények között töltötte le büntetését Spák Iván, és 1955-ben szabadult. Nem Kárpátaljára tért vissza, hanem hosszas szovjetunióbeli megalázó kérelmezés és hatósági ügyintézkést követően, feltehetően 1956 első napjaiban érkezhetett Magyarországra a Budapestben élő családjához. Természetesen továbbra is rendőrségi felügyelet alá került/maradt. A Belügyminisztériumban „Szovjetunióból átvett hadifoglyok ügye” cím alatt Spák Ivánnak is vizsgálati dossziét nyitottak, melynek címdoldalán a következő olvasható: „a nyomozás kezdete: 1956. január 12.”

Rendőrségi kihallgatásai és a nyomozás befejezése után öt nappal, január 17-én zárták le az ún. „Törzslap fotó”-ját, amelyről néhány eddig nem ismert adatot idézünk. Iskolai végzettsége: főiskola. Foglalkozása: tisztviselő. Munkahelye: nincs. Munkakönyve: nincs. Munkaviszony kezdete: (kihúзва). Házastársa: Gebé Aliz. Születési helye, ideje: 1911. december 4.

Foglalkozása: tanárnő. Házasságkötés: Ungvár, 1933. december 23. Spák Iván ekkori állandó lakása: Budapest, I. kerület Alagút u. 1. szám. A törzslap szerint nem teljesített katonai szolgálatot, Ungváron történt fentebbi büntetése és kényszerszolgálatba való hurcolása után mégis hadifogolyként tartották számon.

Spák Iván rendőrségi felügyeletét feltehetően az 1960-as évek valamelyikén szüntethették meg, mert 1967. április 7-én a Belügyminisztérium ORFK Bűnügyi Nyilvántartó Osztályának nyilvántartásában már nem szerepelt. Valószínűleg hatósági erkölcsi bizonyítványt kérelmezhetett, amelyet már meg is kaphatott. A kárpátaljai és az egyetemes magyarság vértanúja, Bródy András országgyűlési képviselő fiának, ifjabb Bródy Andrásnak visszaemlékezése szerint az 1970-es évek elején találkozott Spák Ivánnal Budapesten az Alagút utcai lakásában. „Súlyosan beteg, rokkant öregembert ismertem meg, aki testileg ugyan egy roncs volt, de briliáns szellemét haláláig megőrizte.”

A rendőrségi vizsgálati dosszié tartalmazza a Budapest XII. kerületi Anyakönyvi Hivatal 3249/76. számú okiratát, amely szerint Spák Iván 1976. október 4-én hunyt el, 76 éves korában. Több hajdani kárpátaljai képviselőtársával együtt személyét a Szovjetunió fennállásának utolsó évében, 1991-ben rehabilitálták.

Irod. Ukrán Állambiztonsági Szolgálat ungvári levéltári anyagai. Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Ungvár. Fond 2558. Ügyirat: 359. sz., II. köt. 360. sz., III. köt. 361. sz., (4. rész.) 368. sz. (Császár I., 2015. 191. old.); Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 3.1.9.V-129282. és 3.1.9.V-129282./a sz. vizsgálati dossziék., BM. ORFK Bűnügyi nyilvántartó, III/2.C. 549/94. sz.; Életrajza: Compass, 1919–1939. [1939.] 667–668. old.; Országgyűl. Almanach, 1940. 307. old.; Kereszt. Magyar Közél. Alman. II. köt. 1940. 947. old.; Felvidéki mártírok, [1940.] 528–529. old.; Képviselőházi jegyző, Felsőházi Napló, 1939–1944. II. köt. 1942. 6. old.; Horváth L., 2002. 177. old.; Igazolási visszasságok. Képviselőházi Napló 1939–1944. IX. köt. 1941. 136., 188., 325–326. old., Mentelmi ügye. Uo., 203. old., Hadiözvegyek. Uo., X. köt. 1941. 210., 265., 406., 438. old., XI. köt. 1941. 78., 143., 344., 403. old., Az 1942. évi költségvetésről. Uo. XI. köt. 1941. 109–112. old., A költségvetés folytatólágos tárgyalásáról. XII. köt. 1942. 445–451. old., Az 1943. évi költségvetésről. XV. köt. 1942. 176–178. old., Mentelmi ügy. Uo. XIX. köt. 1944. 214. old.; Magyaro. Tiszti Címtára, 1940. 17. old.; Bölöny J. I. köt. 47. old.; Dupka Gy., 1999. 97. old., Реабілітовані історією,

2003. 762. old.; Botlik J., II. köt. 2005. 32., 125.–126., 225., 299–300. old.; Rózsás J., 2008. 401. old., valamint ifjabb Bródy András (Budapest) és dr. Dupka György (Ungvár) Gulág-kutató személyes közlései.

R. Vozáry Aladár

(egyes forrásokban: Rövid Vozáry Aladár)

lapszerkesztő, kormányfőtanácsos, nyugalmazott tanügyi tanácsos.

Munkács megyei jogú város, ekkor Bereg és Ugocsa k. e. e. vm.

Munkácson 1895. július 4-én született, középiskolát is itt végezte, 1913-ban érettségizett. Ezután az Eötvös József Kollégium tagjaként a budapesti tudományegyetem bölcsészkarának matematika-fizika szakán tanult, ahol 1915 márciusában tanári alapvizsgát tett. Ekkor besorozták katonai szolgálatra, a közös császári és királyi 15., majd a 26. tábori vadász-zászlóalj kötelékében összesen 27 hónapig a szerb, az olasz és az orosz arcvonalon küzdött. Egy ún. üldöző-különítménynek 1917-ben volt a helyettes parancsnoka. Vitézségért több alkalommal kitüntették, tartalékos hadnagyként szerelt le. A világháború végén Korompa nagyközségben (Szepes vm.), majd a járási székhely Bártfa városában (Sáros vm.), valamint a vármegye északi részén tevékenykedő karhatalmi különítmény parancsnoka. Egysége 1918. november első napján Felső-Sárosban sikeresen leverte a forradalmi megmozdulásokat.

Vozáry 1919 januárjában egyik szervezője volt a Kárpátok túloldaláról, Galíciából betört és vasúton Ungvár közeléig, Csap községig jutott ukrán csapatok kiűzésének, s eközben szülővárosából, Munkácsról történő kiverésének is. Februártól Budapesten folytatta egyetemi tanulmányait, de édesapja a közeledő cseh és román csapatok előrenyomulása miatt hazahívta. A Ruzska-Krajnai Kormányzóság 1919 májusában, Munkácson kinevezte az állami főgimnázium és kereskedelmi akadémia tanárának. Állásából azonban szeptemberben a Kárpátalját megszállt csehszlovák hatóságok a magyarsága miatt elbocsátották. Ezzel egyidőben felszámolták a munkácsi magyar iskolákat. Vozáry ekkor titokban megszervezte, és 1921-ig vezette a munkácsi magyar gimnáziumi oktatást.

Közben már 1919 augusztusától irányította a munkácsi magyarságot a cseh hatóságokkal szembeni ellenállásban, és szerkesztette a *Kárpáti Futár*, majd a *Munkács* című hetilapokat. Már ekkor bekapcsolódott a szervezkedő kisebbségi politikai életbe. A kárpátaljai magyar szervezetek – a keresztényszocialista párt, a kisgazdapárt és magyar jogpárt – 1920. november 30-án,

Ungváron létrehozták a Ruszinszkói Magyar Pártszövetséget, amelynek munkácsi körzeti ügyvezetője lett, és tagja a kerületi (kárpátaljai), valamint az országos vezetőségeknek. A kisebbségi magyarság érdekeinek a védelme mellett kiálló írásait az előbbi szövetség szolgálatába állította.

Napjainkig maradandó értékű forrás Vozáry Aladár lapja, az Őslakó, amelyet éveken át, kezdettől az újabb államfordulatig egyedül írt és szerkesztett. Az újságot 1926. március 6-án indította. Címoldalán, az elnevezés mellett folyamatosan az alábbi szöveg volt olvasható: „Az Őslakó Podk.[arpatská] Rus [tudniillik Kárpátalja] magyarjku őslakossága jogainak, érdekeinek harcosa és szószólója. Tiszteli mindenki meggyőződését, nemzeti és vallásos érzését. Hirdeti a nemzetek, felekezetek, társadalmi osztályok közötti megértés és béke szükségességét, de vétót kiált az igazságtalanságnak és elnyomásnak, hangot ad az elnyomottaknak és igazságtalanságot szenvedettek jajjainak.” Kisebbségi „vétóírt” a csehszlovák belügyi szervek az Őslakót gyakran elkobozták. Vozáry eközben kitűnő szervező és kiváló szónok, ezért hamarosan a magyarság legismertebb személyiségévé vált. A hatóságok állandó megfigyelés alatt tartották, üldözték. Őt alkalommal tartóztatták le, vetették vizsgálati fogságba, majd perbe fogták. Mint kiváló tollú újságíró hangadója és irányítója volt a kárpátaljai magyarság törekvéseinek. Az Őslakóban megjelent cikkei gyakran keltettek országos visszhangot.

Vozáry Aladárt az ún. rendtörvény alapján, 1934 februárjában koholt vádakkal (Magyarországnak történt kémkedésért és hazaárulásért) Ungváron nyolc hónapi vizsgálati fogság után tíz havi börtönre ítélték. A további elzárástól az mentette meg, hogy az 1935. évi választásokon Munkács lakossága képviselői megbízatással ruházta fel, és bekerült Kárpátalja tartománygyűlésébe. Itt igen éles harcot vívott a magyarság kisebbségi jogainak folyamatos hatósági csorbítása ellen. Mivel a kárpátaljai helyi törvényhozásban Vozáry ragaszkodott a magyar nyelv használatához, emiatt 1937. április első napján rendőrrel vezettetették ki a tartománygyűlés üléséről. Hosszú ideig tagja volt Munkács város képviselőtestületének is: két tanácskozáson 1929-ben, aztán 1938-ban a vita hevében cseh, illetve kommunista képviselők testileg bántalmazták.

Mindössze nyolc napig, 1938. szeptember 24. és november 3. között volt szabadlábon, mert a rendőrségi fogdában őrizték. Eközben október 23-án, Munkácson megszervezte annak a szélsőséges kárpátukrán hatalom-átvételi kísérletnek a megghiúsítását, amelyet a csehszlovák hatóságok ösztönöztek és támogattak. Megalakította és vezette a város magyar nemzetőrségét. Mun-

kács 1938. november 10-én történt felszabadulása után, hat héten keresztül a település miniszteri biztosaként működött. A cseh katonaság páncélosokkal és ágyúkkal 1939. január 6-án hajnalban orvtámadást intézett Munkács ellen, amelynek visszaverésében jelentős szerepe volt a Vozáry által korábban megszervezett nemzetőrségnek. A sikeres fegyvertény után az egységet átvette a Magyar Királyi Honvédség.

Vozáry Aladár felvidéki behívott törvényhozóként 1938. december 5-én foglalta el helyét a Magyar Országgyűlés Képviselőházában, két nap múlva (7-én) a Közoktatásügyi, illetve a Véderő bizottság tagjává választották. Horthy Miklós kormányzó 1939. január 21-én, R. Vozáry Aladár országgyűlési képviselőnek „a közélet terén szerzett kiváló érdemei elismeréséül a magyar királyi kormányfőtanácsosi címet” adományozott. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter márciusban Magyar Szent Koronához visszacsatolt felvidéki területen, az orvosok magaviseletének felülvizsgálatára Ungváron alakított igazoló-bizottság tagjává nevezte ki. Magyarország kormányzójának június 13-án kelt döntése: „A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére *Vozáry Aladár* munkácsi lakos, volt országgyűlési képviselőt a tanügyi fogalmazási személyzet tagjaira az 1935. évi VI. törvénycikk 11. §-ában előírt képesítés hiánya alól kegyelemből felmentem s őt a tanügyi fogalmazási személyzet létszámába tanügyi tanácsossá a VI. fizetési osztályba kinevezem.”

Az 1939. június 10-re összehívott új törvényhozásba Vozáry Aladárt is behívták, június 30-tól a Mentelmi, illetve a Pénzügyi bizottság tagja lett, az utóbbinak 1940. október 22-éig. Ezt követően az utóbbi időponttól az 56 tagú honvédelmi országos bizottság, valamint a Mentelmi tagjaként tevékenykedett 1944. november 6-áig. A képviselőházban öt alkalommal szólalt fel. Az 1939. november 29-én tartott 59. ülésen az 1939/40. évi számadási időszakra vonatkozó állami költségvetésről szóló törvényjavaslattal kapcsolatban fejtette ki a véleményét. Vozáry az 1939. december 12-én lezajlott 65. tanácskozáson a felvidéki és kárpátaljai területen megejtendő országgyűlési képviselőválasztásokról, az 1940. november 27-én tartott 161. ülésen az 1941. évi állami költségvetési törvényjavaslat vitájában szólalt fel. Az 1942. november 26-ai 315. tanácskozáson az 1943. évi állami költségvetés pénzügyminiszteri törvényjavaslatáról, az 1943. december első napján tartott 348. ülésen az 1944. évi állami költségvetésről szóló törvénytervezetről közölte álláspontját.

Vozáry Aladár az 1939. évi felvidéki címtár szerint a Kárpátaljai Kormányzói Biztosság munkácsi székhelyű Beregi Közigazgatási Kirendeltségé-

nek tanügyi tanácsosa, Munkács város képviselőtestületének tagja, az Óslakó című politikai és társadalmi hetilap tulajdonosa és szerkesztője. Emellett 1943-ban az Egyesült Felsőmagyarországi Hitelbank és Kassai Takarékpénztár Rt. egyik munkácsi fiókigazgatója. Továbbra is széleskörű társadalmi és irodalmi tevékenységet fejtett ki. A Magyar Revíziós Liga elnöki tanácsának tagja, a Magyar Nemzeti Szövetség alelnöke. Horthy Miklós kormányzó 1940. március 16-án „a visszacsatolt felvidéki területeken idegen uralom alatt a nemzet érdekében teljesített áldozatkész munkásságáért” a Magyar Érdemrend tiszti keresztjével tüntette ki.

Az országgyűlésben a felvidéki képviselők csoportjából később Vozáry a kormányzó erő, a Magyar Élet Pártja soraiba ült át. A képviselőházban 1942. november végén azt hangsúlyozta: „Jogokat kell adni nemzetiségeknek, de azokat mindenkor egyensúlyba [szükséges] hozni a magyar állam érdekeivel és biztonságával. Józsátság, türelmesség és barátság a legfőbb kellékek a nemzetiségi politikában.” A kárpátaljai zsidóság deportálásakor, 1944 tavaszán az izraelita származású feleségét meg tudta menteni, de a rokonságot – köztük özvegy, idős anyósát Munkácsról – elhurcolták. Mindezt részletesen megörökítette az *Így történt!* című fő művében, amelyet mint az események krónikáját, és Vozáry Aladár személyét egyébként több alkalommal megemlégették az Endre László, Baky László és Jaross Andor ellen lefolytatott népbírósági perben.

A Kárpátalját 1944. október végére (Csap nagyközség kivételével) megszálló szovjet Vörös Hadsereg elől Vozáry Aladár Budapestre menekült. A nyilasuralom idején nem vett részt a politikai életben. Később a budapesti Andrassy út 60. szám alatti Államvédelmi Osztályon 1946-ban rendőrségi kihallgatásokon esett át. Az 1950-es években már tartósan beteg volt. A gyászjelentését előre megfogalmazva halt meg, búcsúsoraiban a menekülésére is utalt.: „Életem munkarésze egy régi, őszi alkonyba hajló délutánon tulajdonképpen már befejeződött.”

R. Vozáry Aladár 1959. november 30-án, Budapesten hunyt el 64 éves korában.

Fő művei. *Elszállt a turul.* Budapest, 1930. Studium Kiadó, 156. old. (Terjesztését Csehszlovákiában betiltották.); *Feltámadás Keleten.* (Munkács, 1938. november 2. és 3.) In. *Felvidéki mártírok és hősök Aranykönyve.* Felvidéki irodalmi emlékkönyv. Kiadja a Felvidéki Mártírok és Hősök Aranykönyve Szerkesztőbizottsága. Budapest, 1940. 419–424. old.; *Munkács.* Kiad. Officina Nyomda és Kiadóvállalat. Budapest, 1943. 60 old. (Officina Képeskönyvek, 55.); *Így történt! Naplóm.* 1944. március 19. – 1945. janu-

ár 18. Budapest, 1945. Halász Pál Könyvkiadóvállalat, 160 old. – R. Vozáry Aladár irodalmi hagyatéka és felesége visszaemlékezése a budapesti Ráday Levéltárban található.

Irod. Ráday Levéltár: C/150 fond. Vozáry Aladár iratai.; Magyar Nemzeti Levéltár OL. K 28., 59. tét., 1939–P–15 069. sz. Munkácsi orvttamadás. Életrajza: Compass, 1919–1939. [1939.] 741–742. old.; Országgyűlési Almanach, 1940. 367–368. old., Kereszt. Magyar Közél. Almanach, II. köt. 1940. 1176–1177. old., A Cseh/szlov. Magyar Irod. Lexikona, 1997. 298. old., II. köt. 2004. 460–461. old., Horváth L. 2002. 180–181. old.; Tartományi képviselő. Prágai Magyar Hírlap, 1935. máj. 28., 1. old.; Kormányfőtanácsos. Budapesti Közlöny, 1939. február 2. (27. sz.), 1. old.; Igazoló bizottság. Uo., 1939. márc. 22. (66. sz.), 1. old., Tanügyi tanácsos. Uo., 1939. jún. 17. (135. sz.), 1. old.; A visszacsat. Felvidék és Ruténföld Címtára, 1939. 231., 240. old.; Magyar Érdemrend. Budapesti Közlöny, 1940. márc. 24. (66. sz.), 1. old.; Magyaró. Tiszti Címtára, 1940. 17. old.; A nemzetiségi politika. Kárpáti Híradó, 1942. nov. 27. (269. sz.), 1. old.; Banki fiókigazgató. Kompas 1943–1944. 487. old.; Anyósa deportálása. Mester M., 2012. 568., 788. old.; Az Endre–Baky–Jaross per, 1994. 215., 440., 442., 470. old.; Angyal B., 2002. 339. old., valamint Nagy Edit (Ráday Levéltár, Budapest) személyes közlései.

A LAKOSSÁG TÖMEGES, ÍTÉLET NÉLKÜLI ELHURCOLÁSA TÖBB HULLÁMBAN SZABOLCS- SZATMÁR-BEREG MEGYE TERÜLETÉRŐL (1944. OKTÓBER–1945. JANUÁR)¹²³

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye hazánk mai területének az egyetlen megyéje, ahol a polgári lakosság tömeges, ítélet nélküli szovjetunióbeli kényszermunkára, vagyis a „málenkij robot”-ra való elhurcolásnak mindhárom típusára sor került.

Igaz, a tömeges elhurcolásoknak két alapvető indoka volt, a (rabszolga) munkaerőbeszerzés és a megtorlás,¹²⁴ mégis e két általános indok mellett a korabeli, revideált, 172 ezer km²-es, 14,7 milliós Magyarországról történt ítélet nélküli, tömeges civil elhurcolásoknál – a dokumentumok alapján – az elhurcoltakat háromféle indok, illetve parancs alapján vitték el és kétféle foglaltságban:

I. Hadifogolyként 1. hadifogolylétszám-kiegészítés

2. etnikai tisztogatás

II. Internáltként 3. német származás indokával való internálás

Az elhurcolások a különböző csoportok felsorolásának a sorrendjében történtek, de a foglaltság bár általában a fentieknek megfelelően alakult, mégis voltak, akik a fentiektől eltérő foglaltságba kerültek a szovjet felsőbb utasításoknak megfelelően vagy egyéb tényezők miatt.

¹²³ dr Bognár Zalán történész, a Károli Gáspár Református Egyetem Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék egyetemi docense. Elfoglaltsága miatt nem vett részt az emlékkonferencián, dolgozatát a konferencia-kötetbe utólag elküldte.

¹²⁴ Sztálin már az 1943. március 23-i Edennel, a brit külügyminiszterrel folytatott megbeszélésén leszögezte: „Magyarországot meg kell büntetni.” (Ránki György: 1944. március 19. Magyarország német megszállása. Budapest, 1978. 14.)

1. Hadifogolylétszám-kiegészítés

A hadifogolylétszám-kiegészítésnek kétféle indoka volt.

A) Az egyik, egy legfelsőbb szintű, központi utasítás, amelyben elrendelték, hogy minden férfit össze kell szedni és hadifogságba kell vinni, aki 1941-től bármennyi időre katona volt, függetlenül attól, hogy a Vörös Hadsereg odaérkezése előtt akár több évvel is leszerelték egészségügyi okokból. Azonban ezt a parancsot sokszor 18–50, vagy 14–50 éves férfiakra, fiúkra vonatkoztatva alkalmazták a Székelyföldtől Vas vármegyéig, 1944. szeptembertől 1945. május 30-ig!¹²⁵ (A parancsot a legkülönbözőbb módon, a legkülönbözőbb megtévesztéssel hajtották végre. Szombathelyen hirdetményben közölték, hogy a városban tartózkodó katonaviselt személyek jelentkezzenek karhatalmi szolgálatra az új, demokratikus hadseregbe. Másutt azt doboltatták ki, hogy aki kincstári ruházattal rendelkezik, annak azt le kell adnia. A felhívásnak eleget tevőket fegyveres őrök kísérték a legközelebbi hadifogoly-gyűjtőtáborba.) Többnyire főbelövés terhe mellett kellett a lakosoknak jelentkezniük, míg egyes helyeken a jelentkezés elmulasztása esetén a mulasztók családja elleni megtorló intézkedéseket is kilátásba helyeztek.

B) A másik, helyi szintű, szubjektív döntés volt. Ezeknél az elhurcolásoknál a szovjet magasabb egységek, a front- vagy a hadseregparancsnokok voltak a felelősek, akik a feletteseik által kitűzött hadművelati célok elérésének a sikertelenségét, illetve késését az ellenséges erőknek a vártnál magasabb létszámával magyarázták. Mivel ez nem volt igaz, a hiányzó fogoly mennyiséget a lakosság köréből pótolták. Ilyen fogolygyűjtések történtek például az elhúzódó tordai, a hadművelati kudarccal végződő tiszántúli páncélos és az elhúzódó budapesti csata következtében.

A mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről történt első elhurcolásokra is hadifogolylétszám-kiegészítés miatt került sor, részben a központi utasítás keretében, de főként a szovjetek számára hadművelati kudarccal végződő tiszántúli – más elnevezés szerint alföldi – páncélos csata nyírségi szakaszával kapcsolatban, amely 1944. október 20. és 28. között zajlott le.¹²⁶

Az történt ugyanis, hogy Malinovszkij marsall, a 2. Ukrán Front parancsnoka utasította Plijev tábornokot, hogy lovas-gépesített csoportjával október 21-éig érje el a Tiszát a Csap–Tokaj-vonalon, ahol találkoznia kellett volna a 4. Ukrán Fronttal, s így elvágták volna az Észak-Erdélyben harcoló 2. ma-

¹²⁵ Bővebben erről lásd Bognár Zsolt: (Hadi)fogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által megszállt Magyarországon 1944–1946. Gúlagutatók Nemzetközi Társasága-Kairosz Kiadó, Budapest, 2017.

¹²⁶ A páncéloscsata nyírségi szakaszának harctevékenységeiről bővebben lásd: Számvéber Norbert: Az alföldi páncéloscsata. Harcok a Tiszántúlon, 1944 október. Püldo Kiadó, h. n. 2007. 143–170. o.

gyar és 8. német hadsereg visszavonulásának az útját. Ezáltal bekerítették és felmorzsolhatták volna az Észak-Erdélyben harcoló 2. magyar és 8. német hadsereget.

A parancsot a tábornoknak nem sikerült végrehajtania. Bár Nyíregyházát október 21-én elfoglalták csapatai, de onnan a német–magyar erők – amelyek jelentős része Hajdúnánás felől támadott – nem sokkal később kiverték. A lakosság bár szeretett volna túljutni a háborún, mégis a Nyíregyházán és környékén történt szovjet kegyetlenkedések miatt felszabadítóként fogadta a főként német alakulatokból álló csapatokat. „Az utcán rengeteg ember, csaknem mindegyik sír, ölelik, csókolják a német katonákat. A meghatottságtól alig tudok írni. Meglett emberek, felnőtt férfiak, asszonyok, lányok könnyekkel a szemükben a felszabadultság néma meghatottságával. Köszöntik az előregördülő páncélkocsikat és autókat. A gyalogosok, autók, páncélosok mind-mind fel vannak virágozva. Nem tudom, honnan került elő ilyen hirtelen ennyi őszirózsza” – írta az egyik nyíregyházi lakos a naplójában.¹²⁷ A német 96. gyaloghadosztály és a 3. hegyihadosztály jegyzőkönyveiből kiderül, hogy „a Plijev-csoport katonái néhány nap alatt megerőszakolások, kivégzések és rablások sorozatát követték el”. Egy tábornok is részt vett a nők megbecstelenítésében, s „a legfiatalabb áldozatok nem voltak idősebbek hét-évesnél. Előfordult, hogy a férj vagy más civilek szeme láttára egymás után tíz-tizenöt katona erőszakolt meg egy nőt. Nagykállóban a kozákok az ottani elmeógyógyintézet összes ápolóját megerőszakolták.” A településeket visszafoglaló német és magyar katonáknak erős fegyveres kíséretet kellett adniuk a szovjet hadifoglyok mellé, hogy megakadályozzák, hogy a feldühödött lakosság agyonverje őket.¹²⁸ Nyíregyházát a szovjet csapatok csak 10 nappal később, október 31-én tudták visszafoglalni. Így az Észak-Erdélyben harcoló 2. magyar és 8. német hadsereget nem sikerült bekeríteni és megsemmisíteni, hanem azoknak sikerült a bezárulóban lévő gyűrűből kimenekülniük. Ezért is nevezi a tiszántúli páncélos csatát a német szakirodalom Abwehrrsieg-nek, vagyis elhárító győzelemnek.

A kései visszafoglalás, illetve a hadműveleti kudarc árát a helyi lakossággal fiztették meg. Plijev tábornok a kudarcát a valóságosnál nagyobb ellenséges katonai erővel magyarázta, s hogy ezt alátámassza, az elfogott hadifoglyok létszámát a Nyíregyházán és a környékbeli településeken összeszedett polgári

¹²⁷ Egy Valent nevű nyíregyházi lakos naplóját idézi Számvéber Norbert: Páncélosok a Tiszántúlon. Az alföldi páncéloscsata 1944 októberében. Budapest, 2002., 320. o.

¹²⁸ Ungváry Krisztián: A magyar honvédség a második világháborúban. Budapest, 2004. 339–340. o.

lakosokkal egészítette ki. Nyíregyházáról mintegy 2300 embert hurcoltak el többnyire otthonaikból,¹²⁹ köztük több mint 255 vasutast is, akik a megrongálódott vasúti pályatest helyreállítására mentek.¹³⁰

Azonban a megyében az első tömeges elhurcolások már korábban, október végén elkezdődtek. Az első elhurcolás – a kutatások mai állása szerint – Nyírmihálydiból és Kisvárdáról történt október 26-án, majd 28-án Nyírgelséről és Nyírmihálydiból ismét.¹³¹ Nyírmihálydiből 98, Kisvárdáról 31, míg Nyírgelséről 8 főt vittek el.¹³² Október 31-én az utóbbi két község szomszédságában lévő Encsencsről vittek el embereket.¹³³ Érdekes módon Kisvárdáról még kétszer hurcoltak el „kis munkára”, hadifogolylétszám-kiegészítésként férfiakat, november 27-én és december 13-án.¹³⁴ Kisvárdán a novemberi elhurcoláskor „házról házra járva a vörös csendőrség [sic!] tagjai minden erős fizikumú férfit a községben egy gyűjtőhelyre azzal állítottak elő, hogy Nyíregyháza városába közmunkára elviszik és 5 hét letelte után hazaengedik” – olvasható a Külügyminisztériumhoz írt egyik kérelemben.¹³⁵

Nyíregyházáról november 2-án egyeseket a falragaszokon kihelyezett, közmunkára felszólító felhívások által szedtek össze, míg másokat az utcákon, tereken fogtak el és terelték őket a kisebb körzeti gyűjtőhelyekre, mint például a Népkertbe, a városháza elé vagy a Friedmann-telepen egy fűszerüzlet udvarába. Voltak, akiket a műhelyéből, az üzletéből vittek el, azonban az emberek nagy részét a lakásukból vitték el „kiskabátban »málenkij robot«-ra.”¹³⁶ A Nyíregyházáról elhurcoltak egy részének a nevét megőrző névjegyzék szerint, amelyet a Külügyminisztériumba terjesztettek fel, 135 személy nem nyíregyházi volt, hanem csak éppen ezen a november 2-án a városban volt. Ez a 135 személy a környező településekről való volt, sőt köztük meglepő módon 14 nő is szerepel. 4 fő távolabbi lakhelyű volt, míg 26-an tiszaberceliek, 25-en kemecseiek, 17-en orosiak és 14-en demecseriek voltak.¹³⁷

¹²⁹ Fazekas Árpád: Elhurcoltak Nyíregyháza, 1944–1948. Határ-Szél Kft., Nyíregyháza, 1989., 16. o.

¹³⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-J-1-q Külügyminisztérium (KÜM) Hadifogoly Osztály (HDF. O.) 27.469/pol. – 1945 és MNL OL XIX-J-1-q KÜM 25.084/pol. – 1945.

¹³¹ Emlékeztül. A málenkij robotra elhurcolt beregiek, szabolcsiak és szatmáriak névsora (Szerk.: Galambos Sándor – Kujbusné Mecsei Éva) Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára, Nyíregyháza, 2017. 105., 256., 260. o.

¹³² Emlékeztül... 439-440. o.

¹³³ Ilyés Gábor: A málenkij robot emlékezete a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken felállított emléklek tükrében. Szabolcs-Szatmár-Bereg Szemle 2017/1. 38. o.

¹³⁴ Emlékeztül... 105. o.

¹³⁵ MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 25.875/pol. – 1945.

¹³⁶ Fazekas Árpád: Elhurcoltak... 9., 15. o.

¹³⁷ Fazekas Árpád: Elhurcoltak... 39. o.

Az összeszedett embereknek tolmácsok útján azt hazudták, hogy csak néhány napos munkára mennek nem is messzire, majd utána mindenki kap a szovjet parancsnoktól dokumentet, amivel aztán szabadon közlekedhetnek. Ezért aztán nem is nagyon próbálkoztak szökéssel.¹³⁸

Nemcsak Nyíregyházáról, hanem a megye több településéről is vitték az embereket, mint például Nyírpazonyból, Demecserből, Gégényből, Kölcseről vagy Kálmánházáról.¹³⁹ Kálmánháza Nyíregyháza és Hajdúnánás között található, s vélhetőleg a hajdúnánási (Hajdú-Bihar megyei) elhurcolásokhoz kapcsolódóan történtek az elhurcolások. Ugyanis Hajdúnánás felől érkeztek a német-magyar alakulatok, amelyek kiszorították Nyíregyházáról a szovjet csapatokat. Nyilvánvalóan ezért érte a megtorlás Hajdúnánást, ahonnan november 2-ról 3-ra virradó éjszakán, illetve a hajnali órákban rángatták ki az ágyukból a férfilakosságot,¹⁴⁰ 630 főt és hurcolták el őket a debreceni hadifogolytáborba, ahonnan a betegek és az öregek egy részét hazaengedték, és „kb. 340 főt elszállítottak Fochsányba.”¹⁴¹ Hajdúböszörményből is tömegesen hajtották el nemcsak a férfiakat, hanem a 16–17, sőt még a 13 éves fiúkat is „puskával, kit a házból, kit az udvarról egy szál ruhában, élelem nélkül, úgy ahogy éppen voltak” – emlékszik vissza özvegy Kéký Gyuláné, akinek férjét és 17 éves fiát hurcolták el. 15 éves fia is csak nővére bátorságának és kitartó ragaszkodásának köszönhette otthon maradását, ahogy elmondta: „...úgy szorította sírva, jajgatva magához, hiába cibálták, rángatták, el nem engedte a keze közül. Addig-addig mondogatta, mutogatta, hogy milyen kicsi még, hogy végül is elálltak a szándékuktól. Nem tudtuk, hová vitték őket, mert annyit mondtak: »kicsi robot, kicsi robot«.”¹⁴²

A következő összeszedések a Nyíregyháza–Vásárosnamény útvonalon fekvő településekről – Baktalórántházáról, Nyírmadáról és Ilkről – történt november 12-én és 13-án, igaz, ezekről a településekről csak néhány embert

¹³⁸ Uo. 16. o.

¹³⁹ Elhurcolva – távol a hazától. Szovjet fogságban raboskodott és ott meghalt magyarok adatbázisa és tárgyi emlékeik 1941-1955. (Szerk.: Kincses Katalin Mária) Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2017. CD melléklet. Lista a Szovjetunió GUPVI lágereiben és a hozzájuk tartozó kórházakban meghalt és regisztrált személyekről; Emlékeztetül... 38-440. o.

¹⁴⁰ MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDE O. 25.035/pol. – 1945.

¹⁴¹ 13. és a 113. dokumentum. In: „Törvényes” megszállás. Szovjet csapatok Magyarországon 1944-1947 között. (Szerk.: L. Balogh Béni) Budapest, 2015. 109., 285. o.

¹⁴² Interjú özv. Kéký Gyulánéval. In: Szébeni Ilona: Merre van a magyar hazám?... Kényszermunkán a Szovjetunióban 1944–1949. Debrecen, 1991., 16–17. o.; Idézi: Szemelvények a Gulágok memoárirodalmából. Ártatlan magyar és német áldozatok sorsa a Gulágokon és a „malenkij robot” táborokban. (Összeáll. és szerk.: Zsiros Sándor, bev.: Bognár Zalán.) Miskolc, 2012., 11. o.

szedtek össze mai ismereteink szerint.¹⁴³ Tehát vélhetőleg őket a központi és nem a helyi parancs, vagyis a hadműveleti kudarccs miatt szedték össze.

A hadifogolylétszám-kiegészítésként fogságba vetett civileket a debreceni Pavilon laktanyából kialakított hadifogoly-gyűjtőtáboron keresztül vitték ki a Szovjetunióba. Többségüket mintegy kétheti gyűjtőtábori fogság után, november 19-én vagonírozták be a megye más településeiről összeszedettekkel együtt a Szovjetunió, pontosabban a romániai Foksányban lévő átmeneti-elosztó hadifogolytábor felé menő szerelvénybe, amelyen mintegy háromezren voltak.¹⁴⁴

2. Etnikai tisztogatás

Nyíregyháza és környéke után Szabolcs-Szatmár-Bereg megye keleti, északkeleti részéből, elsősorban Csonka-Bereg megyéből vitték el a legtöbb férfit szovjetunióbeli kényszermunkára. A csonka-beregiek tömeges elhurcolása az egész Kárpátalját érintő, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa által 1944. november 12-én kiadott 0036-os parancs alapján történt elhurcolásokkal függ össze, s úgy tűnik, hogy a Csonka-Beregtől északra és délre történt elhurcolásoknak egy része is.

Az eddigi kutatások szerint a második világháborús Magyarország területén a „málenkij robot” keretében a legnagyobb mértékű etnikai tisztogatásra a Magyarországhoz 1939 márciusában – Csehszlovákia első felbomlásakor – visszacsatolt Kárpátalján és a vele szomszédos területeken: Kelet-Szlovákiában,¹⁴⁵ a Romániához csatolt Máramarosban és Csonka-Beregben került sor annak érdekében, hogy Kárpátaljának, valamint az ezekkel a területekkel kiegészített részeknek a Szovjetunióhoz való csatolása zökkenőmentesen történjen. Ugyanis ezeket a területeket is, Kárpátalja részeként Szovjet-Ukrajnához akarták csatolni, amire Magyarország és Románia¹⁴⁶ vonatkozásában kísérletet is tettek.

Ennek előkészítéseként került sor Kárpátalja és az ahhoz hozzátartozó kivánt Csonka-Bereg magyar és német férfi lakosságának az 1944. november 18-ától kezdődő elhurcolására, s így az ottani lakosság megfélemlítésé-

¹⁴³ Emlékeztül... 9., 86., 257. o.

¹⁴⁴ Fazekas Árpád: Elhurcoltak... 18-19. o.

¹⁴⁵ Erről bővebben lásd: Dobos Ferenc: Magyarok a történelem senkiföldjén. „Málenkij robot” a kelet-szlovákiai Bodrogközben és Ung-vidéken. Regio, 1992/4. 110-129.

¹⁴⁶ A románához csatolt Máramarosnak Szovjet-Ukrajnához csatolásáról lásd: Dupka György: A mi golgotánk. A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946). Ungvár–Budapest, 2012. 65-68. o.

re, hogy a Munkácsra 1944. november 26-ára, a szovjetek által kiválogatott emberekből összehívott „Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa” ellenakcióktól biztosítottan, nyugodt körülmények között kimondhassa a területnek „Szovjet-Ukrajnához” való csatlakozását. Ezzel a Szovjetunióknak sikerült elérnie, hogy a külvilág felé úgy tűnjék, hogy Kárpátalja lakossága önként kívánt csatlakozni az egészen más történelmi, vallási, kulturális és etnikai sajátosságokkal bíró „Szovjet-Ukrajnához”. Így, az úgymond „népakarattal” engedve a nyugati szövetségesek sem emelhettek kifogást e területnek a Szovjetunióhoz csatlakozása ellen.

Ugyanis a Szovjetunió a csehszlovák vezetőkkel kötött szerződés ellenére nem akarta Csehszlovákiának visszaadni Kárpátalját, hanem annak annektálását tűzte ki célul. Ebben a szovjet birodalmi politika játszott az alapvető szerepet, ugyanis a Szovjetunió számára stratégiai fontosságú volt az Északkeleti-Kárpátok megszerzése, s ezzel hídfő létesítése a Kárpát-medence felé. Hiszen a Vörös Hadseregnek július végétől – az Északkeleti-Kárpátokhoz való érkezésétől 3 hónappal volt szüksége elfoglalni ezt a területet. S csak azért nem tartott ez hosszabb ideig, mert Románia átállása következtében az Északkeleti-Kárpátokat védő erők hátában megjelenő 2. Ukrán Front alakulatai idő előtti visszavonulásra készítették az itt védekező magyar-német alakulatokat.¹⁴⁷ (A terület stratégiai jelentőségét bizonyította 1956 és 1968 is, hiszen mindkét esetben Kárpátaljáról indultak a szovjet harcok, illetve szocialista-rendszerellenes felkelések leverésére.)

E terület megszerzésének előkészítéseként az – elsősorban magyar és német – lakosság megfélemlítésére, az esetleges ellenakciók elkerülése érdekében Kárpátaljáról deportálták a magyar és német férfiakat. Ennek végrehajtására adta ki a Kárpátalját megszálló 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa 1944. november 12-én a 0036-os, (Szigorúan titkos!) parancsát. E szerint: „Egész sor településen német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek laknak, akiket ugyanúgy, mint az ellenség katonáit, le kell tartóztatni és hadifogolytáborba kell irányítani.”¹⁴⁸ Tehát az elhurcolt civileket a hadifoglyok közé számították.

¹⁴⁷ A Kárpátalján, illetve az Északkeleti-Kárpátok előterében lezajlott harcokról bővebben lásd: Szabó József János: Az Árpád-vonal. A Magyar Királyi Honvédség védelmi rendszere a Keleti-Kárpátokban. Budapest, 2002., valamint Szabó Péter - Számvéber Norbert: A keleti hadszíntér és Magyarország 1943-1945. Püldo Kiadó, h. n., é. n. 68-72. o.

¹⁴⁸ Dupka György – Alekszej Korszun: A „malenykij robot” dokumentumokban. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1997. 72-73. o.

A parancs végrehajtását az NKVD-re bízták. A városok lakossága a parancsról a november 13-i dátummal ellátott a „Várospancsnokság 2. számú parancsa” felzetű falragaszokról értesült. Ebben azt hazudták, hogy csak igazoltatás végett kell megjelennie a 18–50 év közötti férfi lakosoknak a megadott parancsnokságokon. Így a parancsnak eleget tevők felkészületlenül, csak kiskabátban, megfelelő ruházat, élelem, evőeszközök és evőedények nélkül kerültek a hadifogság embertpróbáló, sanyarú körülményei közé, ami miatt nagyon nagy volt köztük a halálozási arány. Ugyanakkor a falvakban 3 napi munka ürügyén vitték el a 17–76 év közötti¹⁴⁹ fiúkat és férfiakat. Kárpátjáról mintegy 30 ezer civil embert hurcoltak el szovjet fogságba.¹⁵⁰

A csonka-beregiek elhurcolásának a története egyértelműen szorosan összekapcsolódik a határon túl élő kárpátaljai nemzettársaikkal. Ugyanis – ahogy már említettem – ezt a területet is a Szovjetunióhoz, pontosabban szovjet Ukrajnához akarták csatolni, ahogy ezt Kárpátalja esetében meg is tették. Csonka-Bereg, tehát a Tisza és a trianoni határ közti terület elcsatolására ukrán milicisták – valószínűleg valamilyen szintű szovjet jóváhagyással – tettek kísérletet 1945. augusztus 16-án, amikor is fegyveresen átlépve az 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezményben meghatározott trianoni határt, lefegyverezték a magyar határőrséget és a helyi rendőrséget, és megszállták Csonka-Bereg területét, s a kommunista párt kivételével betiltották az összes többi pártot. Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök 1945. augusztus 17-én levélben kérte Vörös János honvédelmi minisztert, hogy a helyzet tisztázása érdekében a szükséges intézkedéseket tegtegye, egyben közölte vele, hogy ez ügyben a Magyarországon lévő szövetséges haderők főparancsnokához, s egyben a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnökéhez, Vorosilov marsallhoz fordult, de arról már sajnos nem ír, csak sejthető a levélből, hogy milyen eredménnyel. A miniszterelnök levelében a különböző főjegyzői és főispán helyettesi táviratokra hivatkozva a következőket közölte a honvédelmi miniszterrel: „...1945. évi augusztus hó 16-án délután ukrán csapatok tehergépkocsikon előrenyomulva megszállták Beregsurányt, majd Tarpa, Barabás, Csaroda, Tiszaszalkát. Ezen csapatok a határőrséget és rendőrséget lefegyverezték és a Tiszán át a közlekedést beszüntették. Egyik jelentés szerint egyesek azt a kijelentést tették, hogy ezen községeket Ukrajnához kívánják csatolni.”¹⁵¹

¹⁴⁹ Molnár D. Erzsébet: Kárpátaljai magyarok a Szovjetunió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944-1953). 2015. Doktori (PhD) értekezés. 97. o.

¹⁵⁰ A Kárpátjáról történt elhurcolásokról bővebben lásd: Dupka György: A mi golgotánk... i. m.

¹⁵¹ Hadtörténelmi Levéltár és Irattár (HLI) Honvédelmi Minisztérium (HM) 35.250/eln. – 1945.

A Honvédelmi Minisztériumba érkező egyik jelentés szerint: „a Beregszászi Kommunista Párt erős propagandát fejt ki a megszállott területeknek Kárpát-Ukrajnához való csatolása érdekében. Ígéreték: olcsó ruha, só, cukor, petróleum, 40,- pengős búza, valamint újabb földreform...” az ukrán katonák pedig szavazójegyeket osztogattak, felszólítva a lakosságot, hogy szavazzanak „Kárpát-Ukrajnához” való csatolásukra.¹⁵² Végül 13 napos megszállás után, augusztus 28-án kivonultak a megszállók.

A 0036-os parancs alapján a legtöbb embert Kárpátalja településeiről november 18-án hurcolták el. Csonka-Bereg egyes településeiről is ekkor történtek meg az első elhurcolások, mint például Beregdarócról, Beregsurányból, Márokpapiból, Gelénésről, Tivadarból, Tiszavidről, Tiszaadonyból. Majd a következő hullámra november 21-én került sor, Csarodáról, Hetéről, Fejércséről, Gergelyugornyáról, Jándról, Márokpapiból, Tákosból és Tarpáról. Csonka-Bereg falvaiban is a kisbírók dobolták ki a parancsot. Azonban a városokkal ellentétben, a falvakban nem igazoltatás végett kellett jelentkezniük a férfiaknak, hanem olyan parancsot hirdettek ki, hogy 3 napi élelemmel kell jelentkezniük a falu kijelölt épületében, – rendszerint iskolájában – mert helyreállítási munkára viszik el őket. A visszaemlékezők azt is emlegették, hogy a parancs kihirdetésnél életveszélyesen meg is fenyegették őket, valamint családjukat, hogyha valaki nem jelenik meg, akkor felkutatják és „a Vörös Hadsereg parancsára agyonlövik”,¹⁵³ a családját pedig felkoncolják.¹⁵⁴ Ezért az asszonyok hiába sírtak és kérték férjeiket, hogy ne menjenek, elbújtatják őket. Özv. Kiss Pálné így emlékezett erre: „*Hát azt mondta az én uram.. a három napot kibírom... még éhen is kibírom [...] De bizony nem jött haza soha többet... soha többet.*”¹⁵⁵

Meglepő módon Csonka-Bereg északi végéből csak később kezdték elvinni a férfiakat, Lónyáról például csak november 27-étől.¹⁵⁶ Így emlékszik erre a civilként elhurcolt Filep János: „1944. november 27. Csepergős őszi reggelre ébredtünk. Fegyveres orosz katonák egy-egy előljárósági taggal járnak házról-házra és felszólítják a 18–50 közötti férfiakat, három napi élelemmel, takaróval azonnal jelentkezzenek a községházán. A hír az volt, hogy három napi munkára megyünk romot takarítani Csap községbe. A három napot

¹⁵² HLI HM 35.455/el. – 1945.

¹⁵³ Kósa Bertalan visszaemlékezése. In: Sára Sándor: Csonka-Bereg. Filmszociográfia I. rész Alföld 1989/6. 9.

¹⁵⁴ Id. Nagy Károly visszaemlékezése. In: Sára Sándor: Csonka-Bereg. Filmszociográfia I. rész Alföld 1989/6. 9.

¹⁵⁵ Sára Sándor: Csonka-Bereg című dokumentumfilm

¹⁵⁶ Filep János: Egy volt „hadifogoly” emlékezése (1944–1948). In: Szabolcs-Szatmári Szemle 1989/2. 142.; Kun Béla: Csonka Bereg. História 1989/3. 26. o.

semmibe vettük, gondoltuk, három hetet is kibírunk. A községházán kb. 150 ember volt összegyűjtve, egy ismeretlen katona tolmácskodott. Összeírással, névsorolvasással telt a nap, de onnan már eltávozni nem lehetett, géppisztolyos katonák őrködtek. Ennek ellenére senki sem gondolt rosszra.”¹⁵⁷

A helyzetet – a szovjet hazugság és a valóság ellentétét – kiválóan érzékelteti Vásárosnamény főszolgabírójának, Kovássy Szabolcsnak a főispánhoz címzett 1945. január 28-i levelének a „Tárgy” megjelölése: „Fogolytáborban lévő munkások kimutatásának felterjesztése”.¹⁵⁸ Tehát a civilként, 3 napi munka hazugságával elhurcolt lakosok egyszer csak hadifoglyokká váltak.

Ugyanakkor Lónya község lakóinak a külügyminiszterhez írt kérelmük szerint Lónyáról 1944. november 28-án és december 7-én vitték el a „17–50 éves korú” embereket.¹⁵⁹ A november 28-i dátum vagy tévesztés, mivel két visszaemlékező is egybehangzóan november 27-i összegyűjtésről és gyalogmenettel való útnak indításról ír,¹⁶⁰ vagy több hullámban vitték el az embereket. Utóbbit támaszthatja alá az is, hogy míg a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár levéltárosai a vásárosnaményi elhurcolások időpontjaként 1944. november 28–29. és december 14-ét írják, addig egy 1945. február 17-én kelt, a vásárosnaményi előjáróság által készített kimutatás azokról a vásárosnaményi lakosokról szól, „akiket az orosz megszálló katonák 1944. évi december 1-én dobszó útján jelentkezésre felhívtak, valamint utcán szintén jelentkezésre felhívtak és mint 1944-ben katonai szolgálatot teljesítő személyeket elszállítottak.”¹⁶¹ Ugyancsak a több hullámban való elhurcolást támasztja alá több visszaemlékezés és dokumentum is. Például a kárpátaljai Viskről elhurcolt Nagy László a következőket írta le visszaemlékezésében: „1944. november 27-én háromnapi munkára kirendelték az egész magyar férfilakosságot 18-tól 60 éves korig 3 napi élelemmel. A késlekedőket a ruszin lakosság egy részének közreműködésével a katonaság szedte össze. Aki idejében ki tudott menekülni az erdőbe, csak az maradt otthon. De amint később megtudtam, még két ízben került sor az otthon maradtak összeszedésére.”¹⁶²

Virágh Béla református esperes, aki a Tisza-menti, Csehszlovákiához csatolt, Szabolcs vármegyével szomszédos Nagytárkányban szolgált lelkész-

¹⁵⁷ Filep János.: i. m. 141. o.

¹⁵⁸ Gyarmathy Zsigmond: Dokumentumok a beregi férfiaknak a Szovjetunióba való deportálásáról. Szabolcs-Szatmári Szemle 1989/2. 162. o.

¹⁵⁹ MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 25.145/pol. – 1945.

¹⁶⁰ Filep János.: i. m. 141. o. és Kun Béla: i. m. 26. o.

¹⁶¹ A dokumentumot idézi Gyarmathy Zsigmond: Dokumentumok a beregi férfiaknak a Szovjetunióba való deportálásáról. Szabolcs-Szatmári Szemle 1989/2. 164. o.

¹⁶² Nagy László: Deportálásom – fogságom – története. Szabolcs-Szatmári Szemle 1990/3. 378-379. o.

ként, – s 1938-ban Felvidéki Egyesült Magyar Párt küldötteként a Magyar Országgyűlés tagja lett 1938-ban – a miniszterelnökhöz 1945 februárjában a szabolcs megyei Nagyhalszból írt levelében a következőképpen számolt be az elhurcolások több hullámáról, s etnikai tisztogatás jellegéről: „Az orosz hadsereg diadalmas előrenyomulása folytán Zemplén, Ung, Bereg stb. vármegyék magyarlakta községei is az orosz katonai hatóságok, s az általuk elismert kommunista párt közigazgatása alá kerültek. E vármegyék területén, – alig 2-3 nap múlva a magyar községekben is megperdült a dob, amely az összes 18–55 év közötti férfiakat és nőket a romba dőlt vasúti állomások, utak és hidak fölépítésére, közmunkára hívta be. [Ez valóban málenkij robot, vagyis csak néhány napos kis munka volt. – B. Z.] Ismételt 2-3 nap múlva a magyar falvak által munkába állított férfiakat katonai kordon vette körül, s azok kivételével, akik szlovákul vagy ruszinul tudtak, úgyszólván ruha és élelem nélkül elindították a szolyvai és perecsenyi gyűjtőtábor felé. Kevés idő múltával a még megmaradt férfilakosságot, az ugyancsak 18–55 év közöttieket – azzal, hogy katonai okokból jelentkezniük kell – újra összegyűjtötték, s minden külön kihallgatás nélkül ugyancsak elindították a különféle gyűjtőtáborok felé. Ekkor is csak a magyarokat.”¹⁶³

A csonka-beregi és a szomszédos településekről történt elhurcolások etnikai tisztogatás jellegét igazolja a Külügyminisztériumba érkezett egyik kérelem is, amelyben például a következők olvashatók: „Bereg megyének trianoni területéről a beregszász–vásárosnaményi műúttól keletre eső községekből november 21-én kellett Beregszászban jelentkezniük a 18–50 év közötti férfiaknak. A lelkészeket, ruszinokat, cigányokat, zsidó és gör. kath. vallásúakat visszaengedték, a magyarokat Szolyvára vitték, ahonnan a lavocsne-csapi vasút mentén munkára osztották szét őket.”¹⁶⁴

Az elhurcolások azonban nemcsak december elejéig, hanem egészen január 24-ig tartottak Csonka-Beregből.¹⁶⁵ Tarpa volt az a település, ahonnan még január 24-én is vittek el embereket, s ahonnan 498 elhurcoltat név szerint is ismerünk.¹⁶⁶ Csonka-Bereg 21 településéről összesen 2936 elhurcolt férfi nevét ismerjük, tehát erről a kis területről több mint 3000 embert hurcoltak el. Ilyen mértékű volt az elhurcolás Nyíregyházáról és környékéről. Ugyanakkor, ha a csonka-beregi elhurcolásokhoz hozzávesszük a nagy valószínűség szerint szintén a 0036-os parancs alapján Csonka-Beregtől északra,

¹⁶³ MNL OL KÜM Hdf. O. 25.414/pol. – 1945.

¹⁶⁴ MNL OL KÜM Hdf. O. 25.438/pol. – 1945.

¹⁶⁵ Elhurcolva... CD melléklet. Lista...; Emlékezetül... 329. o.

¹⁶⁶ Emlékezetül... 329. o.

Záhony környékéről és délre, a Szamosközből szintén 1944. november 18. és december vége között elhurcoltakat, akkor már közel 4000 főt kapunk.

A Csonka-Beregtől északra lévő, vagyis Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északkeleti, szabolcsi részéből, Mándok, Tiszabezdéd, Tiszaszentmárton, Záhony és Zsurk községekből is november 18-án, majd decemberben hurcolták el a 18–50 év közötti férfiakat többnyire 3 napos munka ürügyével.¹⁶⁷

A Csonka-Beregtől délre, a Szamosközben lévő településekről is 1944. november 18-án kezdték elhurcolni a férfiakat, mint például Tiszabecsről, Milotáról, Fehérgyarmatról, majd további településekről is, mint Vámosoroszból, vagy a Szamos parti Szamosszegről november végén és december elején.¹⁶⁸

Azt, hogy a 0036-os parancs alapján a trianoni határon belül nemcsak Csonka-Beregből hurcolták el az embereket, hanem – ahogy az előbbieken írtam – Csonka-Beregtől északra és délre lévő településekről is, alátámasztja dr. Erős János Szabolcs és Ung k. e. e.¹⁶⁹ vármegyék megbízott főispánjának Dálnoki Miklós Béla miniszterelnökhöz 1945. január végén írt levele is, amelyben a következőket írta: „Jelentem, hogy Szabolcs vármegye 4, Szatmár vármegye 4 és Bereg vármegye 21 községből 18–50 éves korig összeszedett, Szolyvára központi, majd onnan kisebb táborokba vitt férfiak dolgában eljárta Ungváron és 2 napos tárgyalást folytattam az ukrán nemzeti bizottság, illetve – Nemzeti Tanács elnökével – Turjanica úrral,¹⁷⁰ ki egyben a 17 miniszterből álló kormánynak is elnöke. Ugyanebben az ügyben tárgyalta a negyedik ukrainai hadsereg kárpátaljai frontmegbízottja – Tyulpanow ezredes úrral is.”¹⁷¹ Tehát a főispán ismeretei szerint is nemcsak Csonka-Beregből, hanem az attól északra lévő Szabolcs és az attól délre lévő Szatmár vármegyék 4-4 településéről is elhurcolt férfiak sorsa összefonódott a Kárpátalján élő nemzettársaikéval.

¹⁶⁷ MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDE O. 25.118/pol. – 1945.; Emlékeztetül... 120-440. o.

¹⁶⁸ Elhurcolva... CD melléklet. Lista...; MNL OL KÜM XIX-J-1-q 25726/1945.; Emlékeztetül... 150-155., 285., 439-440. o.

¹⁶⁹ k. e. e. = központilag egyelőre egyesített

¹⁷⁰ A 4. Ukrán Front alárendeltségében érkezett Kárpátaljára a csehszlovák hadtest, amelynek politikai biztosa, komisszára Ivan Turjanica volt, aki kilépve a hadtest kötelékéből elkezdte szervezni a Kárpátontúli Ukrajna (azaz Zakarpatszka Ukrajna és nem a helyi elnevezése szerinti Podkarpatszka Rusz) Kommunista Pártját. (A Vörös Hadsereg politikai biztosi kötelékéből csak igen magas belügyi (NKVD) vezető engedélyével lehetett kilépni.) Majd néhány nap múlva, 1944. november 11-én írásban javasolta a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának „a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálása”-t, vagyis lágerekbe hurcolását. (Dupka György – Alekszej Korszun: A „malenykij robot” dokumentumokban. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1997. 31. o.)

¹⁷¹ MNL OL XIX-J-1-j Külügyminisztérium (KÜM) Titkos Ügykezelésű (TÜK) iratok, 11. doboz, IV-18/1, 26.480–1945.

Érdemes a levél további tartalmát is idézni, mert jól kifejezi a szovjet gyakorlatot, amelyben mindent ígérnek, de semmit, vagy csak alig valamit tesznek. A főispán, s egyben kormány megbízott jelentésében közli, hogy megbízási okmányait nem találta a szovjet fél kielégítőnek megállapodás kötéséhez, de amint írja: „elvi nyilatkozatot kaptam, amik alapján a további teendők adva vannak.

Tyulpanow ezredes úr közölte, hogy amennyiben:

1. az Ideiglenes Nemzeti Kormánytól kifejezetten az elvitt emberek ügyében szóló megbízást kapok,
2. amennyiben az Ideiglenes Nemzeti Kormány igazolja, hogy mindeme férfiakra a megszervezendő magyar hadseregben van szükség,
3. amennyiben az elvittekről részleteiben közölt községenkénti kimutatást adunk át,
4. amennyiben mindezeket Szuszajkovics¹⁷² vezérezredes úr, vagy meghatalmazottja felüligazolja és végül
5. amennyiben a kötendő megállapodás után az emberekért [politikailag] igazolt magyar tiszték jönnek el, nem lesz akadálya embereink visszabocsátásának.

Általában pedig – az orosz front meghatalmazott részéről a legmesszebbmenő készséggel és előzékenységgel, az Ukrán Nemzeti Tanács elnöke és miniszterelnök részéről messzemenő elzárkózottsággal és igen kevés jóakarattal találkoztam.¹⁷³

A beregieket Beregszászon kezdték szétválogatni. Akik ruszinnak, szlováknak, ukránnak vagy görög katolikusnak vallották magukat és az előbbi három nyelv valamelyikén el tudták mondani a Miatyánkot, azok kaptak igazolást és haza mehettek.

Az összegyűlt embereket másnap, belügyis (NKVD-s) osztagok kíséretével gyalogmenetben útnak indították a kárpátaljai és csonka-beregi magyarság XX. századi Golgotája felé, a szolyvai – korabeli kifejezéssel élve – „haláltábor”-ba. Útközben a foglyokat nem látták el élelemmel, s az éjszakákat istállóban, aklokban vagy egyéb fűtetlen épületekben töltötték. Sőt egyes csoportok a szabad ég alatt éjszakáztak a dermesztő Kárpátokbeli novemberi hidegben. Kimerülten, éhesen, átfagyva érkeztek Szolyvára, a határvadász laktanyából kialakított koncentrációs táborba.

¹⁷² A neve helyesen Iván Zaharovics Szuszajkov vezérezredes, aki 1943.októbertől a 2. Ukrán Front Katonai Tanácsának a tagja, majd a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) vezetőjének lett kiszemelve, de végül a romániai SZEB elnökhelyettese lett.

¹⁷³ MNL OL XIX-J-1-j KÜM TÚK iratok, 11. doboz, IV-18/1, 26.480–1945.

Itt benzines hordókban főzött híg borsó, kukorica vagy marharépa levest kaptak, vagy néha burizst és 20 dkg kenyeret. A vízben főtt ételt sokan edény hiányában nem tudták enni. Ezért gyakran előfordult, hogy 5-10 ember evett egy edényből, amely sokszor konzerves doboz, lámpabúra, virágcserep vagy más alkalmi edény volt. Az emberek fa priccseken vagy a puszta földön aludtak, már amennyire tudtak a vérszívó tetvektől. A táborba naponta érkeztek és mentek tovább a fogolycsoportok. Így a tábor átlagos létszáma 10-15 000 fő körül mozgott.

Sokan itt kaptak először ételmet, ami rendkívül kevés és nagyon silány volt. Az egyik visszaemlékező szerint „Naponta egyszer adtak enni, egy kulacsaljnyi híg lötytyöt, amiről senki sem tudta, hogy mi az, de csak minden második fogolynak, ha jutott.”¹⁷⁴ A Viskről elhurcolt Nagy László itt kapott először enni a 7. napon: „Napi egyszeri étkezést adtak, fejadagként fél liter levest, egy szelet kenyérral.”¹⁷⁵

Itt tartózkodásuk alatt különböző munkákra vitték ki őket, hídépítésre a Latorcához, vasútépítésre vagy fahordásra. A körülményekről érzékletes képet nyújt Mocsalovnak, a 4. Ukrán Front táborait felügyelő NKVD-s őrnagynak a jelentése: „1944. december 4. A 46-os számú vasúti brigádtól visszaküldtek 594 főt, akik közül 373 fő beteg, 209 rendkívül legyengült, 25 bélhurutos, 32 rühös, 102-nek feltörte a lábát a lábbeli. 150-en mezítláb érkeztek.”¹⁷⁶ A visszaemlékezések tükrében egyáltalán nem meglepő a mezítlábasok magas aránya, ugyanis a szovjetek „állandóan szedték le a jó lábbeliket, és cserélték rosszra, nem törődve, mi lesz a szerencsétlen foglyokkal” – emlékszik az egyik fogoly.¹⁷⁷ Volt, akinek egészen Novij Szamborig mezítláb gyalogolva kellett mennie a téli hidegben, s hóban, ahol kórházba került, mert térden felül majdnem lefagyott mindkét lába.¹⁷⁸ A csonka-beregi Lónya község lakói kérvényükben így írták le szeretteik szenvedéseit, nyomorúságos életkörülményeit: „A ruha rongyokban csüng testükön, a lábbeli teljesen leszakadt róluk, és sokan, igen sokan e fagyos télben mezítláb vagy rongyokba csavart lábakkal vánszorognak és dolgoznak. Testileg-lelkileg el vannak csigázva és nap-nap mellett várják szabadulásukat életre vagy halálra.”¹⁷⁹

¹⁷⁴ Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége (VHBSZ) 302. – 1992. Király Ernő visszaemlékezése (vie.) 2.

¹⁷⁵ Nagy László: Deportálásom – fogságom – története. In: Szabolcs-Szatmári Szemle 1990/3. 379.

¹⁷⁶ Dupka – Korszun: i. m. 50.

¹⁷⁷ Filep János: Egy volt „hadifogoly” emlékezése (1944-1948). In: Szabolcs-Szatmári Szemle 1989/2. 142.

¹⁷⁸ VHBSZ 302. – 1992. Király Ernő vie. 3.

¹⁷⁹ MNL OL XIX-J-1-q. KÜM HDF. O. 25.145/pol. – 1945.

A túlszűfolt táborban a mostoha higiénés körülmények, a gyenge élelmezés párosulva a fogságra felkészületlen foglyok nem megfelelő, hiányos öltözkével, az evőedények és evőeszközök hiányával, valamint a fűtési hiányosságok miatt a legyengült szervezetű emberek tömegével haltak meg. Volt, hogy naponta 100-120 embert földeltek el jeltelen tömegsírokban a tábor mellett. Az egyik túlélő így emlékezik vissza a szolvai lágerre: „... a láger képe már kívülről is elrettentő volt. Fokozta a döbbenetet, hogy kapunyitáskor először egy hullákkal megrakott nagy teherkocsi jött ki, mi utána indultunk befelé. A látvány belülről még rettenetesebb volt. A drótkerítésen belül dühöngött a flekktífusz. Naponta 2-3 kocsi halottat szállítottak el. Az elhelyezés is embertelennek volt mondható. 8-10 000 embert zsűfoltak össze aránylag kis területen. Aki szerencsés volt, fedél alatt, ülve aludva tölthette az éjszakáját, de a deportáltaknak kb. 1/5-e kinn a szabadban, havon töltötte éjszakáját. Az emberek, mivel le voltak gyengülve hullottak, mint a legyek. Nem egyet a láger végén lévő pöcegödörből húztak ki. Ez a gödör 10 méter hosszú, 3m széles, és 2m mély volt. Ezeken fosznideszkák voltak keresztbe téve, mely képezte a WC-t. A nagyon gyenge foglyok egyszerűen beleszedültek a fekáliába, s mire kihúzták őket, már halottak voltak.”¹⁸⁰ A táborba 1944. novemberől az 1945. áprilisi bezárásáig 40-50 000 embert hurcoltak, akiknek csak 10-15 %-a volt valódi, azaz katonaként fogságba esett hadifogoly. Sok ezer (hadi)fogolynak, több túlélő szerint 10-15 ezernek, e láger lett földi létének utolsó állomása.

Szolváról tovább a galíciai Turkába, majd a Sztarij Szamborban lévő átmeneti-closztó lágerbe hajtották a foglyokat. Útközben naponta egyszer kaptak enni, ami néhány dkg száraz fekete kenyér vagy fél marék száraz borsó volt, de volt olyan beregi, aki az 5 napi meneteltetés alatt semmit sem kapott. A több napos ismételt gyalogmenet a -15 – -20 fokos téli hidegben és a Kárpátokbeli nehéz terepviszonyok között az eddigre már erősen legyengült szervezetű emberek közül sokaknak az utolsó erőtartalékát is felőrölte. Akik már nem bírtak tovább menni és már a társaik sem tudták tovább támogatni, azokat az örök helyben agyonlőtték. Ez lett a sorsuk azoknak is, akik a sorból kilépve havat kaptak fel az út mellől, hogy szomjukat oltás. Filep János, akit Lónyáról hurcoltak el, eképpen emlékszik ezekre a halálmenetekre: „Gyalog menni nem volt könnyű. Az emberek egyre jobban elfáradtak, volt, akit már szinte vonszolni kellett. A legtragikusabb az volt, hogy a kísérő örök minket fasisztaként kezeltek. Aki már nem bírt jönni és a bajtársak sem bírták cipelni, azt kivették a sorból, egy ór lemaradt vele, majd a rövid géppisztolysoro-

¹⁸⁰ Nagy László: Deportálásom – fogságom – története. In: Szabolcs-Szatmári Szemle 1990/3. 379.

zatból tudtuk, hogy mi történt. Így vesztette életét az egyik falumbeli ember, Józsi Dániel.”¹⁸¹

A szabbori táborból a teljesen le nem gyengülteket néhány nap múlva lezárt, fűtetlen marhavagonokba zsúfolva továbbküldték a Szovjetunió különböző céltáborába.

3. Németként való internálás

A Sztálin elnöklete alatt összeülő szovjet Államvédelmi Bizottság 1944. december 16-i 7161. számú határozata alapján hozta meg a 2. és a 3. Ukrán Front Katonai Tanácsa a 0060-as végrehajtási parancsát. Eszerint az összes német származású [tehát nem a német nemzetiségű és nem is a német anyanyelvű – B. Z.] munkaképes 18–30 éves nőt és a 17–45 év közötti férfit elkezdtek összegyűjteni, majd szovjetunióbeli kényszerszolgálatra deportálni 1944. december 22-től Magyarországon. Őket immár nem hadifogoly, hanem internált fogolystatuszban deportálták.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területének két térségéből gyűjtötték össze német származás indokával az embereket. Először a megye délkeleti Szatmár megyei részéből, majd a megye északnyugati részéből, elsősorban a Dadi felső járásból.

Szatmár megye Romániához csatolt részéből elhurcolt svábokat 1945. január elején a román „gárdisták”, illetve az úgynevezett karszalagos fegyveres policok szedték össze és kísérték a Nagykárolyban, Szatmárnémetiben és Szaniszlón kialakított gyűjtőtáborokba.¹⁸² S hogy ekkoriban mennyire nem számított a trianoni határ, jól jelzi, hogy a határ magyarországi oldaláról is, mint például Mérk és Vállaj községekből is a nagykárolyi táborba vitték a „németeket”. Január 3-án, a kora reggeli órákban a kisbírók és a policok bekoportattak a házak ablakain és felolvasták azoknak a nevét a ház lakói közül, akiknek reggel nyolc órára – Mérken a református, Vállajon a kisebb iskolában – kellett megjelennie. Mérken az volt az indok, hogy cipőt és söt fognak osztani, míg Vállajon az, hogy gyűlést fognak tartani „a falu új rendje”-ről. Majd 8 óra után, amikor már úgy gondolták, hogy mindenki eljött, körbezárták a fegyveres NKVD-sek az iskolákat. Az iskolákban felolvasták a névsort és közölték, hogy Szatmárnémeti környékére mennek utat javítani. Mérken dél körül négyes sorokba állították az embereket és lovaskatonák kíséretében

¹⁸¹ Filep János: i. m. 142.

¹⁸² Az e területről történt elhurcolásokról és az elhurcoltak sorsáról bővebben lásd: BOROS Ernő: „Volt minékünk jó élünk, van most nekünk jaj” 1945-1949: a szatmári svábok deportálástörténete I-II., Csikszereda, 2005.

áthajtották őket a falu végén lévő csendőrlaktanyába. Az őket kísérő hozzátartozóknak – akik időközben az iskolához mentek – meghagyták és ki is doboltatták, hogy hozzanak mindenkinek 18 napi élelmet és meleg ruhát. Itt egészen tűrhető körülmények voltak, fűtött, zárt termekben, a padlóra terített szalmán tudtak aludni a foglyok. Sőt az ott eltöltött néhány nap alatt a nők otthonossá tették elhelyezési körletüket, a falra kis feszületet, egy magyar címeres képet és a helyi nőegylettől kapott kis virágcsokrot tettek – derül ki Véber Mária Irén naplójából.¹⁸³ A hozzátartozóknak csak 3-4 perces találkozásokat engedélyeztek, amikor a csomagokat átadhatták. Január 4-én két többgyermekes anyát felmentettek a munkavégzés alól. Január 6-án reggel hajtották őket a nagykárolyi gyűjtőtáborba. A szomorú eseményt a mérki História Domus így örökíti meg: „Elvitték őket, 264 embert, megrendítő tragikus pillanatok, sírók és zokogók százai, gyermekek szívtépő kiabálása, hiába minden, kíméletlen a puskatus ütése, utolsó Isten Hozzád és elvitték sok ártatlan magyar testvérünket.”¹⁸⁴ Tehát Mérkről 264 személyt (159 férfi, 105 nő), míg Vállajról 214 főt (136 férfi, 78 nő), vagyis összesen 478 embert hurcoltak el 16 éves lányoktól a 45 éves férfiakig. Nagykárolyból január 9-én szállították tovább őket, immár vasúti vagonokban.¹⁸⁵

Szatmár megye más településeiről is – mint például Zajta,¹⁸⁶ Porcsalma, Pátyod, Császló, Csengöld, Rozsaly, Gacsály, Méhtelek, Kishódos, Nagyhódos – 1945 januárjában a romániai gyűjtő-bevagonírozási helyekre, Nagykárolyba vagy Szaniszlóra vitték az embereket.¹⁸⁷

Sőt még a Zemplén megyei Hercegkútról 1945. január 2-án elhurcolt 138 személyt (91 férfit és fiút, valamint 47 nőt) sem a közeli szerencsi, hanem ide, a szaniszlói táborba hajtották 155 km-t megtéve a foglyokkal, ahova január 6-án érkeztek. Addigra már több száz környékbeli gyűjtöttek oda.¹⁸⁸

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye északnyugati részéből január végén vitték el az embereket. Szabolcs és Ung k.e.e. vármegyei főispánja „Szigorúan bi-

¹⁸³ Véber Mária Irén naplója In: Tircsi Richárd: A pokolnak páratlan birodalmában. Adalékok a vállaji és a mérki németek málenkij robotra hurcolásának történetéhez. Croatica Kiadó, Budapest, 2016. 52.

¹⁸⁴ Tircsi: i. m. 16-17.;

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ Zajta esetében két dátum is szerepel az elhurcolás napjaként: január 3. és 12. Lehet, hogy az előbbi dátum a településről, míg a későbbi a gyűjtőállomásra való elszállításnak az ideje. (Elhurcolva... CD melléklet. Lista...; Ilyés Gábor: i. m. 45. o.

¹⁸⁷ Dajka Sándorné Lautner Eszter vie. In: Szebeni Ilona: Haza fogunk menni! Kényszermunkán a Szovjetunióban 1944-1949. Piremon, Debrecen, 1993. 70.

¹⁸⁸ MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 25.824/pol. – 1945., NAÁR János: Hercegkútiak kényszermunkán a Szovjetunióban 1945–1949. Hercegkút Község Önkormányzata és Hercegkút Német Nemzetiségi Önkormányzat, Hercegkút, 2015. 36-39.

zalmas!” levélben fordult a belügyminiszterhez segítségért a 15–65 éves korú polgári lakosság elhurcolása miatt. Rakamaz község jegyzője személyesen jelentette a főispánnak, hogy 830 lakost (férfit és nőt) vittek el a községből, akiket ide gyűjtöttek össze. Tímár községből 120 fő elhurcolásáról kapott jelentést. Az akkor még Szabolcs vármegyéhez tartozó Taktaközből (Dadai alsó járásból) is,¹⁸⁹ mint Tiszaladány, Báj, Tiszatardos és Csobaj községekből „körülbelül 100-100 egyént írtak és gyűjtöttek össze 15–48 éves korig, köztük kisgyermekes és áldott állapotban lévő anyákat is.”¹⁹⁰ Kérelmében azt is előadta, hogy dr. Erőss János főispán kormánybiztos, akit ezeknek az ügyeknek az intézésével bíztak meg, nem tud ezekben az ügyekben eljárni, mert hivatalos úton Ungvárra, valamint Szolyvára ment.¹⁹¹

A Dadai felső járás főszolgabírójának Szabolcs vármegye főispánjához 1945. február 14-én írt levele megkérdőjelezhetetlen hitelességgel, s egyben kiválóan mutatja be, írja le az összeszedések folyamatát, ezért jelentésének nagy részét az alábbiakban idézem:

„Az összeszedést és elszállítást a járás községeiben egyszerre, de különböző módszerrel hajtották végre.

Ibrány, Buj, Tiszabercel és Gáva községekben a községi elöljáróságokkal összeíratták a német nevűeket. Össze kellett írni azokat is, akiknek csak az anyjuk vagy a házastársuk volt német nevű. Ezekből az összeírásokból a kiküldött orosz tiszt az elöljáróságok nélkül, egyedül írta ki a 18–45 éves nőket és a 18–47 éves férfiakat. Ezek közül elengedtek már a gettóból egy párat, mert vagy beteg, vagy szoptatós anya volt. [...]

Vencsellő községben az orosz főhadnagy elrendelte, hogy a lakosság férfi tagjait 16–45 évig, a nő tagjait 16–40 évig 2 órán belül írják össze. Az utasítás szerint, ha egyetlen ember is kimarad, a főjegyzőt és a községi főbírókat azonnal főbelövik. A távol eső tanyákat a kapott parancs értelmében mellőzni kellett. Összeírásba veendő volt a név, foglalkozás, születési év és a szülők neve. Későbbi utasítás szerint a szülők neve mellőzendő volt, és helyette a vallást kellett feltüntetni. Ezen névjegyzéket az orosz főhadnagy elvette, és ennek ellenőrzéseként a lelkészekkel és tanítókkal összeíratta ugyanezen egyéneket, azt mondva nekik, hogy ezekkel, mint hadimunkásokkal, a lerombolt vencsellői templomot felépíttetik a tavasz folyamán. A kész névjegyzékeket az orosz főhadnagy levitte a lakására, és ott id. Natkó István volt községi főbíró,

¹⁸⁹ Taktaköz, illetve a Dadai alsó járás ma Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez tartozik.

¹⁹⁰ MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 25.450/pol. – 1945.

¹⁹¹ MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 25.450/pol. – 1945.

mint tolmács segítségével, abból egy kivonatos orosz nyelvű névjegyzéket állított össze. Majd január 26-ra gyűlést doboltatott össze az orosz főhadnagy, és azon a gyűlésen, a népet körülfogva fegyveres erővel, felolvasták a névjegyzéket, és az ott lévőköt elfogva az iskolába zárták. Ugyanezen sorsra jutott az is, aki a névjegyzékbe nem volt felvéve, sőt nem is volt vencesellői lakos, de elment a gyűlésre és a gyűrűbe bekerült. Akkor este még, a névjegyzéket átvizsgálva, az orosz főhadnagy a meg nem jelentekért nemzetőröket küldött. Sem a magyar származás, sem a vallás, sem egyéb körülmény nem mentesített senkit sem.

Timár és Kenézlő községekben szintén az előjárósággal írták össze a község egész lakosságát, és ebből az összesedést végző orosz tiszt írta ki az elviendők névsorát.

Rakamaz községben a községi nyilvántartásból maguk az orosz tisztek írták ki a 16–45 éves férfiakat és a 16–45 éves nőket.

Vencesellő, Timár, Rakamaz és Kenézlő községekben már nem nézték azt sem, hogy az illetőnek magyar vagy német neve van-e, csak a kort. Ilyen eljárás mellett, mint az a csatolt névjegyzékekből is kitűnik, igen sok teljesen tiszta magyar származású egyént is elvittek.

Az orvosi vizsgálatot az összes községekben felületesen és csak egy pár egyénen végezték el, úgyhogy igen sok súlyos, sőt fertőző beteget is elszállítottak. Jelentésemhez csatolom a községi előjáróságok által a névjegyzékekkel beadott kísérő jelentéseket is. Még most is fel van dűlva az egész járás lelki nyugalma. Mindenki attól fél, hogy újabb összeszedések lesznek.”¹⁹²

A Dadai felső járásból – Ibrányból 27, Bújról 31, Tiszabercelről 48, Gáváról 62, Tímárról 66, Kenézlőről 41, Rakamazról 246, Vencesellőről 410 embert – összesen 931 főt vittek el.¹⁹³

A tokaji orosz parancsnokság fegyveresei a Balsárol, Gáváról, Tímárról és a Szabolcsról összeszedett embereket Vencesellőre kísérték azzal az ürüggyel, hogy a templom építésénél lesz rájuk szükség. Onnan Szerencsre a határór laktanyába vitték őket. Az elhurcolásról gyorsan terjedt a környéken a hír, így több faluból a német nevűek és azok hozzátartozói elmenekültek. Oroszné Stumpf Éva szerint – aki komoly kutatásokat végzett a régióban – azért nem kutatták e szökevényeket az oroszok, mert a járás nyolc községéből időközben az előírt közel ezer fős létszám már meg volt.¹⁹⁴ A tímári önkormányzatnak

¹⁹² „Törvényes” megszállás... 290-291.

¹⁹³ Koncezné Nagy Zsuzsanna: A polgári lakosság elhurcolása a Dadai Felső járásból 1945 januárjában In: Nagy Ferenc (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv, Nyíregyháza, 1997. 313.

¹⁹⁴ Oroszné: i. m. 15.

megengedték, hogy a már két hete Szerencsen raboskodó falubelieknek 100 kg húst, 450 kg lisztet és meleg ruhát vigyenek be. A 66 tímári elhurcolt közül csak egynek volt német hangzású neve, de ő sem tudott németül.¹⁹⁵

A rakamaziak elhurcolása nem ment zökkenőmentesen. A rakamazi férfiak a Tokaji híd építésében vettek részt, de január 25-én nem dolgoztak. Az orosz katonai parancsnok a helyi községi nyilvántartásból írta ki az internálódók névsorát. A policok éjszaka házról házra járva szedték össze a listán szereplőket. A falu iskolájánál összegyűlt tömeget beszorították az épületbe, majd a mintegy 300 emberre rázárták az ajtót. Egy csapat kitört az iskolából, és bujtatásukban a község lakossága is segített. Csak egy Tokajból kirendelt különítmény tudta a megfelelő létszámot újra begyűjteni. A szerencsi laktanyából és az iskolából is sikerült a négy ott eltöltött nap alatt megszökni néhány bátor rakamazinak.¹⁹⁶

A szabolcs megyei Kenézlőn 1945. január 27-én azt hirdették ki, hogy a főispán programbeszédet mond, s azon mindenki köteles megjelenni. Majd az orosz katonaság az összegyűlt embereket körülvette, és 160 főt, 16–17 éves fiúkat, lányokat, 55 éves asszonyokat, 6-7 gyermekes családapákat hurcoltak el állítólagos 3 heti munkára, a szerencsi gyűjtőtábor közbeiktatásával.¹⁹⁷

A szabolcsi elhurcoltak érdekében Szabolcs vármegye Nemzeti Bizottsága is közbenjárt, immár a miniszterelnökhöz február 1-jén írt levelükben. Ebben ők is felhívják a figyelmet arra, hogy az elhurcolások általában a német hangzású név alapján történnek, de elvisznek „más idegen hangzású és igen sok esetben tiszta magyar hangzású nevű egyéneket is.”¹⁹⁸ A továbbiakban érdekes megfigyeléseiket osztják meg a miniszterelnökkel: „A befutott jelentések és vizsgálataink alapján úgy látjuk, hogy a legtöbb zavart a helyi tolmácsok csinálják, mint besúgók. Ezeknek a tolmácsoknak nagy előnyük, hogy oroszul tudnak, de nem egy esetben éppen német származásúak, sőt gyakran valamelyik nyilas mozgalom vagy párt exponensei voltak, s akik nyelvtudásuk révén kerültek olyan összeköttetésbe az orosz katonai hatóságokkal, hogy szinte teljhatalmú urai egy-egy vidéknek. Ugyancsak zavart keltenek a helyzettel nem ismerős úgynevezett belügyminiszteri nyomozók vagy a magyar politikai osztály kiküldöttei, akik a megyei és a helyi nemzeti bizottságok, vármegyei és helyi hatóságok nélkül és megkerülésével intézkednek és ezzel a nemzeti bizottságok, vármegyei és helyi hatóságok munkáit nemcsak meg-

¹⁹⁵ Uo.

¹⁹⁶ Uo. 15-16.

¹⁹⁷ MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 27.277/pol. – 1945.

¹⁹⁸ MNL OL XIX-J-1-q KÜM HDF. O. 25.552/pol. – 1945.

bénítják, hanem sokszor lejáratják.”¹⁹⁹ A levélben megfogalmazottak valószínűsítettét erősíti, hogy a levél aláírói között a Magyar Kommunista Párt Szabolcs megyei szervezetének titkára és egy református lelkész is van.

A mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területéről német származás indokával elhurcoltak többségét a szerencsi, míg kisebb részüket a megye délkeleti részéből a Romániához csatolt nagykarolyi vagy a szaniszlói gyűjtőállomásokon, illetve bevagonírozási helyeken keresztül hurcolták el szovjetunióbeli kényszermunkára.

Összegzés

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéből tehát háromféle indokkal, illetve parancs alapján 3 fő és azokat kiegészítő további elhurcolási hullámokban, s ennek megfelelően 3 útvonalon vitték el a polgári lakosságot. A hadifogolylétszámkiegészítésként elhurcoltak útja a debreceni hadifogoly-gyűjtőtáboron, majd a foksányi átmeneti-elosztó hadifogolytáboron keresztül vezetett a szovjetunióbeli céltáborok felé. Az etnikai tisztogatás részeként elhurcoltakat a szolvyai hadifogoly-gyűjtőtáboron, majd a szambori átmeneti-elosztó hadifogolytáboron keresztül vitték a szovjetunióbeli lágerekbe. Míg a német származás indokával elhurcoltakat a szerencsi és a szaniszlói gyűjtőállomásokon és bevagonírozási helyeken keresztül átmeneti-elosztótábor beiktatása nélkül csak romániai átszállással szállították ki a Szovjetunió internálótáborába, szovjet terminológia szerint munkás zászlóaljaiba.

A hiányosan fennmaradt töredékes dokumentumok alapján Szabolcs-Szatmár-Bereg megye 117 mai – 122 korabeli – településéről 6959 elhurcoltat tudtak név szerint azonosítani a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárának a munkatársai.²⁰⁰ Ugyanakkor az elhurcoltak valószínű létszáma ennek valószínűleg a kétszerese, vagyis mintegy 14 ezer ember. Miért a kétszerese?

Először is, míg például a nyíregyházáról elhurcoltak névsora „csak” 1222 nevet tartalmaz,²⁰¹ addig Fazekas Árpád a Nyíregyházáról elhurcoltak létszámát a név szerint ismerteknek közel a duplájára, 2300 főre teszi.²⁰²

Másodszor, a Nyíregyházi Nemzeti Bizottság kérelmében, amelyet a Külügyminisztériumba küldött 1660 politikailag kifogás alá nem eső, igazolt és

¹⁹⁹ Uo.

²⁰⁰ Emlékezetül... 9-440. o.

²⁰¹ Emlékezetül... 440. o.

²⁰² Fazekas Árpád: Elhurcoltak... 16. o.

még fogságban lévő – a kérvény megírásáig még haza nem tért és meg nem halt – elhurcolt lakos kiszabadítását kérték.²⁰³ Tehát az elhurcoltaknak csak azon részének a szabadon bocsátását kérték, kérhették, akiknek a második világháború alatti tevékenységéért politikai felelősséget tudtak vállalni, vagyis nem voltak szélsőjobboldali, fasiszta pártoknak, mint például a Nyilaskeresztes Pártnak a tagjai, szimpatizánsai, nem voltak a Volksbund vagy az SS tagjai, és a kérelem megírásáig nem tértek haza és halálhírüket sem hozták haza.

Harmadszor, e megmaradt listák töredékesek, ráadásul a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településekről elhurcoltak összesítéséből kimaradt több település is, mint például Fehérgyarmat, Zajta, Pátyod, Császló, Csengöld, Rozsaly, Gacsály, Kishódos, Nagyhódos és Tiszaeszlár, ahonnan szintén hurcoltak el embereket.

²⁰³ MNL OL XIX-J-1-q, KÜM HDF. O. 25.471/pol. – 1945. csatolva a KÜM HDF. O. 25.469/pol. – 1945. számú irathoz.

**MUSZAGALIJEVA ARAJLIM SZABITOVNA–
MUSZABEKOVA ROZA MADENIETOVNA**

MAGYAR HADIFOGLYOK A KAZAHSZTÁNI GUPVI-TÁBOROKBAN²⁰⁴

Bevezető

A szövetségi köztársaságokban kialakult elnyomó totalitárius rezsim következményeinek tanulmányozása és elemzése egyike a legfontosabb kutatási területeknek az újkori Kazahsztán történelmében. A modern tudomány már képes rekonstruálni a huszadik század közepén történt tragikus események objektív képét. Jelen tanulmányban elsősorban az úgynevezett javító-nevelő munkatáborokról lesz szó, amelyek történeti elemzése eddig még nem kapott megfelelő megvilágítást. Mindamелlett a probléma jelentősége azokkal a körülményekkel magyarázható, hogy az Orosz Föderáció és Ukrajna után a harmadik helyet foglalja el Kazahsztán az ilyen táborok számát tekintve. A hadifogoly-táborok története nem kevésbé alapos tanulmányozásra szorul. Történetük megírása nemcsak Kazahsztán történelmének, de a világtörténelem fehér foltjainak egy részét is eltünteti.

Kazahsztán területén a háborús és az utána következő években 14 hadifogolytábor működött, amely az NKVD-MVD felügyelte alá tartozott. Alább látható a Szovjetunió NKVD-MVD által felügyelt kazahsztáni hadifoglyok és internáltak táborainak listája:²⁰⁵

²⁰⁴ **Muszagalijeva Arajlim Szabitovna**, a történelemtudományok doktora, az L. N. Gumilev Eurázsiai Nemzeti Egyetem professzora, **Muszabekova Roza Madenietovna**, a filológiai tudományok kandidátusa, az L. N. Gumilev Eurázsiai Nemzeti Egyetem docense. A GULÁG-GUPVI tematikával is foglalkozó szerzőpárossal Dupka György 2017-es kazahföldi kutatóútján ismerkedett meg és kérte fel őket jelen tanulmány megírására. Közreadjuk dr. Lengyel Sándor fordításában.

²⁰⁵ *Hadifoglyok az SzSzKSz-ben. 1939–1956. Dokumentumok és anyagok* – M.: Logos, 2000. 1120, 1028-1037. o.

1. Szpasszki 99. sz. tábor, Karaganda megye (1941–1950).
2. Pahta-Arali 29. sz. tábor, Dél-Kazahsztáni megye (1943–1948).
3. Balhasi 37. sz. tábor, Karaganda megye (1945–1948.).
4. Zsezkazgani 39. sz. tábor, Karaganda megye (1945–1948).
5. Gurjevi 269. sz. tábor, Gurjev megye (1945).
6. Akmolai 330. sz. tábor, Akmola megye (1945–1947).
7. Leninogorszki 347. sz. tábor, Kelet-Kazahsztáni megye (1945–1949).
8. Acsiszai 348. sz. tábor, Dél-Kazahsztáni megye (1945–1947).
9. Zsezkazgani 502. sz. tábor, Karaganda megye (1945).
10. Leninogorszki 347. sz. tábor, Kelet-Kazahsztáni megye (1945).
11. Almatai 40. sz. tábor, Almata (1946–1949).
12. Uszty-Kamenogorszki 45. sz. tábor, Kelet-Kazahsztán (1946–1947).
13. Kizil-Ordai 468. sz. tábor, Kizil-Orda megye (1947).
14. Aktobei 222. sz. tábor, Aktobe megye (1947).

Sajnos számos ilyen tábor felkutatása még várat magára. Kétségtelen, hogy a külföldi és orosz történetírásban a második világháború magyar hadifoglyainak sorsát már behatóan tanulmányozták, de Kazahsztánban ez a téma eddig alig volt tárgya a szakmai kutatásoknak.

A kazahsztáni idegen hadifoglyok és internáltak történetét természetesen a helyi történészek is vizsgálták. Ezek között említhető L. V. Mihejeva PhD-disszertációja, melynek témája: *Idegen hadifoglyok és internáltak Közép-Kazahsztánban a XX. században (1941–1950 között)*.²⁰⁶ A disszertáció a második világháború hadifoglyainak és internáltjainak közép-kazahsztáni történetével foglalkozik, amelyben a normatív és jogi dokumentumok elemzése kerül előtérbe, többek között a táborok helyének azonosítása, a kialakítási folyamatok rekonstruálása, a táborok használati körének jellemzése, a foglyok életkörülményeinek elemzése, az orvosi ellátás és a karbantartási rendszer működése. Mint látható, a szerző a legtöbb figyelmet a hadifoglyok témájával kapcsolatos általános kérdésekre fordítja. Ezért a magyar hadifoglyokkal kapcsolatos sajátos problémákkal nem foglalkozott. R. K. Bekmagambetov könyve, a *Hadifoglyok Kazahsztán területén* című²⁰⁷ szintén a kazahsztáni hadifoglyok és internáltak történetének általános problé-

²⁰⁶ Mihejeva L.V. *Idegen hadifoglyok és internáltak Közép Kazahsztánban, a XX. században (1941–1950 között)*, a kandidátusi disszertáció szerzői absztraktja: 07.00.02. – Karaganda, 2007. – 30 o.

²⁰⁷ Bekmagambetov R.K. *Hadifoglyok Kazahsztán területén* – Kosztanaj: a Kazah Köztársaság Belügyminisztériumának Kosztanaji Akadémiája, 2014. – 166 o.

máit taglalja. E témában egyébként a kazahsztáni történészek több tanulmányt is publikáltak.²⁰⁸

Mindezek a kutatások kétségtelenül feltárják a hadifoglyok és internáltak történetét, azonban ebben a témában csak az általános problémákat határozzák meg. A szerzők többsége nem veszi figyelembe a fogva tartottak nemzeti összetételét. Ennek ismeretével bizonyosan kijelenthető, hogy Kazahsztánban a magyar hadifoglyok és internáltak történetét alig vizsgálták.

Mindenekelőtt tehát vegyük górcső alá a levéltári forrásokat. A hadifogoly javító-nevelő munkatáborok és a katonai hatóság dokumentumai bizonyos módon különböznek a polgári intézményekéitől. Véleményünk szerint ennek oka az, hogy a szovjet időszakban az előbbieket nem tekintették történelmi forrásoknak. A Belügyi Népbiztosság *Az NKVD hadifogolytáborok irányítása javításának intézkedéseiről* szóló, 1943. február 24-i rendelete alapján Kazahsztánban hadifogolytábor parancsnokságot hoztak létre. A levéltári anyag tanulmányozásánál azon feltételezés merülhet fel, hogy ezen intézmény dokumentumai a Kazah Köztársaság Központi Állami Levéltárának 1390c. számú *Hadifogoly részleg* elnevezésű fondját képezik. Jelenleg azonban a levéltárban nincs információ erről a fondról. A levéltári útmutatóban nem találjuk sem a fond számát, sem a vele kapcsolatos információkat. Véleményünk szerint ezt a fondot vagy nem oldották fel, vagy a hatósági struktúrák különleges fondjaiba helyezték át. Ez a körülmény megnehezíti a probléma komplex vizsgálatát.

Bármilyen tudományos probléma teljeskörű leírása csak akkor lehetséges, ha a kutatásba mind a központi, mind pedig a helyi levéltári anyag vonatkozó részeit bevonják. Az új dokumentumok tudományos jellegű vizsgálata segítséget nyújtana a helyi levéltári dokumentumok összehasonlításához a köztársasági intézmények dokumentumaival. Kétségtelen, hogy a hadifoglyokról a kazahsztáni levéltárakban jelentős mennyiségű dokumentum gyűlt össze. Azonban közülük nem mindegyiket oldották még fel. Ez azt jelenti, hogy továbbra is terjedelmes feltáratlan terület maradt a jövő kutatói számára.

A megyei szintű levéltárak közül kétségtelenül a leggazdagabb a Karaganda Megyei Állami Levéltár. Ez a helyi levéltárak közül a legnagyobb. Itt

²⁰⁸ Altajev A.S., Zsanguttin B.O. *GUPVI: hadifoglyok és internáltak Kazahsztán területén (1939-1951)*: segéd-könyv 3 r.-ben – Almati: Abaj Kazah Nemzeti Pedagógiai Egyetem 2006. - 1.r. - 104 l.; Altajev A. S. *A második világháború történelmének aktuális problémái* // „Mi a győzelmet közel hoztuk, ahogy tudtuk”: a Győzelem 60. évfordulója tiszteletére rendezett tudományos-gyakorlati konferencia anyaga. – Almati: Abaj KazNPE, 2005. – 14-18. o.; Zsanguttin B.O. *GUPVI: hadifoglyok és internáltak Kazahsztán területén (1941-1951)* // Haza történelme. – 2008. – 2. sz. 107-114. o.

találhatók a megyei szintű hatóság dokumentumai, valamint a karagandai javító-nevelő táboréi is.

Az Orosz Föderáció Legfőbb Ügyészsege Jogi Statisztika és Speciális Nyilvántartás Bizottságának levéltári fiókjában az elítéltek dossziéit összegyűjtő fondot létesítettek. Új dokumentumokat fedeztek fel a második világháború hadifoglyaival és internáltjaival kapcsolatban. Köztük találhatók a 99. sz. hadifoglyok és internáltak tábora parancsnokságának, a Kazahsztáni Kommunista Párt Karaganda Megyei Bizottságának, a Kazahsztáni Kommunista Párt Karaganda Városi Bizottságának, a Karagandaugol szénbányák termelő egyesületének, a szénbányák építési kombinátjának és a Karagandasztyroj vállalatoknak, a Karagandaugol kombinát Kirovugol tröszt 3. sz. Kirov szénbányájának, a Belügyminisztérium Karaganda Megyei Igazgatósága javító-nevelő táborainak 17. sz. külön tábori egységének dokumentumai. A vizsgált témában különleges helyet foglalnak el a 99. sz. hadifoglyok és internáltak táborának parancsnokságához tartozó fondjának dokumentumai, amelyek a tábor és fiókjai megszervezéséről, átszervezéséről és felszámolásáról, elhelyezéséről, a hadifoglyok és internáltak nemzetiségi összetételéről és létszámáról, orvosi és élelmiszer-ellátásáról, a foglyoknak kényszermunkában való részvételéről, a tábor védelméről, a hadifoglyok és internáltak hazatéréséről, a foglyok elhalálzásáról szóló dokumentumait tartalmazzák. E dokumentumok között tehát megtalálhatjuk a hadifoglyok és internáltak nemzetiségi összetételének adatait is. A pártszervek fondjaiban olyan dokumentumokra lelhetünk, amelyek a hadifoglyok és internáltak tábori munkájának szervezésével, a kontingensek fogadásával és elhelyezésével, valamint a hadifoglyok alkalmazásával foglalkoznak a megye ipari vállalataiban.

A Belügyminisztérium Karaganda Megyei Igazgatósága Javító-Nevelő osztályának 17. sz. külön táborrészlegéhez tartozó dokumentumai feltárják a hadifoglyok és internáltak életkörülményeit. A Kazah SzSzk Belügyminisztériuma 330. számú hadifogolytáborának parancsnoksága az 1945–1947 közötti években Akmolai megye területén volt. A Karagandai Állami Levéltár fondjaihoz képest az akmolai tábor anyaga igen szerény. Ennek több oka is van. A 99-es hadifogolytábor kb. tíz évig, míg a 330-as tábor csupán három évig működött. Ráadásul annak idején előbbi közvetlenül a Szovjetunió Belügyminisztériumához tartozott, míg utóbbi a Kazah SzSzk Belügyminisztériumához.

A Zsezkazgan Városi Állami Levéltárban olyan dokumentumokra lelhetünk, amelyek a láger foglyainak létszámát tartalmazzák. Továbbá egy

bizonyos vállalattal kötött szerződést is találunk, amely szerint a tábor parancsnoksága olcsó munkaerőt ad át. Leveleket találunk a rézolvasztó gyár igazgatójának címezve, melyekben a munkába állt hadifoglyok helyes munkaszervezéséről, valamint a foglyok munkatermelékenységének növeléséről olvashatunk megjegyzéseket.

Mindkét tábor fondjait a Zsezkazgan Városi Levéltárban őrzik. A balhasi táborban japán foglyokat tartottak, akiket a háború végén hazaengedtek Japánba. Az erről szóló dokumentumok a 458. sz. fondban találhatók (összesen 75 ügy). 1957. november 16-án az 5-9., a 13., a 14., a 25-28., a 32., a 34., a 36-39., a 44., a 45., az 50-53., az 58-60., a 62-65., a 72-73. sz. ügyeket kiválogatva a 408-1. sz. jegyzőkönyv alapján szállították el őket.

A zsezkazgani táborban együtt tartották a német és japán hadifoglyokat. 1957. december 14-én a fondból kiválogatták az 5., a 7., a 9., a 11., a 14., a 16., a 17., a 19-21., a 25-44., a 47-53., az 55-94., a 96-202. sz. ügyeket. Ezen kívül maradt még 28 ügy, a többi 9 sorsa ismeretlen. Láthatjuk, hogy a fondban igen kevés ügy maradt. Ugyanakkor a hadifoglyokról szóló információkat külön anyaggyűjteményben találjuk. Itt is a 39. sz. tábor parancsnokságának parancsait őrzik. Ennek ellenére maga a tény, hogy ezek a dokumentumok a Zsezkazgan Városi Levéltárban megvannak, örömdetes.

A hadifoglyótáborokban a politikai osztály munkatársai is tevékenykedtek. 1946. október 19-én a Szovjetunió Belügyminisztériumának parancsa szerint az SzU NKVD mellett működő Hadifogoly- és Internáltügyi Főparancsnokság táboraiban politikai osztályokat szerveztek.²⁰⁹ Ezen osztályok munkatársai antifasiszta propagandamunkát végeztek a foglyok között: a szovjet állam politikájáért agitáltak. Véleményünk szerint a politikai osztályok fő célja a kommunista ideológia agitációs- és propagandamunkája volt a foglyok között. Sajnos az e témához kapcsolódó források egyoldalúak, tisztán tájékoztató jellegűek. Ezek inkább térségi jellegű információt tartalmazó tájékoztatók az agitációs- és propagandamunkáról, a katonai-fizikai és a politikai-nevelő munka fejlődéséről, az ifjúsági-komszomol bizottságok munkájáról a hadifoglyok között.²¹⁰ Információ található arról, hogy a hadifoglyok beléptek a pártba, ill. a Komszomolba. Ezek a dokumentumok a párt tevékenységéről tanúskodnak a szovjet időkben, de kevés adatot tartalmaznak a táborok történetéről.

²⁰⁹ *Hadifoglyok az SzSzK Sz-ben. 1939-1956. Dokumentumok és anyagok.* - M.: Logos, 2000. 1120. 133 o.

²¹⁰ A Kazah Köztársaság Elnöki Levéltára, f. 819, op. 1., d. 89; a Kazah Köztársaság Elnöki Levéltára, f. 19, op. 2, d.28; a Kazah Köztársaság Elnöki Levéltár, f. 819, op. 3, d. 22.

Ebből kifolyólag a fondokban olyan levéltári anyag gyűlt össze, amely a táborok történetét a szervezeti és direktívához tartozó dokumentumok tükrében írja le. Innen ismerjük meg ezen intézmények szerkezeti felépítését és általános jellemzőit. A tábor vezetésének a felsőbb hatóság felé irányuló negyedéves jelentései a leltárra, táborirányításra vonatkozó parancsokról, illetve a munkaerő felhasználásáról, az egészségügyi és egyéb ellátási feltételekről szóltak.

Havonta adtak le részletes jelentést a tábor egészségügyi-orvosi helyzetéről.²¹¹ Ezek tartalma alig tér el esetenként, ugyanakkor a jelentések olyan források, amelyek fontos információt tartalmaznak a kutatók számára a táborok történetéről, különösen a táborokból való szökésekről és a foglyok halálozási arányának kérdéséről. Egyes jelentések a havi és a negyedéves periódus információit tartalmazzák, valamint az elhunytak listáját. Ehhez még olyan adatot is csatoltak, amely a diagnózist mutatja be. Meg kell jegyezni, hogy a halott német és japán hadifoglyok külön listában szerepeltek.²¹² A foglyok haláleseteiről közvetlenül az uniós és a köztársasági belügyminisztériumoknak (Moszkvába és Almatába) jelentettek.

Egyes levéltári fondokban adatokat találunk a különböző országokból származó hadifoglyokról is. A meglévő listák információt tartalmaznak a foglyok e kategóriájának nemzetiség, kor és nem szerinti összetételéről. A dokumentumok jelentős része a hadifoglyok szökési kísérleteinek problémájáról is szól.

Kétségtelen, hogy a kazahsztáni levéltárakban jelentős dokumentumhalmoz gyűlt össze a hadifoglyokról, de ezek közül nem mindegyiket oldották fel, ami azt jelenti, hogy a jövőben ebben a kutatási irányban sok még a tenivaló.

Magyar hadifoglyok a kazahsztáni táborokban (a létszám és az elhelyezés problémája)

A háború utáni években a hadifogolytáborok létrehozásában intenzív fellendülést tapasztalunk Kazahsztán területén. Véleményünk szerint ez a hadifoglyok elhelyezésének problémájával volt kapcsolatos, mivel számuk a háború végével megemelkedett.

1945. szeptember 1-re a Szovjetunió területén az európai hadseregekből 2 658 469 fogságba esett katonát tartunk nyilván. Az Állami Védelmi

²¹¹ Karagada Megyei Állami Levéltár, f.410, op. 5, d. 6.- 1.1-2; 73-77 l.; Karagada Megyei Állami Levéltár f. 410, op. 5, d. 3. - 10-12. l.

²¹² Karagada Megyei Állami Levéltár, f. 410, op. 5, d.3; Karagada Megyei Állami Levéltár, f. 410, op. 5, d.11. 145-149. l.

Bizottság 1946. augusztus 7-i dátummal fogadott el *A hadifoglyok NKVD-táborokban való tartása rendjéről* szóló határozatot.²¹³ Ez a dokumentum a fogvatartás és ellenőrzés rendjét határozta meg. A határozat lényegében körvonalazta a hadifoglytáborok eltérő voltát a többi ilyen típusú intézettől. A munkaképtelen fogvatartottak számára a határozat lehetőséget biztosított a hazatérésre.

Ismeretes, hogy a Kazahsztán területén megalakult táborok többsége Közép-Kazahsztánban található. A Karaganda, Akmola és Zsezkazgan ércfeldolgozó vállalatoknál tapasztalható munkaerőhiány arra készítette a szovjet államot, hogy a régióban intézkedjen a politikai fogvatartottak büntetésének letöltéséről.

Ezekben az években a legnagyobb hadifoglytábor a karagandai 99. sz. tábor volt. A hadifoglyok és internáltak szpasszki táborát összesen 66 160-an járták meg (akik több mint 40 különböző nemzetiséghez tartoztak).²¹⁴ A levéltári adat szerint 1946. október 1-re 28 270 rabot tartottak itt. A tábor létezésének egész ideje alatt összesen 1139 magyar személy volt a 99-es szpasszki táborban, közülük a karagandai lágerekben 60-an haltak meg. 1948 első felében a táborban 7 magyar volt. 1949. április 15-én a táborban 5 magyar hadifogly maradt.²¹⁵ De a hadifoglyok más táborokból is érkeztek.

A 99. számú szpasszki hadifoglytáborban a következő táborrészelek működtek:

1. táborrészleg (Kok-Uzek);
2. táborrészleg (Bolsaja Mihajlovka);
3. táborrészleg (a Kosztenko nevű bánya);
4. táborrészleg (a Kirov nevű bánya);
5. táborrészleg („Kirovugol” tröszt, 31. sz. bánya);
6. táborrészleg (Szarany település, a „Karagandaszhtroj” tröszt mellett);
7. táborrészleg (Zapadnij település);
8. táborrészleg („Leninugol” tröszt, 19. sz. bánya).

A táborrészelek száma folyamatosan változott, növekedett, ill. csökkent, némelyik közülük be is zárt.

Zsezkazgan területén az 1945–1948-as években két, a Szovjetunió Belügyminisztériumához tartozó hadifoglytábor létezett: a balhasi 37. sz. tábor és a zsezkazgani 39. sz. tábor. 1947. december 24-re a balhasi táborban 1083

²¹³ *Hadifoglyok az SzSzkSz-ben. 1939-1956. Dokumentumok és anyagok.* - M.: Logos, 2000. 1120. 159 o.

²¹⁴ Karagada Megyei Állami Levéltár, f. 410, op. 1, d. 1, 15, 60. l.

²¹⁵ Karagada Megyei Állami Levéltár, f. 410, op. 5, d. 44, 56. l.

hadifogoly volt, köztük 1067 japán, 12 koreai, 3 német és 1 osztrák. A foglyok a Nehézipari Minisztérium „Pribalhassztrój” építőipari trösztje balhasi rezolvasztó gyárának építkezésén dolgoztak.²¹⁶ A 37. sz. balhasi tábortól eltérően a 39. sz. zsezkazgani tábor foglyainak többsége a nyugati országokból való hadifogoly volt. Az 1946-os év végétől az 1947. év közepéig a táborba 6750 hadifogoly érkezett. Számukra különleges rendet vezettek be. Azonban a SzU Belügyminisztériumának döntése alapján a fogvatartottak száma folyamatosan változott. Ebben az időszakban 3917 fogoly cserélődött ki. A Zsezkazgani tábor foglyai a téglagyárban, a hidro-metallurgiai üzemben, a homokbányában, a vasúton, a gátak építkezésén stb. dolgoztak.²¹⁷

1946-ban – a SzU Belügyminisztériumának rendelete alapján – a 39. sz. tábort különleges tartási rendre alakították át. Ezt követően a Szovjetunió más táboraiból a különleges tartási rend kategóriája miatt hadifoglyokat és internáltakat kezdtek ide átirányítani.²¹⁸ 1946 októberétől decemberig a különleges kategóriához tartozóként 3884 hadifoglyot és internáltat (15 féle nemzetiséghez tartozó személyt) vezettek át a táborba. Közülük 549 hadifoglyot és 67 internáltat.²¹⁹

A hadifoglyok számának növekedése megkövetelte az új táborok gyorsított szervezését. A levéltári anyagok megőrizték a táborok gyorsított építésének következményeiről szóló információkat. Például az akmolai hadifoglytábort a helyi hatóság vezetése alatt telepítették. Ezt bizonyítja a Kazah KP Atbaszari Járási Bizottságának 1945. november 23-i jegyzőkönyve.²²⁰ Az ülésen megtrágyalták a hadifoglytábor helyzetét, és több hiányosságra mutattak rá. A 200 személyre tervezett barakkokban 400 foglyot helyeztek el, közülük 120 beteg volt. Az egészségügyi részleg, a konyha, a kantin nem volt előkészítve a télre. Természetesen a helyi hatóság nem a hadifoglyok helyzete miatt aggódott, hanem arra törekedtek, hogy gyorsan befejezzék az építési munkálatokat a saját területükön.

A Kazah SzSzk Belügyminisztériuma 330. sz. hadifoglytáborának parancsnoksága 1945–1947-ben Akmola megye területén volt elhelyezve. Itt a hadifoglyok az akmola-kartali vasút építésén, a Kazzoloto tröszt vállalataiban, valamint a Jetikarazoloto és a petropavlovszki erőműben dolgoztak. A

²¹⁶ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 458, op. 2, d. 264, 1. l.

²¹⁷ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 380, op. 2, d. 23, 33, 45. l.

²¹⁸ RGVA, f. 1p, op.15a, d. 273. 5. l.

²¹⁹ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 380, op. 2, d. 23, 16-17. l.

²²⁰ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 1, d. 1, 7-8. l.

tábori részlegek Akmola városban, a jalambeti és bogembaji bányák területén, Kusmurun állomás és Petropavlovszk városban voltak megtalálhatók.²²¹

1. sz. táborrészleg (Akmola);
2. sz. táborrészleg (Kusmurun);
3. sz. táborrészleg (Jeszil);
4. sz. táborrészleg (Atbasar);
5. sz. táborrészleg (Jalambet);
6. sz. táborrészleg (Bogembaj);
7. sz. táborrészleg (Jetikarazoloto).

A Kazah SzSzk Belügyminisztériumának 330. sz. táborában 3274 német, magyar és japán állampolgárságú hadifoglyot tartottak fogva, ezek közül: 795 német, 796 magyar, 1626 japán és 57 egyéb nemzetiségűt. A tábori részlegek szerint: Akmolában 1251 főt, a bogembaji bányákban 471 főt, Jalambetben 755 főt, Petropavlovszkban 508 főt és Kusmurun állomáson 279 főt tartottak fogva.²²²

A magyar hadifoglyok főleg a bogembaji bányákban és Kusmurun állomáson dolgoztak, ahol kb. 544 magyar volt.

1947. január 1-re az I. munkaképes kategóriához 1395 főt soroltak be, ami a teljes létszám 41,6%-a;

a II. kategória – 1281 fő, ami 38,3%;

a III. kategória – 446 fő, ami 12,3%;

a IV. kategória – 4 fő;

az V. kategória – 98 fő, ami 4,7%;

a VII. kategória – 89 fő, ami 3,1%.

A fizikai erőnlét fokozása érdekében egészségjavító intézkedéseket hoztak. Áprilisban így az első kategóriába 79 fő került; a másodikba 279, a harmadikba 98, a negyedikbe pedig 3 fő. A mentesített 3-as és 4-es kategóriákat a betegségből kilábaló személyekkel egészítették ki. A speciális kontingenshez tartozók pótlólagos (normán felüli) tápellátásban részesültek, személyenként 200-300 grammnyi burgonyával a nem központosított ellátásból. Ennek köszönhetően 1947. június 1-re javult a hadifoglyok erőnléti állapota. Így az I. kategóriához 1813 főt soroltak be, ami a teljes létszám 55,3%-a, a II. kategóriához pedig 1255 főt, ami 35,2%.²²³

²²¹ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 1, d. 2, 18-19. l.

²²² Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 1, d. 11, 1-2. l.

²²³ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 6, 15. l.

A hadifoglyok tartásának jogi normáit az 1941. július 1-én kelt, *A hadifoglyokról szóló rendelkezés* szabályozza. E dokumentum szerint hadifogolynak az a személy minősül, aki a Szovjetunióval szembeni ellenséges államok fegyveres erőinek kötelékében harcolt. A táborok foglyai közül szintén ehhez a kategóriához tartoztak az ellenséges államok azon polgárai, akiket a Szovjetunió területén fogságba ejtettek, akik fegyveres különítményekben fegyverrel a kezükben harcoltak, de akik nem tartoztak az ellenség hadseregéhez, ill. flottájához, valamint a háború alatt fogságba ejtett tudósítók stb. [1,66-68]. E dokumentum alapjául az 1929-es Genfi Egyezmény szolgált.

Ugyanakkor nem mondható el az, hogy a közigazgatási-parancsuralmi rendszer teljes mértékben betartotta volna a nemzetközi emberi jogi normákat. Mindazonáltal a külföldi hadifoglyokat bizonyos szempontból kedvezőbb körülmények között tartották, mint a szovjet foglyokat. Ilyen például az ellátás vagy a jogok tiszteletben tartása a kényszermunkába való bevonás kérdéseiben. A hadifoglyokat az elkövetett bűncselekményekért a katonai bíróság elé állították, de halálos ítélet esetén kötelezően értesítették a Vörös kereszt és a Vörös Félhold Társaság végrehajtó bizottságát, majd egy hónapig vártak a válasza. Ez bizonyítja a nemzetközi szervezetek részvételét a hadifoglyok sorsának alakulásában. A hadifoglyok között az elhalálozások aránya magas volt. Kétségtelen, hogy a hadifoglyok különböző betegségekből haltak meg. Így a karagandai 99-es hadifoglytáborban a halálesetek száma: októberben 346, novemberben 141, decemberben 76 fő volt. Tehát összesen 563 fő.

A fogvatartottak közül disztrófiában halt meg 397, tüdőgyulladásban 17, szív- és érrendszeri megbetegedésekben 19, tuberkulózisban 20, kolerában 9 fő.²²⁴ Ezekben az években a táborba érkező foglyok többségének egészségi problémái voltak, vagyis eleve betegen érkeztek. A hadifoglyok számának növekedésével a vezetőség előtt új táborok felállításának szükségessége merült fel. A levéltári adatok alapján a következőket lehet kijelenteni az akmolai tábor hadifoglyainak elhalálozási statisztikáiról: 1945 augusztusában 3 fogoly halt meg, szeptemberben 10, októberben 30, novemberben 76, decemberben pedig 64.²²⁵ A halálhoz vezető leggyakoribb betegségek: disztrófia 167, tuberkulózis 49 fő esetében. A statisztikai összehasonlításból arra a következtetésre juthatunk, hogy a japánok és a magyarok között az elhalálozás igen

²²⁴ Karagada Megyei Állami Levéltár, f. 410, op. 5, d. 11, 145. l.

²²⁵ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 6, 1-10. l.

magas volt. A betegség és a halál okai közül említhető a barakkok télre való felkészületlensége, a fűtés hiánya. Ez ahhoz vezetett, hogy három tábort – a kusmurunit, az isimit és az atbaszarit – bezártak. Az ezekben a táborokban megbetegedett 97 foglyot a 120 férőhelyes akmolai tábor mellett működő kórházban helyezték el.²²⁶ Sajnos a dokumentumok csak az elhalálozott személyek számát mutatják be, ami nem teszi lehetővé maguknak a személyeknek az azonosítását. A hadifoglyok elhalálozásának egyik oka a tábori személyzet tisztességtelen munkája volt. Olyan tényekről tudósító adatok maradtak fenn, amelyek szerint a börtönőrök a tábornak kiutalt anyagi javakat már a felállítás idején elpazarolták. Természetesen ez a háború utáni évek rendkívül nehéz társadalmi és gazdasági helyzetével magyarázható. A lopáson tetten ért dolgozókat a főnökség szigorúan megbüntette. Például 1945. december 10-én az akmolai 330. sz. hadifoglytáborban folytatott ellenőrzés során árulopásra derült fény, ezen felül az egészségügyi-higiéniai normák be nem tartására, valamint a bérek nem teljes összegű kifizetésére a foglyok között. Az ellenőrök elé visszataszító kép tárult: egészségtelen állapotok a kávéházban, piszkos edények, rothadt zöldségek, hiányos norma kiadása a fogvatartottak számára. A 3. szekció vezetőjét, Galanin hadnagyot, Olejnikot, a katonai gazdasági ellátás vezetőjét, akik ezt a szégyenletes helyzetet megengedték, név szerint Bajbekov kapitányt, volt szakaszvezetőt, Fedorenko főhadnagyot, az egészségügyi részleg vezetőjét, felelősségre vonták.²²⁷

A hiányos élelmiszeradag kiadásáról az atbaszari 4. számú táborrészlegben is találtak adatokat. Ugyanakkor a kontingens regisztrációjának és felhasználásának kérdését nem oldották meg.

A foglyok számára a munka utáni pihenés feltételei nem voltak biztosítva – a fogvatartottak a barakkokban csupasz priccseken pihentek. Az egészséges és a beteg hadifoglyokat – akiket kemény munkára kényszerítették – együtt tartották. Több mint 400 hadifogly maradt munka nélkül. Ezért Lavrinenko részlegvezetőt, Szennik VDH-vezetőt, Csernicskót, az egészségügyi részleg vezetőjét katonai bíróság elé állították. December 10-én hasonló ellenőrzést végeztek Zsezkazgan 39. sz. hadifoglytáborában. A fő figyelmet az élelmiszerblokk munkájára, a tábor egészségügyi állapotára, a hadifoglyok életmódjára és a foglalkoztatásukra fordították. Így a kávéház állapotát egészségtelennek találták, felfedezték a foglyok élelmiszerbiztonsági normáinak be nem tartását, felderítették az ellátás ellopásának eseteit, szennyes barakkokat

²²⁶ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 6, 1-10. l.

²²⁷ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 1, d. 2, 14. l.

találtak, és emellett az is kiderült, hogy tűzoltó vizet használtak ivóvízellátás hiányában.²²⁸ December 24-én a tábor vezetősége határozatot hozott a hadifoglyok orvosi ellátásának javításáról.

Ezzel együtt különösen súlyos helyzet alakult ki az NKVD 39. számú, Zsezkazganban található táborában. 1945. december 11-én az ellenőrzés során súlyos étkezési, egészségügyi hiányosságot fedeztek fel a hadifoglyok foglalkoztatási és életkörülményeit illetően. Így a központi konyhában egészségtelen állapot uralkodott, az élelmiszeradag-normát nem tartották be, a konyhában élelmiszerlopásra derült fény, a barakkokban szenny volt, a vizet a tűzoltó tárolóból merítették. A harmadik kategóriájú hadifoglyok munkanapja 8 órás volt az előírt 4-5 helyett, nem látták el védőruhával a munkába állókat, a szerszámok rossz minőségűek voltak stb.²²⁹

1946. január 16-án az NKVD direktívát fogadott el a hadifoglyok és internáltak megbetegedése és halálozása csökkentésére irányuló intézkedésekről a táborokban,²³⁰ január 30-án pedig a hadifoglyok fizikai rehabilitációjáról. A 99-es karagandai táborban konkrét lépéseket kezdeményeztek ezen irányelvek alapján. Az egészségügyi egységek és a higiéniai blokkok ellenőrzése során azt tapasztalták, hogy az elhunytak többsége tuberkulózisban és disztrófiában szenvedett. A fertőző betegségek elterjedésének oka az alapvető egészségügyi előírások be nem tartása és a gyógyszerek hiánya volt. Minden hadifogoly halálesetében a táborrészleg-parancsnokot és az egészségügyi egység vezetőjét vonták felelősségre.

A helyzet orvoslására több intézkedést is hoztak. 1946. március 2-án az NKVD elfogadta *A hadifoglyok egészségügyi szakma szerinti maximális kihasználásáról az NKVD táboraiban*²³¹ elnevezésű határozatot. E határozat végrehajtása hozzájárult a helyzet javításához. Több kórházat nyitottak: 120 férőhelyes (központi) kórházat Akmolában, 45 férőhelyest Zsolimbetben, 35 férőhelyest Bogembajban, 20 férőhelyest Zsetikarzolotoban és Petro-pavlovszkban. Mindegyik kórházban 3-15 férőhelyes izolált kórterem, illetve orvosi személyzet működött 24 órás ügyelettel. Azonban a gyógyszerellátás továbbra is gyenge maradt. A központi kórházban vérbankot hoztak létre, 24 hadifogoly lett vérdonor. Az egészségügyi személyzet 4 orvossal, 17 felcserrel és 5 nővérrel bővült. A hadifoglyok közül az egészségügyi személyzethez 7 orvos és 10 felcser csatlakozott az egészségügyi személyzet felügyelete alatt.

²²⁸ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 22, op. 1, d. 60, 28. l.

²²⁹ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 22, op.1 p, d. 60., 28. l

²³⁰ *Hadifoglyok az SzSzKSz-ben. 1939-1956. Dokumentumok és anyagok.* - M.: Logos, 2000. 1120. 480 o.

²³¹ *Hadifoglyok az SzSzKSz-ben. 1939-1956. Dokumentumok és anyagok.* - M.: Logos, 2000. 1120. 480 o.

A központi kórházba a tábori részlegekből hoztak beteg hadifoglyokat, összesen 97 személyt. Azonban 1946 első negyedének végére a helyzet nem változott. 1946 januárjában az akmolai 330. számú hadifogolytáborban 20 beteg halt meg, februárban 21, márciusban 13 és április 1-től 10-ig 1. A táborban összesen 234-en voltak, tehát a teljes létszám 3-5%-a halt meg. A halottak közül 148 német, 72 magyar és 14 japán volt.²³²

Az őrség szervezésében mutatkozó hiányosságok ahhoz vezettek, hogy a rabok szabadon elmehettek a városba, a piacra. 1946. július 8-án a 39-es zsezkazgani tábor vezetője parancsot adott ki az őrség megerősítéséről és a táborrendszer megszigorításáról.²³³ A parancs rámutatott arra, hogy a szolgálatban lévő tisztek nem vigyáztak a belső rendre. Az ellenőrzés során a beteg hadifoglyokat nem találták a kórházban, mivel az időt a városban töltötték. E szabálysértésekkel kapcsolatban a tisztek ellen büntetőintézkedéseket hoztak.

Az akmolai tábor főparancsnoka, Konsztantinov A tábori és őrségi rend betartásának elégtelensége címmel parancsot adott ki. Az 1946. november 13-i, A tábori és őrségi rend szabályainak megsértéséről szóló jelentésében példaként említette, hogy a tábor hadifoglyai szabadon távoztak az akmolai és a jalambeti települések piacaira (jalambeti tábor, 2. részleg és akmolai, 1. sz. részleg).²³⁴ Így november 17-én Constantinescu „hadifogoly szabadon eladhatta a piacon az aranygyűrűjét 560 rubelért, majd szökést hajtott végre.” Őt csak november 21-én tudták őrizetbe venni Karaganda piacán. 1946. november 15-én a SzU belügyminisztere, Sz. Kruglov rendeletet adott ki a nyugati és japán foglyok közötti étkezési normáról.²³⁵ A központtól utasításokat kaptak a hadifoglyokra vonatkozó étkezési fejadagról, katonai rangtól függően külön menüt állítottak ki a betegek számára.

A beteg hadifoglyok étrendje a következő volt:

2. sz. norma. A német és japán hadifoglyok számára, akik disztrófiában szenvednek (napi norma, gramm / fő): kenyér, 85%-ban őrölt gabona (500 g); 85% liszt (10 g); különböző dara (70 g); rizs (50 g); hús (150 g); hal (50 g); marhahús (30 g); olaj (20 g); tészta (20 g); paradicsompüré (7 g); cukor (30 g); tea (0,5 g); só (20 g); babérlevél (0,2 g); bors (0,2 g); ecet (1 g); szárított gyümölcsök (10 g); tej (300 g); különböző gyümölcsök (250 g); burgonya (400 g); burgonyaliszt (5 g); élesztő (100 g). Ehhez még havi 310 g különféle élesztő, illetve szappan (300 g), dohány (10 g), gyufa (3 doboz) tartozott. A beteg tisz-

²³² Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 6., 12-21.

²³³ Zsezkazgan Megyei Állami Levéltár, f. 22, op. 1, d. 63, 73. l.

²³⁴ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 6, 43. l.

²³⁵ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 1, d. 4, 3-12. l.

tek 600 g kenyeret és 40 g cukrot kaptak. Mint látjuk, a hadifoglyok étrendje nagymértékben bővült. Ugyanakkor a fent leírt adagutasítások a hadifoglyok nevének nyilvántartására vonatkoztak, azaz különbözőek voltak a katonák, a tisztek és a tábornokok számára. Különös figyelmet fordítottak a disztrofiás betegek táplálására. A disztrofiás tisztek 600 gramm kenyeret kaptak, ebből 300 gramm a legmagasabb minőségű lisztből készült. A betegek étrendje intenzívebbé vált. A menüben C-vitamin szerepelt, a föld alatt dolgozók számára az étrend dúsabb lett. Az élenjáróknak 25%-kal emelték a napi fejadagját.

A táborban nem volt szakorvos, sőt káder, de még alkalmazott személyzet sem. A központi kórházban dolgozó A. Buligina orvosnő felmondott férje Szverdlovszk városába való áthelyezése miatt. Kartushina orvosnő öngyilkosságot követett el, így a tábor két orvost veszített, ami drámaian befolyásolta a betegek kezelését. A betegeket Karaganda szpasszki táborrészlegébe vezették át. 1947-ben az orvosi személyzet hiányos volt: káderorvos (1 fő), középfokú orvosi személyzet (5 fő), hadifogly orvos (9 fő), felcser (4 fő).²³⁶

A halálozási arány az akmolai táborban nem változott. 1946-ban a táborban öt részleg volt: az akmolai, a jalambeti, a bogembaji, a jetigarzolotoji és a petropavlovszki. Minden egyes részlegben saját kórházat rendeztek be: Jalambetben 45, Bogembajban 35, Jetigarzolotoban 20, Petropavlovszkban 20 ágyasat. A kórházakban megszervezték a 24 órás ügyeletet.

A hadifogly közművesek és munkások, akik az építőköi kirakodásán és kihordásán dolgoztak, nem voltak ellátva védőkesztyűvel, emiatt gyakran megsebesültek. Az építőtelepek általában el voltak látva forrált víz tárolására alkalmas hordókkal, ezek azonban nem voltak felszerelve csappal, de még bögrével sem (az ivóvíz pedig nem volt forralva). 1945-ben a halálesetek száma havi lebontásban: augusztusban 3, szeptemberben 10, októberben 30, novemberben 76, decemberben 64. A halálesetek száma 1946-ban 78 fő. Havi lebontásban: januárban 20, februárban 21, márciusban 13, áprilisban 1, májusban 5, júniusban 7, augusztusban 3, szeptemberben 2, októberben 2, novemberben 3, decemberben 1.

1945 augusztusától 1946 áprilisáig a magyarok közül 48-an haltak meg.²³⁷ A tábor felkészületlensége a nehéz téli körülményekre, a szervezési hiányosságok, a megfelelő anyagi helyzet és az élelmiszer hiánya, a tábori részlegeknek a parancsnokságtól nagy távolságban történő szétszórtsága, a vasúttól való elszakadás (Bogumbaj, Jalambet, Zsetigarzoloto) nagy nehézségeket okozott a kontingens megőrzésében.

²³⁶ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 6, 88. l.

²³⁷ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 6, 3. l.

1946. április 11-én az összes magyar és román hadifoglyot az akmolai tábor 1. számú részlegébe gyűjtötték össze, ahol a legjobb barakkokban szállásolták el őket, így javultak egészségügyi és életkörülményeik. Az 1. táborrészleg mellet 100 férőhelyes központi kórház is működött, ahol a többi tábori részlegről érkező súlyos betegeket ápolták. A kontingensekben a megbetegedettek száma 80-100 fő volt. A legtöbben krónikus tüdőbajban, szívbetegségben és maláriában szenvedtek.

A magyar és a román betegeket a központi kórházban kezelték. Ott egy jól ismert, nagy tapasztalattal rendelkező magyar orvos gyógyított. A kórházban különálló kórtermek nem voltak, a betegeket 30 személyt befogadni képes barakkokban helyezték el: külön-külön a magyarokat, a németeket és a japánokat. Az ambuláns vizsgálatokat a járóbeteg-klinikán végezték, ahol naponta 10-12 beteg is megfordult: először a magyarokat, majd azt követően a románokat vizsgálták meg.²³⁸ Azonban a tábornak nem volt elegendő pénze a hiányzó gyógyszerek és fertőtlenítőszeres beszerzésére a polgári gyógyszertárakból. A Belügyminisztérium Hadifogoly és Internáltügyi Osztálya megtiltotta a hiányzó gyógyszerek beszerzését a Megyei Egészségügyi Osztályhoz tartozó gyógyszertárakból.

1946 májusában a Jetogarzoloto **bányában dolgozva számos** hadifogoly kapott mérgezést az arzént is tartalmazó érc miatt. A helyszínrre szakemberekből álló kormánybizottság érkezett a termelés káros hatásának tanulmányozása végett. A 18 fűrés közül 11 személynél fedeztek fel kezdődő szilikózist laboratóriumi és röntgenvizsgálat nélkül is. Köztük többen voltak magyarok.²³⁹ 1946 október-decemberében a zsezkazgani 39. sz. táborba 616 magyar érkezett (549 hadifogoly és 67 internált). Közülük egyesek hazatelepültek. 1946. június 20. és december 20. között a zsezkazgani táborban 69 ember halt meg.²⁴⁰

№ Nemzetiség			Hónap						
			VII	VIII	IX	X	XI	XII	Összesen
1	Japán	Védett	-	-	1	-	1	-	2
		Nem védett	4	-	5	3	1	-	13
2	Német		-	-	-	10	19	17	46
3	Magyar		-	-	-	1	3	1	5
4	Osztrák		-	-	-	-	2	-	2
5	Cseh		-	-	-	-	1	-	1
Összesen:			4	-	6	14	27	18	69

²³⁸ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 5, 6. l.

²³⁹ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 6, 5 l.

²⁴⁰ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 380, op. 2, d. 23, 38. l.

Az elhalálozott személyekről készült diagnózisok szerint: disztrófia és vitaminhiány (57); tbc (7); egyéb (5 fő).²⁴¹

1947. január 27-én Kruglov belügyminiszter intézkedett a hadifoglyok elhalálozási arányának csökkentéséről, május 14-én pedig helyettese adott ki utasítást *Az orvosi munkabizottságok tevékenységének korszerűsítésére* elnevezéssel.²⁴² Tekintettel e direktívák végrehajtására, a 330. sz. akmolai táborban a bizottság tagjai elkezdték a negyedéves ellenőrzést. Az ellenőrzések írásos jelentéseit a vezetőségnek nyújtották be. A hadifoglyoknak ekkortól védőoltásokat adtak be a fertőző betegségek ellen, klórozták az ivóvizet, a tábor területét rendszeresen takarították, a szemetet pedig elégették.

Különös figyelmet fordítottak a zsezkazgani 39. sz. táborra a hadifoglyok közötti gyakori elhalálozás miatt (decemberben 2, január első felében 3 haláleset történt). Az elhalálozások legfőbb okai a következők voltak: októberben, novemberben és decemberben a táborba érkezők rendkívül rossz fizikai állapotban voltak, közöttük nagy számban fordult elő disztrófiás, legyengült és súlyosan beteg, továbbá a szükséges gyógyszerek és eszközök is hiányoztak (szulfid, glükóz, oxigén, vitaminok, kámfor, koffein, kalcium-klorid). Ezután helyben aktivizálódott a kór megelőzését megcélzó munka.²⁴³ A tábori személyzetet ebből a szempontból szigorúan ellenőrizték.

1947. március 27-én a Szovjetunió Belügyminisztériuma *A hadifoglyok táborokban és telepeken való fogva tartásának rendjéről szóló rendeletek közvételéről* elnevezéssel²⁴⁴ parancsot adott ki. Ettől az évtől vette kezdetét a hazatelepülés. Ez pedig a hadifoglyok és a személyzet között gyakori nézeteltérésekhez vezetett. A Kazah SzSzK Belügyminisztériumának adatai szerint a 99. sz. tábor őre, Ribakov három foglyot, Berg Ottót, Rotter Alfonzot és Bernttert bántalmazta a táborban a vasúti kocsik kirakodásnál – szerinte legalábbis – tapasztalható lassú munkavégzés miatt, míg kollégája Zido foglyot ütlegette, mivel az kérte, hogy az őr adja vissza a tőle elvett pufajkát. A Kirovugoly tröszt 1. sz. bányájának főmérnök-helyettese, Mihajlov szintén bántalmazott három foglyot, akik így nyolc napig nem tudtak munkába állni. Popov és Sarabajev polgári munkások annyira megverték I. Placsek foglyot, hogy az véglegesen nyomorékká vált.²⁴⁵

²⁴¹ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 380, op. 2, d. 23, 4. l.

²⁴² Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 7, 21. l.

²⁴³ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 380, op. 2, d. 8, 15-16. l.

²⁴⁴ *Hadifoglyok az SzSzKSz-ben. 1939-1956. Dokumentumok és anyagok.* – M.: Logos, 2000. 1120. 1028. l.

²⁴⁵ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 380, op. 2, d. 18, 15-16. l.

Az 1947. év hét hónapja alatt az akmolai táborban 16 haláleset történt, ami a kontingens 0,4%-át jelenti. Hónapokra bontva: januárban 3, februárban 3, márciusban 4, áprilisban 1, májusban 3, júniusban 1, júliusban 1. Igen magas volt a halálozás aránya a magyarok és a románok között. A hadifoglyok szálláshelyei télire nem voltak ellátva tüzelővel. A Sztálin-Magnitogorszk vasút gazdasági hatósága szintén nem biztosította a tábor részlegeinek előkészítését a télre. Ezek után egyszerre három tábori részleget zártak be: a kusmurunit, az atbasarit és a jesilit.²⁴⁶ Ezekből a táborrészlegekből minden beteget elszállítottak.

Az orvosi-egészségügyi helyzetről szóló tájékoztató szerint 1947. augusztus 1-re az akmolai hadifoglytábor három részlegében 1688 személyt tartottak, ebből 783 német, 252 magyar, 832 japán és 1 más nemzetiségű volt. Akmola városban, ahol a tábor részlegei voltak, összesen 620 foglyot tartottak, Zsalombetben 775, Petropavlovszkban pedig 474 foglyot. A táborban végrehajtott megelőző intézkedések eredményeképpen a beteg hadifoglyok munkaképessége a következők szerint alakult: 1947. január 1-re az első kategóriába tartozó munkaképes hadifoglyokhoz 1345 főt (vagyis 44,4%-ot), a második kategóriához 1281 főt (vagyis 37,4%-ot), a harmadik kategóriához 446 főt (vagyis 12,3%-ot), a negyedik kategóriához 4 főt, az ötödikhez 98 főt (vagyis 4,7%-ot), a hetedikhez 89 főt (vagyis 3,4%-ot) soroltak. Áprilisban az első kategóriához 1343 személyt (60%), a másodikhoz 728 személyt (31,5%), a harmadikhoz 180 személyt (6,3%) soroltak. Ennek ellenére az adott időszakban (hat hónap alatt) 16 fogoly halt meg, vagyis a létszámszökkenés 0,4%-ot tett ki. Ebben a táborban januárban 3, februárban 3, márciusban 4, áprilisban 1, májusban 3, júniusban 1, júliusban 1 fogoly halt meg. A főbb diagnózisok a tuberkulózis és a különféle sérülések voltak. A forrásokban nemcsak a halálozások száma szerepel, de a foglyok utó- és vezetékneve, ill. a diagnózis is.²⁴⁷ Például a magyar Boldizsár Dénes halálának oka szívélégtelenség és gyomorfekély volt.

1948-ban a következő táborrészlegeket számolták fel: Karaganda város nyugati településén a 10. sz. részleget, Balhas városában a 23. sz. részleget, Temir-Tau városában a 18. és a 21. részleget, az akmolai megyei Jalambetben a 21. sz. táborrészleget (a tábor és a táborrészlegek létszámának csökkenése miatt), a városszéli 3. sz. részleget pedig azért, mert a lakó- és mellékhelyisé-

²⁴⁶ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 6, 10. l.

²⁴⁷ Akmola Megyei Állami Levéltár, f. 282, op. 2, d. 5, 60, 76. l.

gek nem voltak felkészítve a hadifoglyok téli körülmények közötti szállásolására.²⁴⁸

Utószó

Az 1947–1948 közötti években megkezdődött a hadifoglyok hazatelepítése. Az akmolai 330. sz. táborn 1947 októberében számolták fel. Erre az időre 1753 hadifoglyot telepítettek haza, köztük 611 magyart (ebből 1947. augusztus 6-án 534 főt, november 4-én 77 főt), mindegyiket Sziget városába, Magyarországra. A többi 1413 foglyot a nyugati hadseregből és 891 foglyot a keletiből a 99. sz. szpasszki táborba helyezték át. Azonban a jalambeti részleg még megmaradt.²⁴⁹

Az 1948. évben a zsezkazgani és a balhasi táborok hadifoglyait a 99. sz. szpasszki táborba vezették át. A 39. sz. zsezkazgani táborból 576 magyart telepítettek haza, ebből 1947. augusztus 5-én 128 személyt, 1947. október 20-án 448 személyt.²⁵⁰

1948. február 17-re a 39-es zsezkazgani táborban csak 109 magyar maradt.²⁵¹ Ellenük különböző bűnügyi eljárásokat indítottak és a karagandai javító-nevelő munkatáborba irányították át őket. Ezek a foglyok nehéz körülmények között éltek: az 1947–1948. évi téli időszakban a tábori részlegek 1. és 2. zónáiból a szemetet, a konyhai hulladékot, a salakot nem szállították el, ami a zónákban halmozódott fel. A mellékhelyiségek szennygödreinek tartalmát a közelben szórták szét. Egyes hadifoglyok természetes szükségleteiket nem a mellékhelyiségekben végezték, hanem a lakóépületek, a raktárak, az épülő létesítmények mögött. Mindezek következtében a tábori zónák erősen szennyezettek voltak.²⁵²

Az 1949. évben csak a karagandai 99. sz. táborban maradtak hadifoglyok. A tábor egészségügyi helyzetét szigorúan ellenőrizték. Júliusban a központi kórházban 10, a részlegekben pedig 4 személy halt meg.²⁵³ A felettéseket tájékoztatták mindegyik halálesetről, különösen annak okáról, illetve a diagnózisról, magyarázatot mellékelve hozzá.

²⁴⁸ Karaganda Megye Állami Levéltára, f. 140, p. 5, d. 38, 28. l.

²⁴⁹ RGVA, f. 1p, op. 15a, d. 273. 16-17. l.

²⁵⁰ RGVA, f. 1p, op. 15a, d. 73, 7. l.

²⁵¹ Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 380, op. 2, d. 23, 38. l.

²⁵² Zsezkazgan Városi Állami Levéltár, f. 22, op. 1p, d. 64, 74. l.

²⁵³ Karaganda Megye Állami Levéltára, f. 410, op. 5, d. 40, 142-146. l.

1950-ig a megállapodás alapján a hadifoglyokat szabadon engedték, akik ezt követően haza is térhettek. A táborokban elkezdődött a hadifoglyok hazatelepítése. Eleinte nem minden külföldi hadifogoly térhetett vissza, csak a finnek, a franciák, a románok és még néhány más nemzetiségű fogoly. Ami a németeket és a japánokat illeti – mint akik különösen veszélyesek –, ők nem hagyhatták el a tábort. A hazatelepítés folyamata egy másik problémát okozott – a többi fogvatartott szökési kísérleteit. Minden egyes szökési kísérletről jelentést tettek közvetlenül a SzU NKVD GUPVI-nak.

Kazahsztánban azok a hadifoglyok maradtak, akiket börtönbüntetésre ítélték valamilyen büntett elkövetése miatt. Ezeket a hadifoglyokat bűnügyek alapján ítélték el.

A Kazah SzSzK Belügyminisztériuma a foglyokat építkezésekre irányította az ország különböző részeire. Például 1950. március 22-én a moszkvai Belügyminisztérium, június 24-én a Moszkvai Állami Egyetem és a Fő Türkmeni Csatorna építésére.²⁵⁴ 1949–1950. között a 99. hadifogolytábor felszámolása után a megmaradt foglyokat kolóniákba helyezték át. Karaganda megyében javító munkakolóniák működtek, amelyek a Belügyminisztériumhoz tartoztak. A javító munkakolónia rendszeréhez tartoztak a szaranyi, a temir-taui, a karagandai és a sahtinszki részlegek.²⁵⁵ Ezekben a kolóniákban még speciális részlegek is működtek, megcélozva a foglyok átnevelését.²⁵⁶ Itt főként azokat a foglyokat tartották, akik ellen büntetőügyekben indítottak eljárást. A szabadon bocsátásukról a Szovjetunió Belügyminisztériuma és a Legfőbb Ügyészség döntött. Felső utasításra számszerű adatokat állítottak össze.²⁵⁷ Ezekben a jelentésekben több adatot találunk Karaganda megye összes telepének foglyairól. Ezek elsősorban a nemzetiségi-, nemi- és korösszetételre, illetve a büntetés letöltési idejére utalnak, a származási ország szerinti külföldiek listájával, valamint a BTK szerint elítéltekre vonatkozó adatokkal. A telepek vezetősége a Belügyminisztérium illetékes igazgatóságának rendszeresen jelentést küldött az érkezett hadifoglyokról.²⁵⁸ A Belügyminisztérium Karagandai Igazgatóságához küldött információban konkrét adatot találunk az egyes külföldiekről és a BTK-cikkről, amely alapján büntetőeljárás alá vonták őket.

²⁵⁴ Karaganda Megyei Állami Levéltár, f. 425, op. 70, d. 37, 212, 301, 444. l.

²⁵⁵ Karaganda Megyei Állami Levéltár, f. 425, op. 70, d. 2, 1-46. l.

²⁵⁶ Karaganda Megyei Állami Levéltár, f. 425, op. 70, d. 37, 104-108. l.

²⁵⁷ Karaganda Megyei Állami Levéltár, f. 425, op. 70, d. 14, 44-54. l.

²⁵⁸ Karaganda Megyei Állami Levéltár, f. 425, op. 70, d. 38., 2-10. l.

1949. december 20-án kimutatás készült a Karaganda megyében működő javító munkatelepek részlegein fogva tartottak összetételéről. Karaganda megyében 473 külföldi személyt ítéltek el, köztük 442 hadifoglyot és internáltat. Ezek között 45 magyar, ebből 43 volt hadifogoly és internált. A külön tábori egység OLP-17 javító-munkatelepének részlegén 31 magyart tartottak (hadifogoly és internált), a temir-taui tábor 2. sz. részlegén 7 magyart (köztük hadifogoly és internált 2 fő) tartottak fogva. A szaranszki táborrészlegen a hadifoglyok és internáltak között 5 magyar, a 19. sz. bányában 3 magyar, az OLP KS-18 javító-munkatelep részlegén 1 magyar volt.²⁵⁹

A Szovjetunió Belügyminisztériuma Javító-Munkakolónia Osztályának helyettes vezetője, Kapusztin jelentésében némileg módosított kontingens-adatot közöl, itt a hadifoglyok és internáltak száma magasabb, de a magyaroké valamivel kevesebb. A Javító-Munkakolónia Osztály 1950. január 8-án kelt jelentése szerint a német és a japán hadifoglyok és internáltak közül 477 személyt ítéltek el. Emellett a Javító-Munkakolónia Osztálya szerint 37 magyart ítéltek el: szabotázsban való részvétel miatt 12, lopás miatt 15, szabotázs és öncsonkítás miatt 8, a tábori rend megsértése miatt 2 személyt.²⁶⁰

Összefoglalva a fentieket, megállapítható, hogy a Kazahsztán irattáraiban fellelhető dokumentumok kétségtelenül fontos forrást jelentenek a külföldi hadifoglyok itt tartózkodása történetének szempontjából. Ami pedig a speciális anyagokat illeti, azok feltárása még várat magára.

²⁵⁹ Karaganda Megyei Állami Levéltár, f. 425, op. 70, d. 14, 42. l.

²⁶⁰ Karaganda Megyei Állami Levéltár, f. 425, op. 70, d. 38, 2-10. l.

*МУСАГАЛИЕВА АРАЙЛЫМ САБИТОВНА–
МУСАБЕКОВА РОЗА МАДЕНИЕТОВНА*

ВЕНГЕРСКИЕ ВОЕННОПЛЕННЫЕ В КАЗАХСТАНСКИХ ЛАГЕРЯХ ГУПВИ²⁶¹

Введение

Изучение и анализ последствий масштабных репрессий тоталитарного режима в союзных республиках является одним из важнейших и актуальных направлений истории Казахстана новейшего времени. Современная наука получила возможность реконструировать объективную картину трагических событий середины XX века. В первую очередь, речь идет о т.н. исправительно-трудовых лагерях, история которых пока не получила достаточно полного освещения. Между тем, значимость проблемы обусловлена тем обстоятельством, что по степени концентрации таких лагерей на своей территории Казахстан занимал третье место после РСФСР и Украины. Не менее глубокого изучения требует история лагерей для военнопленных. Освещение их истории восполняет лакуны не только в истории Казахстана, но и всемирной истории в целом.

Так, в военные и послевоенные годы на территории Казахстана функционировало 14 лагерей для военнопленных, подчиненных НКВД-МВД. Приведем список лагерей для военнопленных и интернированных НКВД-МВД СССР в Казахстане²⁶².

1. Спасский лагерь №99, Карагандинская область (1941-1950 гг.);
2. Пахта-Аральский лагерь №29, Южно-Казахстанская область (1943-1948 гг.).

²⁶¹ Мусагалиева Арайлым Сабитовна, доктор исторических наук, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Мусабекова Роза Мадениетовна, кандидат филологических наук, доцент Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева.

²⁶² Военнопленные в СССР. 1939-1956: Документы и материалы. – М.: Логос, 2000. - 1120 с. - С.1028-1037

3. Балхашский лагерь №37, Карагандинская область (1945-1948 гг.).
4. Джезказганский лагерь №39, Карагандинская область (1945-1948 гг.).
5. Гурьевский лагерь №262, Гурьевская область (1945 г.).
6. Акмолинский лагерь №330, Акмолинская область (1945-1947 гг.).
7. Лениногорский лагерь №347, Восточно-Казахстанская область (1945-1949 гг.).
8. Ачисайский лагерь №348, Южно-Казахстанская область (1945-1947 гг.).
9. Джезказганский лагерь №502, Карагандинская область (1945 г.).
10. Лениногорский лагерь №528, Восточно-Казахстанская область (1945 г.).
11. Алма-Атинский лагерь №40, г. Алматы (1946-1949 гг.).
12. Усть-Каменогорский лагерь №45, Восточно-Казахстанская область (1946-1947 г.).
13. Кзыл-Ординский лагерь №468, Кзылординская область (1947 г.).
14. Актюбинский лагерь №222, Актюбинская область (1947 г.).

К сожалению, до сегодняшнего дня многие из этих лагерей полностью не исследованы. Безусловно, венгерские военнопленные Второй мировой войны хорошо изучены в зарубежной и российской историографии. Но в Казахстане эта тематика почти не была объектом специального исследования.

Конечно, история иностранных военнопленных и интернированных в Казахстана исследовалась нашими историками. В том числе кандидатская диссертация Л.В. Михеевой на тему: «Иностранные военнопленные и интернированные в Центральном Казахстане (1941 - начало 50-х гг. XX века)»²⁶³. В диссертации рассматривается история военнопленных и интернированных Второй мировой войны в Центральном Казахстане. Проведен анализ нормативно-правовых документов, в том числе проведение анализа, определены места лагерей, воссоздан процесс формирования, дана характеристика использованию, проведен анализ условий жизни, быта, медицинского обслуживания, режима содержания и другие. Как видим, автор наибольшее внимание уделяет общим вопросам по теме военнопленных. Соответственно, многие проблемы, связанные с венгерскими военнопленными

²⁶³ Михеева Л.В. Иностранные военнопленные и интернированные в Центральном Казахстане (1941 - начало 50-х гг. XX века): автореф. дис. канд. истор. наук: 07.00.02. - Караганда, 2007. - 30 с.

не затрагивались. В книге Р.К. Бекмагамбетова «Военнопленные на территории Казахстана»²⁶⁴ также раскрывает общие проблемы истории военнопленных и интернированных в Казахстане. Также написаны несколько статей по теме некоторых казахстанских историков²⁶⁵.

Все эти труды безусловно раскрывают историю военнопленных и интернированных, но определяют только общие проблемы по данной теме. Но при этом многие авторы не обращают внимания на национальный состав заключенных. На этом фоне мы можем с уверенностью сказать, что история венгрских военнопленных и интернированных в Казахстане почти не исследовалась.

Теперь проанализируем архивные источники. Документальные материалы исправительно-трудовых лагерей военнопленных и военных ведомств имеют определенные отличия от материалов гражданских учреждений. Причина, на наш взгляд, заключается в том, что в советский период первые не рассматривались в качестве исторического источника.

Согласно приказу Народного Комиссариата Внутренних Дел «О мерах по улучшению управления лагерями для военнопленных НКВД» от 24 февраля 1943 года в Казахстане было создано Управление лагерями для военнопленных. Анализ архива создает возможность для допущения предположения о том, что документы этого учреждения находились в фонде 1390с «Отдел военнопленных» Центрального Государственного Архива Республики Казахстан. Однако в настоящее время в архиве сведения об этом фонде отсутствуют. В архивном путеводителе не указаны ни номера этого фонда, ни сведения о нем. По нашему мнению, либо этот фонд не был рассекречен, либо передан в спецархивы силовых органов. Это обстоятельство затрудняет комплексное изучение проблемы.

Полное освещение любой научной проблемы возможно при комплексном введении в научный оборот материалов центральных и местных архивов. Введению в научный оборот новых документов спо-

²⁶⁴ Бекмагамбетов Р.К. Военнопленные на территории Казахстана.- Костанай: Костанайская академия МВД РК, 2014. - 166 с.

²⁶⁵ Алтаев А.Ш., Жангуттин Б.О. ГУПВИ: военнопленные и интернированные на территории Казахстана (1939-1951): учебное пособие. В 3-х ч.-Алматы: КазНПУ им. Абая, 2006. - Ч. 1. - 104 с.; Алтаев А.Ш. Актуальные проблемы истории Второй мировой войны // «Мы победу приближали, как могли»: Материалы науч. - практ. конф., посвящ. 60-летию Победы в Великой Отечественной войне. - Алматы: КазНПУ им.Абая, 2005. - С. 14-18.; Жангуттин Б.О. ГУПВИ: Военнопленные и интернированные на территории Казахстана (1941-1951) // Отечественная история. - 2008. - № 2. - С.107-114.

собствовал бы сравнительный анализ документов местных архивов с документами республиканских учреждений. Бесспорно, в казахстанских архивах отложился значительный массив документов о военнопленных. Но не все из них рассекречены. Это означает, что здесь сохраняется большое поле для будущих исследований.

Среди областных архивов располагает богатейшими материалами Государственный архив Карагандинской области. Карагандинской областной государственный архив является самым крупным из местных архивов. В этом архиве хранятся документы, касающиеся областных силовых органов, а также Карагандинского исправительно-трудового лагеря. В филиале архива Комитета правовой статистики и специального учета Генеральной Прокуратуры РК создан фонд с личными делами осужденных.

В данный момент выявлены новые документы о военнопленных и интернированных времен Второй мировой войны. В том числе, управления лагеря для военнопленных и интернированных №99, Карагандинского областного комитета коммунистической партии Казахстана, Карагандинского городского комитета коммунистической партии Казахстана, производственного объединения по добыче угля «Карагандауголь», Комбината по строительству угольных шахт и предприятий «Карагандашахтстрой», шахты №3 имени Кирова треста «Кировуголь» комбината «Карагандауголь», отдельного лагерного пункта №17 отдела исправительно-трудовых колоний УМВД по Карагандинской области.

Особое место по исследуемой теме занимают документы фонда, управления лагеря для военнопленных и интернированных №99, в состав которого вошли документы по организации, реорганизации и ликвидации лагеря и его отделений, их дислокации, национальному и количественному составу военнопленных и интернированных, их медицинскому и продовольственному обеспечению, трудовому использованию контингента лагеря, охране, репатриации военнопленных и интернированных на родину, смертности среди заключенных лагеря. Здесь, в документах, можно встретить национальный состав военнопленных и интернированных. В фондах партийных органов власти представлены документы, касающиеся вопросов организации работы в лагерях для военнопленных и интернированных, приема и размещения контингента, использования военнопленных на промышленных

предприятиях области. Документы отдельного лагерного пункта №17 отдела исправительно-трудовых колоний УМВД по Карагандинской области раскрывают содержание осужденных военнопленных и интернированных.

Управление лагерями военнопленных №330 МВД Казахской ССР в 1945-1947 годах располагалось на территории Акмолинской области. По сравнению с фондами Карагандинского государственного архива, материалов по акмолинскому лагерю мало. На это есть свои причины. Лагерь военнопленных №99 функционировал около десяти лет, а лагерь № 330 около трех лет. Причем, первый вначале находился во введении МВД СССР, а второй – МВД Казахской ССР.

А также в Государственном архиве города Жезказган найдены документы, касающиеся количества военнопленных в лагерях. Здесь есть договоры о передаче данной организации руководством лагеря дешевой рабочей силы, письма директору медеплавильного комбината о правильной организации труда пришедших на работу пленных, и наоборот, письма с замечаниями о повышении производительности труда со стороны пленных. Фонды обоих лагерей сохранены в Жезказганском городском архиве. В Балхашском лагере содержались японские военнопленные, направленные после окончания войны с Японией. Материалы об этом отложились в фонде №458, всего 75 дел. 16 ноября 1957 года выборочно согласно акту № 408-1 были вывезены дела за №№ 5-9, 13, 14, 25-28, 32, 34, 36-39, 44, 45, 50-53, 58-60, 62-65, 72, 73. В Жезказганском лагере немцы и японцы содержались вместе. 14 декабря 1957 года из фонда были изъяты дела за №№ 5, 7, 9, 11-14, 16, 17, 19-21, 25-44а, 47-53, 55-94, 96-202. Осталось 28 дел, судьба других 9 дел неизвестна. Как мы видим, в фонде дел очень мало. В то же время, сведения о военнопленных можно найти в отдельной коллекции материалов. И опять-таки, в ней сконцентрированы приказы руководства лагеря военнопленных № 39. Тем не менее, радует сам факт сохранения этих документов в городском архиве Жезказгана.

В лагерях военнопленных работали и сотрудники политотделов. 19 октября 1946 года приказом МВД СССР при Главном управлении по делам военнопленных и интернированных НКВД СССР и при лагерях были образованы политотделы²⁶⁶. Работники данных отделов проводили среди заключенных антифашистскую работу и пропагандиро-

²⁶⁶ Военнопленные в СССР. 1939-1956: Документы и материалы. – М.: Логос, 2000. - 1120 с. - С.133

вали политику советского государства. На наш взгляд, главной целью политотделов было проведение агитационно-пропагандистской работы, распространение среди пленных коммунистической идеологии. К сожалению, источники, касающиеся данной области, носят односторонний, сугубо информативный характер. Это информационные справки с мест, в основном отражающие агитационно-пропагандистскую работу, развитие военно-физической подготовки, политико-воспитательную работу, работу комсомольских комитетов среди военнопленных²⁶⁷. Есть сведения о вступлении в партийные и комсомольские ряды военнопленных. Эти документы являются источником по деятельности партии в советский период, но содержат мало свидетельств об истории лагерей.

Итак, в фондах архивов отложились организационные и директивные документы по истории лагерей. В них нашли отражение структура, общая характеристика данных учреждений. Поквартальные отчеты лагерного руководства в вышестоящие органы, приказы по вопросам архива, управления лагерями и другие материалы дают возможность судить о степени использования труда заключенных, об условиях их содержания и медицинского обслуживания.

Развернутые отчеты о санитарно-медицинском положении в лагере предоставлялись каждый месяц²⁶⁸. Мало отличающиеся между собой, эти отчеты в то же время представляют собой источники, содержащие важные для исследователя сведения по истории лагерей. В частности, по вопросам побегов из лагерей и уровне смертности среди заключенных. В некоторых делах содержатся месячные и квартальные сведения и списки умерших. Вместе с тем указаны диагнозы. Следует отметить, что списки умерших немецких и японских военнопленных составлялись отдельно²⁶⁹. О случаях смерти узников сообщалось напрямую в союзный и республиканский наркоматы внутренних дел - Москву и Алма-Ату. В отдельных архивных фондах сохранились сведения о количестве военнопленных из различных стран. Списки содержат сведения о национальном и половозрастном составе этой категории заклю-

²⁶⁷ Архив Президента РК, ф.819, оп.1, д.89; Архив Президента РК, ф.819, оп.2, д.28; Архив Президента РК, ф.819, оп.3, д.22.

²⁶⁸ Государственный архив Карагандинской области, ф.410, оп.5, д.6.- л.1-2; л.73-77; Государственный архив Карагандинской области, ф.410, оп.5, д.3.- л.10-12.

²⁶⁹ Государственный архив Карагандинской области, ф.410, оп.5, д.3; Государственный архив Карагандинской области, ф.410, оп.5, д.11.- л.145-149.

ченных. Значительный пласт материалов посвящен проблеме побегов из лагерей военнопленных.

Бесспорно, в казахстанских архивах отложился значительный массив документов о военнопленных. Но не все из них рассекречены. Это означает, что в будущем предстоит немало потрудиться в этом направлении.

Венгерские военнопленные в казахстанских лагерях (численность и размещение)

Процесс создания лагерей для военнопленных на территории Казахстана переживает интенсивную волну в послевоенные годы. Мы считаем, что это было связано с необходимостью разрешения проблемы дислокации военнопленных, число которых увеличилось с завершением войны.

К 1 сентября 1945 года в СССР находилось 2 658 469 пленных воинов из европейских армий. 7 августа 1946 года было принято Постановление Государственного Комитета Обороны «О порядке содержания военнопленных в лагерях НКВД»²⁷⁰. Данный документ определял порядок содержания заключенных и контроль над ними. Постановление, в сущности, обозначило отличия лагерей военнопленных от других учреждений подобного рода. Нетрудоспособным заключенным даже предоставлялась возможность возвратиться на родину.

Известно, что большая часть исправительно-трудовых лагерей, образованных на казахстанской территории, располагалась в Центральном Казахстане. Нехватка рабочих рук на горнообогатительных предприятиях Караганды, Акмолинска и Жезказгана подвигла советское государство на то, чтобы предпринять меры по использованию регионов для отбывания наказания политическими заключенными.

В эти годы самым большим являлся лагерь военнопленных №99 в Караганде. Через Спасский лагерь для военнопленных и интернированных прошли 66160 человек более 40 национальностей.²⁷¹ По данным архива, на 1 октября 1946 года в нем находилось 28 270 человек.

За все годы существования через Спасский лагерь №99 прошли 1139 венгров, среди них умерли в карагандинских лагерях 60 человек.

²⁷⁰ Военнопленные в СССР. 1939-1956: Документы и материалы. – М.: Логос, 2000. - 1120 с.- С.159

²⁷¹ Государственный архив Карагандинской области, ф.410, оп.1, д.1, л.15, 60.

В первой половине 1948 года в лагере были 7 венгров. По состоянию на 15 апреля 1949 года в лагере осталось 5 военнопленных венгров²⁷². Но военнопленные прибыли из других лагерей.

В Спасском лагере военнопленных №99 были следующие лагерные отделения:

№1 лагерное отделение (Кок-узек);

№2 лагерное отделение (Большая Михайловка);

№3 лагерное отделение (шахта имени Костенко);

№4 лагерное отделение (Шахта имени Кирова);

№5 лагерное отделение (Шахта №31 треста „Кировуголь”);

№6 лагерное отделение (поселок Сарань, при тресте „Караганда-шахт-строй”);

№7 лагерное отделение (поселок Западный);

№8 лагерное отделение (Шахта №19 треста „Ленинуголь”).

Численность лагерных отделений постоянно менялась, то увеличивалась, то некоторые закрывались.

В 1945-1948 годы на территории Жезказгана функционировали два лагеря военнопленных МВД СССР: Балхашский лагерь №37 и Жезказганский лагерь №39. По данным на 24 декабря 1947 года в Балхашском лагере находилось 1083 военнопленных, в том числе: 1067 японцев, 12 корейцев, 3 немца и 1 австриец. Они трудились на строительстве треста «Прибалхашстрой» Министерства тяжелой индустрии, на Балхашском медеплавильном заводе²⁷³. В отличие от Балхашского лагеря №37 основной контингент заключенных Жезказганского лагеря №39 составляли военнопленные западных стран. С конца 1946 до середины 1947 года в лагерь прибыло 6750 военнопленных. Для них был установлен особый режим. Но по решению МВД СССР число заключенных постоянно варьировалось. За указанный период сменилось 3917 человек. Военнопленные из жезказганского лагеря привлекались к работе на кирпичном и гидрометаллургическом заводах, песчаных карьерах, строительстве железных дороги, плотине и т.д.²⁷⁴.

На основании приказа МВД СССР в 1946 году лагерь №39 стал лагерем для содержания особо-режимного контингента. После этого из других лагерей СССР стали привозить военнопленных и интерни-

²⁷² Государственный архив Карагандинской области, ф.410, оп.5, д.44, л. 56.

²⁷³ Государственный архив города Жезказган, ф. 458, оп. 2, д. 264, л. 1.

²⁷⁴ Государственный архив города Жезказган, ф.380, оп.2, д.23, л. 33, 45.

рованных режимной категории²⁷⁵. С октября по декабрь 1946 года в лагерь поступило 3884 военнопленных и интернированных 15 национальностей из «особо режимной» категории. Среди них, венгры составляли 549 человек военнопленных и 67 интернированных²⁷⁶.

Увеличение числа военнопленных требовало ускоренного создания новых лагерей. В архивах сохранились сведения о последствиях форсированного строительства лагерей. Например, Акмолинский лагерь военнопленных возводился под руководством местных органов. Об этом свидетельствует протокол заседания Атбасарского райкома ЦК КП(б) Казахстана от 23 ноября 1945 года²⁷⁷. На заседании в ходе обсуждения вопроса о состоянии дел в лагере военнопленных были отмечены многочисленные недостатки. В бараках, рассчитанных на 200 человек, находилось 400, из них – 120 больных. Санитарное отделение, кухня, столовая не были подготовлены к зиме. Безусловно, местные органы были озабочены не положением военнопленных, а стремились быстрее завершить строительные работы на своей территории.

Управление лагерями военнопленных №330 МВД Казахской ССР в 1945-1947 годах располагалось на территории Акмолинской области. Находившиеся на этой территории военнопленные трудились на строительстве железной дороги Акмолинск-Карталы, на предприятиях треста «Каззолото» и на базе комбината «Жетикаразолото» и Петропавловской ТЭЦ. Лагерное отделение расположены в городе Акмолинск, рудниках Джаламбет и Богембай, ст. Кушмурун и городе Петропавловск²⁷⁸.

№1 лагерное отделение(г.Акмолинск);

№2 лагерное отделение(Кушмурун);

№3 лагерное отделение (Есиль);

№4 лагерное отделение (Атбасар);

№ 5 лагерное отделение (Джаламбет);

№ 6 лагерное отделение (Богембай);

№ 7 лагерное отделение (Джетикаразолото).

В лагере №330 МВД КазССР содержались 3274 военнопленных немецкой, венгерской, японской национальностей: немцев - 795 чело-

²⁷⁵ РГВА, ф.1п, оп.15а, д.273. л.5

²⁷⁶ Государственный архив города Жезказган, ф.380, оп.2, д.23, л.16-17

²⁷⁷ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.1, д.1, л.7-8.

²⁷⁸ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.1, д.2, л.18-19.

век, венгров - 796 человек, японцев - 1626 человек, другие - 57 человек. Лагерные отделения расположены: в г.Акмолинск - 1251 человек, в рудниках Богембае - 471 человек, Джаламбете - 755 человек, в г.Петропавловске - 508 человек и ст. Кушмурун - 279 человек²⁷⁹.

Военнопленные венгры работали в основном в руднике Богембае и ст.Кушмурун, там были примерно 544 венгров.

1 января 1947 года к I. категории трудоспособности было отнесено 1395 чел., т.е. 41,6%;

ко II. – 1281 чел., т.е. 38,3%;

к III. – 446 чел., т.е.12,3%;

к IV. – 4 чел.;

к V. – 98 чел., т.е. 4,7%;

к VII. – 89 чел., т.е. 3,1%.

Для поднятия физического состояния были организованы оздоровительные мероприятия. А в апреле к первой категории было отнесено еще 79 чел.; ко второй – 279 чел. в третьей - 98 чел., в четвертой - 3 человека. Выписанные 3 и 4 категории дополнились за счет поступивших из лазаретов перенесших заболевания. Находившимся спецконтингенту выдавались дополнительное питание, сверх нормы, картофеля по 200-300 грамм на человека за счет децзаготовок. Благодаря этому, 1 июня 1947 года физическое состояние военнопленных улучшилось: 1 категория - 1813 человек, 55,3%, 2 категория - 1255 человек, 35,2 %²⁸⁰.

Смертность среди венгерских военнопленных. Нормативно-правовые нормы содержания военнопленных основывались на «Положении о военнопленных» от 1 июля 1941 года. Согласно данному документу, к военнопленным были отнесены лицам, воевавшие в составе вооруженных сил государств - противников Советского Союза. Также к данной категории узников лагерей относили взятых в плен на территории СССР граждан этих стран, участвовавших в вооруженных отрядах, воевавших с оружием в руках, но не входивших в состав армии и флота противников, а также задержанных в период военных действий корреспондентов и т.д. [1,66-68]. В основу данного документа была положена Женевская конвенция 1929 года.

²⁷⁹ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.1, д.11, л.1-2

²⁸⁰ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.6, л.15

При этом нельзя утверждать, что административно-командная система полностью соблюдала международные нормы прав человека. Тем не менее, иностранные военнопленные в определенных аспектах находились в более выгодных условиях, нежели советские заключенные. Например, в решении вопросов содержания, соблюдения прав, привлечении к принудительному труду. Военнопленные за совершенные преступления предавались военному трибуналу, но в случае вынесения смертного приговора в обязательном порядке в известность ставился исполнительный комитет Общества Красного Креста и Красного Полумесяца. В течение месяца ждали ответ из этого общества. Это свидетельство участия международных организаций в судьбе военнопленных.

Итак, смертность среди военнопленных была высокая. Безусловно, военнопленные умирали от разных болезней. Так, в карагандинском лагере военнопленных № 99 умерло: в октябре – 346, ноябре – 141, декабре – 76 человек. Всего – 563 человека.

Заключенные умирали от дистрофии – 397, пневмонии – 17, сердечно-сосудистых заболеваний – 19, туберкулеза – 20, холеры – 9 человек²⁸¹. В эти годы большая часть прибывших в лагерь заключенных имела проблемы со здоровьем, т.е. была больна. Увеличение числа военнопленных ставило перед администрацией задачу создания новых лагерей.

Данные архива позволяют привести следующие сведения об уровне смертности среди заключенных акмолинского лагеря военнопленных. В августе 1945 года скончалось 3 пленных, сентябре – 10, октябре – 30, ноябре – 76, декабре – 64 человека²⁸². Наиболее распространенные болезни, приведшие к летальному исходу: дистрофия – 167, туберкулез – 49 человек.

Статистическое сопоставление позволяет сделать вывод о значительной доле смертности среди японцев и венгров. Причинами болезни и смертности была неподготовленность барачников к зиме, отсутствие тепла. Это привело к закрытию трех лагерей – Кушмурунского, Ишимского и Атбасарского. Заболевшие 97 военнопленных из этих лагерей были помещены в лазарет, открытый при Акмолинском ла-

²⁸¹ Государственный архив Карагандинской области, ф.410, оп.5, д.11, л.145.

²⁸² Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.6, лл. 1-10.

герном отделении на 120 человек²⁸³. К сожалению, в документах указывалась лишь численность умерших, что не позволяет установить их личности.

Одной из причин смертности военнопленных была недобросовестная работа служащих лагерей. Сохранились сведения о фактах разбазаривания тюремными работниками материальных средств, выделенных лагерям в период их создания. Конечно, это можно объяснить и крайне тяжелым социально-экономическим положением советских людей в послевоенные годы. Уличенных в воровстве сотрудников начальство наказывало жестко. Например, 10 декабря 1945 года в ходе проверки состояния дел в акмолинском лагере военнопленных №330 были выявлены факты хищения товаров, несоблюдения норм санитарной гигиены, выплата не всей суммы зарплаты заключенным. Антисанитарное состояние столовой, грязная посуда, выдача неполной нормы продуктов заключенным, прогнившие овощи – такая неприглядная картина предстала перед проверяющими лицами. Допустившие подобное безобразие начальник отделения №3 лейтенант Галанин, начальник снабжения военного хозяйства Олейник, бывший начальник отделения капитан Байбеков и начальник санчасти старший лейтенант Федоренко были наказаны²⁸⁴.

Факты выдачи неполной продовольственной нормы были обнаружены и в лагерном отделении № 4 в Атбасаре. Вместе с тем не решались вопросы учета и использования контингента. Отсутствовали условия для отдыха заключенных после трудового дня, они спали на голых нарах в бараках. Здоровые и больные военнопленные содержались вместе, привлекались к тяжелой работе. Более 400 военнопленных остались без работы. За это начальник отделения Лавриненко, начальник ВХД Сенник, начальник санчасти Черничко были отданы под военный трибунал. 10 декабря подобная проверка была проведена и в жезказганском лагере военнопленных №39. Основное внимание было уделено работе продовольственного блока, санитарному состоянию лагеря, быту и использованию труда военнопленных. Были установлены факты антисанитарного состояния столовой, несоблюдения норм продовольственного обеспечения узников, а также хищения продуктов, грязь в бараках, использование воды из противопожарных

²⁸³ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.6, лл. 1-10.

²⁸⁴ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.1, д.2, л.14.

средств за отсутствием питьевой²⁸⁵. 24 декабря лагерное руководство приняло решение об улучшении организации медицинского обслуживания военнопленных.

Вместе с тем, особенно тяжелая складывалась ситуация в Жезказганском лагере НКВД №39. 11 декабря 1945 года в результате проверки выявлены следующие данные по питанию, санитарному состоянию, условиям быта и трудовом использовании военнопленных. Так, центральная кухня была в антисанитарном состоянии, норма питания не соблюдалась, имелись хищения продуктов из кухни, в бараках было грязно, вода из пожарного водоема. А также военнопленные 3- категории работают 8 часов, вместо положенных 4-5 часов, спецодежда не выдавалась, инструменты на производстве низкого качества и т.д.²⁸⁶.

16 января 1946 года была принята директива «О мероприятиях по снижению заболеваемости и смертности в лагерях для военнопленных и интернированных»²⁸⁷, а 30 января - «Организационные мероприятия НКВД СССР по физическому оздоровлению военнопленных». В карагандинском лагере №99 началась реализация конкретных шагов, согласно директивам. В ходе инспектирования медпунктов и санитарных блоков было выявлено, что большая часть умерших болели туберкулезом и дистрофией. Причиной распространения инфекционных болезней являлись несоблюдение элементарных санитарных норм и нехватка медицинских препаратов. За каждый случай смертности среди военнопленных к ответственности привлекались начальник лагерного отделения и начальник санитарного отдела²⁸⁸.

Для выправления ситуации был принят ряд мер. 2 марта 1946 года НКВД принял директиву «О максимальном использовании по специальности в лагерях НКВД для военнопленных медицинских работников из числа военнопленных»²⁸⁹. Реализация данного решения способствовала улучшению ситуации. Были открыты лазареты: на 120 мест в Акмолинске (центральный), на 45 мест в Жолымбете, на 35 мест в Богембае, на 20 мест в Жетикаразолоте и Петропавловске. В каждом лазарете были открыты изоляторы на 3-15 мест, установлено круглосуточное дежурство медперсонала. Но снабжение медицинскими пре-

²⁸⁵ Государственный архив города Жезказган, ф.22, оп.1, д.60, л.28.

²⁸⁶ Государственный архив города Жезказган, ф.22, оп.1п, д.61., л.28

²⁸⁷ Военнопленные в СССР. 1939-1956: Документы и материалы. – М.: Логос, 2000. - 1120 с. - С.480

²⁸⁸ Государственный архив Карагандинской области, ф.410, оп. 2, д.41, л.128.

²⁸⁹ Военнопленные в СССР. 1939-1956: Документы и материалы. – М.: Логос, 2000. - 1120 с. - С.480

паратами оставалось по-прежнему слабым. В центральном лазарете создали Банк крови, 24 военнопленных стали донорами. Медперсонал пополнился 4 врачами, 17 фельдшерами, 5 медсестрами. Из числа военнопленных к работе в медсанчасти были привлечены 7 врачей, 10 фельдшеров, работавших под контролем медперсонала. В центральный лазарет привозили больных военнопленных из лагерных отделений, в общей сложности 97 человек.

Однако до конца первой четверти 1946 года ситуация не изменилась. В январе 1946 в лагере военнопленных №330 в Акмолинске умерло 20 человек, феврале – 21 человек, марте – 13 человек, апреле – (между 1 и 10 числами) – 1 человек. В лагере всего было 234 человек, т.е. умерло 3-5 % от общего числа. Среди умерших – 148 немцев, 72 - мадияра, 14 - японцев.²⁹⁰

Недостатки в организации охраны военнопленных привели к фактам их вольного ухода в город, посещению рынков. 8 июля 1946 года был издан приказ руководства Жезказганского лагеря №39 об усилении охраны и ужесточении лагерного режима²⁹¹. В приказе отмечалось, что дежурные офицеры не контролируют внутренний порядок. Во время обхода были выявлены отсутствие больных военнопленных в лазарете, их свободное времяпрепровождение в городе. В связи с этими нарушениями в отношении должностных лиц были приняты меры наказания.

Начальником акмолинского лагеря для военнопленных был издан приказ «О неудовлетворительном состоянии соблюдения лагерного режима и охраны». В своем докладе 13 ноября 1946 года о нарушениях правил охраны и режима в лагере Константинов в качестве примера привел факты свободного посещения поселковых рынков станции Акмола и Жолымбета (лагерное отделение №2 Джаламбет, лагерное отделение №1 ст.Акмолинск) военнопленными из лагеря²⁹². Но, несмотря на это, 17 ноября военнопленному Константинеску удалось свободно продать на рынке золотое кольцо за 560 рублей, а затем совершить побег. Задержать его смогли лишь 21 ноября на рынке Караганды.

²⁹⁰ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.6, лл. 12-21.

²⁹¹ Государственный архив города Жезказган, ф.22, оп.1, д.63, л.73.

²⁹² Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.3, л.43.

15 ноября 1946 года Министр внутренних дел СССР С. Круглов издал приказ о норме питания для западных и японских пленных²⁹³. Из центра пришли инструкции о рационе питания для военнопленных в зависимости от звания, были установлены меню отдельно для больных.

Приведем меню, установленные для больных заключенных из числа военнопленных. Норма №2. Для немецких и японских военнопленных, больных дистрофией (суточная норма в граммах на одного человека): хлеб, на 85% состоящий из обмолоченного зерна – 500 гр.; 85% мука – 10 гр.; различные крупы – 70 гр.; рис – 50 гр.; мясо – 150 гр.; рыба – 50 гр.; говяжье масло – 30 гр.; масло – 20 гр.; макаронные изделия – 20 гр.; томатное пюре – 7 гр.; сахар – 30 гр.; чай – 0,5 гр.; соль – 20 гр.; лавровый лист – 0,2 гр.; перец – 0,2 гр.; уксус – 1 гр.; сухофрукты – 10 гр.; молоко – 300 гр.; различные фрукты – 250 гр.; картофель – 400 гр.; картофельная мука – 5 гр.; дрожжи – 100 гр. Вместе с этим было предусмотрено обеспечение на месяц различными дрожжами – 310 гр.; мылом – 300 гр.; табаком – 10 гр.; спичками – 3 гр. (коробка). Заболевшим офицерам выдавалось 600 граммов хлеба и 40 грамм сахара.

Как мы видим, рацион питания военнопленных значительно обогатился. Вместе с тем, спущенные сверху указания по рациону питания предусматривали учет звания военнопленного, т.е. были разными для солдат, офицеров и генералов. Особое внимание уделялось питанию больных дистрофией. Страдавшим дистрофией офицерам выдавали 600 граммов хлеба, из которых 300 граммов состояли из муки высшего сорта. Рацион питания больных стал насыщеннее. В меню был включен витамин С. Усилилось питание для работающих на подземных участках. Для передовиков суточная норма была повышена на 25%.

В лагере отсутствовала врачи специалисты и даже кадрового и вольнонаемного состава. Врач ординатор центрального лазарета А. Булыгина уволена в связи с переводом мужа, в г. Свердловск. Врач Картушина покончила жизнь самоубийством, в результате лагерь лишился двух врачей, что резко отразилось на лечении больных. Больных отправляли в Спасское лагерное отделения в Караганду. В 1947 году медицинские кадры были не достаточны, врачей кадрового состава - 1

²⁹³ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.1, д.4, лл.3-12.

человек, средний медицинский персонал - 5 человек. Военнопленные врачи - 9 человек, фельдшеров - 4 человека²⁹⁴.

Смертность в Акмолинском лагере не изменилась. В 1946 году лагерь имел пять отделений: г.Акмолинске, пос.Джаламбете, руд. Богембай, Джетыгаразолото и г.Петропавловск. Каждое отделение открыло свой лазарет. Джаламбете - 45 коек, Богумбае - 35 коек, Джетыгара - 20 коек, Петропавловске - 20 коек. Организовали круглосуточное дежурство медицинского персонала.

Военнопленные каменщики и рабочие, занятые на выгрузке и подноске камня, рукавицами не обеспечены, в силу чего имели место случаи травмы. На объектах работ имелись бочки для кипяченой воды, но кранами и кружками не обеспечили, вода для питья не кипятилось - сырая.

Смертность за 1945 год по месяцам:

в августе - 3 человека,
в сентябре - 10 человек,
в октябре - 30 человек,
в ноябре - 76 человек,
в декабре - 64 человека.

Смертность за 1946 год 78 человек, по месяцам:

в январе - 20,
в феврале - 21,
в марте - 13,
в апреле - 1,
в мае - 5,
в июне - 7,
в августе - 3,
в сентябре - 2,
в октябре - 2,
в ноябре - 3,
в декабре - 1 случай.

С августа 1945 года по апрель 1946 года умерло 48 человек из числа мадьяров²⁹⁵.

²⁹⁴ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.6, л.88

²⁹⁵ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.6, л.3

Неподготовленность лагеря к суровым зимним условиям, организационная слабость, отсутствие дочтаточной материальной и продовольственной базы, разбросанность лагерных отделений на большом расстоянии от управления, оторванность от железной дороги (Богумбай, Джаламбет, «Джетыгаразолото») породили большие трудности в сохранении контингента.

11 апреля 1946 года всех венгров и румынов привезли в лагерное отделение №1 г.Акмолинск, где размещены в лучших бараках, улучшили санитарно-бытовые условия. На базе 1-го лагерного отделения открыт Центральный лазарет на 100 коек, где содержались все тяжело больные со всех лагерных отделений. Заболевания среди контингентов от 80 до 100 человек. В основном заболевания относились за счет хроников, туберкулезных больных, сердечников и малярийников. Лечение больных венгров и румын производилось в центральном лазарете. Там работал известный врач венгр с большим опытом. В лазарете отдельных палат не было, больных размещали в бараках по 30 человек, отдельно венгры, немцы и японцы. Амбулаторный прием производился в амбулатории, где больных бывало 10-12 человек, венгры и румыны пропускались в первую очередь²⁹⁶. Но для приобретения отсутствующих медикаментов и дезосредств в гражданских аптеках лагерь не имел средств. ОПВИ МВД запретил покупать недостающие медикаменты в в местных аптеках облздрава.

В мае 1946 года в руднике «Джетыгаразолото» многие военнопленные отравились, причина в добываемой руде имелась примесь мышьяка, вызывающая отравление у работающих на подземных работах. Туда была отправлена правительственная комиссия из числа специалистов, которые занимались изучением вредности производства. Без лаборатории и рентгента среди бурильщиков из числа 18 человек имелись 11 человек с начинающимся селикозом. Среди них венгров были достаточно²⁹⁷.

В октябре-декабре 1946 года в Джезказганский лагерь №39 поступило 616 венгров (549 человек военнопленных и 67 интернированных)²⁹⁸. Некоторые были репатриированы. С 20 июня по 20 декабря 1946 г. в Джезказганском лагере №39 умерло 69 человек²⁹⁹.

²⁹⁶ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.5, л.6.

²⁹⁷ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.6, л.5.

²⁹⁸ Государственный архив города Жезказган, ф.380, оп.2, д.23, л.38

²⁹⁹ Государственный архив города Жезказган, ф.380, оп.2, д.23, л.4

№			Национальность							по месяцам						
			VII		VIII		IX		X		XI		XII		Всего	
1	японцы	режимный	-		-		1		-		1		-		2	
		нережимный	4		-		5		3		1		-		13	
2	немцы		-		-		-		10		19		17		46	
3	венгры		-		-		-		1		3		1		5	
4	австрийцы		-		-		-		-		2		-		2	
5	чехи		-		-		-		-		1		-		1	
Итого:			4		-		6		14		27		18		69	

Диагнозы умерших: от дистрофии и авитаминоза - 57; от туберкулеза - 7; прочие - 5.

27 января 1947 года был издан распоряжение министра внутренних дел СССР Круглова о принятии мер по уменьшению смертности среди военнопленных³⁰⁰, а 14 мая его заместителем – распоряжение «Об усовершенствовании деятельности лечебно-трудовых комиссий». В свете выполнения этих директив в акмолинском лагере №330 начались поквартальные проверки состояния дел членами комиссий. Результаты проверки в письменном виде докладывались руководству. Военнопленных стали прививать от инфекционных заболеваний, питьевая вода стала хлорироваться, регулярно стала проводиться уборка территории лагеря, мусор сжигался.

Особое внимание уделялось жезказганскому лагерю №39 в связи с участвовавшими там летальными исходами среди заключенных (в декабре скончались 2 человека, в первой половине января - 3 человека). Основными причинами смертности в лагере явились: крайне плохое физическое состояние поступивших в лагерь в октябре, в ноябре и декабре были большое количество дистрофиков, ослабленных и тяжелобольных; отсутствие в лагере необходимых медикаментов (сульфида, глюкоза, кислорода, витаминов, комфор, кофеина, хлористого кальция). После этого там также активизировалась профилактическая работа³⁰¹. Работа лагерного персонала в этом направлении строго контролировалась.

27 марта 1947 года был издан приказ МВД СССР «О публикации распоряжений о режиме содержания заключенных в лагерях для военнопленных и в колониях»³⁰².

³⁰⁰ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.7, л.21

³⁰¹ Государственный архив города Жезказган, ф.380, оп.2, д.8, лл.15-16.

³⁰² Военнопленные в СССР. 1939-1956: Документы и материалы. – М.: Логос, 2000. - 1120 с.- С.1028

С этого года началась репатриация. Это, в свою очередь, привело к частому возникновению недоразумений между военнопленными и персоналом лагерей. По данным МВД Казахской ССР, охранник лагеря № 99 Рыбаков избил трех заключенных Берга Отто, Роттера Альфоне и Бернттера за медленную, по его мнению, работу при разгрузке вагонов, а его коллега Ждалей избил военнопленного Зидо за то, что тот попросил вернуть отобранную у него телогрейку. Заместитель главного инженера шахты №1 треста Кировуголь Михайлов также избил трех заключенных, вследствие чего они не смогли работать восемь дней. А вольнонаемные рабочие Попов и Сарабаев так жестоко избили военнопленного И. Плачека, что тот потерял трудоспособность вообще³⁰³.

За семь месяцев 1947 года в Акмолинском лагере имелись 16 случаев смертности или 0,4 %. По месяцам: в январе - 3, в феврале - 3, в марте - 4, в апреле - 1, в мае - 3, в июне - 1, в июле - 1 случай. Смертность была высокая среди венгров и румын. Жилищные условия для размещения военнопленных не были обеспечены топливом на зимний период. А также хозяйственный орган Сталинско-Магнитогорской железной дороги не обеспечил подготовку лагерных отделений к зиме. После этого был закрыт сразу три лагерных отделения: Кушмурун, Атбасар и Есиль³⁰⁴. Всех больных вывезли из этих лагерной отделений.

1 августа 1947 года, согласно справке о медико-санитарной ситуации в только трех отделениях Акмолинского лагеря военнопленных, в лагере содержалось 1868 человек, из них 783 немца, 252 венгра, 832 японца, 1 представитель другой национальности. В городе Акмолинске, где находились отделения лагеря, содержались 620 человек, в Жолымбете – 775 человек, Петропавловске – 474 человека. В результате проведенных в лагере профилактических мероприятий, обследования больных трудоспособность военнопленных выглядела следующим образом: 1 января 1947 года к первой категории трудоспособности было отнесено 1345 чел., т.е. 44,4%; ко второй – 1281 чел., т.е. 37,4%; к третьей – 446 чел., т.е. 12,3%; к четвертой - 4 чел.; к пятой – 98 чел., т.е. 4,7%; к седьмой – 89 чел., т.е. 3,4%.

А в апреле к первой категории было отнесено 1343 чел. (60%); ко второй – 728 (31,5%); к третьей – 180 чел (6,3 %). Несмотря на это, в данный промежуток времени (за семь месяцев) умерло 16 человек, т.е.

³⁰³ Государственный архив города Жезказган, ф.380, оп.2, д.18, лл.15-16.

³⁰⁴ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, д.6, л.10.

убыль составила 0,4%. В указанном лагере в январе скончалось 3 чел., феврале – 3 чел. марте – 4 чел., апреле – 1 чел., мае – 3 чел., июне – 1 чел., июле – 1 чел. Основные диагнозы: туберкулез, ранения. В источниках этого времени уже указывалось не только количество умерших, но и имена и фамилии, диагнозы³⁰⁵. Например, Больдишар Дейниш - венгр, диагноз компенсированный порок сердца и язва желудка.

В 1948 году расформированы лагерные отделения: 10-е западный поселок города Караганды, 23-е в городе Балхаш, 18-ое в городе Темир-тау и лагерное отделение №21 в Джаламбете, Акмолинской области в связи с сокращением контингента в лагере и лагерных отделениях, лагерное отделение №3 на окраине города, из-за неподготовленности жилых и подсобных помещений для содержания военнопленных в зимних условиях³⁰⁶.

Заключение

В 1947-1948 годах началась репатриация военнопленных на родину. Акмолинский лагерь №330 расформирован в октябре 1947 г. К этому времени на родину было репатрировано 1753 военнопленных лагеря. Среди них венгров было 611, из них 6 августа 1947 года - 534 человека, 4 ноября этого года - 77 человек, все они отправлена г.Сегет, Венгрия. Остальные в количестве 1413 военнопленных западной армии и 891 - восточной армии переданы в Спасский лагерь №99. Но отделение в поселке Джаламбет осталось³⁰⁷.

1948 году из Джезказганской и Балхашской лагерей военнопленные поступили в Спасский лагерь №99. Из Джезказганского лагеря №39 репатрировано 576 венгров, из них 5 августа 1947 года - 128 человек, 20 октября 1947 года - 448 человек³⁰⁸.

По состоянию на 17 февраля 1948 года в Джезказганском лагере №39 осталось всего 109 венгров³⁰⁹. На них открыли разные уголовные дела и отправляли в отделения исправительно-трудовых колоний Карагандинской области. Они жили в тяжелых ситуациях: в зимних период 1947-1948 гг. мусор, шлак и отбросы кухонь из зон 1 и 2 лагерных

³⁰⁵ Государственный архив Акмолинской области, ф.282, оп.2, л.5, лл. 60, 76.

³⁰⁶ Государственный архив Карагандинской области, ф.140, оп.5, л.38, л.28.

³⁰⁷ РГВА, ф.1п, оп.15а, л.273. л.16-17

³⁰⁸ РГВА, ф.1п, оп.15а, л.73, л.7

³⁰⁹ Государственный архив города Жезказган, ф.380, оп.2, л.23, л.38

отделений не вывозились, а накапливались в зонах. Часть фекалий из выгребных ям уборных выбрасывались на поверхность по близости около уборных. Некоторые военнопленные отправляли свои естественные надобности не в уборных, а за жилыми зданиями, складами, в новостроящихся постройках. В результате всего этого зоны лагерных отделений сильно были загрязнены³¹⁰.

В 1949 году военнопленные оставались только в лагере № 99 Караганды. Медицинское состояние лагеря жестко контролировалось. В июле в головном лазарете скончалось 10 человек, а в отделениях – 4³¹¹. По каждому факту смерти давались справки о причинах, диагнозы, объяснения.

До 1950 года военнопленные по договоренности освобождены из плена и отправлены на родину. В лагерях начала проводиться репатриация военнопленных. Вначале репатриации подлежали не все иностранные пленные, а лишь финны, французы, румыны и некоторые другие. Что касается немцев и японцев, то они, как особо опасные, не могли покинуть лагерь. Процесс репатриации породил другую проблему – попытки бегства остальных заключенных. О каждом побеге сведения напрямую отправлялись в Главное управление по делам военнопленных и интернированных при НКВД СССР.

В Казахстане остались военнопленные осужденные за уголовные преступления. Они осуждены по уголовным делам.

МВД Казахской ССР направляло заключенных на работу на стройки в различные регионы страны. Например, 22 марта 1950 года - на строительство в Москве многоэтажного дома МВД, 24 июня - на строительство зданий Московского государственного университета и на возведение большого туркменского канала³¹².

В 1949-1950 годах в связи с ликвидацией лагеря военнопленных № 99 оставшиеся заключенные были переведены в колонии. В этой связи, в Карагандинской области функционировало отделение исправительно-трудовых колоний, подчинявшееся управлению МВД. В систему исправительных колоний входили отделения в Сарани, Темиртау, Караганде и Шахтинске³¹³. Помимо этого, в данном уч-

³¹⁰ Государственный архив города Жезказган, ф.22, оп.1п, д.64, л.74

³¹¹ Государственный архив Карагандинской области, ф.410, оп.5, д.40, лл.142-146.

³¹² Государственный архив Карагандинской области, ф.425, оп.70, д.37, лл. 212, 301, 444.

³¹³ Государственный архив Карагандинской области, ф.425, оп.70, д.2, лл.1-46.

реждении существовали и спецотделы по работе с заключенными³¹⁴. Это в основном были те лица, в отношении которых были возбуждены уголовные дела. Вопросами их освобождения занимались МВД СССР и Генеральная прокуратура. По указанию сверху были подготовлены количественные данные³¹⁵. В этих справках есть сведения о заключенных всех колоний на территории Карагандинской области. Это в основном данные о национальном и половозрастном составе, о сроках наказания, список иностранцев по странам происхождения, данные об осужденных по Уголовному Кодексу. Руководство колоний регулярно представляло списки прибывших военнопленных в Управление МВД³¹⁶. В информации, направляемой в управление МВД Караганды, указывались конкретные сведения о каждом иностранце и статье, по которой он был привлечен к ответственности.

20 декабря 1949 года составлены цифровые сведения о составе заключенных содержащихся в отделениях исправительно-трудовых колоний по Карагандинской области. В Карагандинской области осуждены были 473 иноподданных, из них военнопленные и интернированные 442 человека. Среди них 45 венгров, из них военнопленные и интернированные 43 человека. В ОЛП-17 Отделение исправительно-трудовых колоний содержались 31 венгр (военнопленные и интернированные), Темир-Тауском лагерном отделении №2 содержалось 7 человек граждане Венгрии, из них военнопленные и интернированные 2 человека, в Саранском лагерном отделении содержалось 5 военнопленных и интернированных из числа венгров, в шахте №19 содержались 3 человека граждане Венгрии, при ОЛП КШ-18 ОИТК содержались 1 человек из числа военнопленных и интернированных³¹⁷.

Но, в справке заместителя начальника отдела исправительно-трудовых колоний УМВД Капустина в МВД СССР численность немного изменена, общая численность военнопленных и интернированных увеличена, но численность венгров немного занижена. 8 января 1950 года отделом исправительно-трудовых колоний УМВД были из числа немецких и японских военнопленных и интернированных осуждены были 477 человек. В том числе в отделе исправительно-трудовых ко-

³¹⁴ Государственный архив Карагандинской области, ф.425, оп.70, д.37, лл.104-108.

³¹⁵ Государственный архив Карагандинской области, ф.425, оп.70, д.14, лл. 44-54.

³¹⁶ Государственный архив Карагандинской области, ф.425, оп.70, д.38, лл. 2-10.

³¹⁷ Государственный архив Карагандинской области, ф.425, оп.70, д.14, л.42

лоний 37 венгров были осуждены за участие в диверсиях - 12 человек, хищениях - 15, саботаже и членовредительстве - 8 человек, нарушение лагерного режима - 2³¹⁸.

Резюмируя вышесказанное, можно утверждать, что документы, отложившиеся в архивохранилищах Казахстана, являются, несомненно, важными источниками по истории пребывания иностранных военнопленных, на территории республики. А что касается материалов, находящихся в спецархивах, то они еще ждут своего часа.

³¹⁸ Государственный архив Карагандинской области, ф.425, оп.70, д.38, лл.2-10.

FÜGGELÉK

A NOVEMBER 17-I NEMZETKÖZI EMLÉKKONFERENCIA PROGRAMJA

„NEVÜK ÉLNI FOG NEMZEDÉKRŐL NEMZEDÉKRE...” MÚLTIDÉZÉS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN: SZOVJET KATONAI MEGTORLÁS, GULÁG ÉS GUPVI TÁBOROK, ÁLDOZATOK, EMLÉKHELYEK

Nemzetközi emlékkonferencia a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet szervezésében.

Kapcsolódó rendezvények: emlékkiállítás, könyvbemutató, dokumentumfilm-vetítés (*Kárpátaljai tragédia*, Hajduk Márta rendezésében) stb.

Helyszín: Beregszász, Európa–Magyar Ház, Széchenyi u. 59/B.

Időpont: 2017. november 17., péntek. Kezdet: 10.00

ELŐZETES PROGRAM

9.30–10.00 Regisztráció

I.

10.00–11.00 KÖSZÖNTÉSEK, FILMBEMUTATÓ

- Az emlékkonferencia megnyitása: **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke.
- Megemlékezés: mécsesgyújtás, közös ima a mártírok lelki üdvéért a történelmi egyházak képviselőinek közreműködésével (**v. h. Pocsai Vince** ref. lelkész és mások).

- A *Kárpátaljai tragédia* c. dokumentumfilm bemutatója (**rendezte: Hajduk Márta**).

II.

11.00–12.00 SZAKMAI KONFERENCIA. *Levezető elnök: dr. Zubánics László.*

11.00–11.15 Matkovits-Kretz Eleonóra, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke, a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékére létrehozott emlékbizottság tagja: *A Pécsi Német Kör emlékútja a Szovjetunióba elhurcoltak nyomában – Kaukázus (Örményország), Közép-Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) – országaiban.*

11.15–11.30 dr. Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára: *Adalékok a 4. Ukrán Front egységei által, területszerzési szándékkal megszállt Csonka-Bereg, a szlovákiai Ung-vidék településeiről 1944–1945-ben Szolyvára és más gyűjtőlágerekbe elhurcoltak tragikus történetéhez, az áldozatok emlékének megőrkítéséről.*

11.30–11.40 Kovács Sándor: *Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképéről.*

11.40–12.00 Korszun Alekszej történész: *Az ártatlanul elpusztult honfitársaink emlékének megőrkítése a jelen és a jövő nemzedékeinek szent ügye (Az ukrán nyelvű előadás kivonatát dr. Zubánics László ismerteti).*

12.00–12.10 Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója: *Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában.*

12.10–12.20 Marcsák Gergely, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója: *Tollas Tibor, a füveskerti költő, Kárpátalja tragédiájának szemtanúja.*

12.20–12.30 Csordás László, a Debreceni Egyetem abszolvált PhD-hallgatója: *Emlékirás és emlékolvasás (Kárpátaljai magyar férfiak a sztálini lágerekben).*

12.30–12.40 Kosztyó Gyula, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem abszolvált PhD-hallgatója, a United States Holocaust Memorial Museum levéltári kutatója: *Kolhozosítás Kárpátalján a terror légkörében: módszerek, célok, lakossági reakciók.*

12.40–12.50 Mádi Bianka, az UNE Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének hallgatója: *Az internálás ideje alatt otthonmaradtak mindennapjai.*

12.50–13.00 Kérdések, hozzászólások. Zárszó.

13.00–14.00 Állófogadás.

2017. november 17., péntek, délutáni program:

15.00 Emlékezés, koszorúzás a sztálini megtorlás *beregszászi emlékművénél.*

A rendezvény főszervezője:

Szolyvai Emlékparkbizottság

Társszervező:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet

Együttműködő partnereink:

Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre

Fő támogatónk:

A Gulág Emlékbizottság

A program összeállítója és főszervezője:

Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára, a Kárpátaljai Művelődési Intézet igazgatója (Infó: e-mail: dupkagyorgy@gmail.com, mob.: 067-717-63-08)

NEMZETKÖZI EMLÉKKONFERENCIA

2017. NOVEMBER 17., BEREKSZÁSZ, EURÓPA–MAGYAR HÁZ

A rendezvényt **dr. Zubánics László**, a KMMI elnöke és **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke nyitotta meg.

A mécsesgyújtást követően **v. h. Pocsai Vince** református lelkész és **Nagy László** református lelkész közös imát mondott a mártírok lelki üdvéért.

Ezután Hajduk Márta rendező a *Kárpátaljai tragédia* című dokumentumfilmjét mutatta be.

A Gulág-Gupvi kutatók nemzetközi fórumán előadást tartott:

Matkovits-Kretz Eleonóra, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke, a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszymunkások emlékére létrehozott emlékbizottság tagja: *A Pécsi Német Kör emléktűzje a magyar rabok nyomában – Kaukázus (Örményország), Közép-Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) országaiban;*

dr. Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára: *Adalékok a 4. Ukrán Front egységei által területszerzési szándékkal megszállt Csonka-Beregből, a szlovákiai Ung-vidék településeiről 1944–1945-ben Szolyvára és más gyűjtőlágerekbe elhurcoltak tragikus történetéhez, az áldozatok emlékének megörökítéséhez;*

Kovács Sándor: *A szovjet terror kárpátaljai emléktérképéről;*

Korszun Alekszej történész: *Az ártatlanul elpusztult honfitársaink emlékének megörökítése a jelen és a jövő nemzedékeinek szent ügye;*

Bimba Brigitta, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója: *Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában;*

Marcsák Gergely, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója: *Tollas Tibor, a füveskerti költő, Kárpátalja tragédiájának szemtanúja;*

Csordás László, a Debreceni Egyetem abszolvált PhD-hallgatója: *Emlékirás és emlékolvasás (Kárpátaljai magyar férfiak a sztálini lágerekben);*

Kosztyó Gyula, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem abszolvált PhD-hallgatója, a United States Holocaust Memorial Museum levéltári kutatója: *A kolhozrendszer kiépülése a szovjet terror légkörében;*

Mádi Bianka, az UNE Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének hallgatója: *Az internálás idején otthonmaradtak mindennapjai* címmel.

A délutáni program keretében a pécsi Német Kör tagjaival, a budapesti szemeretelepi református egyházközség és Csonka-Bereg képviselőivel közösen emlékeztünk, koszorúztunk a sztálini megtorlás beregszászi emlékművénél.

MEGEMLÉKEZÉS, KOSZORÚZÁS, EMLÉKTÁBLÁK AVATÁSA A SZOLYVAI EMLÉKPARKBAN 2017. NOVEMBER 18.

A Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévé záróprogramjaiba illeszkedve a kárpátaljai magyar és német nemzetiségű férfi lakosság 1944-es őszi malenykij robotra történt elhurcolásáról való méltó megemlékezésként a Szolyvai Emlékparkbizottság a történelmi egyházakkal, valamint magyar és német társadalmi szervezetekkel közösen ökumenikus istentisztelettel egybekötött koszorúzást tartott a Szolyvai Emlékparkban. A megemlékezés keretében sor került az anyaországi Csonka-Bereg 23 települése 1768, valamint a szlovákiai Ung-vidék 17 községe 199 elhurcolt áldozatának nevét megörökítő 22 emléktábla felavatására, felszentelésére. Az itt feltüntetett személyeket a 4. Ukrán Front katonai tanácsa 0036. sz. rendelete alapján hurcoltak el 1944 őszén Szolyvára. A táblák állítását a Gulág Emlékbizottság támogatta. Ugyanitt a történelmi egyházak lelkipásztorai felszentelték a sztálini terror áldozataivá vált magyar parlamenti képviselők, felsőházi tagok emlékjelét is.

A hagyományos megemlékezés és koszorúzás a szolyvai honfoglaló harcos emlékművénél (Szolyva paszikai bejáratánál) vette kezdetét, ahol a megjelenteket **dr. Zubánics László** történész köszöntötte.

A központi emlékparkban a Mártírok Kápolnája lélekharangjának megszólaltatása után **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke mondott megnyitó beszédet.

A himnuszok elhangzása után **Fuchs Andrea** szervező ukrán és magyar nyelvű felkonferálásában üdvözölte a megjelent diszvendégeket, közöttük **Szilágyi Pétert**, a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkárát, **Hennagyij Moszkalt**, Kárpátalja kormányzóját, **Buhajla József** ungvári magyar főkonzult, **dr. Mélykuti Ferenc** beregszászi magyar vezető konzult, **Tilki Attilát**, **Legény Zsoltot** és **Gyüre Csabát**, a Magyar Ország-

gyűlés képviselőit, **Csallóközi Zoltánt**, **Semjén Zsolt** miniszterelnök-helyettes főtanácsadóját, **Pálfalvi Milánt**, Magyarország Emberi Erőforrások Minisztériuma Parlamenti Államtitkárságának politikai tanácsadóját, **Barta Józsefet**, a Kárpátaljai Megyei Tanács és a KMKSZ alelnökét, **Zubánics Lászlót**, az UMSZ elnökét, **Köteles Lászlót**, a CSEMADOK alelnökét, **Gabri Rudolfot**, a Nagykapos és Vidéke Társulás elnökét, **Rezes Józsefet**, a Kárpátaljai Megyei Állami Közigazgatási Hivatal Nemzetiségi és Vallásügyi Főosztályának vezetőjét, valamint a megyei tanács KMKSZ-es frakciójának képviselőit (**Péter Csabát**, **Rezes Károlyt**, **Tóth Miklóst**, **Kész Barnabást**) és másokat az anyaországból, valamint a Felvidékről.

A kegyeleti megemlékezésre a zuhogó, hideg eső ellenére is kerékpáron érkezett a **Tokár Károly** vezette aknaszlatinai csapat.

Szilágyi Péter, a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkára arra emlékeztetett, hogy a magyarság 1944–45-ös tragédiájáról évtizedeken át még csak beszélni sem volt szabad, rendszerváltásra volt szükség ahhoz, hogy a hallgatás falát sikerüljön áttörni. Számos közösség, köztük a kárpátaljai magyarok is elérkezettnek látták az időt, hogy megemlékezzenek az áldozatokról – tette hozzá. Megköszönte a kárpátaljai magyaroknak a bátor helytállásukat, azt, hogy amikor tehették, nem hallgattak tovább a magyar nemzet egyik legnagyobb tragédiájáról, s összefogásukkal utat mutattak az anyaországnak is, létrehozták a szolyvai emlékparkot, amely az elmúlt két évtizedben a kárpátaljai magyarság leghangsúlyosabb közösségi helyszínévé nőtte ki magát.

A helyettes államtitkár kifejtette: azért, hogy a gulágot megjárt magyarok története ne maradjon befejezetlen, a magyar kormány 2015-ben újtárra indította a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékévét, amelynek a programjaiba 250 Kárpát-medencei település kapcsolódott be.

A politikus kiemelte: 73 három évvel ezelőtt ezen a napon olyan emberek váltak egy pusztító rendszer áldozataivá, akiknek nem volt más bűnük, mint a nemzeti hovatartozásuk. *„A legkevesebb, amivel emléküknék tartozunk, hogy kimondjuk: nem tűrjük el, hogy ma Európában bárkit nemzetiségi hovatartozása, magyarsága miatt megbélyegezzenek. Kimondjuk azt, hogy nem engedünk a magyar közösségeket megillető jogokból semmilyen visszalépést, legyen az emberi, politikai, nyelvhasználati vagy éppen oktatási jog”* – hangsúlyozta. Megjegyezte: ebben a küzdelemben a kárpátaljai magyar és a Kárpát-medencei magyar közösség mindig számíthat az anyaországra, a magyar kormányra.

„A sztálini terrort elszenvetettek embertelen körülmények között tanúsított szilárd helytállása intsen minket arra, hogy bátran fel merjünk szólalni a

*nemzetünk tagjait érő igazságtalanságok ellen. Erre tegyünk ma fogadalmat, amikor az emlékezés koszorúit elhelyezzük az ártatlan áldozatok emlékművé-
nél” – zárta emlékező beszédét Szilágyi Péter.*

Hennagyij Moszkal, Kárpátalja kormányzója elmondta: *„Sajnos úgy alakult, hogy Kárpátalja náci megszállás alóli felszabadítása sokak számára tragédiává vált. Ide, a szolyvai szovjet koncentrációs táborba gyűjtötték össze 1944-ben Kárpátalja magyar és német nemzetiségű férfilakosságát, ahogy akkor mondták, egy kis munkára. Sokan közülük nem emberi körülmények között vesztették el életüket vagy egészségüket. Voltak, akiket egyszerűen csak megöltek. Rájuk, az ezernél is több tragikus sorsú kárpátaljaiakra emlékezünk ma itt a szolyvai emléparkban.”* A kormányzó a kárpátaljai népek és nemzetiségek békés egymás mellett élésének fontosságát hangsúlyozta, majd magyarul hozzáfűzte: *„A sztálini terror áldozatainak emlékét megőrizzük.”*

Pálfalvi Milán, Magyarország Emberi Erőforrások Minisztériuma Parlamenti Államtitkárságának politikai tanácsadója emlékbeszédében kiemelte: *„A mienk egy határok felett összetartozó nemzet. Célunk, hogy méltóképpen emlékezhessünk hőseinkre és veszteségeinkre egyaránt. Ezért jött létre a Gulág-emlékév, melynek köszönhetően anyaországi és határon túli magyarok közösen emlékezhetünk elhurcolt honfitársainkra.”*

Barta József, a KMKSZ és a Kárpátaljai Megyei Tanács alelnöke a borús időre utalva kijelentette: *„Beborult fölöttünk az ég. Nem annyira, mint akkor, '44 késő őszen, de sajnos a sötétség felé tartunk, és csak reménykedhetünk abban, hogy végül nem borul teljes sötétség Kárpátaljára.”* A megyei tanács alelnöke szerint a Szovjetunió 73 évvel ezelőtt meg akarta büntetni és félemlíteni a férfiak elhurcolásával a kárpátaljai magyarságot. A deportálások során több magyar veszett oda, mint az első és második világháborúban összesen. Az ország mai vezetőinek üzenve kifejtette: *„Mi azt akarjuk, kérjük és követeljük, hogy Ukrajna valóban legyen demokratikus jogállam. Valóban az európai normák alapján próbáljon meg élni, és biztosítsa a nemzetiségi kisebbségek számára a most meglévő jogokat, azokat a jogokat, amelyeket a kisebbségek Európában is élveznek.”* Barta József kifejtette, bizonyíték arra, hogy küzdelmeknek van esélye, hogy a kárpátaljai ukránság és ruszinság is szolidáris velünk, toleráns nyelvünkhöz, kultúránkhöz és szokásainkhoz. *„A megyei tanács képviselőinek többsége is támogat minket a határozatok elfogadásánál. Örülhetünk annak is, hogy olyan kormányzónk van, aki valóban minden kérdésben megvéd bennünket, mert ő is tudja, hogy nekünk van igazunk. És az igazság győzni fog!”* – jelentette ki a KMKSZ alelnöke.

A tiszabökényi *Tisza Csillag Leány és Asszonykórus* lágerdalokat és imákat énekelt, majd további emlékbeszédek következtek.

Tilki Attila, a Magyar Országgyűlés fideszes képviselője elmondta: tavaly három szatmári falu, az úgynevezett Tiszaújlaki hídfő három falujának emléktábláját tudták felavatni. Köszönetét fejezte ki azért, hogy a Szolyvai Emlékparkbizottság az emléknapon felavatott 22 emléktáblán örökítette meg a magyarországi Csonka-Bereg 23 településéről és a szlovákiai Ung-vidék 17 községéből elhurcolt 1768, illetve 199 áldozat nevét. Ezáltal a beregi és az Ung-vidéki települések lakói is emlékezni tudnak arra, hogy sorsuk egybeforrt kárpátaljai testvéreikével – mutatott rá egyebek mellett. Az említett településekről ezúttal népes delegáció érkezett Szolyvára – többek közt Vásárosnamény, Jánd, Tarpa, Beregsurány, Barabás, Tiszaszalka és Tivadar polgármestereinek, valamint a megyei közgyűlés Beregdarócra érkezett alelnökének vezetésével –, hogy együtt emlékezzenek a kárpátaljai magyarsággal közös tragédiájukra.

Legény Zsolt MSZP-s országgyűlési képviselő arra emlékeztetett, hogy a november hónap számos tragédiát hozott a magyarságra. Kiemelte: az 1944 őszen történetek nemcsak a kárpátaljai magyarok számára jelentenek tragédiát, hanem az egész nemzet számára is fájdalmasak, az akkor ejtett seb máig nem gyógyult be. Ugyanakkor büszkeségre is okot ad a megemlékezés, *„hiszen főhajításunkkal olyan magyarokra emlékezünk, akik bátor, a haláltól sem félő emberek voltak”* – mondta, hozzáfűzve, hogy véráldozatuk nem volt hiábavaló, mert hozzájárultak ahhoz, hogy ma is él a magyar szó és a magyar szellem a Kárpátok alatt.

Gyüre Csaba, a Jobbik országgyűlési képviselője beszédében azt hangsúlyozta, hogy akiket 1944 őszen elvittek, soha nem fogott fegyvert, soha nem harcolt semmilyen hatalom ellen, csupán egy bűne volt, hogy magyarnak vagy németnek született. Nemcsak Kárpátalját érte ez a gyász, hanem a teljes magyarságot és a németiséget a Kárpát-medencében – húzta alá. Amikor erre emlékezünk, akkor összefogunk, és azt mondjuk, hogy ez nem fordulhat elő még egyszer az életben – mondta, kiemelve: *„mi nem hagyjuk magunkat megfélemlíteni, nem akarjuk, hogy úgy nőjenek fel a gyermekeink, unokáink, hogy félniük kelljen itt, a saját hazájukban. (...) Akkor sem szabad félnünk, ha bizonyos sovíniszta szervezetek ma meg akarnakfélemlíteni minket, nem szabad félnünk kiállni a jogaink mellett, a magyar anyanyelvű oktatás mellett, hiszen mi, magyarok, a Kárpát-medencében mindannyian összetartozunk”* – mondta befejezésül a honatya.

Lakatos Denisza, az Ung-vidékiek a Gulágon című regionális és helytörténeti kutatás társszervezője a felvidéki delegáció nevében megköszönte, hogy Szolyván, a Kárpát-medencei magyarság zarándokhelyén emléktáblát

kapnak a málenkij robot Ung-vidéki áldozatai is, és ezáltal segítik fenntartani az emlékezés lángját. Kijelentette: *„Szükséges emlékeznünk, hogy ilyen borzalmakra még egyszer ne kerülhessen sor, mert csak annak a közösségnek, nemzetnek, népnek van jövője, amelyiknek fontos a múlt...”*

Zubánics László, az UMDSZ elnöke emlékezőbeszédében felidézte az egykori eseményeket, majd a jelenlegi ukrajnai helyzet kapcsán kijelentette: *„Nekiünk most anyanyelvű oktatásunkra kell odafigyelnünk, hiszen nélküle gyermekeink jövője nem biztosítható. Mert csak anyanyelvén álmodhat, dolgozhat és tanulhat egy olyan ember, aki otthonában ezt a nyelvet hallotta édesanyjától.”*

Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára zárszavában köszönetet mondott mindazoknak, akik az eső ellenére is ellátogattak a szolyvai megemlékezésre, és azoknak, akik támogatják az Emlékparkbizottság munkáját.

A **Vass János** vezette *Vásárosnaményi Polgárőrség Énekkarának* emlékműsora után a történelmi egyházak képviselőiben **Pocsai Vince** nyugalmazott református lelkész, **Veress Róbert** tiszakerecsenyi református lelkész, valamint **Janig Péter**, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye kíséítő lelképásztora és **Figeczki Balázs** szatmárcekei római katolikus plébániai kormányzó imádkozott az áldozatok lelki üdvéért, majd megáldották és felszentelték az emlékpark új emléktábláit.

Tisztelgs az Ung-vidékről deportált áldozatok emléktáblájánál: Dupka György, Lakatos Denisza, Bernát Fulajtár, Gabri Rudolf és László Horkay, köteles László.

Végül a *Szózat* eléneklése után a jelenlévők elhelyezték a megemlékezés koszorúit és virágait az emlékfalnál.

Az Emlékfal hátsó oldalfelületén közel tizenöt pannó magyar, német és ukrán nyelven, korabeli dokumentumok, archív felvételek és fotók révén örökíti meg az 1944 novemberétől végrehajtott erőszakos szovjetizálás áldozatainak tragédiáját, a népiirtásnak is nevezhető intézkedések legfontosabb eseményeit.

.

A SZOLYVAI EMLÉKPARK GULAG-GUPVI PROGRAMJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ FONTOSABB RENDEZVÉNYEK

A FONTOSABB KÁRPÁTALJAI ESEMÉNYEK, MEGVALÓSULT PROJEKTEK (2017)

2017. január 8. Gulácsy Lajos Emlékparkot avattak Munkácson. A néhai kárpátaljai református püspök ezen a napon lett volna 92 éves. A helyi református templom falára háromnyelvű (magyar, ukrán, angol) emléktábla került, a park közepére pedig egy fából készült emlékmű, amelyet **Matl Péter** munkácsi szobrászművész készített. Utóbbiról a művész a következőket mondta: „Múltunknak voltak nehéz pillanatai, amit kötelességünk megmutatni a jelennek és a jövőnek. Ez a fa, amit a történelem vihara kettéhasított. A fém, ami összefogja, a börtön rácsait szimbolizálja. Az ég felé emelkedő két kéz, a lélekmadár pedig a kiutat mutatja.” Az istentisztelettel egybekötött megemlékezésen a nemzeti színű szalagot **Zán Fábán Sándor** püspök és **Nagy Béla** főgondnok vágta át, ezzel jelképesen is felavatták az emlékparkot. Az ünnepségen közreműködött a Munkácsi Református Egyházközség kórusa. A megnyitó után a jelenlévők a gyülekezeti teremben megnézhették **Matl Péter** *Ötösével* című kiállításorozatának legújabb alkotásait, valamint **Vass Tamás** operatőr ’56-os kisfilmjét.

2017. január 24. Kijevben, Magyarország nagykövetségén **dr. Tóth Mihály** elnökletével megtartották a *Magyarok a Szovjetunió munkatáborában – 1944–56* című, a Gulág Emlékbizottság által is támogatott, ukrán és magyar nyelven lezajló konferenciát. Az egybegyűlteket a rendezvény házigazdája **dr. Keskeny Ernő** nagykövet üdvözölte és egyben megnyitotta a Veritas Történetkutató Intézet által, ezúttal ukrán nyelvre is lefordított 23 tablóból álló fotó- és dokumentumkiállítást, amelyet szerdától a Csokoládéháznak ne-

vezett kijevei múzeumban is bemutattak az ukrán látogatóknak. Előadást tartott **Dr. Szakály Sándor** történész, a Veritas Történetkutató Intézet főigazgatója, **dr. Dupka György** és **Korszun Alekszij** GUPVI-GULÁG-kutatók, **Tkacs Dmitro**, az Ukrán–Magyar Baráti Társaság elnöke. Az elhangzottakhoz hozzászólt **Vidnyánszki István** történész, az Ukrán Tudományos Akadémia főmunkatársa. A Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozatban megjelent GULÁG-GUPVI tematikájú könyveket **Fuchs Andrea** mutatta be. A nagy érdeklődést kiváltó, jól sikerült rendezvényen több más nagykövetség, az ukrán média, a minisztériális intézmények és a Magyarok Kijevei Egyesületének képviselői vettek részt. Az elhangzottak megbeszélésére jó hangulatú fogadás sor került.

2017. január 24. A Szolyvai Emlékparkbizottság kezdeményezésére hivatalos találkozó és eszmecsere zajlott le az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Ukrajna Történelme Intézet épületében. A vendéglátó **Podkur Román** történész, az intézet főmunkatársa volt, akivel –**Alekszej Korszun** történész közreműködésével – többek között sikerült tisztázni azt a kérdést, amely a közelmúltban a kárpátaljai médiában napokig közszájon forgott. Nevezetesen Ukrajna törvényei szerint amennyiben valakit a rendszerváltást követően rehabilitáltak (köztük a 70 évvel ezelőtt kivégzett *Bródy Andrást*, *Fenczik Istvánt*, *Demkó Mihályt* és más magyar parlamenti képviselőket), a tiszteletükre a civilszervezetek által is kezdeményezett emlékjel állítását sem a megyei, sem a városi helyhatóságok bizottságainak nincs joguk megakadályozni. Amennyiben a hatósági bizottságok tagjai közül valakinek kifogása merülne fel bármely személy ellen, a rehabilitáció kizárólag bírósági úton vo-

natható vissza, erre azonban még nem volt precedens Ukrajnában az elmúlt 25 év alatt. Ezzel a hivatalos magyarázattal az emlékpark aktivistái további erkölcsi-jogi támogatást kaptak ahhoz, hogy Szolyva után Ungváron a Kapos utcai temető főbejáratánál is sor kerüljön az emlékjel felállítására. Az emlékjelre 21 kárpátaljai hazafi neve kerülne fel (6 embert kivégeztek), akiket a kommunista rezsim koncepciók perben ítélt el, illetve hurcolt el a Gulágtáborokba.

2017. január 24–25. Kijevben bemutatásra került **Alekszej Korszun** új könyve, amely az 1947–1953. közötti években a kárpátaljai lakosok ellen meghozott kommunista vádiratok gyűjteménye. A válogatásban közel ezer 25 évre elítélt személy (egyházi: római katolikus, görögkatolikus, református pap és civil: magyar, német, ruszin, ukrán, zsidó és más nemzetiségű vezető értelmiségi, tisztviselő, képviselő stb.) letartóztatási, bírósági, büntetés-végrehajtási anyagából közöl kivonatokat. A 361 dokumentumot bemutató kötet 744 oldalas. A kiadvány szerkesztőbizottságának tagjai mások mellett **dr. Dupka György** (magyar ügyek) és **Fuchs Andrea** (német ügyek).

*Megjelent: **Barta Elemér:** *Velünk az Isten! „GULÁG-sors” Kovács Zoltán élettörténetén keresztül.* Beregszász, 2016. A könyv Kovács Zoltán református lelkipásztor (1907–2002) életét és munkásságát mutatja be, rávilágítva a sztálini korszak embert próbáló körülményeire és nehézségeire, amelyben élt és munkálkodott. A szerző a Sárospataki Református Teológiai Akadémia lelkipásztori munkatárs szakán, majd a Debreceni Református Hittudományi Egyetem pasztorális tanácsadás és szervezetfejlesztés szakán folytatott tanulmányai alatt kezdett foglalkozni a témával. A kiadvány a Narancsik Imre Kutatói Műhely gondozásában jelent meg, a *Református múltunk kezesség sorozat* második köteteként. A kötet a beregszászi Kálvin Nyomdában készült 2016-ban.

* Megjelent a Helikon decemberi első száma, benne interjú **Dupka György** GULÁG-GUPVI-kutatóval, valamint más szerzők írásai. Az interjú az alábbi honlapon érhető el: www.helikon.ro

2017. február 9. Budapesten – a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság elnöke, **Balog Zoltán** miniszter elnökletével – megtartotta záró ülését a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság. Kárpátalja GULÁG-GUPVI-kutatóit **Dupka György** történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára képviselte.

2017. február 9. A Mika Sándor Egyesület (az Eötvös Collegium Történész Műhelye volt tagjainak szövetsége) a Győri Egyházmegyei

Levéltárral közösen nemzetközi egyháztörténeti emlékkonferenciát rendezett *Keresztény társadalmi mártírium 1944–1956 – A szovjet megszállás és bolsevik diktatúra által okozott társadalmi mártírium a magyar keresztény egyházakban* címmel. A Petőfi Irodalmi Múzeumban tartott rendezvényen mások mellett előadást tartott **Bognár Zalán** (egyetemi docens, Károli Gáspár Református Egyetem): *A második világháborús Magyarország területéről történt szovjet deportálások mérlege*, **Szendrey Anita** (PhD-hallgató, Debreceni Tudományegyetem; magyar–történelem szakos középiskolai tanár, Munkácsi Szent István Líceum): *A kárpátaljai római katolikus egyház helyzete a szovjet csapatok bejövetele után*, **Fodor Gusztáv** (doktorjelölt, református lelkész, Tiszaderzs): *A Napkeleti Baráti Kör és a kárpátaljai reformátusok kálváriája* címmel. Marosi István (főiskolai lelkész, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Főiskola, Beregszász): „...holnap is felkel a Nap” – *A kárpátaljai görög katolikus egyház üldözése és a „földalatti egyház” kiépülése* címmel elhangzott előadása – Kárpát-medencei szinten is – új megvilágításba helyezte az egyházüldözés történetét Kárpátalja esetében. A rendezvényen jelen volt **dr. Dupka György** történész, a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság szakértő tagja is.

2017. február 9. 1956 egyik hőségének, *Szűcs Sándornak*, a záhonyi vasútállomás egykori főnökének tiszteletére emléktáblát avattak alma materében, a Csapi 2. Számú Széchenyi István Középiskolában. A KMKSZ Csapi Alapszervezete által szervezett rendezvényen részt vett **dr. Gulyás Gergely**, a Magyar Országgyűlés törvényalkotásért felelős alelnöke, aki kétnapos látogatásra érkezett Kárpátaljára. A Magyar Emlékekért a Világban Egyesület és a Magyar Közlekedési Közművelődésért Alapítvány által készített emléktáblával tisztelegtek az ’56-os hős emléke előtt. Emlékbeszédet tartott **Balogh Livia**, a KMKSZ Ungvári Középszintű Szervezetének elnöke, **Maha László**, az iskola igazgatója, aki a tanintézmény egykori tanulójának a hőstettét méltatva elmondta, hogy *Szűcs Sándor* vasutas családból származott, ami ebben a városban nem ritkaság. 1919-ben született Csapon. **Dr. Gulyás Gergely** is a bátor hősök egyikének nevezte *Szűcs Sándort*, aki, mint záhonyi állomásfőnök, a sínek felszedésével, a váltók elállításával, torlaszok emelésével tíz napon át fel tudta tartóztatni a vasúton a szovjet csapatok magyarországi bevonulását. A vendégek **Debreceni Anikó** felkészítő tanár által összeállított megható irodalmi–történelmi zenés összeállítást tekinthettek meg az iskola felső osztályos tanuló-

inak előadásában. Az emléktábla leleplezését koszorúzás követte, majd az egybegyűltek elénekelték a magyar himnusz.

2017. február 16. Matl Péter kárpátaljai szobrászművész, grafikus munkáiból nyílt képkiallítás a Nagyberegi Középiskolában. Az eseményen a neves szobrász mellett részt vett **Szalipszki Endre**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának főkonzulja, **Simon Gyöngyi**, a beregszászi adminisztráció oktatási, ifjúsági és sportügyekért felelős osztályának vezetője, **Géczi Tihamér**, a Nagyberegi Középiskola igazgatója, valamint **Tóth László** református lelképásztor. **Szalipszki Endre** főkonzul megnyitó beszédében kiemelte, hogy Kárpátalján sok magyar vonatkozású Gulág-émlékmű van. Ez is mutatja azt a nagy veszteséget, mely a lakosságot érte a második világháború után. Az áldozatokról rendszeresen meg kell emlékeznünk, az emlékműveket pedig gondoznunk kell, ezért a tervek szerint 10-15 Gulág-émlékművet hoznak rendbe Kárpátalján. A főkonzul hangsúlyozta, nemcsak a magyar lakosságnak, hanem az itt élő más nemzetiségeknek is be akarják mutatni a munkatáborok történetét. **Matl Péter** elmondta, hogy a negyven műből álló tárlat képeit 2016-ban alkotta meg. Felidézte emlékeit, amelyek segítették a művek létrehozásában, így megtudhattuk, hogy **Bendász István** parochus a munkatáborok valódi arcáról és eseményeiről mesélt neki, s arról, ahogyan túlélte csak a hit segítségével lehetett. Elmondott néhány rövid Gulág-történetet a diákoknak, s hozzátette, hogy az emberek régen féltek ezekről az eseményekről beszélni.

2017. február 18. Megtartották a GULÁG-GUPVI Emlékév pécsi záró rendezvényeit a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre (elnök: **Matkovits-Kretz Eleonóra**) szervezésében. A program keretében a Pannon Filharmonikusok adtak hangversenyt a Szovjetunióba hurcoltak emlékére a pécsi Kodály Központban. A Kodály Központ lett a helyszíne annak a speciális kiállításnak, amely képekben összefoglalta a Német Kör emlékévben megvalósított programjait, és itt nyílt meg a vagonkiállításról készült fotósorozat is.

Ezt megelőzően a helyi Palatinusz szálló konferenciatermében többek között sor került az Emlékév támogatásával készült könyvek bemutatójára: **Reinhold Haun:** „Anton, *Oktyabrszkij, Berlin*” – *Elbeszélés az oroszországi Anton községből elszármazott Volga menti németek történetéről; 0060-as parancs és Itt volt a végállomás* c. német és angol nyelvű kiadványok. Levetítették a programokról készült filmeket. Előadása keretében **dr. Dupka György** bemutatta az emlékévben megjelent GULÁG-GUPVI témájú, Kárpátalján megjelent kiadványokat.

2017. február 23. A Beregszászi Magyar Konzulátus és a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet közös szervezésének köszönhetően Beregszászba is eljutott **Matl Péter** szobrász és festőművész GUPVI-GULÁG és malenkij robot témájú kiállítása. Az *Ötösével* című tárlatnak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola adott otthont.

2017. február 26. Budapesten, a ferencvárosi pályaudvar mellet, a Fék u. 6. szám alatt felavatásra került a Malenkij robot emlékhely a Kommunizmus Bűnei Alapítvány szervezésében. Köszöntőt **Eötvös Péter**, a Kommunizmus Bűnei Alapítvány elnöke, avatóbeszédet **Balog Zoltán**, az Emberi Erőforrások minisztere mondott. **Dupka György** Gulág-Gupvi kutató, felelős titkár és **Fuchs Andrea** irodavezető a kárpátaljai áldozatok, a Szolyvai Emlékparkbizottság nevében koszorúzott.

2017. március 2. Az Ungvári Főkonzulátus szervezésében egyszerre nyílt meg **Matl Péter** képzőművész *Po pjaty* (Ötösével) című tematikus tárlata és a *Magyarok a Szovjetunió táborai* című történelmi kiállítása a Csernyivci Megyei Szépművészeti Múzeumban. A vereckei honfoglalási emlékmű alkotójának pasztell munkáit a malenkij robot kárpátaljai szenvedéstörténete ihlette. Az ártatlanul elhurcoltak és az otthon maradt csonka családok fájdalmas sorsának művészi megjelenítését a párhuzamosan bemutatott Gulág-kiállítás helyezte történelmi kontextusba. A kettős kiállítást **Inna Kicul**, a Csernyivci Megyei Szépművészeti Múzeum igazgatója nyitotta meg. Köszöntőt mondott **Vida László** konzul, ideiglenes ügyvivő, **Olekszandr Fiscsuk**, a Csernyivci Megyei Államigazgatási Hivatal elnöke, **Ivan Muntyjan**, a Csernyivci Megyei Tanács elnöke, **Olekszandr Paszkar**, Csernyivci város alpolgármestere, **Edmond Neagoe** csernyivci román konzul, **Szerhij Oszacsuk**, Ausztria csernyivci tiszteletbeli konzulja, **Vaszil Botusanszkij**, a Jurij Fegykovics Csernyivci Nemzeti Egyetem professzora és **Matl Péter**, aki egyebek közt arról beszélt, miért adta az Ötösével címet a kiállításnak.

2017. április A Gulág emlékévként alkalmából a Lénárd Ödön Alapítvány kuratóriuma *Gulág emlékérmét* alapított. *Az arany plakettből és emléklapból álló díjat* **Veres András**, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia elnöke adta át **Berghoffer Róbertnek**, **Dupka Györgynek** és **Sánczi Ferencnek** az MKPK székházában. A laudációban elhangzottak szerint **Dupka György** író, költő és helytörténész 1952-ben született Tiszabökényben. A malenkij robot és a Gulág történetének kutatója. Kezdeményezője volt sok magyar emlékhely, többek között a sztálini terror áldozatainak emléket állító Szolyvai Emlékpark létrehozásának. A közéletben többször is képviselte a kárpátaljai magyarságot.

2017. április 11. Az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézete Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékén könyvbemutatóra került sor. A program keretében a szerkesztők *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban* című, a Szolyvai Emlékparkbizottság kutatóműhelyében készült tanulmánygyűjteményt mutatták be. A kötet a 2016. november 18-án Makkosjánosiban rendezett nemzetközi emlékkonferencia anyagait tartalmazza. A kötet szerzői: **Bimba Brigitta**, **Dupka György**, **Csordás László**, **Korszun Olekszij**, **Kosztjó Gyula**, **Marcsák Gergely**, **Marosi István**, **Matkovits-Kretz Eleonóra**, **Mádi Bianka**, **Tóth Mihály**, **Zubánics László**. Köszöntőt mondott **dr. Zubánics László** történész, az

Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézet dékánhelyettese. A Gulág Emlékbizottság támogatásával megjelent könyvet **dr. Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság kutatócsoportjának vezetője mutatta be. Közreműködött **Csordás László** és **Mádi Bianka** fiatal kutató.

2017. május 1. '56-os emlékművet avattak a szabadságharc hőseinek tiszteletére Rahón. A római katolikus templom külső falán elhelyezett emlékmű Mihajlo Kolodko ungvári szobrászművész alkotása, egy stilizált emberi alak, amelynek testét vasgolyók ütik át. Az emlékmű a magyar állam támogatásának köszönhetően készülhetett el.

2017. május 5. A Szolyvai Emlékparkbizottság tagjai hagyományos tavaszi helyszíni szemlét tartottak a Nemzeti Jelentőségű Intézményként működő emlékparkban. Ezt követően **Tóth Mihály** elnökletével munkaülésre került sor. Az elnök és **Dupka György** felelős titkár a múlt év folyamán elvégzett feladatokról részletesen beszámoltak. 2016-ban, a növekvő anyaországi figyelemnek és a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság anyagi támogatásnak, valamint Magyarország Ungvári Főkonzulátusának és a Beregszászi Konzulátus Irodájának köszönhetően, az Emlékparkbizottság a park fejlesztésében, rendezésében, valamint a feltárási, kutatási munkák tekintetében is jelentősen előre tudott lépni. Többek között a támogatásoknak köszönhető, hogy a parkban 60 újabb gránittábla került felállításra, amelyekre az utóbbi évek kutatómunkája során feltárt, ugyancsak a szovjet légerekben odavesztett 3911 honfitársunk neve lett felvésvé 395 kárpátaljai településről, illetve három magyarországi község (Tiszabecs, Uszka, Magosliget) áldozatainak nevei is. Ezzel közel tízezerre bővült azoknak az áldozatoknak a száma, akiknek a neve a Szolyvai Emlékparkban megörökítésre került. A bizottság az eddig elvégzett parkszépítési munkákat megfelelőnek minősítette. Mások mellett Árgyelán György (Szolyva, főgondnok), **Milován Sándor** (Nagyszőlős), **Réthy János** (Szolyva), **Petneházy Gyula** (Kijev), **dr. Zubánics László** (Gut) megállapították, hogy a park az idelátogató hozzátartozók, vendégek, turisták fogadására felkészült. Az ülés második felében az elnök és a felelős titkár indítványára döntés született arról, hogy a koszorúzással és gyászszertartással egybekötött központi megemlékezésre 2017. november 18-án, közép-európai idő szerint délelőtt 11 órakor kerül sor az emlékparkban. Ezt megelőzően, kísérendezvényként november 17-én rendezik meg a hagyományos nemzetközi tudományos emlékkonferenciát a beregszászi Európa–Magyar Házban.

2017. május 8–9. A *Gulág Emlékéhez* kapcsolódva szerveztek történelmi vetélkedőt és emlékzarándoklatot Kárpátalján magyarországi hetedik és

nyolcadik osztályos diákoknak. A Borsod-Abaúj-Zemplén megye 17 iskolájából érkező 198 diák és 22 kísérő tanár egy kétnapos program keretében látogatott el azokra a kárpátaljai helyszínekre, ahonnan málenyikij robotra, majd onnan a Gupvi- és Gulág-táborokba hurcoltak el 28 000, 18 és 50 év közötti magyar és német nemzetiségű férfit. Emellett történelmi vetélkedő keretében dolgozták fel az 1944/1945-ös elhurcolások eseményeit. A kirándulók a Szolyvai Emlékparkban verssel, énekkel és gyertyagyújtással emlékeztek meg az elhurcoltakról. A nap végén pedig a Mezőkaszonyi Honismereti Egyesület diákjai adtak ízelítőt a vendégeknek a kárpátaljai költők verseiből, valamint a Sodró együttes tartott táncbálat a gyerekeknek. A második nap helyszínét a beregszászi Rákóczi-főiskola átriuma biztosította, ahol a résztvevők megtekinthették a *Malenkij robot* című kiállítást, melyet **Molnár D. Erzsébet**, a Rákóczi-főiskola docense, a Gulág témakör kutatója állított össze.

2017. május 12. Az 1944-ben elhurcolt kárpátaljai magyarok tragédiájáról 1989-ben tartott megemlékezésről szól **Mankovits Tamás** rövidfilmje, amely elnyerte a lakiteleki Rendszerváltó Filmszemlén a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Hírlap különdíját. Lapunknak a rendező elmondta, tervezi egy hosszabb változat elkészítését is a régi anyagokból, hiszen a táborok túlélői már nem élnek.

2017. május 14. A Kárpát-medencei, a kárpátaljai magyarságot, németiséget 1944 őszén ért szovjet megtorlásokról szóló ukrán nyelvű dokumentumfilm magyar változata is elkészült, forgalomba került. Impresszum: Sieghard Rashford a "Dilizhans-R" vállalat a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége és a Szolyvai Emlékparkbizottság közreműködésével bemutatja *Az emlékezés és a szív kegyhelye, a kárpátaljai magyar és német lakosság internálása és deportálása 1944–1955 között* c. dokumentumfilmet. **Sieghard Rashford** Németország állampolgára, a "Dilizhans-R" vállalat tagja, elnöke. Ötlet: **Sieghard Rashford, Tóth Mihály**. Forgatókönyvíró és narrátor: **Golovcsuk Okaszana**. Szövegíró: **Golovcsuk Okaszana, Korszun Olekszij, Fuchs Andrea, Dimitrienko Anna**. Operatőr: **Griciv Olekszandr**. Segédoperatőr: **Griciv Maxim**. Ukrán nyelvből fordította: **Szabó Katalin**. Szerkesztette: **Csordás László, Fuchs Andrea**. Narrátor: **Marcás Gergely**. Fotók: a Magyar Értelmisségiek Kárpátaljai Közössége archívumából, a Magyarországi Németek Pécs-Baranya Megyei Körének archívumából, a Lembergi Magyar Kulturális Szövetség archívumából, **Porovincsák Péter, Tóth Antal**. A szerzői jogok tulajdonosai: **Sieghard Rashford**, valamint **Golovcsuk Okaszana és Griciv Olekszandr**.

2017. május 16. Könyvbemutatót rendeztek az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar karán, amelyet **dr. Zubánics László** történész, dékánhelyettes nyitott meg. Majd **Dupka György** történész, az Intermix Kiadó vezetője a budapesti könyvheti listára felkerült új kiadványokat mutatta be: *A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945-1949). Bródy András és társainak emlékkönyve.* (Szerk.: Dupka György–Zubánics László); **Kocsis Csaba**: *Elrabolt ötven évem* (XX. századi emlékek szintézise. *Bucsella József* és 56-os sorstársai emlékére).

2017. május 18. A szentendrei székhelyű Vigyázók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezettel együttműködve a Magyar Honvédelem és a Hősök Napja alkalmából hely- és hadtörténeti kiállítást szervezett Beregszászban. A kiállítás helyszínéül a Rákóczi-főiskola főbejárati orsótere szolgált. A tárlat **Puskás László Pál** fotóművész katonasírokról készült képeivel a Vigyázók katonai kegyeleti tevékenységét, a kárpátaljai hadisírok felkutatása, megmentése és felújítása érdekében kifejtett munkáját dokumentálja az adott település bemutatásával.

2017. május 27. A MÉKK és a Vitézi Rend Kárpátaljai Törzskapitányságának vezetői, aktivistái – **Dupka György**, **Jávorszky István**, **Fuchs Miklós**, **Kövér György** – az ungvári magyar katonai temető rendbetételével egybekötött megemlékezést és tisztelgést tartottak azon 114 hős magyar honvéd emlékére, akik életüket áldozták a magyar haza szolgálatában. Ezt követően megkoszorúzták az ungvári Kálvária teremtőben *Posch Alajos* (1884–1919) mártír újságíró sírját. 98 évvel ezelőtt az Őrvidékről származó újságírót az Ungvárra bevonuló cseh katonák gyilkolták meg 28 késszúrással, akinek egyetlen bűne magyarsága volt. Az ő személyében tiszteljük Trianon első áldozatát, aki életét adta nemzetéért.

*Aprólékos munkával végre elkészült és nyomdába került KÁRPÁTALJA SZOVJET TERRORJÁNAK EMLÉKTÉRKÉPE, amelynek összeállítója **dr. Dupka György** történész. Elkészítésében aktívan részt vett az eszenyi származású, az anyaországunk fővárosában élő **Kovács Sándor** turisztikai szakíró, térképész. A térkép a GULÁG-GUPVI Emlékbizottság támogatásával valósult meg. A közel húsz év kutatómunka adatait felhasználó térképet az év folyamán eljuttatják Kárpátalja magyarlakta településeinek könyvtáraiba, intézményeibe és iskoláiba, kiválóan alkalmas szemléltetőeszköz a kárpátaljai magyarság szenvedéstörténetének, a GULÁG-GUPVI lágereknek, az emlékhelyeknek, az áldozatok települési bontásában jelzett számának stb. tanulmányozására.

2017. május 30. Budapesten a Polgárok Házában a Keskenyúton Alapítvány a Nemzeti Összetartozás Napja alkalmából megemlékezést tartott. A rendezvényt **Cseresznyés Magdolna** elnök nyitotta meg és a megjelentek figyelmébe ajánlotta **Domonkos László** *Goli otok, a pokol-sziget* és a *Kárpát-medence elveszített területeiről szovjet típusú táborokba hurcoltak kálváriája* című konferenciakötetet, az utóbbi az alapítvány gondozásában jelent meg. A felvezetett témákkal kapcsolatosan előadást tartott **Botlik József** történész, **Domonkos László** író és **Dupka György** történész, a Szolymai Emlékparkbizottság felelős titkára, aki egyben *Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképét* is bemutatta.

Az emlékezés és a megbékélés programja* címmel jelent meg **Matl Péter és **Surján László** kötete a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszer-munkások emlékére alkalmából. **Rétvári Bence**, az Emberi Erőforrások Minisztériumának (EMMI) parlamenti államtitkára a kötet hétfői budapesti bemutatóján elmondta, hogy a Gulág-emlékév, amelyet a kormányzat 2015-től 2017-ig hirdetett meg, idén február 25-én ért véget. A most megvalósult kötet megjelenését is a Gulág-emlékévben támogatták. **Surján László**, a Charta XXI. Egyesület elnöke elmondta: a kiadvány egy kárpátaljai, szolymai és munkácsi emlékutat, konferenciát örökít meg. Az *Ötösével* című pasztell-grafika sorozatnak **Dupka György** Gulágra hurcoltakról szóló munkája – amelyben a szerző megszólaltatta a szemtanúkat, a Gulágot túlélőket – volt az ihletője. Ezért kíséri a *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott*

holtak című kötetből vett szemelvények a grafikákat. **Matl Péter** színes pasztellgrafikái mellett tanulmányok mutatják be a történeti hátteret, a könyvben az emlékút résztvevőinek reflexiói is olvashatók. **Matl Péter** elmondta: az *Emlékezés a szenvedésre, felkészülés a megbékélésre* alcímmel megjelent kötetben a Gulág világáról készült sorozata, 55 alkotása kapott helyet.

2017. június 2. **Matl Péter** *Ötösével* című kiállítását nyitották meg a Péterfalvai Képtárban a Péterfalvai Polgármesteri Hivatal, a Szolyvai Emlékparkbizottság és a Péterfalvai Képtár szervezésében. Matl Péter munkácsi szobrász és festőművész közel húsz pasztellgrafikájából álló tárlata eddig eljutott Kárpátalja és Galícia több városába. A Gulág Emlékbizottság és a Szolyvai Emlékbizottság által is támogatott művész alkotásaival az 1944. november 18-án málenkij robotra elhurcolt ártatlan kárpátaljai magyar és német származású férfiak előtt kívánt tisztelegni. A művészt a pasztellgrafika sorozat elkészítésére a **Dupka György** közreadásában nemrég megjelent *Vádolnak a kárpátaljai túlélők és a meggyalázott holtak* című gyűjtemény ihlette meg. A hang és a kép harmonikus egységét alkalomhoz illő kulturális program színesítette.

2017. június 4. A Tiszaabökenyi Árpád-házi Szent Erzsébet és a Mártírok Templomában a pünkösdi szentmisét követően **Weinrauch Mórió** ferences atya felszentelte **Matl Péter** *Feltámadt Jézus* (2017) című egészalakos szobrát. **Torzsa István** beregszászi konzul köszöntő beszédének elhangzása után sor került az *Egyházüldözés Kárpátalján 1944–1991* című állandó tárlat megnyitására **dr. Dupka György** összeállításában. A Gulág Emlékbizottság támogatásával készült 30 tablón keresztül bemutatásra került az üldözöttek szenvedéstörténete öt témakörben: *A Gulágra elhurcolt kárpátaljai római katolikus papok 1945–1956*, *A görögkatolikus egyház felszámolása, a lelkipásztorok meghurcoltatása és rehabilitálása Kárpátalján 1945–1989*, *A kárpátaljai református papok és egyházi élet a szovjet egyházpolitika szorításában*, *Más felekezetekhez tartozó hívek üldözése, a vallásgyakorlás korlátozása a szovjet érában*. A történész bemutatta *A szovjet terror kárpátaljai emléktérképét* is. A kiállítás anyagát Kárpátalja valamennyi egyházi vértanújának ajánlják, azoknak, akik az üldözések ellenére kiálltak hitük, egyházuk és a közösség mellett. A rendezvényen jelen volt és felszólalt mások mellett **Matl Péter** szobrászművész és **dr. Zubánics László** történész, a KMMI elnöke is.

2017. június 8–12. Megrendezték Budapesten a 88. Ünnepi Könyvhét és 16. Gyermekkönyvnapokat, amelyet **Závada Pál** író nyitott meg. A Kár-

pátaljai Könyvkiadó sátrában **Dupka György, Kocsis Csaba, Kovács Sándor** dedikált. A KMMI-t **Lőrincz P. Gabriella, Szemere Judit**, a KVIT-et **Shrek Tímea és Marcsák Gergely** képviselte. Erre az alkalomra az Intermix Könyvkiadó a következő könyveket jelentette meg: *A kivégzett, lágereken elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945-1949)*. Bródy András és társainak emlékkönyve. Szerkesztette: **dr. Dupka György–dr. Zubánics László; Kocsis Csaba: Elrabolt ötven évem** (XX. századi emlékek szintézise. Bucsell József és 56-os sorstársai emlékére).

2017. június 9. Budapesten a Szent Angéla Iskolában az összetartozás napja alkalmából **Dupka György** történész a Trianon által kisebbségbe kényszerített kárpátaljai magyarság múltjáról, jelenéről tartott előadást.

2017. június 25. Az első és a második világháború áldozatai felújított emlékműveinek felavatására került sor Somban.

2017. június 27. A pécsi Német Kör – elnöke **Matkovits-Kretz Eleonóra** – szervezésében huszonnégyszáz tagú kutatócsoport indult el a GULAG-GUPVI Emlékútra, amely érintette Örményország, Kazahföld és Üzbegisztán több települését is. A zárándoklaton Kárpátalját, illetve a Szolnyvai Emlékparkbizottságot **dr. Dupka György** történész és **Fuchs Andrea** irodavezető képviselte.

2017. július 8. A pécsi Német Kör szervezésében sikeresen befejeződött a történelmi zarándokút. A GULAG Emlékbizottság támogatásával a 24 fős kutatócsoport a Budapest–Moszkva–Jereván–Asztana–Almati–Taskent–Moszkva–Budapest útvonalon közel 20 ezer kilométert tett meg repülőgéppel, autóbusszal és gyalogosan. Számos Kaukázus, Kazahsztán, közép-ázsiai térségbeli városban, településen voltak, ahol – a helyi lakosság jeles képviselőinek önzetlen segítségével – egykori munkatáborokat, elhanyagolt és megsemmisült

rabtemetőket, felújított sírkerteket kerestek fel, helyi forrásanyagokat, tényfeltáró dokumentumokat, visszaemlékezéseket kaptak. Közben megtekintették az említett országok több évezredes történelmi nevezetességeit is, amelyek egyben az emberi civilizáció nemzetközileg védett értéktárában is méltó helyett foglalnak el. Kárpátalját, illetve a Szolyvai Emlékparkbizottságot **dr. Dupka György** történész és **Fuchs Andrea** irodavezető képviselte.

2017. július 30. Koszorúzással egybekötött megemlékezésre került sor a ruszin áldozatok emléktáblája előtt a Szolyvai Emlékparkban. Az avatóünnepségen a **Csehily József** elnök által vezetett Pécsi Ruszin Nemzetiségi Önkormányzat vett részt. A rendezvényen **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára is jelen volt és üdvözölte a vendégeket.

2017. augusztus 20. Áder János köztársasági elnök a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje kitüntetés adományozta **Dupka György** írónak, történésznek, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet ügyvezető igazgatójának, a Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közossége elnökének, az *Együtt* című folyóirat kiadójának és lapigazgatójának, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkárának a kárpátaljai magyarság kultúrájának és művelődéstörténetének megismertetését szolgáló sokrétű tevékenysége, valamint a történelmi emlékhelyek létrehozása érdekében végzett munkája elismeréseként. A *Magyar Arany Érdemkereszt* kitüntetés **Olekszij Korszun** kutató történész vehette át a szovjetrendszer bűnei feltárásában végzett kutatói tevékenysége elismeréséül.

*Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetés vehetett át **Molnár D. Erzsébet** történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének főiskolai docense a málenkij robot kárpátaljai vonatkozásaival kapcsolatos kutatásai és a GULAG GUPVI Emlékév során tartott előadásai elismeréseként

2017. augusztus 23. Idén is megrendezésre került a hagyományörző Emlékséta a Totalitárius diktatúrák áldozatainak európai emléknapja alkalmából. Az emlékmenet 18 órakor a *Cipők a Duna-parton* emlékműtől indult, a Terror Háza Múzeumig, ahol **Balog Zoltán**, az emberi erőforrások minisztere, **Hámori József** akadémikus, professzor és **Kerényi Lajos** piarista atya mondott megemlékező beszédet. A megemlékezés ünnepi műsorral és mécsesgyújtással zárult. A rendezvényen a Szolyvai Emlékparkbizottságot **Dupka György** titkár és **Fuchs Andrea** irodavezető képviselte.

* Csonka-Bereg több mint húsz települését kereste fel **Dupka György** történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára és **Nick Ferenc**, a Falvak Kultúrájáért Alapítvány elnöke, akik összeállították az 1944 őszén hadifogságba esett

(hónvédek, munkaszolgálatosok) és a malenkij robotra a szolyvai gyűjtőtáborba elhurcolt azon magyar emberek egységes listáját, akik a szovjet diktatúra sztálini táboraiból soha nem tértek haza. A több száz nevet – a Gulág Emlékbizottság támogatásának köszönhetően – a Szolyvai Emlékpark márványtábláira vésték fel. A márványtáblák felavatására a Szolyvai Emlékparkban 2017. november 18-án, 11 órai kezdettel került sor. A szlovákiai Ung-vidék magyar áldozatainak névsora is elkészült. Ezzel egységes kép alakul ki a Szolyvai emlékparkban a térség településeinek veszteségeiről, a kommunista rendszer népirtó és területszerző akciójáról.

2017. szeptember 12. Az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar kara történelem szakos diákjainak rendhagyó történelemóra keretében **dr. Dupka György** történész előadást tartott a Kárpát-medencei, ezen belül a kárpátaljai magyarság sorstragédiáiról, többek között az 1944. novemberi elhurcolásokról, a sztálini terror erőszakos szovjetizálásáról. Felhívta a hallgatók figyelmét arra is, hogy, ha elődeink egy ekkora pusztulás után is képesek voltak talpra állni, akkor a mai bonyolult helyzetünkben ennek a nemzedéknek is meg kell találnia a lehetőségeket nemcsak a megmaradásra, hanem a gyarapodásra is, megvédve népünket, hitünket, anyanyelvi kultúránkat, tanintézményeinket.

2017. szeptember 21. Budapesten a XIX. kerületi Kispesti Kaszinó épületében a Kispesti Társaskör és a DigiSun bemutatta a *Kárpátaljai Tragédia* c. filmet. Vendégek: **Menczer Erzsébet**, a SZORAKÉSZ elnöke,

Dupka György történész, a 93 éves tiszabökényi **Fóris Kálmán** (1926) túlélő és mások, akik közreműködtek a dokumentumfilm elkészítésében. A filmben szereplők közül **Marcsák Gergely** irodalmár is jelen volt. **Hajduk Mártával**, a dokumentumfilm rendezőjével és a díszvendégekkel a sajtó képviselői (Kossuth Rádió, EchoTV stb.) interjút, beszélgetéseket készítettek.

*Megjelent: **Gecse Géza**: *A Nemzetpolitika – szorítóban. Aspektus – határok nélkül 2002-2017* című interjúkötete. A kárpátaljai interjúalanyok között van **Dupka György**, **Milován Sándor**, **Olekszij Korszun**, akik többek között az 1956-os kárpátaljai események és az autonómiatörekvések kapcsán fejtik ki véleményüket.

2017. október 20. Budapesten a Duna palotában a DigiSun stúdió bemutatta a *Kárpátaljai Tragédia* című filmet. Mások mellett **Hajduk Márta**, a dokumentumfilm rendezője üdvözölte a vendégeket, a 93 éves tiszabökényi **Fóris Kálmánt**, továbbá **dr. Bognár Zalán** történészt és a dokumentumfilm elkészítésében közreműködő személyeket. A filmet **dr. Szakály Sándor** történész mutatta be. **dr. Dupka György** történész, a film egyik szereplője rövid tájékoztatót tartott a kárpátaljai magyarság újabb tragédiáiról, az új oktatási törvény elfogadásának belátható következményeiről. Közreműködött a tiszabökényi Tiszacsillag kórus **Kovály Csilla** vezetésével, akik lágerimákat adtak elő.

2017. október 23. Ungváron a Dayka Gábor Középiskolában koszorúzással egybekötött megemlékezést tartottak. Mások mellett **dr. Dupka György** történész rövid előadásában emlékezett az 1956-os forradalom magyarországi és kárpátaljai hőseire.

2017. november 3. A második világháború során elhunyt honvédek emlékére emeltek kopjafát Szürtében. A szentendrei székhelyű Vigyzók Had- és Kultúrtörténeti Egyesület és a KMKSZ Szürtei Alapszervezete által rendezett megemlékezésen hat honvédek állítottak méltó emléket – magyar katonáknak, akik a mai Kárpátalja területén veszítették életüket.

2017. november 4. Az 1956-os forradalom áldozatainak emléknapiját rendezték meg Berettyóújfaluban, a Nadányi Zoltán Művelődési Házban, ahol **dr. Dupka György** GULÁG-kutató tartott előadást *1956 Kárpátalján* címmel. Az előadás keretében bemutatásra került **Kocsis Csaba** *Elszabolt ötven évem... XX. századi emlékek szintézise* című könyve (Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017). A kisregény főhőse valós személy, *Bucsella József*

kárpátaljai magyar, aki dezertál 1956-ban a szovjet hadseregből, mert nem akar a „saját vére” ellen harcolni. Golyó általi halálra ítélik, de túléli a sortüzet, és a felépülését követően örökös száműzetésre „enyhítik” a büntetését. 40 évvel később mégiscsak hazakerül Szibériából. Az előadást követően gyertyagyújtás volt a népligeti kopjafánál.

2017. november 4. Mezőkaszonyban az 1956-os forradalom és szabadságharc leverésének évfordulójára emlékeztek és megkoszorúzták a mezőkaszonyi ellenállók emléktábláját az UMSZ Beregszászi Járási Szervezete és a Mezőkaszonyi Középiskola szervezésében.

2017. november 17. A málenkij robot áldozataira emlékezett Beregszász magyarsága. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (II. RF KMF) főszervezésében, a városvezetés, a történelmi egyházak, valamint a Pro Cultura Subcarpathica civil szervezet társszervezésében megvalósuló esemény a református templomban kezdődött ökumenikus istentisztelettel. Közreműködött **Marosi István** görögkatolikus atya, **Taracközi Ferenc** református lelkipásztor. Az egyházi előjárók áldása után az egybegyűltek a templom közepén elhelyezett mikrofon előtt felolvasták egy-egy beregszászi áldozat nevét. Megrendítő volt hallani a több száz elhurcolt nevét, akiknek egyetlen bűnük magyarságuk volt. Az istentiszteletet követően a résztvevők gyertyákkal vonultak végig a városon, s elhelyezték az emlékezés koszorúit a református templom előterében és az 5. számú középiskola bejáratánál található emléktáblánál. A málenkij robot emlékművénél **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere beszédével tisztelgett elődeink előtt. Nemzeti imádságunk, az állami himnusz és a *Szózat* eléneklését követően a résztvevők az emlékműnél elhelyezték az emlékezés koszorúit és gyertyáit. A megemlékezés zárásaként a Rákóczi-főiskola átriumában lehetőség nyílt megtekinteni a *Kárpátaljai tragédia* című filmet. A vetítést megtisztelte jelenlétével a dokumentumfilm rendezője, **Hajduk Márta** is.

2017. november 17. „Nevük élni fog nemzedékről nemzedékre...” *Múltidézés a Kárpát-medencében: szovjet katonai megtorlás, GULÁG és GUPVI táborok, áldozatok, emlékhelyek* címmel nemzetközi emlékkonferenciára került sor Beregszászban, az Európa–Magyar Házban. A rendezvényt **dr. Zubánics László**, a KMMI elnöke és **dr. Tóth Mihály**, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke nyitotta meg. A mécsesgyújtást követően **v. h. Pocsai Vince** református lelkész és a budapesti **Nagy László** református lelkész közös imát mondott a mártírok lelki üdvéért.

Majd **Hajduk Márta** rendező a *Kárpátaljai tragédia* című dokumentumfilmet mutatta be. A Gulág-Gupvi kutatók nemzetközi fórumán előadást tartott: **Matkovits-Kretz Eleonóra**, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke, a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszers munkások emlékére létrehozott emlékbizottság tagja: *A Pécsi Német Kör emlékútja a magyar rabok nyomában – Kaukázus (Örményország), Közép-Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) országaiban*; **dr. Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára: *Adalékok a 4. Ukrán Front egységei által területszerzési szándékkal megszállt Csonka-Beregből, a szlovákiai Ungvidék településeiről 1944–1945-ben Szolyvára és más gyűjtőlágerekbe elhurcoltak tragikus történetéhez, az áldozatok emlékének megörökítéséhez*; **Kovács Sándor**: *A szovjet terror kárpátaljai emléktérképéről*; **Korszun Alekszej** történész: *Az ártatlanul elpusztult honfitársaink emlékének megörökítése a jelen és a jövő nemzedékeinek szent ügye*; **Bimba Brigitta**, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója: *Az otthon maradt nők sorsa az 1944-es őszi elhurcolás időszakában*; **Marcásák Gergely**, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója: *Tollas Tibor, a füveskerti költő, Kárpátalja tragédiájának szemtanúja*; **Csordás László**, a Debreceni Egyetem abszolvált PhD-hallgatója: *Emlékirás és emlék-*

olvasás (Kárpátaljai magyar férfiak a sztálini lágerekben); Kosztyó Gyula, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem abszolvált PhD-hallgatója, a United States Holocaust Memorial Museum levéltári kutatója: *A kolhozrendszer kiépülése a szovjet terror légkörében; Mádi Bianka,* az UNE Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének hallgatója: *Az internálás idején otthonmaradtak mindennapjai* címmel. A délutáni program keretében a pécsi Német Kör tagjaival, a budapesti szemeretelepi református egyházközség és Csonka-Bereg képviselőivel közösen emlékeztünk, koszorúztunk a sztálini megtorlás beregszászi emlékművénél.

2017. november 18. A Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékére záróprogramjaiba illeszkedve a kárpátaljai magyar és német nemzetiségű férfi lakosság 1944-es őszi malenikij robotra történt elhurcolásáról való méltó megemlékezésért a Szolyvai Emlékparkbizottság a történelmi egyházakkal, valamint magyar és német társadalmi szervezetekkel közösen **ökumenikus istentisztelettel egybekötött koszorúzást tartott a Szolyvai Emlékparkban.** A megemlékezés keretében sor került az anyaországi Csonka-Bereg 23 települése 1768, valamint a szlovákiai Ung-videk 17 községe 199 elhurcolt áldozatának nevét megörökítő 22 emléktábla felavatására, felszentelésére. Az itt feltüntetett személyeket a 4. Ukrán Front katonai tanácsa 0036. sz. rendelete alapján hurcoltak el 1944 őszén Szolyvára. A táblák állítását a Gulág Emlékbizottság támogatta. Ugyanitt a történelmi egyházak lelkipásztorai felszentelték a sztálini terror áldozataivá vált magyar parlamenti képviselők, felsőházi tagok emlékjelét is.

A hagyományos megemlékezés és koszorúzás a szolyvai honfoglaló harcos emlékművénél (Szolyva paszikai bejáratánál) vette kezdetét, ahol a megjelenetet **dr. Zubánics László** történész köszöntötte.

A központi emlékparkban a Mártírok Kápolnája lélekharangjának megszólaltatása után **dr. Tóth Mihály,** a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke mondott megnyitó beszédet.

Az ukrán és a magyar himnusz elhangzása után – **Fuchs Andrea** ukrán és magyar nyelvű moderálásában – megemlékező beszédet tartott **Szilágyi Péter,** a Miniszterelnökség nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkára, aki többek között kifejtette: azért, hogy a gulágot megjáró magyarok története ne maradjon befejezetlen, a magyar kormány 2015-ben útjára indította a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok és kényszermunkások emlékéért, amelynek a programjaiba 250 Kárpát-medencei település kapcsolódott be. A politikus kiemelte: 73 évvel ezelőtt ezen a napon olyan emberek váltak egy

pusztító rendszer áldozataivá, akiknek nem volt más bűnük, mint a nemzeti hovatartozásuk. *„A legkevesebb, amivel emléüknek tartozunk, hogy kimondjuk: nem tűrjük el, hogy ma Európában bárkit nemzetiiségi hovatartozása, magyarsága miatt megbélyegezzenek. Kimondjuk azt, hogy nem engedünk a magyar közösségeket megillető jogokból semmilyen visszalépést, legyen az emberi, politikai, nyelvhasználati vagy éppen oktatási jog”* – hangsúlyozta. Megjegyezte: ebben a küzdelemben a kárpátaljai magyar és a Kárpát-medencei magyar közösség mindig számíthat az anyaországra, a magyar kormányra. Ugyancsak emlékbeszédet tartott **Barta József**, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) alelnöke, a Kárpátalja megyei tanács (közgyűlés) első elnökhelyettese, **Hennagyij Moszkal**, Kárpátalja kormányzója. Mások mellett **Tilki Attila** fideszes országgyűlési képviselő köszönetét fejezte ki azért, hogy a Szolyvai Emlékparkbizottság az emléknapon felavatott 22 emléktáblán örökítette meg a magyarországi Csonka-Bereg 23 településéről és a szlovákiai Ung-vidék 17 községéből elhurcolt 1768, illetve 199 áldozat nevét. Ezáltal a beregi és az Ung-vidéki települések lakói is emlékezni tudnak arra, hogy sorsuk egybeforrt kárpátaljai testvéreikével – mutatott rá. Ugyancsak emlékbeszédet tartott **Legény Zsolt** MSZP-s országgyűlési képviselő,

Gyüre Csaba, a Jobbik országgyűlési képviselője, **Lakatos Denissza** pedig a nagykapos környékéről elhurcoltak hozzátartozói nevében mondott köszönetet. A felszólalók sorát **Zubánics László**, az UMDSZ elnöke és **Dupka György**, a Szolyvai Emlékparkbizottság titkára zárta. Közben lágerversek, dalok hangzottak el a tiszabökényi *Tisza Csillag Leány és Asszonykórus* és a *Vásárosnaményi Férfikórus* előadásában.

Végezetül ökumenikus gyászszertartásra került sor a római katolikus, a görögkatolikus és a református egyház képviselőinek részvételével. Közreműködésükkel megtörtént a Csonka-Bereg és az Ung-vidék áldozatainak nevét megörökítő 22 emléktábla, az elhurcolt és kivégzett magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékjelének felavatása, felszentelése. A szózat elnéklése után a rendezvény koszorúzással fejeződött be.

2017. november 19. Másodszor tartottak búcsút Szt. Erzsébet tiszteletére a Tiszabökényi Árpád-házi Szt. Erzsébet és a Mártírok templomában. Körmenettel egybekötött búcsús szentmisét celebrált **Majnek Antal** megyéspüspök. A búcsú végeztével a jelenlévők a tiszabökényi és a farkasfalvai elhurcoltak emlékművénél megemlékezést és koszorúzást tartottak. Közreműködött a helyi *Tisza Csillag Leány és Asszonykórus*. A rendezvényt megtisztelte **Matkovits-Kretz Eleonóra**, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének elnöke által vezetett küldöttség is.

2017. november 19. Az ungvári KMKSZ szervezésében megemlékezést tartottak a majenykij robotra elhurcoltak tiszteletére az ungvári Kálvária temetőben állított emlékműnél. A rendezvényt **Kulin Judit**, a KMKSZ Ungvári Alapszervezetének elnöke bonyolította le. A meghívott vendégek között jelen volt **Buhajla József** főkonzul, **Balogh Livia**, a KMKSZ Ungvári Járási Alapszervezetének elnöke, a történelmi egyházak képviselői: **Héder János** református tiszteletes, **Pogány István** római katolikus plébános, illetve **Ambrus József** görögkatolikus lelkész, valamint **Gyöngyössy Tibor** (elnök) és **Ovecskina Viktória** (titkár) a KMKSZ Ifjúsági Szervezetének Ungvári Alapszervezete képviselőjében.

2017. november 19. A sztálini terror 73 éve elhurcolt áldozataira emlékeztek a sárosorosi emlékparkban.

2017. november 20. Megemlékezést tartottak a malenykij robot áldozatairól a Karácsfalvai Sztojka Sándor Görögkatolikus Líceumban.

2017. november 20. A budapesti Párbeszédek háza Pázmány termében megrendezték a Gulágkutatók Nemzetközi Társaságának kiállításával, koncerttel egybekötött rendezvényét a Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok

és kényszermunkások emléknapja alkalmából. Emlékbeszédet tartott **dr. Latorcai Csaba** helyettes államtitkár (Miniszterelnökség).

A rendezvényt könyvbemutató zárta, bemutatásra került: **Bognár Zalán–Muskovics Andrea** szerkesztésében *Emberek az embertelenség világában; GKNT Évkönyv*. Szerk.: **Bognár Zalán–Muskovics Andrea Anna**; *People in the World Inhumanity*. Szerk.: **Bognár Zalán–Muskovics Andrea**; Budapest, Kárpát-medence–Málenkij robot, Emlékezet. Gulágkutatók VII. Nemzetközi Konferenciájának kötete stb. Ezekben a kiadványokban mások mellett kárpátaljai GULÁG-kutatók (**Dupka György, Molnár D. Erzsébet**) előadásait, tanulmányait is közreadták.

2017. november 25. Budapesten, az V. kerületi Honvéd téren álló Gulág-emlékműnél a Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emléknapján megemlékezésre került sor a magyar kormány szervezésében. A Szolyvai Emlékparkbizottságot **dr. Dupka György** történész képviselte.

2017. november 25. Budapesten, a Ferencvárosi pályaudvar – MNL Málenkij Robot emlékhelyen a Szovjetunióba hurcolt magyar politikai rabok és kényszermunkások emléknapján, a Magyar Nemzeti Múzeum rendezésében megnyitották *A pokol bugyrai... – Málenkij robot – Kényszermunka a Szovjet-*

unióban című kiállítást. Köszöntőt mondott **Varga Benedek**, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. A kiállítást megnyitotta: **dr. Rétvári Bence**, az Emberi Erőforrások Minisztériumának parlamenti államtitkára. A túlélők nevében emlékezett **Berghoffer Róbert** és **Kerényi Lajos** egykori fogoly. A rendezvényen a Szolvyai Emlékparkbizottságot **dr. Dupka György** történész képviselte.

2017. november 26. Filmbemutatóra került sor Szalókán a helyi művelődési házban. *Kárpátalja – Szalóka* című rövidfilmjéért **Mankovits Tamás** az idei első Rendszerváltó Filmszemlén, Lakiteleken elnyerte a Honvédelmi Minisztérium és a Magyar Hírlap különdíját. Az 1944-ben elhurcolt kárpátaljai magyarok tragédiájáról, egy 1989. november 26-án Szalókán tartott megemlékezésről, illetve egy jelképes temetésről szól, amelynek bemutatott túlélői már nem élnek, akik először beszélhetek nyíltan az 1944 novemberében munkatáborba hurcolt negyven ezer kárpátaljai magyar tragédiájáról. A filmbemutatón jelen volt és felszólalt **Dupka György** történész is.

2017. november 28. A beregszászi főiskola Fodó Sándor Kulturális Központban bemutatták **Bertók László** és **Szarka Sándor** *A hit parázsa. Egy görögkatolikus pap küzdelme a KGB-vel a Gulágtól a rendszerváltozásig* című könyvét az Ortutay Elemér Görögkatolikus Szakkollégium és a Görögkör szervezésében. A filmbemutatón jelen volt és felszólalt **Dupka György** történész is.

2017. november 30. A nemzeti örökség Intézete megrendezte a XVI. Országos Kegyelet és Emlékezet Konferenciát a Parlament Felsőházi termében.

A rendezvényen a Szolyvai Emlékparkbizottságot **dr. Dupka György** történész és **dr. Tóth Mihály**, a bizottság elnöke képviselte.

*Megjelent és a KMMI honlapjára felkerült: *Kárpátaljai magyar férfiak a Gupvi-Gulág táborokban*. Összeállította: **Dupka György**. Utószó: **Csordás László**. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017 (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17867/17867.pdf>)

Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból*. Összeállította: **Dupka György (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17927/17927.pdf>)

2017. december 7. A Sztálini Terror Áldozatai Kárpátaljai Emlékmúzeumának felavatása az ungvári Duhnovics Ház alagsorában. A múzeumban többek között leleplezésre kerül *Kovács Vilmos*, *Bródy András*, *Romzsza Tódor* és *Volosin Augusztin* a Gulág Emlékbizottság és a Szolyvai Emlékparkbizottság támogatásával készült mellszobra, a mártír *Haklik Sándor* római katolikus esperes domborműves emléktáblája (alkotója **Beleny Mihajlo** szobrász) és az elítélt, kivégzett magyar parlamenti képviselők, felsőházi tagok emléktáblája és *Bródy András* domborműves emléktáblája (alkotója: **Matl Péter** szobrász). Emlékezés a malenkij robot elhurcoltjaira és a sztálini terror 71 éve kivégzett áldozataira, köztük *Bródy András* országgyűlési képviselőre és társaira a Kárpátaljai Magyar Oktatásért Alapítvány és a Szolyvai Emlékparkbizottság szervezésében.

A tárlatot gazdagította archív-felvételekkel, ábrákkal, levéltári okmányok másolatával, térképekkel, domborművekkel, Gulág-Gupvi tematikájú kiadványokkal és más dokumentumokkal a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége, az Intermix Kiadó Kárpátaljai Magyar Könyvek sorozata, az ungvári Duhnovics Társaság.

2017 FOLYAMÁN A GULÁG-GUPVI EMLÉKBIZOTTSÁG TÁMOGATÁSÁVAL MEGJELENT KIADVÁNYOK, AMELYEK A SZOLYVAI EMLÉKPARKBIZOTTSÁG KUTATÓMŰHELYÉBEN KÉSZÜLTEK

A kereszt/ty/én egyház üldözése Kárpátalján a kommunista rezsim alatt, 1944–1991. Az állandó kiállítás katalógusa. Összeállította: Dupka György. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/18100/18119/18119.pdf>)

Egy eltűnt férfigeneráció nyomában a GUPVI-GULÁG kárpátaljai túlélőinek vallomásaiból. Összeállította: Dupka György. Kárpátaljai Magyar Könyvek 270. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17927/17927.pdf>)

Kárpátaljai magyar férfiak a Gupvi-Gulág táborokban. Összeállította: Dupka György. Utószó: Csordás László. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17867/17867.pdf>)

Kárpátaljai magyar nők a Gulágon. Összeállította: Dupka György. Utószó: Csordás László. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17947/17947.pdf>)

Uram... Segíts biza minket...! Lágerírások... (Újrakiadás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 269. – Ungvár–Budapest: Szolyvai

Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/13800/13830/13830.pdf>)

A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Oroszföldön és a Kaukázus országában. Nemzetközi emlékkonferencia anyagai, Makkosjánosi, 2016. november 18. Szerkesztette: dr. Dupka György–dr. Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 256. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/17888.pdf>)

Kocsis Csaba. *Elrabolt ötven évem.* XX. századi emlékek szintézise (Bucsella József és 56-os sorstársai emlékére). Kárpátaljai Magyar Könyvek 258. – Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17891/17891.pdf>)

A kivégzett, lágerekben elhunyt kárpátaljai magyar képviselők (1945–1949). Bródy András és társainak emlékkönyve. Szerkesztette: dr. Dupka György–dr. Zubánics László. Kárpátaljai Magyar Könyvek 264. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változata: <http://mek.oszk.hu/17900/17938/17938.pdf>)

A Szolyvai Emlékpark névlistája (A II. világháború és a sztálinizmus áldozatainak gránitlapokra vésett nevei: internált civilek, elesett, meghalt katonák és munkaszolgálatosok) Dupka György közreadásában. Kárpátaljai Magyar Könyvek 261. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változata: <http://mek.oszk.hu/18100/18115/18115.pdf>)

Szolyvai emlékpark. 70 éve történt... Tájékoztató füzet magyar, ukrán, német nyelven. Kárpátaljai Magyar Könyvek 259. – Ungvár–Budapest: Szolyvai Emlékparkbizottság, Intermix Kiadó, 2017. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/15900/15969/15969.pdf>)

Kovács Elemér: *A vasfüggönyön innen. Kárpátaljai magyar anekdotakincs.* Kárpátaljai Magyar Könyvek 271. – Ungvár–Budapest: Intermix

Kiadó, 2017. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/18000/18046/18046.pdf>)

Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe. Az ismertető anyagot összeállította: dr. Dupka György. Szerkesztette és a fotókat készítette: Kovács Sándor. A térképeket készítette: DIMAP, Budapest, 2017.

GULÁG
EMLEKBIZOTTSÁG
A Szovjetunióba hurcolt politikai foglyok
és kényszermunkások emlékére

GULÁG-GUPVI TEMATIKÁJÚ PUBLIKÁCIÓK, ÉS EGYÉB ALKOTÁSOK JEGYZÉKE (2016-2017)

Fontosabb tanulmányok

BIMBA BRIGITTA: „*A mártírok vére magvetés!*” Emlékezés id. Pócsai Vincére. Egy interjú vázlatai alapján. In: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országai-ban*. Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László. – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 101–107 o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

BOCSKOR ANDREA: *Kisebbségvédelem az Európai Unióban, avagy az EU reakciói a kisebbségi jogsértésekre és a kommunizmus büntetteire*. In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai-ba (1944-1953)*. Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István. – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 9–31. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

CSISZÁR IMRE: *A kényszermunkatáborok és a hadifogolytáborok világa a hajdúnánási túlélők elbeszéléseinek tükrében*. In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai-ba (1944-1953)*. Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István. – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 79–98. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

CSORDÁS LÁSZLÓ: *Elrabolt évek (A kényszermunkatáborok világa női nézőpontból két kárpátaljai emlékirat alapján)*. In: *A Kárpát-medencéből*

elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban. Szerkesztők dr. Dupka György–dr. Zubánics László. – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 89–94. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

DUPKA GYÖRGY: *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpát-aljai magyarokkal és németekkel szemben.* In: *Gulág-Gupvi. A szovjet fogság Európában.* Szerk.: Kiss Réka–Simon István. – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017 – 78–103. o.

GYÖRGY DUPKA: *Applying the Principle of Kollektive Punishment on Transcarpathian Hungarians and Germans.* In: *Gulág-Gupvi. The Soviet Captivity in Europe.* Edited by Réka Kiss, István Simon. Committee of National Remembrance, Budapest, 2017. p. 76–101.

DUPKA GYÖRGY: *A szovjetellenes elemek felkutatása, letartóztatása, felelőségre vonása Kárpátalján 1944–1945 folyamán.* In: *Emberek az embertelenség világában. A Gulág és a Gupvi. A Gulágkutatók Nemzetközi Társaságának évkönyve 2015–2017.* Szerk.: Bognár Zsolt–Muskovics Andrea Anna. – Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, Kairosz Kiadó, Budapest, 2017 – 117–142. o.

DUPKA, GYÖRGY: *Tracing, Arresting and prosecuting Anti Soviet Elements in Subcarpathia, 1944–1945.* In: *People in the World of Inhumanity The Gulag and tehe Gupvi. Yearbook of the International Society of Gulag Researchers 2015-2017.* Kairosz Publishing, Budapest, 2017. 63–70. old.

DR. DUPKA GYÖRGY: *A Kárpát-medencéből elhurcolt és levéltári iratokkal is igazolt magyar és német rabok nyomában orosz földön és Kaukázus országaiban.* In: *A Kárpát-medence elvesztett területeiről (Kárpátalja, felvidék, Erdély és Délvidék) szovjet típusú táborokba hurcoltak kálváriája.* Konferenciakötet. Szerk.: Botlik József–Cseresnyésné Kiss Magdolna. – Keskenyúton Alapítvány, 2017 – 101–116. o.

DUPKA GYÖRGY: *A Szolyvai Emlékpark: az egykori szovjet hadifogolygyűjtő-táborban 1944-ben, 1945-ben meghaltaknak emléket állító komplexum létrehozása, fejlesztése.* In: *Budapest, Kárpát-medence – 'Málenkij Robot',*

emlékezet. Gulágkutatók VII. nemzetközi konferenciájának kötete. Szerk.: Bognár Zsolt–Muskovics Andrea Anna. – Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, Budapest, 2017 – 147–159. o.

DUPKA GYÖRGY: *Kárpátalja erőszakos szovjetizálása, a helyi magyarok, németek internálása és megtorlás az NKVD jelentések tükrében*. In: *Az Elbától Vorkutáig. A magyarok és magyarországi németek szovjet hadifogságban, kényszermunkán és a GULÁG-on című konferencián elhangzott előadások* (2016. február 25-26.). Sorozatszerkesztő: Ujvári Gábor, Szerk.: Gécsi Róbert. – VERITAS, Magyar Napló, Budapest, 2017 – 139–159. o.

DUPKA GYÖRGY: *A GUPVI–GULÁG táborokba elhurcolt magyar foglyok nyomában az oroszországi Baskíriában, Tatár földön és a Kaukázus országában a levéltári iratok, visszaemlékezések és a helyszíni vizsgálatok tükrében*. In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953). Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István. – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 208–225. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

DUPKA GYÖRGY: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országában*. In: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országában*. Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László. – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 23–44. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

FODOR GUSZTÁV: *A református egyház első évtizede Kárpátalja szovjetizálásának idején (1944–1954)* In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai* (1944–1953). Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István. – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 97–117. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

ILYÉS GÁBOR: *A málenkij robot emlékezete a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken felállított emlékjelek tükrében*. In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjet-*

unió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953). Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István. – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 150–176. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

JANEK ISTVÁN: *Esterházy János felvidéki magyar politikus munkássága, elítélése és a szovjetunióbeli Gulágon eltöltött évei.* In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953).* Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István. – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 126–149. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

KORSZUN ALEKSZEJ: *A kárpátaljai tömeges elnyomás 1953. március elején Sztálin halálával megszakadt.* In: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Oroszországban és a Kaukázus országai-ban.* Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László. – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 61–88. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

KOSZTYÓ GYULA: *Megszállás, terror, elhurcolás. Szovjet berendezés Kárpátalján (1944–1950).* In: *Az Elbától Vorkutáig. A magyarok és magyarországi németek szovjet hadifogságban, kényszermunkán és a GULÁG-on című konferencián elhangzott előadások (2016.február 25–26.).* Sorozatszerkesztő: Ujvári Gábor. Szerk.: Géczy Róbert – VERITAS, Magyar Napló, Budapest, 2017 – 161–171. o.

KOSZTYÓ GYULA: *Az Uszta-Priscsepa partizánosztagok tevékenysége Kárpátalján (1944. augusztus 8.–október 26.)* In: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Oroszországban és a Kaukázus országai-ban.* Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 127–151. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

KÖTELES LÁSZLÓ: *Málenkij robot a jelenlegi Szlovákia területén. A szlovákiai magyarság sorsa 1944–53.* In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953).* Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár

D. István – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 177–192. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

LUKÁČ GÁBOR: *Felső-Bodroghöz civil férfilakosságának legnagyobb áldozati vesztesége a 20. században*. In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáboraiiba (1944-1953)*. Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 193–207. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

MARCSÁK GERGELY: *A sztálini elhurcolások témája Vári Fábán László műveiben*. In: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban*. Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 95–99. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

MATKOVITS-KRETZ ELEONÓRA: *Az internált magyarság és németiség emlékét megőrző rendezvények, oroszországi, kaukázusi, erdélyi, felvidéki, ukrainai történelmi emlékek. Lágerjárat – utazó vagonkiállítás Magyarországon, könyvbemutatók és más programok a GULAG-GUPVI Emlékében*. In: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban*. Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 45–60. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

MAROSI ISTVÁN: *A „Holnap is felkel a Nap...” – Kárpátalja a 20. században egy görögkatolikus pap élettörténetén keresztül. (Az egykori Gulág-rab, Dr. Ortutay Elemér születésének 100. évfordulója alkalmából) című kiállítás megnyitója*. In: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országaiban*. Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 19–22. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

MÁDI BIANKA: *Ugocsa-vidéki népcsoportok deportálásának és internálásának folyamata 1944–1955 között. deportálás és internálás az Ugocsa-vidéki Verbőcön, Feketepatakon, Salánkon és vonzáskörzetükben*. In: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön*

és a Kaukázus országaiban. Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 109–126. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A kárpátaljai magyar és német polgári lakosság tömeges elhurcolása szovjet munkatáborokba*. In: *Gulág-Gupvi. A szovjet fogság Európában*. Szerk.: Kiss Réka–Simon István – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Budapest, 2017 – 239–257. o.

ERZSÉBET MOLNÁR D.: *The Mass Deportation of Hungarian and German Civilians to Soviet Forced Labour Camps*. In: *Gulág-Gupvi. The Soviet Captivity in Europe*. Edited by Réka Kiss, István Simon. Committee of National Remembrance, Budapest, 2017 – 244–263. o.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: *Kárpátaljai honvédek és egyéb fegyveres testületek tagjai a szovjet fogságban*. In: *Emberek az embertelenség világában. A Gulág és a Gupvi. A Gulágkutatók Nemzetközi Társaságának évkönyve 2015–2017*. Szerk.: Bognár Zalán–Muskovics Andrea Anna – Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, Kairosz Kiadó, Budapest, 2017 – 143–157. o.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: *Kárpátaljai magyarok GUPVI-táborokba és donbászi munkaszolgálatra történő hurcolása a szovjet rendszer kiépítésének idején (1944–1952)*. In: *Budapest, Kárpát-medence – 'Málenkij Robot', emlékezet. Gulágkutatók VII. nemzetközi konferenciájának kötete*. Szerk.: Bognár Zalán–Muskovics Andrea Anna – Gulágkutatók Nemzetközi Társasága, Budapest, 2017 – 99–111. old.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: *Kárpátaljai magyarok és németek a Szovjet-unió hadifogoly- és munkatáboraiiban (1944–1949)*. In: *Az Elbától Vorkutáig. A magyarok és magyarországi németek szovjet hadifogságban, kényszermunkán és a GULÁG-on című konferencián elhangzott előadások (2016. február 25–26.)*. Sorozatszerkesztő: Ujvári Gábor. Szerk.: Géczi Róbert – VERITAS, Magyar Napló, Budapest, 2017 – 173–191. o.

MOLNÁR D. ERZSÉBET: *A kárpátaljai németek szovjet hadifogolytáborokba hurcolása és internálása (1944–1946)*. In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjet-*

unió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953). Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 245–262. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

ÖTVÖS ISTVÁN: *Vagontörténelem – gondolat kísérlet*. In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953)*. Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 118–125. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

SERES ATTILA: *A Kárpátaljai Református Egyház az 1956. évi forradalom idején. Iratok a szovjet állami Vallásügyi Tanács archívumából 1956–1957*. In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953)*. Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 32–78. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

SZAMBOROVSKYNÉ NAGY IBOLYA: *Koncepciós perek, politikai elitéltek, egyszerű emberek. Szovjet belbiztonsági tisztogatások Nagyberegen (1945–51)*. In: *Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszermunkatáborai (1944–1953)*. Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 226–244. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

DR. TÓTH MIHÁLY: *A Szolyvai Emlékparkbizottság tevékenysége és a rehabilitálás ügye Ukrajnában*. In: *A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz földön és a Kaukázus országai-ban*. Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 11–17. o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

Hadifogság, málenkij robot, GULÁG. Kárpát-medencei magyarok és németek elhurcolása a Szovjetunió hadifogoly- és kényszymunkatáboráiba (1944–1953). Szerk.: Molnár D. Erzsébet–Molnár D. István – „RIK-U” Kiadó, Beregszász–Ungvár, 2017 – 250 o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17900/17948/17948.pdf>)

A Kárpát-medencéből elhurcolt magyar és német rabok nyomában Orosz-földön és a Kaukázus országaiban. Szerk.: dr. Dupka György–dr. Zubánics László – Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2017 – 244 o. (Tárolt változat: <http://mek.oszk.hu/17800/17888/?from=rss>)

Kutatócsoportban terepgyakorlaton

2017. június 28–27. *A GULÁG Emlékbizottság* támogatásával a malenykij robotosok nyomában Örményországban, Kazahsztánban, Üzbegisztánban, Moszkvában.

2016. augusztus 16–27. *A GULÁG Emlékbizottság* támogatásával a malenykij robotosok nyomában az oroszországi Csecsenföldön (Groznij), Azerbajdzsánban, Örményországban, Grúziában a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre szervezésében.

2016. június 27.–július 2. *A GULÁG Emlékbizottság* támogatásával a malenykij robotosok nyomában Baskírföldön (Ufa, Oktyabrszkij) és Tatórföldön (Jelabuga) a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre szervezésében.

Tényfeltáró dokumentumfilmek és nagyjátékfilmek

Kárpátaljai tragédia (rendező: Hajduk Márta):

<https://www.youtube.com/watch?v=VL0FT61EYIs>

Kicsi munkán a Kaukázusban (rendező: Rozsnyai Ilona):

<https://www.youtube.com/watch?v=dt-CQcvqm50>

A sátán fattyja (rendező: Zsigmond Dezső):
<https://www.youtube.com/watch?v=6u01dAS7skc>

Örök tél (rendező: Szász Attila):
<https://www.youtube.com/watch?v=HZSTvEVz87I>

A GUPVI légerek foglyai (szerkesztő-rendező: Rozsnyai Ilona).

Nem mondhatom el senkinek, elmondom hát mindenkinek (rendező:
Rozsnyai Ilona):

Kifutás (rendező: Gulyás Gyula):

Szalóka-1989 (rendező: Mankovits Tamás): <https://www.facebook.com/tamas.mankovits1/videos/>

SIEGHARD RASCHFORD–OKSZANA GOLOVCSUK legújabb
filmje („Намалювана війна”): <https://youtu.be/cyRMLTKvdwI>

Összeállította: Dupka György

GULÁG-GUPVI KUTATÓK, PROGRAMSZERVEZŐK ELISMERÉSEI

2017. március 31. Sánczi Ferenc és Berghoffer Róbert *Gulág-túlélő*, valamint *Dupka György* író, *Gulág*-kutató kapta a most először odaítélt *Gulág-émlékérmet*. Az elismerést Rétvári Bence, az Emberi Erőforrások Minisztériumának parlamenti államtitkára, Veres András, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia (MKPK) elnöke és Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyés püspök, a díjat alapító Lénárd Ödön Alapítvány elnöke adta át Budapesten. Rétvári Bence köszöntőjében kiemelte: minden diktatórikus rendszer, így a XX. századiak is ellenfélként tekintettek az egyházakra, és elsődleges feladatuknak tartották, hogy megroppantsák az egyházi hierarchia szervezetét, és eltiltsák az embereket a vallásuk gyakorlásától. Hozzáfűzte: azért tették, mert pontosan tudták, hogy a diktatúrának kibékíthetetlen ellenfele az evangélium, az örömhír, a megváltottság és a testvériség hirdetése.

(Forrás: *Átadták a Gulág emlékérmeket*. – Magyar Idők, 2017. március 31., <https://magyaridok.hu/belfold/atadtak-gulag-emlekermeket-1533625/>)

2017. augusztus 20-án Áder János, Magyarország Köztársasági Elnöke mások mellett **állami kitüntetésben részesítette a GULÁG-GUPVI** kutatók egy csoportját. Magas színvonalú munkájáért a Magyar Érdemrend Lovagkeresztje polgári tagozatát vehetett át:

DUPKA GYÖRGY történész, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára,

NAGYNÉ PINTÉR JOLÁN, a GULÁG-okban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány elnöke.

Kimagasló tevékenysége elismeréseként Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült:

HAJAGOS CSABA, a Kecskeméti Katona József Múzeum Történeti–Néprajzi Osztályának történész-muzeológusa, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága és a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet Vidéktörténeti Témacsoportjának megbízott tudományos kutatója,

KORSZUN OLEKSZIJ ungvári történész, GULÁG-kutató,

DR. KOVÁCS EMŐKE történész, a GULAG-GUPVI Emlékév szakmai vezetője, az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő szakmai programvezetője,

MATKOVITS-KRETZ ELEONÓRA, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre elnöke,

MOLNÁR D. ERZSÉBET történész, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszékének főiskolai docense,

DR. MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF történész, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Tanulmányok Szak egyetemi adjunktusa, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karának kari kancellárja,

WALTERNÉ MÜLLER JUDIT, a pécsi Janus Pannonius Múzeum igazgatóhelyettese.

A KÖTET SZERZŐI

Bimba Brigitta (Bátyú, 1994. január 27.) 2011-ben érettségizett a Bátyúi Középiskolában, jelenleg az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelű Humán- és Természettudományi Kara Magyar történelem és európai integráció szakának másodéves mesterképzős hallgatója.

Bognár Zalán (Budapest, 1963) PhD történész. Doktori tanulmányok, doktori (PhD) védés éve: 2007. Tudományág: történelemtudomány. Disszertáció címe: Magyarok hadifogságban Magyarországon. A magyarországi hadifogoly-gyűjtőtáborok a hazai források tükrében 1944–1945. Oklevelet kiállító intézmény: Eötvös Loránd Tudományegyetem. MA-tanulmányok, MA-fokozat megszerzésének éve: 1990. Tudományág(ak): történelem-földrajz. Oklevelet kiállító intézmény: József Attila Tudományegyetem. Munkatapasztalat: jelenlegi munkaadó: Károli Gáspár Református Egyetem Kar: Bölcsészettudományi Kar Intézet: Történettudományi Intézet. Tanszék: Új- és Jelenkori Magyar Történeti Tanszék. Beosztás: egyetemi docens. Korábbi munkaadó: Budapest Fasori Evangélikus Gimnázium. Beosztás: gimnáziumi tanár. Egyéb korábbi munkaadó: Hadtörténeti Intézet és Múzeum. Beosztás: tudományos munkatárs, főlevéltáros. Kutatási és oktatási szakterületek: Magyarország XX. századi története, különös tekintettel a két világháborúra és az azt követő koalíciós időszakra, a kényszerű migrációkra, a gulág, a hadifoglyok és a polgári elhurcoltak kérdéskörére. Magyarország XX. századi politika-, társadalom-, gazdaság-, életmód- és hadtörténete. XX. századi egyetemes hadtörténet. Történeti földrajz, kutatómódszertan. XIX-XX. századi magyar protestáns művelődéstörténet. Tudományos kutatócsoportban vagy projektben való részvétel: EACEA (Education, Audiovisual and Culture Executive Agency) 2008-2009 A polgári lakosság internálása „málenkij robot”-ra a Szovjetunióba elnevezésű projekt szakmai vezetője. Munkái közül egyik gyakran idézett és a szakmai körökben is nagyra értékelt műve: Bognár Zalán: Hadifogolytáborok és (hadi)fogolysors a Vörös Hadsereg által

megszállt Magyarországon 1944–1945, Monográfia. Budapest: Kairosz Kiadó, 510 p.

Botlik József, dr. (Szöny, 1949. január 15.): PhD, történész, egyetemi oktató, újságíró. 1974-ben újságírói, 1980-ban az ELTE-n történelem szakos középiskolai tanári és könyvtáros, 1996-ban pedig a Sola Scriptura Lelkészképző és Teológiai Főiskolán hittanári oklevelet szerzett. 1982-ben egyetemi doktori, 2004-ben az ELTE-n PhD doktori fokozatot kapott. Ugyanezen évtől a Pázmány Peter Katolikus Egyetem oktatója, a PPKE Történelemtudományi Doktori Iskola témakiírója, témavezetettjei közül eddig öten szereztek PhD fokozatot, egy fő doktori cselekménye folyamatban, 9 fő abszolutóriumot szerzett. Kétszer három évig (2012–2018) volt a PPKE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Tanácsának tagja. Kutatási területe a 20. századi magyar történelem és a határon túli magyarság története. Eddig 22 könyve jelent meg, ebből kettő az USA-ban angol nyelven. Ezen kívül 200 tudományos publikációja látott napvilágot, valamint 35 hosszabb önálló tévéfilmet és 40 rádióműsort készített. Elismerések, díjak: Váradi-Sternberg János-díj (2000), Magyar Művészetért Díj (2009), Pro Patria in Exteris (Corvinus Society Kanada, 2009), Kárpátaljai Magyar Nívódíj (2010), Hodinka Antal-díj (2010), Pável Ágoston Emlékérem (Vas Megye Önkormányzatának Közgyűlése, 2012). Ezek az elismerések a Kárpátalja, Őrvidék (Burgenland), Erdély és Délvidék múltját feltáró munkája eredményeinek szakmai elismerései. M. Takács Lajos közreműködésével lépett kapcsolatba Dupka Györggyel, a Kárpáti Kiadó akkori szerkesztőjével, 1988–1989-ben a miskolci Napjaink Magyar Égtájak rovatának, 1989–1990-ben a lap kritikai rovatának szerkesztője. Teret adott kárpátaljai alkotók műveinek közlésére. Bekapcsolódott a kárpátaljai magyar irodalmi életbe, több, a vidékkel foglalkozó írása hírt adott az ottani magyarság fehér foltnak tekintett múltjáról, polgárjogi mozgalmáról, magyarságszervezeteiről. Később a Magyar Nemzet újságírójaként foglalkozott vidékünkkel, bemutatta alkotóit, műveit. Az *Együtt* irodalmi-művészeti-kulturális folyóirat egyik szerkesztőbizottsági tagja, majd tanácsadója. Mindmáig alapforrásnak tekinthető a Botlik–Dupka szerzőpáros *Ez hát a hon..., Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918-1991* (1991) és a *Magyarlakta települések ezredévé Kárpátalján* (1993) című monográfiája. A szerző elkötelezett kutatója vidékünk történelmének, művelődéstörténeti hagyományainak. Erről tanúskodik a Kárpátaljáról eddig megjelent 10 könyve. (*Gát*, 2001; *A hűség*

csapdájában. Kovács Vilmos költő, író (1927–1977), 2003.; Eduard Beneš and Podkarpatská Rus. Hungarians, Rusins and Czechs in Subcarpathia 1919–1938/1939.(2008), stb stb.). Kárpátaljai származású felesége, dr. Kótyuk Erzsébet méltó segítőtársa tényfeltáró tevékenységében. A kutatók utánpótlásának kinevelése terén is jeleskedik, eddig több kárpátaljai doktorandusznak lett a témavezetője, illetve támogatója, akik közül Dupka György, Seremet Sándor, Tutuskó Ágnes, Riskó Marianna, Szanyi M. József és mások doktori disszertációikat sikeresen megvédték.

Dupka György (Tiszabökény, 1952. április 11). PhD, történész, kiadói főszerkesztő, a Szolvyvai Emlékparkbizottság felelős titkára. 1979-ben Ungváron szerzett magyar szakos bölcsészdiplomát. 2008 őszén az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán kulturális mediátor szakos másoddiplomát kapott. Mint elkötelezett GULÁG-GUPVI-kutató több tanulmányúton (Donyec-medencében, az Ural környéki megyékben stb.) vett részt, ahol az egykori fogolytáborok helyszíneit, a megmaradt lágertemetőket kereste fel. Huszonöt éves kutatói eredményeit, eddigi feltárásait, a tanulmányutak során szerzett tapasztalatait az Intermix Kiadónál megjelent munkáiban összegezte (*Szolva a mi Golgotánk*, 2012, „*Hova tűnt a sok virág...*”, 2013), amelyek alapot képeztek a doktori (PhD) értekezése megírásához is. 2014. szeptember 19-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományok Doktori Iskolájában *A kollektív bűnösség elvének alkalmazása a kárpátaljai magyarokkal és németekkel szemben (A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsa határozatainak végrehajtása az NKVD-jelentések tükrében, 1944–1946)* címmel megvédte doktori (PhD) disszertációját a legmagasabb minősítéssel. Nevéhez fűződik a *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozat (1992) beindítása és gondozása, amely mára a 260. kötetnél tart. 2008-tól ügyvezető igazgatóként a *Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI)* egyik létrehozója és vezetője. Munkáinak elektronikus változata a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet honlapján olvashatók. 2017. augusztus 20-án Áder János, Magyarország Köztársasági Elnöke mások mellett állami kitüntetésben részesítette a **GULÁG-GUPVI kutatók egy csoportját, köztük** magas színvonalú munkájáért ő is a *Magyar Érdemrend Lovagkereszt* polgári tagozat kitüntetését vehette át.

Csordás László (Eszeny, 1988. április 19.) a helyi középiskola elvégzése után az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán 2010-ben szerzett MA-típusú diplomát. A Debreceni Egyetem Magyar és Összaha-

sonlító Irodalomtudományi Doktori Iskolájának elvégzése óta (2016) PhD-disszertációján dolgozik. Jelenleg a Kovács Vilmos Irodalmi Társaság elnöke, az *Együtt* című folyóirat olvasószerkesztője, valamint az ungvári székhelyű Intermix Kiadó és a budapesti Napkút Kiadó szerkesztője. Tagja továbbá a JAK-nak és a FISZ-nek. Díjak, ösztöndíjak: Együtt Nívódíj (2011), Magyar Állami PhD-ösztöndíj (2011-2016, megszakításokkal), Campus Hungary féléves részképzés ösztöndíj (2013), Schöpflin Aladár alkotói ösztöndíj (2014), NKA alkotói támogatás (2017). 2009 óta publikál, főként irodalomkritikákat és irodalomtörténeti tanulmányokat. Írásai többek között az *Alföld*, a *Hitel*, a *Kortárs*, a *Magyar Napló*, a *Kulter.hu*, a *Szépirodalmi Figyelő*, az *Együtt*, a *SziF Online* és az *Újnautilus* hasábjain jelentek meg. Első önálló kötete *A szétszóródás árnyékában* címmel látott napvilágot 2014-ben az Intermix Kiadó gondozásában.

Hajduk Márta televíziós szerkesztő, forgatókönyvíró. Az ELTE-n másoddiplomázott történelem-politológia szakon. 1988-tól szabadfoglalkozású újságíró lett, 1991-ben a *Magyar Krónika* c. folyóirat alapító főszerkesztője. Kezdeményezésére a Magyar Televízióval kötött szerződés alapján szintén ezen a címen megjelentették Magyarország első video-folyóiratát, amely havonta 60 percben összefoglalta a magyarországi történeket a világban élő magyar szervezetek részére. (Akkor még nem volt Duna Televízió, a Magyar Televízióban sem voltak még határon túli műsorok, sőt internet sem létezett.) Támogatás és előfizetők hiányában a folyóirat és video-magazin egy év után megszűnt.

1993-ban az Illyés Alapítvány által létrehozott Kézfogás Alapítvány irodavezetői feladatait látta el, mely később közalapítványként a határon túli magyar vállalkozásfejlesztés támogatásával foglalkozott. Megismerte a környező országok magyar szakmai szervezeteit, politikai pártjait, széles kapcsolatokat szerzett. Nevéhez fűződik határon túli magyar vállalkozásfejlesztési központok hálózatának létrehozása, az ott munkát vállalók és önkéntesek alkalmi képzésének elindítója lett az Alapítvány.

2000-ben az MTV Határontúli Főszerkesztőségén vállalt munkát. Akkoriban, a Belénassy Csaba által vezetett szerkesztőségek hét műsort készítettek hetente. A Magyar Ház Szerkesztőségében (vezetője Bornemissza Eszter) vállalt feladatai elsősorban a Kézfogás gazdasági magazinhoz, később a Szórvány című kéthetente jelentkező adás szerkesztéséhez kapcsolódtak. Időnként a Palackposta kulturális magazint is szerkesztette. Az MTVA-n

belül több főszerkesztőségnek is készített adásra kész bejátszókat. 2003-ban az Ungvári Televíziós Fesztivál különdíját kapta az 1848. március 15-i emlékműsoráért, amelyben a világ minden égtáján élő magyar fiatalok együtt köszöntötték március idusát.

2000-ben jelent meg a *Magyar világháló – A világban élő magyarok ezredvégi üzenetei* c. könyve, amely 35 országból érkezett üzenetek és bemutatkozások fotóival exkluzív könyvvé vált a külhoni magyar szervezetek, a nemzetpolitikával foglalkozó politikusok körében és Mádl Ferenc államfő külföldi útjai során.

2005-ben egy forgatócsoport vezetőjeként Uruguayban, Paraguayban, Brazíliában és Argentínában járt, és készítettek filmeket az ott élő magyarokról, amelyet a Duna TV vetített.

2006-tól az *Átjáró* című közéleti magazin szerkesztőjeként (vezetője Havasi János) elindította a pénteki dokumentumfilmes magazint, amely végképp közelebb hozta a dokumentumfilmek nagy alkotóihoz. 2007-ben elvégezte a CEU forgatókönyvírással foglalkozó egy éves kurzusát, amelyet Bereményi Géza vezetett.

Televíziós munkái során sok kiváló rendezővel, operatőrrel és az utómunkákat végző szakemberrel dolgozott, akiktől nagyon sok hasznos gyakorlati ismeretet szerzett, kreativitása és szervezőkészsége miatt partnerként ismerték el.

2008-ban kordedvménnyel kérte nyugdíjazását. Azóta több forgatókönyvet írt, a filmek szerkesztőjeként és társrendezőjeként három filmjét bemutatta a közszolgálati televízió.

2010-ben elkészítette a *Végvárak – Mindenhol a világban, ahol magyarok élnek* című online újság és nyomtatható világlap tervét, amelyet a kedvező fogadtatás ellenére nem sikerült elindítani.

2013-ban magánkiadásban megjelentette *Asszonybeszéd* című életrajzi ihletésű, a múlt század elejétől induló családregényét.

2014 óta önkéntesként dolgozik a Magtár Művészeti Alapítványnál, a Bakaláda családtörténeti világháló projektvezetője (A projekt az 1914–1918-as, I. világháborús veszteséglista digitalizálása alapján létrejövő adatok családtörténeti világhálója lesz várhatóan 2018-ban).

2015 óta foglalkozik a GULÁG-GUPVI Emlékév kapcsán az ártatlanul elhurcolt polgári lakosság történetének feldolgozásával. A Magtár Művészeti Alapítvány az Emlékbizottság támogatásával létrehozta a Vörös Pokol web- és Facebook-oldalát, amelynek önkéntes munkával szintén

szervezője és szerkesztője, céljuk egy Kárpát-medencei online emlékpark létrehozása.

A 2015-ben nyert forgatókönyvírói pályázati alkotása *Bakaláda titkai* címmel megvalósításra vár.

2017-ben elkészült a *Kárpátaljai tragédia* című dokumentumfilmje, amelynek forgatókönyvírója és rendezője, és amelyet a Göcsej Televíziós Filmszemle díjazott. Tervei a történelmi dokumentumfilmekhez kapcsolódnak, a magyar–magyar sorstragédiákat gyűjtené csokorba, a történelemszemlélet formálásának igényével.

Korszun Olekszij (Harkiv megye, 1936.) történész, a *„Történelem által rehabilitáltak” Kárpátaljai Megye Könyvének* kiadói csoportvezetője. 1981 óta Kárpátalján él. 1991-ig a Kárpátaljai Megyei Állambiztonsági Főosztály vezetőjének első helyettese. Katonai rendfokozata: ezredes. 1984 óta saját kezdeményezésére kutatja a szovjethatalom által elkövetett, a vidék lakossága, különösen az itt élő magyarok és németek ellen irányuló megtorló akciókkal kapcsolatos levéltári anyagokat. Ő volt az első, aki a múlt század 80-as éveiben a hatalom elleni tiltakozásokra és a magyar nemzetiségű lakosság törekvéseire reagálva – feltárni az igazságot a világ előtt az 1944 őszen és a következő években Kárpátalján lezajlott tragikus eseményekre vonatkozóan – nagygyűléseken és más tömegrendezvényeken beszélt a szovjethatalom büntetteiről, amelyeknek több ezer kárpátaljai esett áldozatul. A magas beosztású helyi tisztviselők fenyegetései, a kompromittálására, valamint a jogvédő tevékenység korlátozására irányuló számos próbálkozás ellenére nyilvánosságra hozta a lágerélet borzasztó körülményeit, az erőn feletti munkát, az állandó éhínséget és betegségeket, amelyek már a fogság első hónapjaiban helyi német és magyar nemzetiségű lakosok ezreinek halálát okozták. Különösen megrökönytető információkat tett közzé a szolvyai gyűjtőtáborról, amely 1944 novemberében–decemberében civilek – kárpátaljai magyarok és németek tömegsírjává vált. Olekszij Korszun nyilvános fellépései, melyek során feltárta a szovjet rezsim alaptalan, törvényellenes, a helyi lakosság ellen irányuló cselekedeteit, nagy társadalmi visszhangot váltottak ki. Az utóbbi húsz évben Olekszij Korszun társadalmi alapon *A történelem által rehabilitáltak* című könyv szerkesztőbizottságának tagjaként dolgozott: 2008 óta tudományos munkatársa, 2010-től a szerkesztőbizottság elnökének helyettese, a kiadói szerkesztőcsoport vezetője. Ez idő alatt több mint öt dokumentumgyűjtemény egyik

összeállítója, valamint különböző könyvekben és időszaki kiadványokban megjelenő számos publikáció szerzője, amelyekben az általa összegyűjtött, a háború utáni Kárpátalja politikai eseményeivel kapcsolatos egyedülálló levéltári dokumentumokat hozta nyilvánosságra. 2017-ben kimagasló tevékenysége elismeréseként Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült.

Koszttyó Gyula (Beregdéda, 1986.) A Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Történelemtudományi Doktori Iskola abszolvált hallgatója. 2001–2004 között a Técsői Református Líceumban tanult és szerezte meg a középiskolai végzettséget. Ezt követően 2008-ban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán szerzett „baccalaureus” képesítést történelem és földrajz szakokból. 2009-ben szintén a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolán megszerezte a „specialist” képesítést történelemből. A diploma megszerzése után 2011-ben felvételt nyert a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Történelemtudományi Doktori Iskolájának gazdaság-, politika- és régiótörténeti műhelyébe. 2014 szeptemberében abszolvált, s jelenleg a doktori disszertáció írása mellett egyéb történelemtudományi kutatásokat végez. Kutatási témája: Szovjet partizántevékenység Kárpátalján (1944. március 19.–október 28.)

Kovács Sándor 1954-ben, az akkor éppen a Szovjetunióhoz tartozó, Eszenyben született. Anyanyelvén végezte el a szülőfaluja általános iskoláját, majd Csapon a magyar középiskolában érettségizett. Az Ungvári Állami Egyetemen matematikus, matematikatanári diplomát szerzett. 22 éven át szülőfaluja középiskolájában és Szalóka általános iskolájában tanított matematikát és informatikát. 1999 óta Budapesten él, és a 18. kerület gimnáziumában felnőtteket oktat. Eközben 1972-től diákfejjel elkötelezte magát az idegenvezetéssel. Tanári pályája nagyon fontos kiegészítője lett szülőföldje múltjának kutatása. 1996-ban honismereti szakíróként is bemutatkozott. A Kárpátalját magyar szemmel bemutató *Kirándulások a Kárpátok alján és bércein* című könyv, amint azt alcíme is jelzi, úti olvasmány a vidéket felfedezni vágyók számára. 1999-ben a Püski Kiadónál napvilágot látott kötetben, a nagy sikert aratott *Kárpátaljai útravalóban* teljesen kirajzolódik az író egyedi stílusa, mely az eddigi 13 kiadvány mindegyikét jellemzi. Az általa létrehozott *Kárpátaljai Spektrum* sorozat köteteit nemcsak írja, hanem valamennyi munkafázisát – tervezés, szerkesztés, dizájn, nyomdai előkészítés – egyedül végzi. A barna könyvek ízléses külsejükkal, gazdag illusztrációs anyagukkal,

áttekinthetőségükkel és olvashatóságukkal nem véletlenül aratnak sikert az olvasók körében. Egyéni stílusa tapasztalható a 116 publikációban, a megszámlálhatatlan előadáson, megnyilatkozásaiban a rádióban, televízióban, folyóiratokban, rendezvényeken. Hihetetlen elszántsággal és sokoldalúan igyekszik felkelteni az anyaország érdeklődését a hányattatott sorsú Kárpát-alja iránt, bemutatni e vidék szépségeit, történelmi, művészeti értékeit. Ezt bizonyítja az eddig megjelent 13 könyv és ismeretterjesztő kiadvány, a 12 Kárpátalja-térkép szerkesztése, amelyek nélkülözhetetlenek a tájékozódás és az idegenforgalom szempontjából, a fotóiból rendezett 35 kiállítás szerte a Kárpát-medencében Bécestől Kolozsvárig, a 10 ismeretterjesztő filmben való írói-szakértői közreműködés valamint az általa készített két önálló film is.

Marcus Gergely irodalomtörténész, író, költő, zeneszerző, énekes 1990. február 23-án született az ungvári járási Kincseshomokon. A Debreceni Egyetem Irodalom és Kultúratudományok Doktori Iskolájának PhD-hallgatója. Az iskola befejezése után az Ungvári Nemzeti Egyetemen szerzett magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát, majd öt évig az Ungvári 10. Számú Dayka Gábor Magyar Tannyelvű Középiskola magyartanára és szervezőpedagógusa volt. Első versei 2010-ben jelentek meg az Együtt irodalmi folyóiratban. Azóta írásait közölték a Napút, Helikon, Partium, Magyar Napló, Irodalmi Jelen, Hitel c. folyóiratok. A Szárnypróba (2013), Különjárat (2016), A tökéletes zártság egyetlen pillanata (2017) és az Év versei–2018 című antológiák társszerzője. Verseket, rövidprózákat, tanulmányokat ír. A Kovács Vilmos Irodalmi Társaság alelnöke, a Magyar PEN Club tagja. Budapesten az Előretolt Helyőrség Íróakadémia hallgatója. Egy tanulmánygyűjteménye és egy verseskötete megjelenés alatt áll. Elismerések: Együtt nívódíj (2017).

Matkovits-Kretz Eleonóra (Pécs, 1951. szeptember 21.) nyugalmazott pedagógus, a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Köre elnöke (Pécs). A helyi alapiskolák elvégzése után a Janus Pannonius Gimnázium és Szakközépiskola tanulója. Majd a Bárczi Gusztáv gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán folytatta tanulmányait. A Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János karon szerzett tanári diplomát, nyugdíjba vonulásáig az ÉLTES EGYMI Pécs, és az Éltes Mátyás Általános Iskolában tanárként dolgozott. A Matkovits-Kretz Eleonóra által vezetett egyesület 1991-ben alakult, amelynek elsődleges célja a német nemzetiségiok magyarországi oktatási intézményeinek támogatása, érdekvédelme; a német nemzetiségiok

összefogása, az anyanyelvüket már nem beszélő nemzetiségiek identitásának erősítése, a nemzetiségi érdekek védelme; a nemzetiségi hagyományok, a kultúra ápolása, a német nemzetiség hiteles történetének, a németek sorstragédiáját is okozó GULÁG-GUPVI megismertetése, kutatóutak szervezése, emlékhelyek felkeresése, ilyen tematikájú kiadványok megjelentetése; az EU-s támogatási rendszerek közvetítése stb. Több megvalósított GULÁG-GUPVI-programjára országosan, kárpát-medencei szinten is felfigyeltek. Felelős kiadója tucatnyi kiadványnak (Széles körben ismertté vált kiadványuk: *Malenkij robot „Egyetlen bűnünk a származásunk volt...” Német és magyar polgári lakosok deportálása „malenkij robot”-ra a sztálini lágerekbe 1944/45–1955.* (magyarul, németül, angolul), Pécs, 2009). A szervezet székhelye, az elnök lakhelye Pécs. Kimagasló tevékenysége elismeréseként 2017-ben Matkovits-Kretz Eleonóra Magyar Arany Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült.

Mádi Bianka (Verbőc, 1998. március 10.) Jelenleg az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelű Humán- és Természettudományi Kara Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszékének másodéves hallgatója.

Muszagalijeva Arajlim Szabitovna (Tatarka/Atyrau, Gurjevszki megye, Kazahsztán, 1974.10.04.) történész, levéltáros, tanár, a történelemtudományok doktora, Aszتانában a Gumiljev L. N. Eurázsiai Nemzeti Egyetem docense 2001–2011 között, 2011-től az egyetem professzora. А Казахстанские архивы/*Kazahsztáni levéltárak* című folyóirat főszerkesztője. 2015-től a Kazahsztáni Tudományos Akadémia tagja. Végzettsége: az Al-Farabi Kazah Állami Nemzeti Egyetem történelem karán szerzett 1996-ban történész-levéltáros, tanári diplomát. Ugyanitt 1997–2000 között aspirantúrán tanult és itt szerzett tudományos fokozatokat, 2001-ben a történelemtudományok kandidátusa, 2010-ben a történelemtudományok doktora. Doktori disszertációjának címe: *A politikai represszió története a kazah központi és helyi levéltári dokumentumok forrásai alapján (1917–1956).* (**Докт. дус.:** «Документы центральных и местных архивов Казахстана как исторический источник по истории политических репрессий (1917–1956 гг.)») Kutatási területe: a politikai repressziók története és a népek deportálása Kazahsztánban, az oroszországi németek deportálásának története, a szovjet Kazahsztán története, forráskritikája. Munkatapasztalat: 2001-től a Gumiljev L. N. Eurázsiai Nemzeti Egyetem docense, majd professzora.

Muszabekova Roza Madenietovna (Szemipalatyinszk, Kazahsztán, 1970.04.18.) irodalomtörténész, tanár, a filológiai tudományok kandidátusa. Aszتانában él és a Gumiljev L. N. Eurázsiai Nemzeti Egyetem docense. Végzettsége: 1993–1994-ben a kazahsztáni M. O Auezovi Nemzeti Irodalom- és Művészeti Tudományok Kutatóintézetének munkatársa. Ugyanitt 1995–1998 között aspirantúrára tanult és itt szerzett tudományos fokozatot, 2001-ben a filológiai tudományok kandidátusa. Disszertációjának címe: *A történelmi valóság ábrázolása Jurij Dombrowszkij szépirodalmi műveiben.* (**Докт. дус.:** «Отражение исторической действительности в художественных произведениях Юрия Домбровского») Kutatási területe: Kazahsztán népeinek irodalma, Oroszország XX. századi irodalma, irodalomelméleti kérdések stb. Eddig több mint 70 tudományos publikációval rendelkezik, amelyek kazah nyelven, oroszul, angolul és bolgár nyelven jelentek meg. Nemzetközi tudományos projektek résztvevőjeként tanulmányozza a Szovjetunió, Németország és Bulgária történelmét.

Dr. Tóth Mihály (Zápszony, 1954. október 5.), a jogtudományok kandidátusa, nemzetközi kisebbségi jogász, a Szolyvai Emlékparkbizottság elnöke, 1987 és 1989 között Beregszász város polgármestere, 1992 és 1994 között a Beregszászi járás elnöki megbízottja, 1994–1998 között a kijevi parlament képviselője volt. Az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség tiszteletbeli elnöke. 2001 óta az Ukrán Nemzeti Tudományos Akadémia Koreckij Állam- és Jogtudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Kutatási témája a kisebbségi jog, a gyakorlatban is részt vesz az ukrainai jogalkotásban.

Vass Szabina 1992-ben született a Nagyszőlősi járás Forgolány nevű községében. Jelenleg Budapesten él. 2010-ben a Péterfalvi Református Líceumban érettségizett, majd ösztölként az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karán a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék diákja lett. Az intézmény keretein belül 2014-ben „baccalaureus”, 2015-ben pedig magiszteri képzést szerzett történelem szakon. Tanulmányai folytatásaként 2015-ben jelentkezett az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történelem Doktori Iskolájába, melynek Új- és Jelenkori Magyar Történelem Tanszékének jelenleg harmadéves hallgatója. Kutatási témája: *A szovjet típusú politikai intézményrendszer kiépülése Kárpátalján a II. világháborút követően.*

Dr. Zubánics László (Gut, 1971. május 20.) a történelemtudományok kandidátusa, helytörténész, kisebbségi politikus. 2009-től az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelű Humán- és Természettudományi Karának dékánhelyettese, a Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék tanára. Kutatási területe: Északkelet-Magyarország (a mai Kárpátalja) kora újkori történelme, ezen belül a nemesség szerepe e történelem formálásában. Eddig közel 10 könyvet adott ki, számos tanulmánya jelent meg a helyi és a magyarországi kiadványokban. Jelenleg a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet elnöke és az *Együtt* című folyóirat tanulmány rovatának a vezetője.

ISBN 978-615-5757-04-4

m
INTER
x

9 786155 757044